

مالباتا به درخانيان

۱۹۰۰-۱۹۵۰

د. صلاح محمد سليم محمود هروري

ژ وەشانين
ئىكەتيا نقيسەرىن كورد/دەھۆك
ژمارە (۲۰۲)

مالباتا بە درخانيان

بزاڤا وئ يا سياسى و رەوشنبيرى

دناقبەرا سالىن ۱۹۰۰-۱۹۵۰ز دا

ئەكۆلینەكا دیرۆكى

نقىسین و وەرگىران
د. صلاح محمد سلیم محمود هروری

www.duhokwriters.net

- * مالباتا بەدرخانیان (۱۹۵۰ — ۱۹۰۰)
- * نفیسین و وەرگێران: د. صلاح محمد سلیم محمود ھەرۆری
- * بەرگ و دیزاین: مەسعود خالد گولی
- * ژ وەشانین: ئیکەتیا نفیسەرین کورد — دەھۆک
- * وەشانا ھژمار: ۲۰۲
- * چاپا ئیکۆ: ۲۰۱۰
- * چاپخانا: ھاوار - دەھۆک
- * ھژمارا سپاردنی: ۲۱۸۷

نافه رۆك

پيشگوتن:

7 جوار چوفاي فهكولينى و نهرينهك د ژيدهران دا.....

پيشهكى:

15 بزافا سياسى و رهوشنبيريا مالباتا بهدرخانيان ل دويماهيا چهرخى نوزدى.....

دهرگههئى ئيكي:

37 مالباتا بهدرخانيان، بزافا سياسى و رهوشنبيريا دنافبهرا ساليين 1918-1900 ئى دا.....

بابهتئى ئيكي:

41 بزافا سياسى و رهوشنبيريا مالباتا بهدرخانيان دنافبهرا ساليين 1908-1900 ئى دا.....

بابهتئى دووي:

47 بزافا وان يا سياسى و رهوشنبيريا دنافبهرا ساليين 1918-1908 ئى دا.....

بابهتئى سيي:

67 بزافا عهبدولرهزاق بهدرخانى يا سياسى و رهوشنبيريا دنافبهرا ساليين 1918-1900 ئى دا.....

دهرگههئى دووي:

107 مالباتا بهدرخانيان و بزافا سياسى و رهوشنبيريا دنافبهرا ساليين 1927-1918 ئى دا.....

بابهتئى ئيكي:

111 بزافا بهدرخانيان دپارت و كومهلين كوردى دا دنافبهرا ساليين 1927-1918 ئى دا.....

بابهتئى دووي:

127 رۆلى بهدرخانيان دبزافا وسهرهلدانين نيشتمانى دا دنافبهرا ساليين 1927-1918 ئى دا.....

بابهتئى سيي:

137 بهدرخانى و رۆلى وان يى رهوشنبيريا دنافبهرا ساليين 1927-1918 ئى دا.....

دەرگه‌هی سیی:

بزاڤا سیاسی و ره‌وشنبیری مالباتا به‌درخانیان دناقبه‌را سالیڻ ۱۹۲۷-۱۹۴۲ ۆ دا ۱۴۷

بابه‌تی ئیکی:

بزاڤا وان یا سیاسی و ره‌وشنبیری دناقبه‌را سالیڻ ۱۹۲۷-۱۹۳۲ ۆ دا ۱۵۱

بابه‌تی دووی:

بزاڤا وان یا سیاسی و ره‌وشنبیری دناقبه‌را سالیڻ ۱۹۲۲-۱۹۴۲ ۆ دا ۱۶۷

دەرگه‌هی چواری:

بزاڤا ره‌وشنبیری و سیاسی یا مالباتا به‌درخانیان دناقبه‌را سالیڻ ۱۹۴۳-۱۹۵۰ ۆ دا ۲۰۳

بابه‌تی ئیکی:

بزاڤا جه‌لادهدت به‌درخانی یا ره‌وشنبیری و سیاسی دناقبه‌را سالیڻ ۱۹۴۳-۱۹۵۱ ۆ دا ۲۰۵

بابه‌تی دووی:

کامیران به‌درخان ویزاڤا وی یا ره‌وشنبیری و سیاسی دناقبه‌را سالیڻ ۱۹۴۳-۱۹۵۰ ۆ دا ۲۲۵

دەرگه‌هی ۲۴۷

پیشگوئن

چوارچوڤی ڤه کۆلینی و نهرینهك د ژیدهران دا

۱- چوار چوڤی ڤه کۆلینی:

ڤه کۆلینا دیرۆکا مالباتین کورد بازنهكا گرنگه ژ بازنین دیرۆکا کوردان، ئه و ژ ی بهر رۆڤی ڤان مالباتان د گوره پانا سیاسی و رهوشنیری و جڤاکی یا کوردستانی دا. گهلهك ژ ئه ندامین ڤان مالباتین کورد ژ بو بلندکرنا جهی مللهتی کورد و بهرگری ژ مافین وان یین نه ته وهیی و رهوشه نیری کارکریه، کو مه بهست ژ ی ئه وه کو دهوله ته کا کوردی یا ئیکگرتی ل کوردستانی بهیته دامه زراندن، دگه ل رۆڤی سیاسی یی ئه ندامین ڤان مالباتان، ئه وان ژ بو زهنگیکرن و به لافکرنا رهوشه نیری و زمانی کوردی دناڤ کوردان دا کارکریه.

مالباتا به درخانیان ژ مالباتین کوردی یین دیرین و خودان جهه کی تایبهت د دیرۆکا کوردی یا نوی و هه فچه رخ دا، و شوین تبلین ڤی مالباتی ب خه باتا خوه یا سیاسی و هزی د بزافا نه ته وهی یا کوردی دا دیار و بهرچاڤه، ئه ندامین ڤی مالباتی گه هشتینه بزافا زرگا ریخوازا کوردی و جهین پیشیی دڤی بزافی دا وه رگرتینه.

مالباتا به درخانیان جهه کی بهرز ل کوردستانی گرتیه، و به درخانی بتنی میر نه بوون و بهرگریی ژ کوردستانی بکه ن، به لکو وه که رهوشه نیر و نیشتمانپه روهر و خودان باوه ریه کا موکم ب کیشا ملله تی کورد و خه باتا کهر ژ پیخه مهت ئه نجامه کی هه ژ ی هاتینه پیش، و مه ره ما وان ئه و بوو، کو خه باتا وان بگه هیته ئاستی خه باتا ملله تی ن دی.

مه‌رم ژ هه‌لبژارتنا بابه‌تی (مالباتا به‌درخانیان، بزافا وان یا سیاسی و ره‌وشه‌نبیری دنا‌فهره‌را سالین ۱۹۰۰- ۱۹۵۰ فه‌کۆلینه‌کا دیرۆکی) دیارکرنا رۆلی سیاسی و ره‌وشن‌بیری یی فی مالباتا دیرین، و نیاسینا بزافا ئەندامین فی مالباتی یه، ژبلی کۆچ فه‌کۆلینین ئەکادیمی ل دۆر فی بابه‌تی نه‌بوون، و ئەو فه‌کۆلینین ل دۆر فی بابه‌تی هاتینه‌نقیسین هه‌می ئالیین خه‌باتا وان به‌رچاف نه‌کریه، ژ به‌ر فی یه‌کی من هه‌ولدایه‌ وینه‌کی ئاشکرا ل دۆر بزافا وان یا سیاسی ژبو ئاشکراکرنا رۆلی ئەندامین چه‌له‌نگ دنا‌ف فی مالباتی دا، نه‌خاسمه‌ یین شوین تهلین وان دنا‌ف بزافا ئازادیخوازیا نه‌ته‌ودیا کوردی دا دیار و ئاشکرا.

پیدفی ئاماژه‌ پیکرنی یه، فه‌کۆلین ل دۆر دیرۆکا مالباتا به‌درخانیان کاره‌کی ب زحمه‌ته، و ژبو کومکرنا پیزانیان گه‌له‌ک گرفتاری که‌تنه‌ به‌ر سینگی من، ژ وانا به‌ره‌فه‌کرنا به‌لگه‌نامه و په‌رتووکیپ تاییه‌ت ب بابه‌تی فه، دگه‌ل کاودانین سیاسی یین هه‌ریمه‌ کوردستانا ئیراقی ب تاییه‌تی و کاودانین ئیراقی بگشتی، کو ریگر بوو به‌رامبه‌ر فه‌کۆله‌ری ژبو سه‌ره‌دانا په‌رتووکه‌خانین جیهانی و عه‌ره‌بی، و به‌هه‌را پتر وان به‌لگه‌نامین دفی فه‌کۆلینن دا هاتینه‌ بکارئینانا هه‌می ب ریکا هه‌فالان ژ دهر‌فه‌یی کوردستانن گه‌هشتینه‌ من، و پولینکرن و حازرکرنا وان هه‌تا ژبو وه‌رگیرائی ژی وه‌خته‌کی دیریز پیفه‌چوو چونکه‌ وه‌کی رووپه‌لین جودا جودا گه‌هشتبوونه‌ ده‌ستی من.

فه‌کۆلین ل سه‌ر پيشه‌کییه‌کی و چوار دهر‌گه‌هان (فه‌صلان) هاتیه‌ پارقه‌کرن، پيشه‌کیی باسی بزافا سیاسی و ره‌وشه‌نبیریا مالباتا به‌درخانیان ل دویمه‌ها چهر‌خی نوزدی کریه، دیواری سیاسی دا، باسی دوو بزاقین سیاسی هاتیه‌ کرن، یا ئیکی یا سالا ۱۸۷۸- ۱۸۷۹ ب سه‌رۆکاتیا ئوسمان به‌درخان که‌نعان حسین به‌درخانی بوو، و یا دووی سالا ۱۸۸۹ ب سه‌رۆکاتیا ئەمین عالی به‌درخانی و میقداد مدحت به‌درخانی بوو، و دیواری ره‌وشه‌نبیری دا باسی گرنگترین کاری وان یی ره‌وشه‌نبیری هاتیه‌ کرن، ئەوژی رۆژناما کوردستان (۱۸۹۸ - ۱۹۰۲) بوو.

ددرگههئ ئیکی دا: باسی بزافا سیاسی و رهوشهنبیریا مالباتا بهدرخانیان د ماوی دنافبهرا سالین ۱۹۰۰ - ۱۹۱۸ هاتیه کرن، و بابتهئ ئیکی یی فی ددرگههئ ل دور رۆئی ئەندامین فی مالباتی یی سیاسی و رهوشهنبیری د ماوی دنافبهرا ۱۹۰۰ - ۱۹۰۸ بوو، نهخاسمه رۆئی ئەمین ئەمین عالی بهدرخانی و عهبدولرهحمان بهدرخانی کو فان ههردوو ئەندامان جههکی باش د ناف بزافا نازاديوخوازا کوردی دا ههبوو، کو ئارمانجا بزافا وان ئەو بو کورد بگهنه نازادی و سهربهخویی، و بابتهئ دووی بو فهکۆلینا بزافا سیاسی و رهوشهنبیریا ئەندامین فی مالباتی دنافبهرا سالین ۱۹۰۸ - ۱۹۱۸ هاتیه تهرخانکرن، ژ وانا رۆئی وان د کومهل و ریکخراو و پارتین کوردی دا، ئەوین دفی قوناغی دا هاتینه دامهزراندن، دگهل رۆئی وان د سههرلدانا بهدلیسی دا یا سالا ۱۹۱۳ئی، و کار و پشکداریا وان د ژیا نا رهوشهنبیری د وی سهردهمی دا هاتیه باس کرن، بابتهئ سیی بزافا سیاسی و رهوشهنبیریا عهبدولرهزاق بهدرخانی بوو، وهکه ئەندامهکی چهلنگ دناغی مالباتی دا هاتیه نیاسین، و ئەوی ب هاریکاریا رۆسیا دفیا کورد بگهنه مهردهمین خوه یین نهتهوهیی، عهبدولرهزاق بهدرخانی دفی قوناغی دا بزافهکا رهوشهنبیری ل کوردستانا ئیرانی گێرایه و کومهلهکا کوردی و قوتابخانهکا کوردی ل باژیری خوی و ب هاریکاریا سمکویی شکاک و قونصلی رۆسی ل خوی ئافاگریه.

ددرگههئ دووی یی فهکۆلینهک بنافی ((بزافا سیاسی و رهشنبیریا یا مالباتا بهدرخانیان د ماوی دنافبهرا سالین ۱۹۱۸ - ۱۹۲۷ دا)) یه، د بابتهئ ئیکی دا بزافا بهدرخانیان د پارت و کومهلین کوردی (یین پشتی شهری جیهانیی ئیکی هاتینه دامهزراندن) هاتیه بهرچافکرن و بابتهئ دووی رۆئی ئەندامین فی مالباتی د بزاف و سههرلدانین کوردی دا هاتیه باس کرن، کو داخوایا فان بزافین کوردی بجهئینانا داخواز و خوهستهکین مللهتی کورد بوو، و داخوایین کوردان ژ ل وی سهردهمی ئافاگرنا دهولهتهکا کوردی و یا جودا ژ دهستههلاداریا تورکان بوو. بابتهئ سیی باسی رۆئی رهوشنبیری بهدرخانیان دنافبهرا سالین ۱۹۱۸ - ۱۹۲۷ هاتیه کرن، و گهلهک ژ ئەندامین فی مالباتی کار و بزافا خوه یا رهوشنبیری ل پشتی شهری جیهانیی ئیکی

بەردەوامکریه، ژ وانا سوریا بەدرخان، کامیران بەدرخان و محەمەد ئوسمان بەدرخان، و ئەقان بقی ریکی ژبو بەلافکر و فەژاندنا رهوشنیری کوردی کار دکر، و ئەف بزافا ب ریکا بەلافکرنا رۆژنامان بوو، یان ب بەلافکرنا بابەتان د رۆژنامه و کۆفارین وی سەردەمی بوو.

د دەرگهه سیی دا، فەکۆلین ل سەر بزافا سیاسی و رهوشەنبیری مالباتا بەدرخانیا د ماوی دناقبەرا سالی ۱۹۲۷ - ۱۹۴۳ دا هاتیه کرن، بابەتی ئیکی بو بزافا سیاسی و رهوشەنبیری دناقبەرا سالی ۱۹۲۷ - ۱۹۳۲ دا هاتیه تەرخانکر، و ئەندامین قی مالباتی پشکداری د رویدانین سیاسی دا کریه، نهخاسه ئەوین ل کۆرەپانا سیاسی یا کوردی دا هاتینه پيش، ژ وانا رۆی وان دنافاکرنا کومەلا خویبوون دا ل سالا ۱۹۲۷، ب تاییهتی جەلادەت بەدرخانی کو ئەوی سەرکیشیا قی کومەلی ل سالی دەسپیکی کربوو، و رۆی سوریا بەدرخانی ژی دبواری راگەھاندنی دا دق کومەلی دا یی دیار و ئاشکرا بوو، و ئەو شیا دەنگی مللەتی کورد بگەهینیتە ویلایهتین ئیکگرتی و دەولەتین ئوروی، و ب ریکا بەلافکرنا چەندین بەلافوکا ب زمانی کوردی و ئینگلیزی و تورکی و عەرەبی و بابەتی دووی باسی بزافا قی مالباتی یی سیاسی و رهوشەنبیری کریه، ژ وانا سوریا بەدرخان و جەلادەت بەدرخانی (ل قی سەردەمی کۆفارا هاوار ل شامی بەلافکر بوو و وەک زمانحالی رهوشەنبیری کورد ل سویری دەتە هەژمارتن) و کامیران بەدرخانی.

دەرگهه چواری دا باسی بزافا رهوشەنبیری و سیاسی یا مالباتا بەدرخانی دماوی دناقبەرا سالی ۱۹۴۳ - ۱۹۵۰ دا هاتیه کرن، کو ئەف دەرگهه بو دوو بابەتان هاتیه بارفەکر، ئیک: کاری رهوشەنبیری و سیاسی یی جەلادەت بەدرخانی و بەلافکرنا کۆفارا رۆناهی دناقبەرا سالی ۱۹۴۲ - ۱۹۴۵ دا دوو: بابەت بنافی کامیران بەدرخان و بزافا رهوشنیری و سیاسی دناقبەرا سالی ۱۹۴۳ - ۱۹۵۰ دا بوو، کو دق بابەتی دا باسی دوو رۆژنامان هاتیه کرن و یین کامیران بەدرخانی بەلافکرین ئەوژی رۆژناما رۆژا نوو (۱۹۴۳- ۱۹۴۶) و ستیر (۱۹۴۳- ۱۹۴۵) بوو.

ب- نەرىنەك ل دۆر ژۆدەران:

فەكۆلىنى پالپىشتى ل سەر گەلەك رەنگىن ژۆدەران كرىه، ل دەستپىكا وان بەلگەنامىن بەلاڧكرى و نەبەلاڧكرىنە، كو ھارىكارىا بابەتى كرىه، ژبۆ دىاركرنا ھەستى دەولەتەن ئوروى ل دۆر بزافا ئەندامىن مالباتا بەدرخانيان، جھى گوتنى يە، كو فەكۆلەر ل كوردستانى (كوردستانا عىراقى) زەحمەتەكا مەزن دىبىنن ژبۆ پەيداكرنا بەلگەنامىن پىدقى، چونكە بەھرا پترىا بەلگەنامىن ل دۆر بزافا نەتەوھىا كوردى ل كوردستانا باكور (كوردستانا توركىا) و يىن گرېداىى بابەتە فەكۆلىنى فە ل بەنگەھىن پاراستنا بەلگەنامان ل توركىا دپاراستىنە، و دەستى فەكۆلەرى ھەتا نوكە نەگەھستى ھەرچەندە بەلگەنامىن دقى فەكۆلىنى دا ھاتىنە بكارئىنان د كىمن، بەلى ئەوان مفاىەك باش گەھاندىە فەكۆلىنى نەخاسمە ژبۆ دىاركرنا بزافا ئەندامىن مالباتا بەدرخانيان د ژيانا سىياسى يا كوردى دا، و سەركىشيا فان ئەندامان بۆ چەند رىكخراوین كوردى دناڧ دەولەتا ئوسمانى دا. فەكۆلىنى بەلگەنامىن بەلاڧكرى يىن د پەرتووكا (كوردستان فى عھد الاسلام) دا بكارئىناينە، و ئەڧ پەرتووكە يا د. ئەحمەد ئوسمان ئەبو بەكر بوو، ھەروەسا د فەكۆلىنى دا ھندەك بەلگەنامىن دى ژى و يىن بەلاڧكرى بكارئىناينە.

فەكۆلىنى گەلەك پەرتووك بكارئىناينە، ل پىشيا وان پەرتووكىن عەرەبى و يىن وەرگىراىى ژ وانا پەرتووكا (القضية الكردية ماضي الكرد و حاضرهم) يا (بلەج شىركوھ)ى، و پىزانىن باش ل دۆر بزافا ئەندامىن مالباتا بەرداخيان د ژيانا سىياسى دا باسكرىنە و پەرتووكا (لازارىف)ى يا كو بناڧى "المسالە الكردىە ۱۸۹۱- ۱۹۱۷) پىزانىن باش ل دۆر بزافا عەبدولرەزاق بەدرخانى يى كو دناڧبەرا سالىن ۱۹۱۰ - ۱۹۱۵ ل دەڧەرىن سەر سنورى روسىا و ئىرانى دگەرىا، نڧىسىنن جەلىلى جەلىل ژى جھى مفاىى بوو، ژ وانا پەرتووكا وى يا كو ب ناڧى (نھضة الاكراد الثقافىة و القومىة فى نھاية القرن التاسع عشر و بداية القرن العشرين) و دقى پەرتووكى دا جەلىلى باسى رۆلى بەدرخانيان دگەلەك رویدانىن سىياسى و رەوشنبرى دا كرىه، و بابەتەك تايبەت

ل دۆر بزافا عهبدوولر مزاق بهدرخانى و بزافا وى و پالپشتيا وى بۆ رۇسىا تهرخان
 كرىه، ههروهسا كارى وى د كومهلا جيهانزانى دا و ب هاريكاريا سمكويى شكاك باس
 كرىه، كو عهبدوولر مزاق بهدرخانى ئەف كومهله ل باژىرى خوى ل كوردستانا ئيرانى
 دامه زراندبوو، پهرتووكا مالميسانزى (محهمه د طيفونى) ژى يا كو بنافى (البدرخانيون
 في جزيرة بوطان و وثائق جمعيه العائله البدرخانيه) هاتيه بكارئىنان، و پهرتووكا
 (خويبون و ثوره اگری) يا نقيسه ر (رؤهات ئالاكوم) پيزانين باش ل دۆر رۆلى
 ئەندامين مالباتا بهدرخانيان د كومهلا خويبون دا و پشكداريا وان د شورهشا ناراران دا
 ۱۹۳۰- ۱۹۳۷ باسكرينه و پهرتووكا (جمعيه خويبون و العلاقات الكردية الارمنية) يا
 نقيسهر محمه مهلا ئەحمه د و پهرتووكا الامير جلادت بدرخان، حياته و فكره، يا
 كونى رهش دقى فهكۆلىنى دا هاتينه بكارئىنان. ژ پهرتووكى ب زمانى كوردى يان
 يين هاتينه وهرگيران بۆ زمانى كوردى جهى مفای بوون، مينا پهرتووكا (يادداشتهكانى
 مهيجهر نوئيل له كوردستان) كو چهند رووبه ل دۆر ئەندامين فى مالباتى تهرخان
 كرىبون.

ژ پهرتووكى ب زمانى ئينگليزى و يين دقى فهكۆلىنى دا هاتينه بكارئىنان
 ئەفه بوون.

The case of kurdistan against Turkey, By authority of (پهرتووكا)
 (Hoyboon Supreme council of The kurdistan Governement) يا سورهيا
 بهدرخانى، كو ل سالا ۱۹۲۸ و ل فلادلفيا هاتيه چاپكرن.

- پهرتووكا ديفد مادويل بنافى (A modern history of the Kurds)

ديسان پهرتووكى توركى و يين بۆ زمانى توركى هاتينه وهرگيران دنافى
 فهكۆلىنى دا هاتيه بكارئىنان، ژوانا بيرئانينى موسى عهنتهر كو باسى ئەندامين فى
 مالباتى كرىه، نهخاسمه يين جهيين باش دناف دهولهتا ئوسمانى دا وهرگرتين.

رؤژنامه و كؤفار و يين ئەندامين فى مالباتى دنافههرا سالىن ۱۹۰۰- ۱۹۵۰ دا
 دهرئىخستين، ئەوان ژى فهكۆلين ب پيزانينان زهنگين كرىه، مينا رؤژناما كوردستان

۱۹۱۷- ۱۹۱۸ کو سوريا بهدرخانی دهرئیخستیه و کوڤارا هاوار و روڤاهی کو ههردوو جهلادهدت بهدرخانی چاپکرینه، و روژناما روژا نوو و ستیر ژ ئالی کامیران بهدرخانی فه هاتیه وهشانندن.

فهکۆلینی گهلهک نامین ماستهر و دکتورایی بکارئیناینه ژ وانا ناما ماستهری یا حنا عزو بهنان بنافی (التطورات السياسية في تركيا ۱۹۱۹- ۱۹۲۳)، وناما دکتورایی یا عهبدوللاهی محهمهد عهلی بنافی (کردستان في عهد الدولة العثمانية من منتصف القرن التاسع عشر الى بداية الحرب العالمية الاولى، دراسة في التاريخ السياسي) و ناما فاروق عهلی عومهر بنافی (الصحافة الكردية في العراق، البدايات ۱۹۱۴- ۱۹۳۹).

فهکۆلین و کوتارین دناڤ روژنامه و کوڤارین کوردی و عهرهبی دا هاتینه بهلافکر، دیسان مفایهک باش گههاندیه فی فهکۆلینی، کو گهلهک ژ فان گوتارا ژ ئالی کهسین گرنگی ب بزافا فی مالباتی فه دای هاتینه نفیسین، مینا گوتار و فهکۆلینین کونی رهش، مهحمود لهوهندی، حازم (روژان حازم)، فرات جهوهری و زردهشت هاجو و گهلهکین دی.

فهکۆلینی گهلهک پهرتووک و نفیسینین دی بکار ئیناینه و د لیستا ژیدهران دا هاتینه ریژکر.

پيشه‌کي

بزاقا سياسي ورهوشنبريا مالباتا به‌درخانيان

ل دويماهيا چه‌رخي نوژدي

نافي مالباتا به‌درخانيان ژ نافي مير به‌درخان کوري مير ناقدهل خان (عبدال خان) کوري مسته‌فایي هاتيه، مير به‌درخاني دناقبه‌را سالين (۱۸۲۱-۱۸۴۷ز) حوکم ل ميرگه‌ها بوټان کريه، و ميرگه‌ه ل سهردهم حوکمي وي گه‌هشتبو قووناغه‌کا گرنگ، نه‌خاسمه دناقبه‌را سالين (۱۸۴۲-۱۸۴۶)، چونکه نه‌وي دفي قووناغي دا حوکومه‌تا کوردي ئافاکر بوو، و سنورين وي ل باشووري هه‌تا دهردورين مووسلي و ل روژه‌ه‌لاتي هه‌تا دهردورين سنه (سننده‌ج)، و ل روژئافايي هه‌تا دياربه‌کر وسيټورک و ويران شه‌هر گه‌هشتبوو. ديسان مير به‌درخاني بريار دابوو نافي وي ل خوتبا روژا نه‌يني به‌يته خواندن و پاره دناق ميرگه‌هي دا بنافي وي به‌يته چاپکرن،^(۱) نه‌ف کارين مير به‌درخاني بوونه جهي نه‌رازيبوونا ده‌وله‌تا ئوسماني يا کو هي‌رشه‌کا له‌شکري و ب هاريکاريآ به‌ريتانيا دزي ميرگه‌هي ريکخستي، وه‌يزا له‌شکري يا ميرگه‌هي شيا د ئيکه‌مين رويدانا له‌شکريدا، خوه ل هه‌مبه‌ري له‌شکري ئوسماني راگريت، و نه‌به‌س نه‌فه به‌لکو شيا سه‌رکه‌فتني زي ل (جه‌مي زه‌يتون)^(۲) ل سه‌ر له‌شکري ئوسماني تو‌ماربکه‌ت، و له‌شکري وي نه‌چار کر کو جاره‌کا دي به‌ره‌ف پاش فه‌گه‌ريت. به‌لي له‌شکري ئوسماني شيا جاره‌کا دي بجيته دناق باژيري جزيري دا (بنگه‌هي ميرگه‌هي) پشتي کو هي‌زه‌کا مه‌زن بکارياني، ومير به‌درخان نه‌چار کر باژيري بجه

بهیلت و خوه ل کهلا ئهروۆخێ بپاریزیت، وپشتی ههیشهکی ژ حساردانی، لهشکرێ ئوسمانی میر بهدرخان نهچار کر ل (۲۰ ی تیرمهها سال ۱۸۴۷ز) خوه بدهته دهستی دهولهتا ئوسمانی^(۶) و ل پشتره بو باژیری ئستهمبولی هاته فهگوهاستن، و ل (۲۹ نیلونا سال ۱۹۴۷) ئ گههسته ئستهمبولی، ول دویف بریارا سولتان عهبدو لهجیدی ئیکێ (۱۹۳۹-۱۸۶۱ز) بو باژیری قندهیه ل گزیرتا کریت (کاندیا) ل سهر دهريا نافهراست هاته فهگوهاستن، ومیر بهدرخان بو ماوی ۱۸ سالان لقی باژیری مابوو، و ل سال ۱۸۶۶ دهولهتا ئوسمانی ریک بو میر بهدرخانی فهکر کو فهگهریته دیمهشقی، و ههر لقی باژیرکی دمینیته ههتا کو سال ۱۸۶۹ ئ دجیته بهر دلوفانیا خودی.^(۷)

فهکۆلینین دیرۆکی ناماژهیی ب وی چهندی دکهن کو دهمی میر بهدرخان چوو بهر دلوفانیا خودی بسیت و ئیک کور و بیست و ئیک کچ ههبوون.^(۸)

بهلی یا گرنگ ئهوه لاوین وی ل سهر خهبات و بزاقا رزگاربخوازا کوردی دبهردهوام بوون، و گهلهک ژوانا زی بووینه جهفهنگین نیشتمانی و جههکی بهرز و بلند د بزاقا نهتهوهیا کوردی دا فه گرتیه.^(۹) ژ بهر روئی نهندامین فی مالباتی گهلهک نفیسهر و فهکۆلهران ل سهر بزاقا فی مالباتی نفیسیه. وهندهک دیار دکهن کو مالباتا بهدرخانیاں جههک و بهایهکی دیار ل ههمی دهفهرین کوردی دا ههبوو.^(۱۰) و یین دی وهسا خوه یا دکهن کو نهندامین مالباتا بهدرخانیا ب روژهکی بهرچاق و خورت ژبو بهرژهوهندیا سهربهخویا کوردستانی ههبوو.^(۱۱) و ئیک ژ نفیسهران بشی رهنگی خوهیا دکهت: بهدرخانیاں ب خهبات و ناف و دهنگیا خوه شوین تهلین خوه د بزاقا نهتهوهیا کوردی دا ئاشکرا کرینه.^(۱۲) و ماكدویل دوئی هزری دایه، مالباتا بهدرخانیا کاکلکا ئافاکرنا بزاقا نهتهوهیا کوردی بوویه.^(۱۳) و فهکۆلهری دی بشی رهنگی د نفیسیت: بهدرخانیاں جهین پیشیی دناف تهخا هزریا کوردی ل ئسستهمبولی ل پشتی شهری جیهانیی ئیکێ وهرگرتیه.^(۱۴)

ژ ڦی گوټنا ناڤهاتی دیار دبیت کو مالباتا بهدرخانیان ژ مالباتین کوردی یین رهسهن و دیرین بوو، ئەوان ناڤ و دەنگیهکا باش ل کوردستانی هه‌بوو، په‌یوه‌ندیین موکم ل گهل مالبات و که‌سایه‌تیین سیاسی و جفاکی و ئایینی یین کورد هه‌بوون^(۱۳). به‌لکو گه‌لهک ژ ئەندامین ڦی مالباتی ژ بهر خه‌باتا وان یا سیاسی و هزری جهه‌کی باش دناڤ بزافا رزگاربخوازا کوردیدا هه‌بوویه^(۱۳). و ژ بهر ڦی یه‌کی ژ ی فهره ب ریز ل سهر ڦی مالباتی و خه‌باتا وان به‌یتنه نقیسین سولتان عه‌بدولحه‌میدی دووی (۱۸۷۶-۱۹۰۹ز) هه‌ولدایه خوه نیژیکی لاوین میر بهدرخانی بکهت، ب مهرما به‌لافکرنا ده‌سته‌لاداریا خوه دناڤ کورداندا ب ریکا وان^(۱۴). و ژ بو ڦی چه‌ندی جوار لاوین وی (یین مه‌زن) وه‌که قائمه‌قام ل ده‌وله‌تا ئوسمانی ده‌ست‌نیشان‌کرینه، و (۱۳) ژ ی کرینه پاشا و هنده‌ک ژ ی کرینه ئەڤسه‌رین پایه‌به‌رز دناڤ ده‌وله‌تی دا^(۱۵). بڦی چه‌ندی دیاردبیت کو هنده‌ک ئەندامین ڦی مالباتی خوه نیژیکی ده‌وله‌تی و سولتان عه‌بدولحه‌میدی کریه و خزمه‌تا ده‌وله‌تی ژ ی کریه و هه‌تا خزمه‌تا ده‌وله‌تا تورکی ژ ی ل دویقدا کریه، به‌لی به‌هرا پتریا ئەندامان ل سهر بزاف و خه‌باتا خوه دناڤ ریزین بزافا رزگاربخوازا کوردیدا دبه‌رده‌وام بوون، و خه‌باتا وان ل سهر دوو لایه‌نا بارڤه ببوو، ئەوژی بزافا سیاسی و بزافا ره‌وشه‌نبیری بوو.

بزافا سیاسی:

ئهو گرفتاریین سیاسی و ئابووری یین ده‌وله‌تا ئوسمانی تووشبووی و بتایبه‌تی ل سهر ده‌می سولتان عه‌بدولحه‌میدی دووی کارتیکرنا خوه ل سهر ده‌ڤه‌رین کوردی کریه، و ئەڤ گرفتاریه ژ ئەنجامی سیاسه‌تا ده‌وله‌تا ئوسمانی بوو ل هه‌مبه‌ری وان ملله‌تیین دناڤ ده‌وله‌تی دا دژیان، هه‌روه‌سا ژ ئەنجامی شه‌رین ده‌وله‌تی دگهل ده‌وله‌تیین دهر‌دور ژ ی بوو، مینا رو‌سیا یا کو پیکۆل ژ بو گرتنا ده‌ڤه‌رین دهریایی دکر، ب مهرما ده‌سته‌لاداریی ل سهر ده‌ڤه‌رین ناڤا گهرم. ژ

وان شهريڻ وي دگهل رۇسيا كرى و ئهويڻ كارتىڭرن ل سهر كوردان كرى، شهري ۱۸۷۷-۱۸۷۸ بوو^(۱۷). ئهوان كرياتين لهشكرى دناڤهرا ههردوو دهولهتاندا كارتىڭرنهكا ئابوورى يا مهزن ل سهر كوردستانى كربوو، وئهڤى چهندي نهرازيبوون ل جهم كوردان پهيدا كربوو، وئهڤ نهرازيبوونه زيدهتر لى هات دهى دهولهتى كورد ب رىكا جهادى ب خورتى برينه بهرؤڭين شهري، چونكى دوى قووناغيدا دهولهتى سياههتا ب خورتى و ب رىكا لهشكرنا كوردان و سهپاندنا باجهكا گران لسهر وان بكارئيناوو^(۱۷).

ههزى گوتنى يه بيژين كو ئه و كوردين دڤى شهري دا پشكدار كهتبوونه ل ژير باندورا دورشمين ئايينى ئهويڻ دهولهتى بلندكرين^(۱۸)، و دهولهتى ب توندى هندهك كورد كيشابوونه دناڤ بهرؤڭين شهريدا، وسهر كيشيا فان كوردان زى كربوو د دهستى هندهك نهندامين مالباتا بهدرخانيان دا مينا بهدرى پاشاي^(۱۹). و ئوسمان بهگ و حوسين كهنعان^(۲۰) و عهلى شاميل^(۲۱) و بهحرى بهگى^(۲۲). و ئهڤ نهندامه زى ژلايى خوڤه ل دهڤهريڻ كوردى دگهريان ب مهره ما قايلكرنا كوردان ژبو پشكداريكرنى د شهريدا^(۲۳).

ژيدهرين ديرؤكى ديار دكهن كو پشتى ئوسمان بهگ و حوسين كهنعان بهدرخان ژ بهرؤڭين شهري فهگهريانين، بزافهكا كوردى ل دژى دهولهتا ئوسمانى رىكخست^(۲۴). بيگومان نهوان شكهستنا دهولهتا ئوسمانى دڤى شهريدا دگهل سهروبهري ئابوورى و جفاكى يى لاواز ل كوردستانى-كو ژ نهنجامى شهري رۇسى و ئوسمانى يى سالا ۱۸۷۷-۱۸۷۸ پهيدا ببوو- ب دهرفهت زانى و دهست ب بزافا خوه كر. ئوسمان بهگ و حوسين كهنعان بهدرخان ل دهستپيكي ب هاريكاريا گهلهك سهركردين كورد شيان دهڤهرا شيروان كو سهر ب باژيري (سيرتى) فهيه بگرن^(۲۵). بهلى لهشكرى ئوسمانى شيا هيذا كوردى پرت و بهلاڤ بكهت، وژئهنجامى في يهكى ئوسمان و حوسين بهگ گههشتنه دهڤهرا بوٿان^(۲۶). دهى هيذا ئوسمانى و حوسين بهگى گههشتينه باژيري جهزيرى، هيذا پاراستنا توركى ژ باژيري

دهرکەت و بەرهف سیرتی فه چوو بقی یهکی هیزا کوردی باژیری جزیری گرت^(۲۷).

گرتنا باژیری جزیری و نەسەرکەفتنا هیرشا ئوسمانیان بو سەر باژیری جزیری بوو ئەگەری خورتکرنا هیزا کوردی و زیدەبوونا ژمارا لەشکری کوردی کو ل پشتره ئەف لەشکره شیا فان دەفهران بگریت: جوله میرک، نسیبین، ماردین، ئامیدی، مدیات و چەند باژیرین دی و سەربەخویا فی دەفهری ژى ژ دەستەلاداریا ئوسمانیان هاته راگەھاندن و باژیری جزیری کره مەلبەندی فی دەفەرا سەربەخویی، و ئوسمان بەگ وەکە میری کوردستانی هاته دەست نیشانکرن، وناقى وی ل خوتبا ئەینیى ل جهی ناقى سولتانى ئوسمانى هاته راگەھاندن^(۲۸).

دەولەتا ئوسمانی ژبو بەرسنگرتنا فی سەربەخویی هیزەکا لەشکری ژ سیرتی، دیاربەکری، ئەزربيجان و ئەرزەرۆمی هەنارته دەفهری، وھندەك هیز ژ ولایەتا بەغدا ژى هەر بو فی مەرەمی هاته بکار ئینان^(۲۹). دەمی هیزا ئوسمانی چوو یە دناف دەفەرا (ویخ) (گوندەکە ب سەر باژیری شەرخانی فه) ب کارین نەرەوا ل هەمبەری خەلکی دەفهری رابوو^(۳۰). هیزا کوردی ل هەمبەری هیزا دەولەتی ل جزیری راوەستیا ونەچار کر کو جارەکا دی پاشەکشیی بکەن، وئەفی چەندی ژى هیزا کوردی خورتەرلیکر وژمارا هیزا وی ژى پتر لیکر بەلی دەولەتا ئوسمانی جارەکا دی هیزا خوە موکومکر، چونکە ئەو د ترسیا ئەف بزافە دەفهرین دی ژى فهگریت، ول دویمایی هیزا ئوسمانی ئەوا لژیر سەرۆکاتیا (عزەت پاشای) شیا هیزا کوردی نەچار کەت کو ل باژیری جزیری بمینیت. وھەر ل وی دەمی سولتانى ئوسمانى نوینەری خوە (بەحری بەگی کوری میر بەدرخانی) هەنارته دەفهری ژ بو رازیکرنا هەردوو بریایان داکو ل گەل دەولەتا ئوسمانی بکەفنه د دانوستاندنی دا، سولتانى ئوسمانى بریار ژى دا کو ئەندامین گرتی یین مالباتا بەدرخانیا هەمی بەینە ئازاد کرن، ب مەرەما رازیکرنا

هەردوو برايان داکو بۆ وان ديار کهت کو دەولەت يا ئامادەيه بۆ دانوستاندن،
وېشتي چەندين گەريڻ دانوستاندن، هەردوو برايا هيڙا پاراستنا خوه کيەمکر،
به ئی ل دويماهيی دەولەتی ئەفە ب دەرفەت زانی و ب ریکەکی هەردوو برا گرتن
و ھنارتنه ئستەمبولی، به ئی پشتی ماوهيهکی ھاتنه بەردان ئی ب مەرجهکی کو ل
ئاستەمبولی بيمين (۳۱).

پشتی بزافا سالا ۱۸۷۸-۱۸۷۹ ب سەرۆکاتيا ئوسمان بەگ و حوسین کەنعان
بەدرخانی ب دويماهی ھاتی ئەندامین مالباتا بەدرخانیان ل سەر بزافین خو
بەردەوام بوون، ول سالا ۱۸۸۹ ئەمین عالی بەدرخان (۳۲) و مقداد مدحەت
بەدرخانی (۳۳) بزافەکا دی دژی دەولەتا ئوسمانی ریکخست، دەمی ب ریکەکا
نەپەنی ژ ئستەمبولی دەرکەتین و بەرەف ترابزوونی ھاتین ول مالا ئیک ژ
سەرکردین کوردان ئەوژی مستەفا نوری (ئەفەندی شامیلی) بوو، خوه جەبووین،
ومستەفا شامیلی پەيوەندیین باش دگەل فی مالباتی ھەبوون، هەردوو سەرکردا
(ئەمین عالی و مقداد مدحەتی) بریاردا کو ھندەک ژ سەرکردین کوردین وی
سەردەمی ھیزەکا لەشکری دەرەزای دەفەرا جویزلکی (دکەفیتە دناقبەرا
ئەرزەرۆم و ترابزوونی) بکەن، و ئەف ھیزا لەشکری ل ژفانی هەردوو سەرکردا
بیت.

ئەو ھیز ژ ل دەمی نیشانکری گەھشتە دەفەری، و دەمی هەردوو
سەرکردین برا بەر ب جویزلکی فە چووین، دەنگ و باس گەھشتە دەولەتا
ئوسمانی یا کو چافدیڤریا لفلشینین وان دکر (۳۴). وبلەج شیرکوه ديار دکەت کو
شامیلی دەنگ و باسین هەردوو سەرکردا دانە دەست دەستەھلاداریا ئوسمانی (۳۵)،
به ئی وەسا دیارە کو شیرگووی بقی یەکی فیایە ئامازی بدەتە روئی خیانەتکاریا فی
بزافی و ئاشکرا بکەت.

ھەزی گوئنی یە بیژین کو دەولەتا ئوسمانی ھیزەکا لەشکری ھنارتبوو وی
دەفەرا ئەف بزافە لی ھە، ئانکو دەفەرا دناقبەرا ئەرزەرۆم و ئەزربيجانی دا، و

دهمى هەردوو سەرکرده دگەل هیزا لەشکری گەهشتینه دەفەرئى، هیزا ئوسمانى ل بەندا وان بوو پشتی شەرەكی ل باشوورئى بایبورتئى، هیزا کوردی نەچار بوو خوە بگەهینیتە چیايین ئەرغەتی و مەعدەنئى، و دەمئى هیزا ئوسمانى دەفەر دۆرپيچکری هەردوو برايا خوە دا دەستئى ئوسمانيان، نەخاسمە دەولەتا ئوسمانى دوى قووناغئى دا هیزەکا مەزنا لەشکری بکارئينا بوو و هەمی ریکيین دچنە دەفەرئى ئاسئى کربوون^(٣٦).

بئى چەندئى بزافا دووى يا ئەندامئین مالباتا بەدرخانيان ل دووماهيا چەرخئى نۆزدئى ب دووماهيا هات، وئیک ژ فەكۆلەرئین دیرۆکا کوردی بئى رەنگى سەرۆبەرى خوہيا دکەت، هیزا کوردی يا لاواز و نەريکخستى و چەك بوو، بەرامبەرى هیزا لەشکرى ئوسمانى ئەوى ب چ شەرپن دەرفەيقە مژويل نە، ئەگەرئین نەسەرکەفتنا فان هەردوو بزافا بوو، ديسا ژ لايەكئى ديشە سەرکرديین فان هەردوو بزافا هەول نەدايه خوە بگەهينە دەولەتئین زلەيزيین ئۆرۆپى ييین وى سەردەمى کو ب هاريکاريان وان ئاگرئى بزافا خوە هەلدیرن^(٣٧).

دوو: بزافا رەوشنيرى:

ئەندامئین مالباتا بەدرخانيان ژ سەرکرديین دەسپيکئى بوون، ييین گرنگيا بزافا رەوشەنيرى دگەل بزافا سياسى زانى، و ئەم دشاش نينين ئەگەر بيژين ئەوان رۆلئى پيشەنگيى هەبوو ژبو تیکەليا هەردوو بزافا دیرکا ئازادى و رزگارىا کوردیدا، و ب هزرا ئەندامئین قئى مالباتئى بەلافکرنا زانين و زانستى دناف کورداندا ریکەکە ژ بو گەشەپیدانا هزرا نەتەوهيا کوردی.

ژ بو گرنگيا بەلافکرنا زانينئى د نابقبەرا کورداندا دانەنياسينا کيشا کوردی و ئارمانجین وئى ييین رەوا ب دەولەتئین بيانى رە و گەشەپیدانا هزرا کوردان ژ بو دانە نياسينا کيشا وان، مقداد مدحەت بەدرخانئى ئیکەميين رۆژناما کوردی بناقئى (کوردستان) ل قاهيرە ل ١٨٩٨/٤/٢٢ دەرنئیخست^(٣٨).

وهسا دياره كو سياستهتا سولتان عهبدو لجهميدئ دووئ بهرامبهري هزرين نازاد و ژوانا هزرين كوردى بوويه نهگهري درچوونا في روظنامي ل دهرقهى كوردستاني، ئانكو ل قاهيره ل ميسرى، و ميسر ل وى دهمى ل ژير دهسته لاداريا بهريتانيا فه بوو، وجهئ كه سين ههقدزى دهسته لاداريا ئوسمانيا بوو، بيگومان ههفرkia ئوسمانيان دگه ل سه رنقيسهري روظنامي دگه ل گرفتاريين داراي، ريك ل بهرامبهري في روظنامي گرتيه و نهچار كريبه كو ل ئيك جه نه دهر كه فيت، ئانكو نهو جهئ لي دهاته چاپكرن گه لهك جاران هاتيه گوهورين ژ باژيره كي بو باژيره كي دى، نهو زى ژ بهر وان نهگهريين لسهري هاتينه دياركرن^(٣٩).

مقداد مدحەت به درخانى هەر پينچ ژمارين ئيكي ژفي روظنامي ل قاهيره چاپكرينه^(٤٠)، و ژمارين (٦١-٣١) عهبدو لره حمان به درخانى^(٤١) ژ پيش برايي خواهه درئوخستيه، و دهولهتا ئوسمانى مقداد مدحەت نهچار كربوو كو فهگهريته ئيسته مبولي^(٤٢). هه رچه نده دهولهتا ئوسمانى چاقديرييه كا توندو ب هيز ل في روظنامي دكر. به لي دسه ر وي چه ندي ژيرا ژمارين وي ب گه لهك ريكا دگه هشتنه كوردستاني، و ژوانا: ب هاريكاريا ريخستين ههقدزي سولتاني بتايبه تي ب ريكا كومه لا لويين تورك و ريخستين نه رمه ني، و گه لهك جاران زي ب ريكا په يوه نديين كه سايه تي نه ف روظنامه دگه هشتنه كوردستاني^(٤٣).

روژناما كوردستان دژمارين پيشي دا، نه خاسمه نه وين ل قاهيره هاتينه چاپكرن، گرنگي ب به لافكرنا زانيني و پيشكه تنه رهوشه نبيري دنافه را كوردان ددا، و مقداد مدحەتي ئامازه بفي چه ندي كريبه دهمي ديار دكه ت: نه ز في روظنامي چاپدكه م، ومه رهما من موكمكرنا گرنگي و فيانا زانيني يه دنا ف ملله تي كورددا، داكو دهره تي بو ملله تي خواهه په يداكه م كو ژيانا باژيرفانيي و پيشكه تنه سه رده مي وهه تا نه ده بياتي زي بزنان^(٤٤).

سه رنقيسهري روظنامي (مقداد) ي ژ بو به لافكرنا هزرين خواهه يين پيشكه تي و زانستي، پالپشتيا خواهه ب نايه تين قورئاني و فه رموودين پيغه مبهري

دکر، کو مه‌رهما وی پال‌دانا کوردان بوو ژبوؤ فه‌کرنا قوتابخانا و هنارتنا لایوین کورد بو دهرقه‌ی کوردستانی ژ بو خواندنې ^(۴۵).

هه‌رچه‌نده ده‌وله‌تا ئوسمانی دویفچوونا روژنامی و به‌لافکرنا وی دکر، به‌لی مقداد مدحه‌تی د ژمارین پیشی دا باب‌ه‌تین ل دژی سولتانی به‌لاف نه‌دکر، و مقدادی دیار دکر کو ریقه‌به‌ریا نه‌باش ژ نه‌نجامی کارین کارمه‌ندی ئوسمانی بوو، و مقدادی پیشنیار دکر کو ئه‌وین گازنده هه‌ی بلا گازندی خوه پیشکیشی سولتانی بکه‌ن، و ژ بو فی یه‌کی مقدادی چه‌ندی داخوایین فه‌گری (عرضحال) (نامین فه‌گری) ب ریکا روژنامی پیشکیشی سولتانی دکر، و داخوایا نیکی ل دؤر بریارا وه‌زاره‌تا نافخوی بوو، کو بریار دابوو نابیت روژنامه به‌یته د ناف ده‌وله‌تی دا، و هه‌ر دفی داخوایین دا هاتیه کو ده‌وله‌تا ئوسمانی گرنگی نه‌دایه به‌لافکرنا زانینی ل کوردستانی، و ژبوؤ به‌لافکرنا زانینی نه‌ف روژنامه (کوردستان) کاردکه‌ت، ئانکو مه‌رهما روژنامی به‌لافکرنا زانینی و هاریکاریا کوردانه ژ بو ب ده‌ستقه‌ئینانا زانینی. و ل دویمایا داخوایین، مقداد دخوازیت کو سولتان ریکی بو فی روژنامی فه‌که‌ت دا دناف ده‌فه‌رین کوردی دا به‌یته به‌لافکر ^(۴۶).

به‌لی سولتانی ئوسمانی گو هه‌دایه داخوایا مقداد مدحه‌تی له‌ورا ئه‌وی داخوایه‌کا دی پیشکیش کریه، و نه‌ف داخوایه ب زمانی تورکی بوو، و هه‌ر دفی داخوایین دا مقدادی دیارکریه کو مه‌رهما روژنامی پیشخستنا کوردایه، و ل دویمایی ژ جارها دی داخواز کریه کو دهره‌فه‌تی بده‌نه به‌لافکرنا روژنامی و نه‌هیلانا زولی ل سه‌ر کوردان ^(۴۷).

دقووناغا دووی دا ژ دهرئیخستنا روژناما کوردستان ب سه‌روکاتیا عه‌بدولرهمان به‌درخانی، ب به‌رده‌وامی گرنگی ب باب‌ه‌تین زانینی هاتیه دان، عه‌بدولرهمانی نه‌گه‌ری به‌رده‌وامیا دهرئیخستنا روژنامی ل دهرقه‌ی ده‌وله‌تا ئوسمانی ژ پیش برایی خوه فه (مقداد مدحه‌تی) بقی ره‌نگی شوؤفه دکه‌ت:

ههتا نوکه برایی من روژنامه بهلاف دکر، بهلی سولتانی ئوسمانی ری نه دایی ل میسری بمینیت، لهورا ئه و قه گه ریا ئیسته مبولی، و دشیاندا نه بوو بهرده و امیی بدته بهلاف کرنا روژنامی و بتایبه تی ل ئیسته مبولی، چونکه گه له ک کهس ل دژی وی راوهستیان و پالپشتیا سولتانی دکر، ئه و دوژمنین کوردان بوون... ، نه خاسمه ئه وی دبیزنی (ئه بوله ودا) (ابو الهدی) ئه قه دوژمنی مالباتا به درخانیه، و دوژمنی هه می کوردانه، و وه سا دیاره نافی وی نه (ئه بوله ودا یه) به لکو (ئه بوله و لاله یه) (ابو الضلاله...^(۴۸)).

عه بدولر حمان به درخان ل سه ر پیشکی شکرنا داخو زاناما بو سولتان عه بدولحه میدی ل دۆر سه ر و به ری جفاکی یی نه باش ل کوردستانی و نه یاریا روژنامی و مالباتا به درخانیا یی به رده وام بوو^(۴۹).

و ده می عه بدولر حمان ژ پیشکی شکرنا داخو زاناما بیزار بووی ده ست ب هی رشی ل دژی سولتانی و هاریکارین وی کر. د هژمارا (۱۱) ژ روژناما کوردستان، عه بدولر حمان به درخان هی رشه کا مه زن کرن سه ر سولتانی و کاربه ده ستین وی^(۵۰). دهنده ک گو تارین روژنامی دا سولتان وه که (تاوانباره کی ره سه ن، یان نموونا گهنده لیی) هاته دیار کرن^(۵۱).

عه بدولر حمان به درخانی بریکا روژناما کوردستان گه له ک گازی پیشکی شی کوردان کرن. و دفان گازیاندا به ری وان ددا هه فدژیا سولتانی ئوسمانی و سیاسه تا وی، د ئیک ژ فان گازیاندا هاتیه: سولتان عه بدولحه میدی دووی هه ر ژ روژا حوکم ل ده وله تی کری، نی شه کا ده وله تی کریه دده ستی دوژمنی دا، و ئه فرۆ کوردستان وه کی هه ر ده فهره کا دی ژ ده فهرین ده وله تا ئوسمانی بوویه بنگه هی شه ران، ئیمناهی و پاراستن ل کوردستانی نه مایه^(۵۲). ده هژمارا (۲۷) دا هاتیه: کورد ژبلی خزمه تا سولتانی چ کارین دی ناکهن، و ئه وی کورد ژ زانین و ئازادیی زر به هر کرینه، به لکو ژ بو کارین نه ئاسایی و ژبو به رژه وه ندیین خوه بکار ئیناینه^(۵۳).

ههژی گوټنټی یه بیژین کو دهولته ئوسمانی پارهکی باش ژبو وی چهندی
 تهرخانکریوو داکو عهبدولرهحمان دهست ژ روژناما خوه بهردهت و ئیدی
 هیرشئی نهکهته سهر سولتانی^(۵۴). و دهمی ئهفی بزافی سهرنهگرتی، دهولتهئی
 دادگههکا تایبته ژبو دادگههکرنا عهبدولرهحمان بهدرخانی دامهزراند، دوی
 دادگههی دا ئهوا ل سالاً ۱۹۰۰ هاتیه کرن بریارهك دژی وی دهرئییخت، و ئه
 بریار ژی بقی رهنگی بوو: زیندانکرنا وی یا ههر و ههر دگهل دهستهسهرکرنا
 مائی وی و زربههرکرنا وی ژ میراتی^(۵۵).

بیگومان بریارا نافهاتی کارتیکرن لسه بزافا عهبدولرهحمان نهکر، بهلکو
 ئهوا ل سهر بهلافکرنا روژنامی وهیشرکرنا ل دژی سولتانی یی بهردهوام بوو.
 فی روژنامی چهند بابتهئین دی یین گرنگ باسکرینه وپیدفیه ب کورتی
 ئاماژی ب هندهك ژوان بابتهان بکهین ژوانا:

۱- چهند لایهئین گریدایی ب سهروبهری جفاکی قه ل کوردستانی هاتینه
 باسکر، و وینهکی ئاشکرا ل دؤر ژيانا جوټیاری کورد و گرفتاریین وی
 بهرچافکرینه، و روژنامی وهسا خوه یا کریه کو باجه خزمهتا
 دهزگههئین دهولتهئی دکته، ژوان دهزگههان:

دادگهه و لهشکر و زیندان و روژنامی ئاگههداریا کوردان کریه کو دبیت
 وهکی مللهتین دی گرفتاری ب سهری وان ژی بهین، و روژنامی داخواز ژ
 ههیی و ههژارین کورد کریه، داکو ریزین خوه بکهنه ئیک و ل دژی
 سیاسهتا دهولتهتا ئوسمانی راوهستن، چونکه سیاسهتا دهولتهئی ژ بو
 نههیلا نا ئهرد ومولکی وانه^(۵۶).

۲- بابتهئی ههقبهنديین کورد و ئهرمهنان ژ وان بابتهئین گرنگ بوون یین
 عهبدولرهحمان بهدرخانی دروژناما خوه دا باسکرین، بیگومان
 گرنگیپیدانا سهرنقیسهری بقی بابتهئی ژ وی چهندی دهات کو وی دزانی
 دهولتهئین روژنآفا ئهفی پهیوهندیی ب دهرهفت دزانن داکو وهکه بابتههك

بهیته بكارئینان ژ بۆ دهستیۆهردانی دناڤ کاروبارین دهولەتا ئوسمانیدا، ههروهسا پهیههندیین سه‌رنقیسه‌ری دگهل کهسایه‌تی ورێکخراوین ئهرمه‌نی د خوه‌شبوون^(۵۷). و کورد و ئهرمه‌ن ب ریڤا روژناما خوه ئاگه‌هداریا نه‌خشی دهولەتا ئوسمانی کرینه، کو مه‌رما وان چیکرنا پهیهه‌ندیین نه‌باشه دناڤه‌را کورد و ئهرمه‌ناندا، و هه‌ژێ گوتنی یه داخوازا عه‌بدولره‌حمانی ل به‌ری سالا ۱۹۰۵ هاتبوو، ئانکو به‌ری کوشتارا ئوسمانیان بۆ ئهرمه‌نان ل سالا ۱۹۰۵، عه‌بدولره‌حمانی خوه‌یا کریه کو ئهو سوارین حه‌میدی ئه‌وین سولتان عه‌بدولره‌حمیدی دامه‌زراندی ریکه‌که ژبو لێدانا ئیگرتنا هه‌ردوو ملله‌تان^(۵۸).

۳- عه‌بدولرحمان به‌درخانی ب گه‌رمی ل گهل ئالیین نازادیه‌خوازین ئوسمانی راوه‌ستیایه، و ل ده‌سپێکا وان مدح‌هت پاشایه، و چه‌ند رووپهل ژ روژنامی ل دۆر ژیان و بزافا وی ته‌رخانکرینه^(۵۹).

۴- روژنامی چه‌ندهک ل دۆر ژيانا وان میرین حوکه‌م ل بو‌تان کری به‌لافکریه، و عه‌بدولره‌حمانی ئه‌ڤه بابه‌ته ژ په‌رتووکا (شه‌ره‌فنامی) یا شه‌ره‌فخانی به‌دلیسی وه‌رگرتینه^(۶۰). و روژنامی پیزانینین به‌رفره‌ه ل دۆر ژیان و بزافا میر به‌درخانی نقیسینه^(۶۱).

۵- روژنامی ل سه‌رده‌می عه‌بدولره‌حمان به‌درخانی به‌رده‌وامی دایه به‌لافکرنا بابه‌تین ئه‌ده‌بی، ژوانا داستانا مه‌م و زین یا ئه‌حمه‌دی خانی (۱۷۰۷-۱۷۰۷ز) یه، و روژنامی چه‌کی گرنه‌گ دایه که‌لتووری نه‌ته‌وه‌یی کوردی، و گرنه‌گی ب وان بابه‌تان دایه یین گریدایی ب هونه‌ری ئه‌ده‌بی شه^(۶۲).

ل دۆر ئه‌گه‌رین راوه‌ستیانا روژنامی، هنده‌ک ئاماژێ ب وی چه‌ندی دکهن، کو ژ به‌ر گفاشتنن دهولەتا ئوسمانی ل سه‌ر سه‌رنقیسه‌ری وی (عه‌بدولره‌حمان به‌درخانی) ئه‌ڤه روژنامه راوه‌ستیایه، و هنده‌کین دی دوی باوه‌ری دانه کو ژ به‌ر

ئەگەر ئىن دارايى ئەف رۇژنامە راوہستيايە و عەبدولرەحمان بەدرخانى دشياندا نەبوو پارا ژ بۇ بالاڤكرنى پەيدا كەت^(٦٣). وكۇڤارا (عنايە) يا ئەرمەنى دىيژيت: رۇژناما كوردستان ئىكسەر پشتى كونگرى (كۆمەلا لاوين تورك ١٩٠٢ ل پاريسى) راوہستيا، چونكە رۇژنامە ل چاپخانا لاوين تورك دەتە چاپكرن. بەلى پشتى كونگرەيى، ئەندامىن كۆمەلا لاوين تورك بوونە دوو جەمسەر و جەمسەرى لىبرالى ب هيزتر بوو، لەورا ئەفى چەندى كارتىكرن ل سەر بەلاڤكرنا رۇژناما كوردستان كر^(٦٤).

ژ گوتنا نافهاتى ئاشكرا دبىت كو ئەندامىن مالباتا بەدرخانيان مينا (مقداد مدحەت بەدرخانى و عەبدولرەحمان بەدرخانى) رولەكى باش ل دويماهيا چەرخى نۆزدى دا ژ بۇ بەلاڤكرنا رۇژناما كوردستان گىرايە، و دقى رۇژنامى دا چينا رەوشەنبيرىن كورد و يىن ل دزى دەولەتا ئوسمانى ل دۆر خوە كۆمكرينە، و ئەف رۇژنامە زمان حالى رەوشەنبير و سياسەتمەدارىن كوردىين وى جاخى بوو، و جەى گرىدانا كارىن وان يىن جودا بوو، ئانكو ئەو كەس هەمى ژ بۇ ئىكگرنا كوردان ل دۆر خوە كۆمكرينە.

ژىدەر و پەراويز:

- ١- د. بلەج شيركوه: القضية الكردية ماضي الكرد و حاضرهم (جمعية خويبون الكردية الوطنية) النشرة الخامسة، (بيروت، ١٩٨٦)، ص ٥٠؛ محمد أمين زكى بك: خلاصة تاريخ الكرد وكردستان، من اقدم العصور حتى الان، ترجمة محمد على عونى، (بيروت، ١٩٨٥)، ج ١، ط ٣، ص ٢٢٧.
- ٢- دكەڤيتە باكوورى باژيرى جيزرى.
- ٣- شيركوه: ژىدەرى بەرى، ص ص ٥٦-٥٧؛ جلىلى جلىلى: من تاريخ الإمارات في الإمبراطورية العثمانية في النصف الأول من القرن التاسع عشر، ترجمة د. محمد عەبدو النجارى، (دمشق، ١٩٨٧)، ص ١٣٤.

٤- بنيّره، مالميسانژ: البدرخانيون في جزيرة بوطان، وثائق جمعية العائلة البدرخانية، مراجعة وتقديم نذير جزماتي، ترجمة دلاور الزنكي و كولبهار بدرخان (بيروت، ١٩٩٨)، ص ٤٨-٥٢.

٥- بنيّره، لظفي: الامير بدرخان، نقله الى العربية على سيدو گوراني، مراجعه روشن بدرخان، اعداد ونشر دلاور زنكي، (د. م، ١٩٩٢)، ص ٢١؛ كريس كوجيرا: جنبش ملي كرد، ترجمه ابراهيم يونسى، (تهران، ١٣٧٣)، ص ٣٠.

Mahmûd Lewendî, : Mala Bedirxaniyan: Niv-dewletek, Rojname, hejmar o sal 1, (swêd, 1991)

Zerdeşt HACO. : "Ji yan û Ramanên Mîr Celadet Bedirxan." Kovara Nû DEM. H 25 (Sweden. 1998) r 120

٦- عبد الفتاح على يحيى: عبد الرزاق بدرخان البوتاني نشاطه الثقافي والسياسي، مجله كاروان، ع(٦٥)، اربيل، ١٩٨٨، ص١٢٦.

٧- () Nisan1919-Mart (1), Ingiliz Belgelerinde Aatatürk (1919-1939)cilt Hazirlayan Bilal N. Simsir,(Ankara,1973), s39 ادوارد وليم چارلز نوئييل: يادداشته كاني مهيجهر نوئييل له كوردستان، وهرگيراني حسيّن نهحمهد جاف عيمان و نييرگسه جاري، (بهغدا، ١٩٨٤)، بپ ١٤؛ عبد الرزاق الحسني: تاريخ الوزارات العراقية(بغداد، ١٩٨٨) جـ (١)، گ (٤)، هامش ص ٢٨٠؛ جليلي جليل، واخرون: الحركة الكردية في العصر الحديپ، ترجمه د. عبدى حاجى، (بيروت، ١٩٩٢) ص٤٨.

٨- لازاريف: المسألة الكردية١٩١٧-١٩٢٣، ترجمه د. عبدى حاجى، (بيروت، ١٩٩١)، ص ١٤٠.

٩- بنيّره پيشگوتنا جويس بلو ل: مالميسانژ: البدرخانيون ...، ص٩.

١٠- (David McDowall: Amodern hisotryof the Kurds (london,2000) p99).

١١- Rohat Alakom: Eski Istanbul Kürtleri (1453-1925),(Istanbul,1998), s 42 حامد محمود

عيسى: القضية الكردية في تركيا، (القاهرة، ٢٠٠٢) ص ١٢٠.

١٢- ل دور پهيوهنديا نهندامين مالباتا بهدرخانيان دگهل كهسايه تيپن سياسي يپن كوردى و نه كوردى بنيّره رووپه لپن ددويقدا، و ل دؤر پهيوهنديا وان دگهل كهسايه تيپن نايينى بنيّره، كونى رهش: العلاقة بين امراء جزيرة بوتان وشيوخها، مجلة گولان، ع (٢٦) تموز، (اربيل، ١٩٩٨)، ص ص ٨٠-٨٢.

۱۳- باسی رولی ئەندامین فی مالباتی د بزاقا نازادیخوازا کوردیدا د بابەتین بهیتدا هیتە روونکرن.

۱۴- مالیسانژ: البدرخانین...، ص ۱۷۰.

۱۵- مالیسانژ: البدرخانین...، ص ۱۷۰؛ کونی رهس(سلمان عثمان): الامیر جلادت بدرخان "حیاتە و فکەرە"، تقدیم الامیرە روشن بدرخان، (دمشق، ۱۹۹۲)، ص ۲۳. یین سولتان عەبدولحەمیدی وەک قائمە قام دەستنیشانکرین ئەفە بوون: بەدری پاشا، مستەفا پاشا، بەحری پاشا و نەجیب پاشا، و ئەندامین دویمەهی ل سەر دەمی سولتان عەبدولحەمیدی سەرۆکاتییا فان دەفەرەن کرە ئایدن و حەلەب. نەجیب پاشا ل تەرەبلسا رۆژناقا ل سالا ۱۹۰۰ چووێ بەردلو فانییا خودی، ئەو بابی عەبدولرەزاق بەدرخانێ بوو، بنیەرە:

Nazmi Sevgen: Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk beylikleri Osmanlı belgeleri ile kûrt Türkleri tarihi,(Ankara,1982). s119.

بابا مردوخ روحانی(شیوا): تاریخ مشاهیر کرد، بخش دوم(جلد سوم)، امرا و خاندانها، بە کوشش ماجد مردوخ روحانی، (تهران، ۱۳۷۱)، ص ۵۲۶.

۱۶- ل دۆر کارتیکرنا فی شەری ل سەر کوردستانێ بنیەرە: د. ن. أ. خالفین: الصراع علی کردستان ((المسألة الكردية في العلاقات الدولية خلال القرن التاسع عشر))، ترجمة د. أحمد عثمان أبو بكر، (بغداد، ۱۹۶۹)، ص ۱۱۱- وما بعدها؛ جلیلی جلیل: انتفاضة الاكراد ۱۸۸۰، ترجمة، سیامند سیرتی، (بیروت، ۱۹۷۹)، ص ۳۹-۴۵.

۱۷- جلیل واخرون: المصدر السابق، ص ۳۲.

۱۸- خالفین: ژیدەرئ بەری، ص ۱۰۲.

۱۹- بەدری پاشا: نافئ وی د هندەک ژیدەرەن دا ئەحمەد پاشا هاتیە، ل دیمەشقی ئەوی چەند هزار ژ کوردان کومکربوون، ل دۆر فی کەسی بنیەرە: صالح بدرخان: مذكراتي، ترجمة روشن بدرخان، الناشر دلاور زنگی، (دمشق، ۱۹۹۱) ص ۲۶؛ مالیسانژ: البدرخانین...، ص ۹۹.

۲۰- حسین کەنعان: ل سالا ۱۸۶۰ ل دەفەرە قندەهیە ل گزیرتا کریت ژ دایک بوویە، ئەو کورئ میر بەدرخانێیە، خواندنا سەرەتایی ل سەر دەستئ هندەک مامۆستایین تایبەت ب داوی ئینایە، پشتی مرنا بابی وی، خواندنا خوێ یا لەشکەری ل ئامادەیی لەشکەری ل دیمەشقی خواندیە، بەئ ئەوی ئەو خواندن تمام نەکر، د شەرئ روسی و ئوسمانیدا ئەوی چەند کورد کومکرن و ل ژیر سەرکردایەتییا مارشالی ئوسمانی شاکر پاشای ئەوی

پشكدارى دڤى شهري دا كر، بو پتر بنيره: صالح بدرخان: ژيدهرى بهرى، ص ۸۹؛
ماليسانژ: البدرخانيون...، ص ۱۱۶.

۲۱- عهلى شاميل: ئەو ل باژيرى جزيرى ژدايك بوويه، دگهل بابى خوه مير بهدرخانى ئەو سورگونى گزيرتا كريت بوويه. د شهري روسى و ئوسمانى دا ئەوى هندەك كورد كومكرينه، دڤى شهريدا ئەوى زيرهكاتتيا خوه دياركرينه، و ههتا ل(۲۵) جها بريندار ببوو بنيره، صالح بدرخان: المصدر السابق، ص ۲۶؛ ماليسانژ: البدرخانيون...، ص ص ۹۴-۹۲. بهدريا خانم خيزانا وى بوو، بهلى ئەو ژيگهه بوويه و ل پشتر ا بهدريا خانم بوويه خيزانا كهسهكى ل ئيستهمبوو بناقى ئەديب، ئەوى ژ بهدريايى كچهك ههبوو ب نافى(خالده) ئەو ژى رومانفيسا ب نافى و دنگا توركى(خالده ئەديب)ه، كو دئيك ژ رومانين خوهدا باسى عهلى شاميل و برايىن وى كرينه، و ديار دكهت كو ئەو د نيشتمانپهروهه بوون ماليسانژ: البدرخانيون...، ص ص ۹۴-۹۲.

۲۲- بهحرى بهگ(بهحرى رزا بهگ): ژيدهرين بهردهست سالا بوونا وى و مرنا وى ديار ناكهن، پشتى مرنا بابى وى(مير بهدرخان)ى دهولهتتى ئەو دگهل سى برايىن وى كرينه قائمهقام، ئەو نيزيكى سولتان عهبدولحميدى بوو، دشهري روسى و ئوسمانىدا ديسان ئەوى كورد كومكرينه ژبو پشكداريكرنى دڤى شهريدا. لڤيرى پهيوهنديين وى دگهل شيخ عبيدالله نههرىخوهش بوون، و هزرهك ههبوو و دگوت كو دهولهتتى ل بهربوو ئەو وهك سهركردى گشتى يى هيزا كوردى يا نهريكخستى د شهري روسى و ئوسمانىدا دهستنيشانبكهت. دهمى شيخ عبيدالله نههرى كونگرى شهمدينان ۱۸۸۰ گريدايى، سولتانى ئەو هنارته كوردستانى دا ئەف كونگره نههيتته گريدان، بهلى بهحرى دڤى چهندى دا ب سهرنهكهت، ددهمى بزافا سالا ۱۸۷۸- ۱۸۷۹ ب سهروكاتتيا ئوسمان بهدرخان و حسين كهنعان بهدرخانى ل كوردستانى دهستپيكرى، دهولهتا ئوسمانى ب ريكا وى ههردوو برا قايلكرن كو دگهل دهولهتتى بكهفنه د دانوستاندنى دا، ل دور بزافا وى د رويدانين وى سهردهمى دا بنيره: صالح بدرخان: المصدر السابق، ص ص ۲۷-۲۵؛

Gerard Chaliand(ed): People without A Country, The Kurds and Kurdistan
(London, 1980), p 33

ماليسانژ: ژيدهرى بهرى، ص ص ۱۷۰-۱۷۱؛ جرجيس فتح الله: مبحثان على هامش ثورة
الشيخ عبيد الله النهري، دراسات عن الثورة لثلاثة باحثين، (اربيل، ۲۰۰۱)، ط ۲ ص ص
۶۴-۶۱.

۲۳- لطفي: ژيدهرى بهرى، ص ۲۲.

٢٤-) (The Kurdish proplem), Research Department, Foreign Office, FO 371/40219, (1944, PERSIA) خالفين: ژيډهري بهري، ص ١١٧؛ جليل: المصدر السابق، ص ٤٦-٤٨؛ د. صديق صفى زاده بوره كهيي: تاريخ كرد وكرديستان (تهران، ١٣٧٨)، ص ٧٣٩.

٢٥- ژ سهركردين كورد بين هاريكارييا في بزافي كرى چه تو ناغا بوو، دشيا هيلين گه هاندني دناقههرا سييرت و دياربه كر، و دناقههرا سييرت و بهدليسي دا قوت بكهت.

Sevgen: A. G. E. s174-175.

٢٦- Sevgen: A. E. S.

٢٧- جليلي: انتفاضة الاكراد...، ص ٤٦.

٢٨- شيركوه: ژيډهري بهري، ص ٥٨؛ محمد أمين زكي: مشاهير الكرد وكرديستان في الدور الإسلامي، نقلته الى العربية كريمته، (بغداد، ١٩٤٥)، ج ٢، ص ٦٢؛ علائدين سهجادي: ميژووي راپهريني كورد، (سهقر، ١٩٩٦) ج ٢ ص ٢٢؛ صبريه احمد لافي: الاكراد في تركيا، دراسة سياسية واقتصادية واجتماعية، معهد الدراسات الآسيوية و الافريقية، سلسلة الدراسات التركية رقم ٢٢، الجامعه المستنصريه، بغداد، ١٩٨٥، ص ٥٤.

٢٩- جليل: انتفاضة الاكراد...، ص ٤٧.

٣٠- Garo Sasuni: Kûrt Ulusal hareketleri ve Ermeni-Kûrt ilishileri 15-yy'dan Gûnûmûzer çevirmenle Bedras Zartaaryan-Memo Yetkin, (Stokholm, 1986), s239

خالفين: ژيډهري بهري، ص ١١٧؛ جليل: انتفاضة الاكراد...، ص ٤٧.

٣١- شيركوه: المصدر السابق، ص ٥٨-٥٩؛ سهجادي، علائدين سهجادي: ميژووي راپهريني...، بپ ٣٢؛ محمود الدرّة: القضية الكردية والقومية العربية في معركة العراق، (بيروت، ١٩٦٣) ص ٢٩؛ ابو شوقي (اعداد): لمحات من تاريخ الانتفاضات والثورات الكردية، (بيروت، ١٩٧٨)، ص ٤٢؛ احمد تاج الدين: الاكراد تاريخ شعب وقضية وطن (القاهره، ٢٠٠١) ص ٩٢.

٣٢- ئەمەین عالی بەدرخان، ل ساڵا ١٨٥١ ژدایک بوویە، خواندنا حقوقی ل قوتابخانا (السلطانية) یا کو تايبهت ب لاولين ميرا ل ئیسته مبولی خواندییه، ل رووپه لئین دویقدا دی باسی بزافا وی هیته کرن.

٣٣- مقدار مدحت بەدرخان: ژيډهريين بهردهست ب دروستی ژدایک بوون و پهروه ده کرنا وی ناشکرا ناکهن، و دبیزن ل ساڵا ١٨٩١ چوویه میسری، بنیره: ، د. فهراهاد پیربال: روژنامهی کوردستان دهوری یه کهم (١٨٩٨-١٩٠٢) ئەو پردهی که ئیمه ی له چاخه تاریکه کانه وه گه یانده ئەمرۆ، له کوردستان یه کهمین روژنامه ی کوردی ١٩٠٢-١٨٩٨،

كۆكردنەوہ و پېشەكى د. كەمال فوئاد، وەرگېرانى بەشە توركېيەكەى: شېرزاد
عەبدولكەرىم، (سەلېمانى، ۲۰۰۰) بپ ۱۲.

۲۴- زكى بك: خلاصة...، ص ۲۳۹؛ كونى رهش: ژېدەرئ بەرئ، ص ۲۵.

۲۵- شېركوہ: ژېدەرئ بەرئ، ص ۶۰؛ احمد تاج الدين: ژېدەرئ بەرئ، ص ۹۳.

۲۶- شېركوہ: ژېدەرئ بەرئ، ص ۶۰؛ زكى بك، ژېدەرئ بەرئ، ص ۲۳۹-۲۴۰؛

HACO : Mîr Celadet Bedirxan...r 120

۲۷- عبد الله محمد علي: كردستان في عهد الدولة العثمانية من منتصف القرن التاسع عشر الى
بدء الحرب العالمية الاولى (دراسة في التاريخ السياسي) رسالة دكتوراه غير منشوره قدمت
الى مجلس كليه الاداب، جامعه صلاح الدين، ۱۹۹۸، ص ص ۹۰، ۹۲.

۲۸- بئيرە ژ (۱) ژ رۆژناما كوردستان ل: (كوردستان) ى داىك، ئامادەكردن و پېشەكى محمود
زامدار(هولېر، ۱۹۹۸).

۳۹- The Azizan or the princes of Bohtank Tauranal of the Royal central
Asian societyk 1949, vol. 38, part 3-4. p 250

۴۰- ژماريڻ (۱۹-۶) ژ رۆژناما كوردستان ل جنيف، و ژماريڻ (۲۰-۲۳) ل القاهره، و ژمارا (۲۴) ل
لندن، و ژماريڻ (۲۵-۲۹) ل فولكستون باشوورئ لندن، ژماريڻ (۳۰-۳۱) ل جنيف. بئيرە
رۆژناما كردستان (۱۸۹۸-۱۹۰۲) بئيرە (كوردستان) ى داىك،

۴۱- عەبدولرەحمان بەدرخان: ژېدەرئ بەردەست باسئ ژداىكبوون و ژيانا وى ناكەن، و
هەندەك ژېدەر دبئژن ئەو رېقەبەرئ وەزارەتا رەوشەنبىرىيا ئوسمانى بوو، ل سالا ۱۸۹۴
بەرەف ئورۇپا چوويه، ئەو دزى سولتانى و سىاسەتا وى راوہستيا، ھەرچەندە سولتانى
ھەولدايە ئەوى رازى بکەت بەئ ئەو لىسەر دزايەتيا سولتانى بەردەوام بوويه. بئيرە،
جلیل: نهضة الاكراد الثقافية و القومية في نهاية القرن التاسع عشر وبدايه القرن
العشرين، ترجمة بافى نازى، د. ولاتو و كدر(بيروت، ۱۹۸۶).، ص ۳۸د. فەرھاد پىربال:
رۆژنامەى كوردستان دەورەى يەكەم (۱۸۹۸-۱۹۰۲)...، لى كوردستان يەكەمىن رۆژنامەى
كوردى...، بپ ۱۵.

۴۲- بئيرە ژ (۶) ژ رۆژناما كوردستان، ل (۶) چريا ئىكئ ۱۸۹۸، ص ۲، ل: (كوردستان) ى داىك،
...، ص ۲۴.

۴۳- جلیل: نهضة الاكراد...، ص ص ۸۴-۸۵؛ عبد ربه سكران إبراهيم الوائلى: اكراد العراق
۱۸۵۱-۱۹۱۴، دراسه فى التاريخ الاقتصادى والاجتماعى السياسى، رساله دكتوراه غير منشوره
قدمت الى مجلس كلية الآداب، جامعة القاهرة، ۱۹۸۷، صص ۲۹۶-۲۹۷.

٤٤- جليل: نهضة الاكراد...، ص ٣٣؛ پيربال: رۆژنامه‌ی كوردستان...، بپ١٤.

٤٥- جليل: نهضة الاكراد...، ص ٣٧.

٤٦- ل دۆر قى داخوازيى بنپيره رۆژناما كوردستان، ژ (٤)، ٣ حزيان ١٨٩٨، ل: كوردستان يهكه مين رۆژنامه‌ی كوردى... بپ٧٩-٨٠.

٤٧- بنپيره رۆژناما كوردستان، ژ (٥)، ١٧ حزيان ١٨٩٨، ل: كوردستان يهكه مين رۆژنامه‌ی كوردى... بپ٨٣-٨٤.

٤٨- بنپيره رۆژناما كوردستان، ژ (٦)، ص ٢ ل: (كوردستان)ى دايك،...، بپ ٣٤.

٤٩- ل دۆر فان داخوازييا بنپيره: كوردستان يهكه مين رۆژنامه‌ی كوردى... بپ ٨٧-٩٢؛ د. عبد الفتاح على يحيى: صحيفه كردستان وسياسه السلطان عبد الحميد ١٨٩٨-١٩٠٢، مجلة جامعة دهوك، ع(١)المجلد(٤)، نيسان، (دهوك، ٢٠٠١)، ص ص ٣٢٩-٣٣٤؛ ئه نوهر محهمه د تاهر: خواندنهك درۆژناما كوردستانا دايكدا-پشكا توركى، كۆفارا رۆژنامه‌فانى، ژ(٥)، سالى دووهم، ٢٠٠١، ههولير، بپ١٧٢-١٧٥.

٥٠- بنپيره رۆژناما كوردستان، ژ (١١) اشوات، ص ص ١٨٩٩، ص ص ١-٢ ل: (كوردستان)ى دايك،...، بپ ٤٩-٥٠.

٥١- بنپيره رۆژناما كوردستان ژ (١٦) ٦ اب ١٨٩٩، ص ص ١-٢: (كوردستان)ى دايك،...، بپ ٦٥-٦٦.

٥٢- كوردستان ژ (٢٦)، ١٤ كانوينا ئيكي ١٩٠٠، ص ٢، (كوردستان)ى دايك،...، بپ ١٠٢.

٥٣- كوردستان ژ (٢٧)، ١٣ ئادار ١٩٠١، ص ٢:، كوردستان يهكه مين رۆژنامه‌ی كوردى...، بپ ١٢٦.

٥٤- جليل: نهضة الاكراد...، ص ٢٨.

٥٥- أرشيف قصر يلدز الهمايونى _ رئاسة دائرة الكتابة، الإدارة السنوية، رقم ١٣١٨، ٤٨، ربيع الثاني ٣١٨ (١٩٠٠ م) و٢٥ تموز سنه ٣١٦ نقلًا عن موقع:

www.alayislam/archives.dir/kurds-in-ottoman-document

سولتانی ب رهخنا عهبدولرهمان بهدرخانی دزانی لهورا ئهوی عهبدولرهمان ب مرۆفهکی کاريگەر ل سهر پارستنا دهولهتی د ههژمارت، بنپیره، السلطان عبد الحميد الثاني: مذكراتي السياسية ١٨٩١-١٩٠٨، ترجمة مؤسسة الرسالة، (بيروت، ١٩٧٩) ط ٢، ص ٣٣.

٥٦- جليل: نهضة الاكراد...، ص ص ٤٧-٤٨.

٥٧- عهبدولرهمان بهدرخانی، پهيوهندي دگهل رۆژنامه و كۆفاريين ئهرمهني ههبوون، مينا

رۆژناما(دروشاك) ئەو ل ئیستەمبولی دناڤهرا سالیڤن ۱۸۹۵- ۱۸۹۶ دەردكەفت، ئەوی بابەتین خوه لدۆر پهیوهندیڤین كورد و ئەرمهنا به لاق دكرن، ئەوی لسالا ۱۹۰۰ حاشاتی ژ كورپۆ خوه ئوسمان پاشایی كریه، ئەوژی ژبهه ههستی وی یی نهباش ل هه مبههری ئەرمهنان. بنیره. ، د. ارنست ا. رامزور: تركیه الفتاة وثورة ۱۹۰۸، ترجمة د. صالح احمد العلی قدم وراجعه د. نيقولا زياده (بيروت، ۱۹۶۰) ص ۱۸۴؛ جلیل: نهضة الاكراد...، ص ص ۸۵-۸۶؛ مایلسانژ: القومية الكردية...، ص ۱۳؛ مایلسانژ: رۆژنامه نووس و سیاسه تهمه داری گه وری كورد عه بدولره حمان به درخان، وەرگیڕانی له توركیه یه وه: ئارام خدر قه لادزه یی، كۆفاری رمان، ژ ۱۷، تشرینی دووهم، ۱۹۹۷، بپ ۱۳۳؛

Nacî Kutlay: Kurd û Ermenî, kovara nûdem. Hijmar(8), (sweden 1993), rr 51-52

- ۵۸- بنیره ژ (۲۶) ژ رۆژناما ل: كوردستان یه كه مین رۆژنامه ی كوردی ...، بپ ۱۲۴-۱۲۵.
- ۵۹- رۆژناما كوردستان، ژ، (۲۵) ۱ چریا ئیكی ۱۹۰۰، ل: (كوردستان ی دایك ... بپ ۹۷-۹۸.
- ۶۰- رۆژناما كوردستان، ژ (۱۱-۸) ل: (كوردستان ی دایك ... بپ ۴۳، ۴۷، ۵۱ - ۵۲.
- ۶۱- رۆژناما كوردستان، ژ (۱۴)، ۷ نیسان ۱۸۹۹، ل: كوردستان یه كه مین رۆژنامه ی كوردی ... بپ ۹۳-۹۵.
- ۶۲- بنیره ژمارین رۆژناما كوردستان، (۲-۳). ل: (كوردستان ی دایك
- ۶۳- د. كه مال مه زهه ر ئەحمه د: تیگه یشتنی راستی، شوینی له رۆژنامه نوسی كوردیدا، (بغداد، ۱۹۷۸)، بپ ۷۱-۷۲؛ میكائیل جان پولان: دو هژمارین دن یین رۆژناما(كوردستان)(۱۷و۱۸) هاتن دیتن، كۆفارا مه تین، هژمار(۵۱)، نیسان، ۱۹۹۶، دهوك، بپ ۱۰.
- ۶۴- جلیل: نهضة الاكراد...، ص ۴۲.

دهرگه هی ئیکئی

مالباتا به درخانیان، بزاقا سیاسی و رهوشنبیری
دناقبهرا سالیین ۱۹۰۰-۱۹۱۸ ی دا

بایه تی ئیکئی

بزاقا سیاسی و رهوشنبیری مالباتا به درخانیان
دناقبهرا سالیین ۱۹۰۰-۱۹۰۸ ی دا

بایه تی دووی

بزاقا وان یا سیاسی و رهوشنبیری
دناقبهرا سالیین ۱۹۰۸-۱۹۱۸ ی دا

بایه تی سیی

بزاقا عهدولره زاق به درخانی یا سیاسی و رهوشنبیری
دناقبهرا سالیین ۱۹۰۰-۱۹۱۸ ی دا

دهرگه هی ئیکئی

مالباتا به درخانیان، بزاقا سیاسی ورهوشنبری

د ناقبه را سالی ۱۹۰۰-۱۹۱۸ ی دا

بزاقا نه ته وییا کوردی ل ده سپیکا چه رخئی بیستی ددیروکا خوه دا گه هشتبوو قوناغه کا پیشکته تی^(۱) نه خاسمه پشتی چه ند رویدان دناق دهوله تا ئوسمانی دا پهیدا بووین، وغان رویدانا باندورا خوه ل سهر کوردستانی کربوو، ژغان رویدانا کوته دایا ئیتحاد و ته رهقی ل سالا ۱۹۰۸ ی، وئی کوده تایی باندورا خوه ل سهر رهوشنبر ودهسته کا مودرینا کوردی کربوو، ئەف دهسته که شیا بو جارا ئیکئی باندوری ل سهر سهرکی شیا بزاقا نه ته وهییا کوردی بکته،^(۲) پشتی کوما ئیتحادی گه هشتیه حوکمی ئه وی راکه هاند، کو دی وده که هفی دناقبه را هه می ملله تین دناق دهوله تا ئوسمانی دا پاریزیت. وهکی ملله تین دی کوردان زی دهست ب ئا فاکرنا ری کخستنین نه ته وهی کر، به ئی ئەفی قوناغی گه له ک نه فه کی شا

(۱) بو پتر ل سهر پیشکته نا تیگه هی ههستی نه ته وایه تی ل جه م کوردان وقوناغین وی بنیره، سالی جاسم: پروسه یا پیشداچونا هزرا نه ته وهی یا کوردی، کوفارا هافیبون، ژ ۲-۳، (به رلین، ۱۹۹۸)، ص ۶۶-۶۸؛ د. دلیر اسماعیل حقى شارهیس: نه ته وه و نه ته وایه تی هؤکاره کانی لاوازی هؤشیاری نه نه وایه تی لای کورد ودروست نه بونی فه وارهیه کی سیاسی، گوفاری زانکو (گوفاری زانستی مرقفایه تی زانکوی سه لاهه ددین- هه ولیر) سالی سیهم، ژ ۷، (هه ولیر، ۱۹۹۹)، بپ ۲۰-۵.

(۲) برهان ابا بکر یاسین: کوردستان فی سیاسة القوى العظمی ۱۹۴۱-۱۹۴۷، ترجمه هوراس، (دهوک، ۲۰۰۲).

وحکومهتا ئیتحادیان وجوداهی دگهل پهیمانین وئ دگهل کوردان دهست ب
سیاسهتا تهتریکرنی کر.^(۲)

پیدفیه رۆئی ئەگهرین دی یین کارتیکرن ل سهر پیشئخستنا بزافا
نهتهوهیا کوردی کرین دویر نهکهین، ژ وانا کارتیکرنا رویدانیین شورهشا رۆسی
یا سالین ۱۹۰۵-۱۹۰۷^(۴) و شورهشا دستوری ل ئیرانی ل سالین ۱۹۰۵-۱۹۱۱^(۵) ل سهر
کوردان. ههروهسا دهستهکا رهوشنیر ومودرینا کورد تیکهلیا خودان هزرین
فهکری وپیشکتهتی دکر، نهخاسمه یین دژی حکومهتین توندروو کاردکر.

بازیری ئیسته مبوولی ل دهسپیکا چهرخ بیستی بنگههکی سیاسی
وهزری یا رهوشنیرین کورد بوو، وژقان رهوشنیرا ئەندامین مالباتین میرین
کوردان بوون، نهخاسمه یین ژ کوردستانی هاتینه دویرکرن، پشتی میرگههین
وان هاتینه ههلوهشانندن، دنا فئی دهستهکا رهوشنیرا دا کهسین لهشکری
وکارمهندیین دنا ف دامو ودهزگههین ئیداری ههبوون، ههروهسا گهلهک ژوانا
قوتابیین کورد بوون وژبوؤ تمامکرنا خواندنی ل ئیسته مبوولی ئاکنجی ببوون،
ديسان دنا فئی دهستهکا رهوشنیرا دا پاله ههبوون و ژبوؤ کاری بهرهف
ئسته مبوولی چوو بوون.^(۱)

ئەندامین مالباتین بهدرخانیا دنا فان رهوشنیرین کورد ل ئیسته مبوولی
دا ههبوون، ودهسته لاداریا ئوسمانیا نهو نهچار کربوون ل ئیسته مبوولی
ئاکنجی ببن. ودهولهتی بریار دا بو کو باپیری وان (میر بهدرخان) ل
ئسته مبوولی و ل ژیر چاقدیریا وان ئاکنجی ببیت، وسولتانی ئوسمانی

^(۲) شیرگوه: المصدر السابق، ص ۶۷-۷۱؛ یاسین: المصدر السابق، ص ۳۷.

^(۴) د. عهزیز شه مزینی: جولانهوهی رزگاری نیشتمانی کوردستان، وەرگیرانی فهزید ئەسه سهرد،
(سلیمانی، ۱۹۹۸)، ج ۳، پ ۸۹-۹۰.

^(۵) بنیره، یاسین خالد سهردهستی: گهلی کورد و بزافی مهشرووته خوازی له ئیران ۱۹۰۵-۱۹۱۱، گوفا را

زانکویادهوک، م ۲، ژ ۳، (دهوک، ۱۹۹۹)، پ ۳۷۹-۴۰۸.

^(۱) جلیل: نهضة الأکراد...، ص ۲۲-۲۳.

عەبدولحەمیدئ دووی هەولدا بوو گەلەك ژ ئەندامین مالباتا بەدرخانیا
نیزیکی خوە بکەت ول جەین لەشکری وژ بو مەرەما خوە ئەوان دەست نیشان
بکەت.^(۷) هەندك ژ فأن ئەندامان ل جەین لەشکری وئیداری دامەزراند بوون، بەلئ
پتیا وان ریکا خەباتا نازدیخوازیا کوردستانی هەلبژارت بوو، و هەندەك ژ
ئەندامین فئ مالباتئ سەرکیشین پێشەنگیا بزافا نەتەوهیا کوردی کربوو.^(۸)
مينا عەبدولزەاق بەدرخانی کو بابەتەکی تایبەت ژ فی دەرگەهەکی بو بزافا وی
یا سیاسی ورەوشنیری هاتیە تەرخانکرن.

^(۷) ل دۆر سیاسەتا سولتان عەبدولحەمیدی بنیره دەسپیکا پەرتووکی.

^(۸) Musa Anter: Hatıralarım 1-2,(Istanbul,2000),birinci baskı ,s 83

بابه تی ئیکی

بزاڤا سیاسی و رهوشنبیریا مالباتا به درخانیان

دناڤه را سالین ۱۹۰۰-۱۹۰۸ ی دا

ل دهسپیکا چه رخى بیستی چند جهقه نگیښ نیشتمانپه روه ر مالباتا به درخانیان په یدابوون، وئوان رۆله کى گرنګ د گه شه پیدانا هزری نه ته وهییا کوردی دا وب ری داخوایین وان ژ بو په یداکرنا ئیگرتنه کا کوردی گیرایه، وهندهك ئەنداما ژ قى مالباتى دبوارى سیاسى دا کارکریه ویین دی دبوارى رهوشنبیری دا بزاڤهك خورت هه بوو، بقى چهندى خوڤیا دبیت کو ئەندامین مالباتا به درخانیان نه بتنى خهباته کا سیاسه هه بوویه، به لکو دبوارى رهوشنبیری ژى دا ئەوان بو بلندکرنا ئاستى رهوشنبیری وزانستی کارکریه.

ئهمین ئالى به درخان کاره که کى خورت دناڤ ریزین بزاڤا نه ته وهییا کوردی دا رابووویه، ول دهسپیکا چه رخى بیستی ژ بو بجهئینانا داخوایى وخوسته کین کوردان کارکریه، ومیچه ر نوئیلی ئاشکراکریه: ئهمین ئالى به درخان ژ به رزترین ئەندامین مالباتا به درخانیان بوو، ئەوى دهسته لاداریه کا ب هیژ وخورت وکاریگه ر دناڤ کوردان دا هه بوو،^(۱) وسولتانی ئوسمانی عه بدولحه میدی ئەو نیزیکی خوه کریه، وهك پشکینه رى دادوهرى (مفتش العدلیه) ل گه لهك باژیرین ئوسمانی دهست نیشانکریه مینا فان باژیران: ئیسته مبول، ئەنقه ره، قونیه،

(۱) یادداشته کانی مهیچه ر نوئیل ...، بپ ۱۴.

سیلانیک، ئەدەنە، و ئسپارتە. ^(۲) نقیسەرەکی دی خوہیا کریه: ئەمین ئالی بەدرخان د زانستی حوققی دا یی چەلەنگ بوو، وسەرکیشیا دادگەها بلند ل تورکیا ل بەری شەری جیهانی یا ئیککی دا کریه، ^(۳) هەرچەندە ئەمین ئالی بەدرخان ئەف جھین ئیداری دناف حکومەتی دا کار کریه، بەلئ ئەو ل سەر کاری پەیدا کرنا ئیکگرتن وسەر بەخویا کوردستانی بەردەوام بوو. ^(۴)

براییی وی عەبدولرەحمان بەدرخانی ژێ دبزاڤا خوہ یا سیاسی دا ل دەسپیکا چەرخی بیستی یی بەردەوام بوو، وبزاڤا وی ل دەرڤەیی دەولەتا ئوسمانی بوو، هەر وەسا کاری وی دچاپکرنا رۆژناما کوردستان (۱۹۰۲-۱۸۹۸) یی بەردەوام بوو، عەبدولرەحمان ئیک ژ سەرکردین کومەلا ئیتحاد وتەرەقی بوو، ^(۵) ئەوی لایەنی داخووزیا دامەزراندنا دەولەتەکا فیدرالی نەمەرکەزی بو دەولەتتا

^(۲) لطفی: المصدر السابق، ص ۲۶؛

Zerdeşt Haco: Mîr Emîn Alî Bedirxan (1851 – 1926) kî bû? Li ser malpera www.celadet.du/niviser.htm

Aharon Cohen: Entellektuelekî herî girîngê kurd Mîr Dr. Kamiran A. Bedir-Xan, di: ^(۳) Hazim KILIÇ: Stér, Rojname Mir Dr. Kamiran Alî Bedir-Xan (DANMARK, 1992) r 19

^(۴) کونی رمش: الأمير جلادت بدرخان...، ص ۲۴؛

koné Reş: Mîr Celadet Alî Bedir-xan di navbera polîtîk û rojnamevaniy de (p1),kovara Nivîs, h,11,12,li ser malpera:

Www. amuda. de/amude/kurdi/nivis/nivis11, 12/koner. html

^(۵) جلیل: نهضة الأكراد...، ص ۸۵؛ ماليسانز: القومية الكردية...، ص ۱۳. ژبەر پەيوەندیین باش یین عەبدولەحمان بەدرخانی دگەل ئیتحادی وتەرەقی ئەوی ژمارە (۱۹-۶) و (۲۰-۳۰) ل چاپخانا ئیتحادیان ول جنیف چاپکرن، وپیربال دوئ هزری دایه کو کوردستان زمانحالی ئیتحادیان بو بنیرە، د. فەرهاد پیربال: رۆژنامەگەری کوردی بەزمانی فەرەنسی (هەولێر، ۱۹۹۸) ص ۲۲-۲۶؛ فەیسەل دەباغ: نەخبر رۆژنامە ی کوردستان (۱۸۹۸-۱۹۰۲) ئۆرگانی حزبی (ئیتیحاد و تەرەقی) نەبوو، گوڤارا رۆژنامەفانی، ژ (۸)، سالی دووم هەولێر، ۲۲ نیسان ۲۰۰۲، بپ ۴۵-۵۰.

عەبدولرەحمان بەدرخان وەحكەمەت بابانى نوینەرەتیا كوردان دكونگرئ
ئىكى يى فى كومه لى ل پاريس ل سالا ١٩٠٢ئى دا كرىبوو. (٧)

عەبدولرەحمان بەدرخانى پەيوەندى دگەل پارت وریكخستین توركى
وئەرمەنى یین ل ئوروپا هەبوون، نەخاسمە یین هەقدزیا دەستەهلاداریا
ئوسمانیان دكر، هەروەسا عەبدولرەحمان بەدرخانى بابەت درۆژنامە وكوفارین
واندا بەلاف دكرن، بۆ نموونە عەبدولرەحمان ئفیسەرەكى بەردەوامى رۆژناما
عوسمانلى (١٨٩٧-١٩٠٤) بوو، وئەف رۆژنامە زمان حالى پارتا ئیتحاد وتەرەقى بوو،
ول جنیقى دەردكەت. پەيوەندیین عەبدولرەحمانى دگەل وان كەساین سیاسى
یین دناف پارتا ئیتحادیان دخوش بوون، ژوانا عەبدولا جەودەتى (١٨٦٩-١٩٣٢)
وعەبدولرەحمانى هاریکاریا وی ژبوۆ دەرنیخستنا كۆفارا (الاجتهاد ١٩٠٤-١٩٣٢)
كرىبوو، (٨) پەيوەندیین عەبدولرەحمانى دگەل ئیسحاق سكوتى ژى دخوش بوون،
ودەمى سكوتى ل سان ریمو ل سالا ١٩٠٢ چووێه بەر دلوفانیا خودى، ئەوى
گوتارەك دژمارە (٣٠) دا درۆژناما كوردستان دا ل دۆر سكوتى بەلافكرىبوو، ونافی

(٦) ل دۆر پەيوەندیین عەبدولرەحمانى دگەل ئیتحاد تەرەقى بنیرە ماليسانژ: رۆژنامەنوس و
سیاسەتمەدارى گەرەى كورد عەبدولرەحمان... بپ ١٣١.

(٧) David McDowall: op. cit, p. 90; Burkay: A. G. E, s 480

كوجیرا: المصدر السابق، ص ٢٨.

(٨) جلیل: نهضة الأكراد...، ص ٨٥؛

Dr. M. Şûkrû Hanioglu: Bir siyasal düşünür olarak, Doktor Abdullah Cevdet
‘ve Dönemi, (istanbul, 1981) s 218-219;

Kûrdistan Ve Ermeni üDr. Kemal Mazhar Ahmed: Birinci Dûnya savaşı Yillarında
sökrümü, eviren Mûstafa Duzgun, (Stokholm, 1986) s 30

د. جبار قادر: المفكر الكردي عبدالله جودت، ترجمة عبد الفتاح علي، مجلة كاروان، ع(٤٦)،

قى بابەتى كرىبوو (زىانەك مەزن).^(۹)

عەبدولرەحمان بەدرخاننى چەند بابەت د رۇژناما (دروشاك) يا ئەرمانى دا بەلاڧكرىبوون، ودقان بابەتان دا ئەوى ناسناقى (كوردى) بكاردئىنا، وچەند داخووزى وبەلاڧوك ب رىكا ئەرمانان ھنارتبوون كوردستانى، ئەف بەلاڧوكە ل دۇر پەيوەندىيىن كورد وئەرمانان بوون،^(۱۰) عەبدولرەحمان بەدرخاننى دىبەلاڧوكەكى دا ديار كرىبوو كو پەيوەندىيىن كورد وئەرمانان ژ بەر سىياسەتا سولتانى ئوسمانى وداربەدەستىن وى تىكچووينا، ھەر دقى بەلاڧوكى دا باسى رەفتارا ھندەك ژ سەرۆك ھۆزىن كوردان ل ھەمبەرى ئەرمانان كرىبوو، ل دويماييا قى بەلاڧوكى ھاتىيە: ژبو ب دويمايى ئىنانا ئەقى زۆلم وسىتەم وگفاشتنا ئوسمانيان، ئەرمانانى بۇ ھارىكاريا كوردا دئامادەنە.^(۱۱)

ل دويماييى ھەزى گوتنى يە بىژىن كو عەبدولرەحمان بەدرخاننى پەيوەندى دگەل رۇژھەلاتناسىن بىانى ھەبوو، وەكى مارتن ھارتمان وھ. ماكس، وئەوى ھارىكاريا ماكسى كرىيە ژبو ئامادەكرنا دەستقىسىن تايبەت ب رەوشنېريا كوردان ڧە، وماكس بخو ڧى چەندى دياردكەت.^(۱۲)

سالج بەدرخان،^(۱۳) ژ رەوشنېرىن كوردىن بناڧ و دەنگ بوو، رۆلى وى درەوشنېريا كوردى دا ل دەسپىكا چەرخى بىستى ديار وئاشكرا بوو، سالج بەدرخاننى رۇژناما (ئومىد) ب زمانى توركى وەرەبى ل سالا ۱۹۰۰ ل مىسرى

^(۹) بىنېرە، جرىدە كردستان، ع، (۳۰) ۱۹۰۲، ڧى: (كوردستان) دايك...

^(۱۰) جىلىي: نهضة الأكراد...، ص ۸۶؛ ينظر، مالميسانژ: رۇژنامەنووس و سىياسەتمەدارى گەرەى كورد عەبدولرەحمان...، بپ۱۳۳.

^(۱۱) ل دۇر ڧى گوتارى بىنېرە، s124، Garo Sasuni: A. G. E.

^(۱۲) جىلىل، نهضة الأكراد...، ص ۲۹؛ مالميسانژ: رۇژنامەنووس و سىياسەتمەدارى گەرەى كورد عەبدولرەحمان...، بپ۱۳۴.

^(۱۳) سالج بەدرخان: لاوى عەبدولايە (عەبدال) يە، ول سالا ۱۸۷۴ئى ژدايك بوويە ول سالا ۱۹۱۵ چوويە بەردولوفانيا خودى بىنېرە، سالج بدرخان، مذكراتى: المصدر السابق.

دەرئیخست بوو، ئەف رۆژنامه نیف هەیفانە بوو، ل رۆپەل ئیکێ هاتیه : مەرەما
فی رۆژنامی خزموتا نیشتمان ئایینی یه، دگوتارا (گوتنا راستی) دا باسی مەرەما
فی رۆژنامی کریه، وبقی ئاواپی: ئەز خویندەفانا ئاگەهدار دکەم، مەرەما من
خزمەتا ئایین و مللەت و نیشتمانی پیرۆزه، دەنگی قەلەمی من مینا دەنگی شیر
وتویان بلند دبیت، ئەوین زۆلی دکەن دویمایا وان هەر تیکچوونە.^(۱۴)

ژنافەرۆکا رۆژنامی دیاردبیت سالح بەدرخانی رەخنە ل سیاسەتا سولتان
عەبدولجەمیدی وب رەنگەکی ئایینی و سیاسی گرتیه، دسەرگوتارا ژمارا ئیکێ دا
هاتیه، سولتان عەبدولجەمیدی حوکم ب ریکەکا نەباش وەرگرتیه، دستور
وحقاتا نوینەران دانایه، وپهیمان دابوو کو ئەو دی ئازادی دناف دەولەتی دا بەلاف
کەت و مافی نەتوان ژی دی بجە ئینیت، بەل جارەکا دی ئەوی پهیمانا خوه بجە
نەئینا و دەست ب کوشتن وتالانکرنی کر.^(۱۵)

ل دویمایا فی بابەتی خوهیا دبیت کو مالباتا بەدرخانیا بزاڤەکا سیاسی
ورەوشنیری ل دەسپیکا چەرخی بیستی ل ئیستەمبوولی ئەنجامدایه، بەلکو
ئەوان ب وی باوهری خەبات کریه، کو مللەتی کورد وهکی مللەتین دی یین ژیر
دەستەلاداریا ئوسمانیان ماف و خوەستەکین خوه یین نەتەوهیی هەنە.

^(۱۴) بنیره لاپەری ئیکێ ژ رۆژاما ئومید دپاشکویی ژ(۲)دا.

^(۱۵) رۆژناما ئومید، ژ(۱)، ص ۱-۲.

بابه تی دووی

بزاڤا به درخانیان یا سیاسی و رهو شنبیری

دناڤه را سالیڼ ۱۹۰۸-۱۹۱۸ ی دا

قوناغه کا نوی ددیروکا کوردان دا پهیدا بوو، نه خاسمه پشتی وان رویدانیڼ دناڤ دهولتا ئوسمانی دا هاتینه پیښ ب ئه نجامی کوته دایا کومه لا ئیتحادی و ته رهقی ئه و ل ئیسته مبولی ل ۲۳ی تیرمه ها سالا ۱۹۰۸ی کری،^(۱) ئه و دووریشمیڼ ئه قی کومه ئی راگه هاندنن وهکی (سه ربه سستی، وه که هقی، دادپه روه ری) هزرا نه توهیه تی دناڤ کوردان دا نه خاسمه دناڤ رهو شنبیریڼ کورد ل ئیسته مبولی فه ژانديه،^(۲) به لکو گه له ک ژ وانا پشتگیریا سیسته می نوی کر ب وی هزری کو سه رکر دین قی کوده تای دئ داخوایڼ نه ته ویی یڼ کوردان بجه ئینن، ئه مین ئالی به درخان ژ که سیڼ نه ته ویی بو یڼ پشتگیریا قی کوته دایي کری.^(۳)

کوردان کاودانیڼ ژ ئه نجامی دهسته لاداریا کومه لا ئیتحاد و ته رهقی و کوده تایا دستوری پهیدا بووین ب ده رفهت زانیین و کاری خوه ژ بو دامه زران دننا

(۱) رامزور: المصدر السابق، ص ۱۱۹.

(۲) عبد الستار طاهر شریف: الجمعيات والمنظمات والاحزاب الكردية في نصف قرن ۱۹۰۸-۱۹۵۸، (بغداد، ۱۹۸۹)، ص ۱۹؛ وصال نجیب عارف العزاوي: القضية الكردية في تركيا، دراسة في التطور السياسي للقضية الكردية منذ بدايتها وحتى عام ۱۹۹۳، رسالة دكتوراة، جامعة بغداد، كلية العلوم السياسية، ۱۹۹۴، ص ۳۱.

(۳) لازاریف: المصدر السابق، ص ۲۱۶؛ جلیل وآخرون: الحركة الكردية...، ص ۶۶.

چەند کومەلێن سیاسی و رەوشنبیری بەرفەرە کر،^(٤) دقوناغین ئیکێ دا یا حکومێ ئیتحادیان و ژ بو ب دەستقەئینانا پشتگیریا ریکخراوین سیاسین کوردی،^(٥) ئەوان خوە نیزیکی ھندەک کەسایەتییێ کورد کر ول جھین گرنگ دەستنیشانکرن، مینا شیخ عبدالقادر شەمزینانی وەک سەرۆکی جقاتا (الاعیان) ھەلبژارت، وئیسماعیل حقی بابان کرە وەزیری معارفی (پەرودەئی)،^(٦) دەمی حکومەتا نۆی بریارا لیبورینی دەرئیکستی وگرتییێ سیاسی ئازادکرین، گەلەک ژ ئەندامین مالباتا بەدرخانیاں ژ سۆرگونی فەگریان ئیستەمبولی،^(٧) وپشکداریا ژیا نا رەوشنبیری کر.

ل ٢٥ ئیلونا سالا ١٩٠٨ئی، کومەلا ھەفکاری وپشکووتنا کوردان (کرد تعاون وترقی جمعیتی) ل ئیستەمبولی ھاتە دامەزراندن، ئەف کومەلە ئیکەمین کومەلا سیاسی کوردیە وپشتی کودەتایا ئوسمانی ل ئیستەمبولی کارکری.^(٨) ژ دامەزرینەرین فی کومەلی: ئەمین ئالی بەدرخان، شیخ عبد القادر شەمزینانی، ئەحمەد زولکفل، شەریف پاشا... وگەلەکیێ دی، وگەلەک ژ کوردیێ ژ سۆرگونی فەگریان ئیستەمبولی پشتی کودەتا یا ئوسمانی بوونە ئەندامین فی کومەلی، ژوانا ئەندامین مالباتا بەدرخانیاں کو روئی وان ددامەزراندنا فی کومەلی وژیا نا

(٤) العزاوي: المصدر السابق، ص ٢١؛ سروة اسعد صابر : كوردستان من بداية الحرب الحالية الاولى الى نهاية مشكلة الموصل ١٩١٤-١٩٢٦، دراسة سياسية وثائقية، (اربيل، ٢٠٠١)، ص ٢٤.

(٥) لازاريف: المصدر السابق، ص ٢١٦؛ جليل وآخرون: الحركة الكردية...، ص ٦٦.

(٦) محمد امين زكي: مشاهير الكرد...، ج ١، ص ١١١؛ لازاريف: المصدر السابق، ص ٢١٦؛ جليل وآخرون: الحركة الكردية...، ص ٦٦.

(٧) گەلەک ئەندامین مالباتا بەدرخانیاں ژ ئەنجامی رویدانا کوشتنا رەزوان پاشایی ژ ئیستەمبولی ھاتبوون دویرکرن.

(٨) کومەلا (العزم القوی الكردستانیة) ئیکەمین کومەلا کوردیە ل ستنبولی ل سالا ١٩٠٠ ئی ھاتیە دامەزراندن، پیزانین ل سەر فی کومەلی دکیمن، بەلافوکەک بنافی میر بەدرخان ل میسرئ چاپکریبوو، ب فی چەندی ديار دبیت ئەندامەکی مالباتا بەدرخانیاں ل گەل فی کومەلی بوو، سەبارەت فی کومەلی بنیرە، عبد الله محمد علي : المصدر السابق، ص ١٧٥-١٧٦.

سیاسی ل ئیسته مبولۆ ددیار وئاشکرا بوو،^(۹) گه له ک ژ نفیسهر و دیرۆکفانا باسی
رۆلی ئەمین ئالی به درخان دداهه زاناندنا کومه له ناقبری دا دکهن، و وه که
سکرتیری ئیکۆ یی سه روکی کومه لی (شیخ عبد القادر شه مزینانی) هاتبوو
ده ستینشان کرن.^(۱۰)

هه بوونا نوینه رین مالباتین کوردی دقۆ کومه لی دا گرنگیا خوه د ئیک
رێزیا خه باتا سیاسی دا و دویر کرنا دوبه ره کیا دناقبه را وان دا هه بوو، ئیک ژ
قه کوله ران نامازه ب وئ چه ندی دکه ت: قۆ ریکخستنی هاریکاریا نوینه رین سی
مالباتین هه فک ل سهر سه رکردایه تیا کر، کو خه باتا خوه ب هه فرا ئەه نجام
بدن، ئەو مالبات ژێ ئەقه بوون : به درخانی، شه مزینانی و بابانی.^(۱۱)

^(۹) شیرگوه : المصدر السابق، ص ۶۳؛ زکی بک، خلاصة تاریخ الكرد...، ص ۳۳۲؛

Burkay: A. G. E, s342; Alakom: A. G. E, ss 76-77; Malmisanij: Kûrt Teavûn ve
Terakki Cemiyeti ve Gazetesi, (Istanbul, 1999) s 27

قۆ کومه لی رۆژنامه ک بناقی (کرد تعاون وترقی غزته سی) به لافکر بوو، بۆ پتر ل سهر قۆ
کومه لی بنیره، جلیل: نهضة الأکراد...، ص ص ۶۲-۷۶؛

Malmisanij: Kûrt Teavûn...;

عبد الله محمد علي: المصدر السابق، ص ص ۱۷۶-۱۸۰. محمهد ئەمین بۆز ئەرسه لان په رتووکه ک
ل سهر قۆ رۆژنامۆ نفیسیه و دیارکریه کوفاره نه رۆژنامه یه بنیره،

Kurd Teavun ve Terakki Gazatasi, Govara Kurdi Tirki* Kurdçe-Turkçe Dergi

1908-1909, wergêr ji tipê Erebi bo tipê Lafîni M. Emîn

Bozarsalan (Uppsala, 1998)

وبنیره ژێ، جه مال خه زنه دار: (کورد تعاون وترقی غزته سی) گه رچی خوۆ به ناوی رۆژنامه
بلا وکراوته، به لام له راستیدا گۆفاریکی هه فته یی بوو...!!، کوفارا هافیبون، ژ (۹)، دهوک ۲۰۰۱،
آپ ۲۹-۴۸.

^(۱۰) Alakom: A. G. E, ss 76-77; Malmisanij: Kûrt Teavûn...، s27

محمد طیفون: الجمعية الكوردية للتعاون والتقدم، نشاطاتها ۱۹۰۸-۱۹۰۹، ترجمة د. هه وراز
سوار، تقديم ومراجعة د. عبد الفتاح علي بوتاني، مجلة طولان العربي، ع (۳۳)، شباط ۱۹۹۹،
ص ۶۰.

^(۱۱) بنیره په رتووکا وی، نهضة الأکراد...، ص ۶۲.

قه‌کۆله‌ره‌کۆ دی دیاردکه‌ت: هه‌فکاریا مالباتا به‌درخانیان دگهل مالباتا شه‌مزینان پالده‌ره‌ک گرنگ بو بزافا نه‌ته‌وه‌ییا کوردی، چونکه نه‌وان خوه هه‌می دو‌به‌ره‌کیا دناقبه‌را هه‌ردوو مالباتا ل ده‌سپیکا چه‌رخۆ بیستی دویرکر.^(۱۳)

ده‌می حکومه‌تا ئتحدایان ده‌رگه‌هی کومه‌لا هه‌فکاری وپیشکوتنا کوردان ل سالا ۱۹۰۹ گرتی، سه‌رکردین وی کومه‌له‌کا دی بناقی کومه‌لا کورد ژبو به‌لافکرنا زانینی دامه‌زراند، نه‌ف کومه‌له نه‌ده‌بی هزری بوو، ژمه‌ره‌مین وی به‌لافکرنا زانینی دناقبه‌را کوردان دا. ژنه‌ندامین مالباتا به‌درخانیان یین دناف فی کومه‌لی دا کارگری، نه‌مین ئالی به‌درخان، مقداد به‌درخان ویوسف کامل به‌درخان بوون.^(۱۳) وخه‌لیل خه‌یالی^(۱۴) ژ نه‌نداومین بناف وده‌نگین فی کومه‌لی بوو، ورۆله‌کۆ به‌رچاف دامه‌زراندنا فی کومه‌لی دا هه‌بوو.^(۱۵) نه‌فی کومه‌لی داخواز دکر کو زمانی کوردی ل ده‌قه‌رین کوردی زمانی فه‌رمی بیت وزانکویه‌ک ل کوردستانی به‌یته دامه‌زراندن و کوفارین سیاسی یین کوردی به‌ینه به‌لافکرنا وکوردان نوینه‌ره‌کۆ به‌رده‌وام دجقاتا ئوسمانی دا هه‌بیت وگرنگی ب ئابوریا کوردستانی به‌یت دان.^(۱۶) نه‌ف کومه‌له شیا ل سالا ۱۹۱۰ قوتابخانه‌کا کوردی ل ئیسته‌مبولی ژبو فی‌کرنا زارۆکین کورد ب دامه‌زینیت.^(۱۷)

جه‌لیلی دیار دکه‌ت کو فه‌کرنا فی قوتابخانی رۆیدانه‌کا گرنگ بوو دژیان

^(۱۳) بنیره، عبد الله محمد علي : المصدر السابق، ص ۱۷۷.

^(۱۴) Alakom: A. G. E,s98

^(۱۵) خه‌لیل خه‌یالی ژ هۆزا مودان ل ولایه‌تا به‌دلیس بوو، ل زارۆکینیا خوه ل سه‌ر ده‌ستی مه‌لا سه‌عید کوردی خواندیه، وب که‌سایه‌تیا وی داخبا بویه، بو پتر بنیره، زنا سلوبی: فی سبیل کردستان(مذکرات)، ترجمه ر. علي، (بیروت، ۱۹۸۷)، ص ۱۹-۲۱.

^(۱۶) سلوبی: المصدر السابق، ص ۲۰.

^(۱۷) کاوه بیات: شورش کردهای ترکیه وتأثیر آن بر روابط خارجی ایران، ۱۳۱۰-۱۳۰۷ه ش، نشر تاریخ

ایران، (تهران، ۱۳۷۴)، ص ۱۵؛ جلیل: نهضة الاكراد...، ص ۷۸.

^(۱۸) شیرگوه: المصدر السابق، ص ۶۳؛ جلیل: نهضة الاكراد...، ص ۷۹.

كوردان دا ل ئىستەمبولۇ،^(۱۸) و ئاقى قى قوتابخانى (قوتابخانا دستوورى) بوو، وپرۇگرامى وى مينا پرۇگرامى قوتابخانىي دەولەتا ئوسمانى ويىن ب سەر وەزارەتا معارفا (فېركرن) ئوسمانى فە بوو، وى سەردەمى ئىسماعيل حەقى بابان وەزىرى معارفا ئوسمانى بوو، ديسان ل قى قوتابخانى قوتابيان وانين نىشتەمانى ونەتەوھىي وپەرودەھىي دخواندن،^(۱۹) رېفەبەريا قى قوتابخانى ددەستى عەبدولرەحمان بەدرخانى بوو، كو ئەوى ل ئاھەنگا فەكرنا قى قوتابخانى (۲۰) ليرين توركى ديارى قوتابخانى كربوون.^(۲۰) ل دەسپىكى (۲۰) قوتابى ل قى قوتابخانى ھاتە وەرگرتن وپاشان ژمارا وان ددەمى دويقدا زىدەبوون،^(۲۱) ئەحمەد رامز وسەعيد كوردى يى ب ئاقى سەعيد نورسى ھاتىە نياسين ماموستايين قى قوتابخانى بوون،^(۲۲) بەلى ئىتھاديان ئەف قوتابخانە گرتنەخامسە دەمى زانى كو دى ھزىن نەتەوھىي دناقبەرا زارۇكىن كوردان دا بەلافا كەت، وھەر ژبەر سىتەما

(۱۸) بىرە پەرتوكا وى : نهضة الاكراد...، ص ۷۹.

(۱۹) رمزى قزاز: بزوتنەوھى سىياسى وروشەنبىرى كورد لە کوتايى چەرخى نوزدەھدمەوہ تا ناوہراستى

چەرخى بىست، (سلىمانى، ۱۹۷۱)، بپ ۷۰.

(۲۰) جليل: : نهضة الاكراد...، ص ۷۸-۷۹ ; McDowall: op. cit, p93 ؛ هندەك دىيژن ئەحمەد

رامز رېفەبەرى قى قوتابخانى بوو، ، سلوبى: المصدر السابق، ص ۲۲.

(۲۱) جليل: : نهضة الاكراد...، ص ۷۸؛ Alakom: A. G. E, s103

(۲۲) McDowall: op. cit, p 93 ؛ عبد الله محمد علي: المصدر السابق، ص ۸۱، سەعيد نورسى ل سالا

۱۸۷۱ ژ مالباتەكا كوردى يا رىنجبەر بوو، ل دەسپىكا ژيانا خوہ بەر ب فېركنى چوويە، ل

گەنجاتيا خوہ ديوارى سىياسەتى ژى دا كاركرىە، ئەندامى كومەلا (ئىتھادى محەمەدى)بوو، وئف

كومەلە ب پشتگىريا سولتان عەبدولحەمىدى ھاتىبو دامەزراندن، داخوازىن قى كومەلى ب

كارئنانا شەرىعەتى د حوكمى دەولەتا ئوسمانى دا، نورسى گەلەك بابەت دكوگارىن كوردى دا

بەلافكرىنە ژ وانا (شرق كردستان، ژىن، كرد (كوفارا كومەلا ھەفكارى وپىشكوتنا كوردان))،

دشان بابەتان دا نورسى داخواز ژ كوردان كرىە كو ئىسلام ومرۇفايەتتى ونەتەوايەتتى

وئىگكرتنى ب پارىژن، بىرە، د. عبد الفتاح البوتانى: صحيفة كورد نموذج للصحف الكوردية

الطليعة ۱۹۰۸-۱۹۰۹، مجلة متين، ع(۷۵)، نىسان، دھوك، ۱۹۹۸، ص ۹۱-۹۲؛ تحسین ابراهيم

دوسكى: ژ رۆژنامەنقىسین كورد يىن دەسپىكى سەعيدى نورسى ئىسلامخوایى كورد پەرودەر،

كوفارا مەتىن، ژ (۷۵)، نىسان، دھوك، ۱۹۹۸، بپ ۶۴-۶۸.

دهسته لادارین ئوسمانی ده رگه هێ کومه لا کورد ژ بو به لافکرنا زانینی پشتی
ساله کێ ژ دامه زانندی هاته گرتن. (٢٣)

ژ گوتنا نافهاتی دیار دبیت کو عه بدوله حمان به درخانی بهردهوامی ب
به لافکرنا زانینی دناقهه را کوردان دا دایه وب پارین خوه هاریکاریا ناکارنا
قوتابخانا نافبری کریه، و ژ بهر بزافا وی دخمه تا رهوشنیرییا کوردی دا بوویه
ریشه بهرێ قوتابخان دستووری ل ئیسته مبولی.

سورهیا به درخان (١٨٨٣-١٩٣٨) (٢٤) پشتی رویدانی ساسی یین نافبری ل
ئسته مبولی پهیدا بوین فه دگه ریت ئیسته مبولی ودگه هیته رهوشنیرییا کورد بو
خزمه تا رهوشنیرییا کوردی، دیسان دقێ قوناغی دا بهردهوامی ب دهرئیخستنا
رؤژناما کوردستان خولا ١٩٠٨-١٩٠٩ دایه، دپیشگوتنا خولا سیی ژ دهرئیخستنا فی
رؤژنامی (١٩١٧-١٩١٨) دا هاتیه:

به درخانی پشتی راگه هاندنا دستووری ژ زیندانی دهرکه تن ودهست بکاری
خوه یی رهوشنیرییا کر ژ بو خزمه تا ملله تی کورد، و سورهیا به درخانی
بهردهوامی ب دهرئیخستنا رؤژناما کوردستان دا وهه تا ١٣ ی نیسانا سالا ١٩٠٩ یا
بهردهوام بوو، دهمی شوکت پاشای ب کوده تایه کا لهشکری دهست ب سهر
ئسته مبولی دا گرتی، سورهیا به درخان ب رهجیهت وهاریکاریا کوده تایه کا
لهشکری ب دژی ئیتحادیا هاته گونه هبارکرن و بریارا سیداره دانی ل سهر هاته

(٢٣) أبی العلاء: لحات عن الجمعيات الكوردية في العهد العثماني واثر الحرب الانبريالية العالمية الأولى،
جريدة التآخي، ع(١٠١)، ١١٠، ١٩٦٧.

(٢٤) سورهیا به درخان ل ئیسته مبولی ل سالا ١٨٨٣ ژدایک بوویه، باوهرناما ئه ندازیاریا چاندنی
وهرگریه، وهندهک دبیزن ئهوی دستویرناما حقوقی وهرگریه، ل سالا ١٩٠٤ هاتیه گرتن، ب
سزا هه فدژیا دهوله تی، پشتی کوشتنا رهزوان پاشای هاته دویرکرن بو ته رابلسی، بنیره،
مالیسانژ: البدرخانیهون... ص ٧٩؛ کونی رهش: الأمير جلادت بدرخان... ص ٣٠-٣١؛

دانان، وبقی چەندی رۆژناما کوردستان هاته دەستەسەرکرن^(۲۵). جەئى گوتنى يە
بێژين کو پيژانين ل سەر في رۆژنامي (خولا دووي) گەلەك دكيمن وههتا نوکه چ
ژماره ژ في رۆژنامي نههتینه ديتن.

رویدانين سياسي دناف دهولتا ئوسمامي دياردکهن کو حکومهتا ئيتحاديان
توشي گەلەك گرفتاريين سياسي ببوو، نهخاسمه پشتي ل بهرامبهري ئيتاليا ل
سالا ۱۹۱۱ ل باکوري ئەفريقا توشي شکهستني بووي، ههرديسان دسهري دگهل
دهولهتین بولقان دا وهکی بولگاریا ويونان و صربيا و الجبل الاسود دا لهشکري
ئوسمانی توشي شکهستني بوو، ژ بهر في شکهستني وچهند گرفتاريان ههفرکی
دناقبهرا ئيتحادي و پارتا (الحرية والائتلاف) پارتا ههفرکا حکومهتا ئيتحاديان
زيدهبوو، وئيتحادي نهچار بوون ب بريارهکا سولتانی جقاتا مهبعوسان ب
ههلوهشيين ودهست ب ههلبزارتین کانوينا دووي يا سالا ۱۹۱۲ بکهن.^(۲۶) ئەف
ههلبزارتنه ل ژير گفاشتین ئيتحاديان هاتنه کرن لهورا پتریا کورسین جقاتي
ئەوان ب دەست خوه فه ئينان،^(۲۷) بهلي ژ بهر هندەك گرفتاريين دی دهرهفت بوو

^(۲۵) بنیره پيشگوتنا پهيفا دهستهکا نفيسهريين رۆژناما کوردستان، خولا سي، کوردستان يهکهمين
رۆژنامهي کوردي ...، بپ ۴۹-۵۰

B. Nikitin Badirkhani Thurayya(1883-1938)and Djaladat(1893- 1951),
in The Encyclopedia of Islam, volume 1, Leiden and London, 1960, p 871.

و نيکتين ديار دکهت کو حکومهتا ئوسمانيان سورهيا ژ بريارا نازاکر وپاشی ل سالا ۱۹۱۰ هاته
دويرکرن ول سالا ۱۹۱۳ جارهکا دی فهگهريا ئيسته ميبوي بهلي هاه گرتن وهاته گونههبارکرن ب
سزا ريکخستنا شورمههکی دزی دهولهتي و بريارا سيداره دانی ل سەر هاته دانان بهلي شيا خوه
قورتال بکهت وژ نهردین دهولهتي دهرکهفیت. Ibid.

^(۲۶) توفيق علي برو: العرب والترك في العهد الدستوري العثماني ۱۹۰۸-۱۹۱۴، (القاهرة، ۱۹۶۰)، ص ص ۲۷۵-
۲۷۶؛ عصمت برهان الدين عبد القادر: دور النواب العرب في مجلس المبعوثان العثماني ۱۹۰۸-۱۹۱۴،
رسالة ماجستير قدمت الى مجلس كلية ألداب، جامعة الموصل ۱۹۸۹، ص ص ۲۴۷-۲۴۸.

^(۲۷) Tarik Zafer Tunaya : Türkiye'de siyasal partiler. cilt II,2, Mütareke Donemi(1918-
1922). Hürriyet vakfi yayinlari ,Baski,(Istanbul,1986) C,2,S 6.

پارتا الحریه والائتلاف پهیدا بوو، کو ب گههنه حوکمی، لئ ئیتحادیان جارەکا دی
ب کودهتایهکا لهشکری ل ۲۳ کانوینا دووی ساالا ۱۹۱۲ حوکم ل تورکیا وەرگرت،
وبقی چهندی ئهوان ههتا دویمایه شەری جیهانی ئیکۆ حوکم ل تورکیا کر. (۲۸)

ژیدەر دیار دکهت، کو حهسهن فهوزی بهدرخان (حهسهن بهدرخان)
وحسین کهنعان بهدرخان دههلبژارتنن جقاتا مهبعوسان یا کانوینا ساالا ۱۹۱۲
وهک نوینهری سیرتی ب سهرکهتن، به لئ ئیتحادی بقی چهندی رازی نهبوون
وئهو ب هندهک نوینهری دی گهورین، وئهو چهنده بو جهی نهرازیبوونا خه لکی
دهقهری ههتا حکومهتی هیزهکا لهشکری داخواز کر باژیری سیرتی بو
کونترولکرنا ههر بزافهکا ههقدزا ئیتحادیان ژبهر کاری وی یی نافهاتی. (۲۹)

روژناما (جريدة النجاح الموصلية) دیاردکتهت کو یوسف کامل بهدرخان
(کهمال بهدرخان وهکی دروژنامی دا هاتی) وهک نوینهری باژیری مووسلی خوه
بو ههلبژارتنن ساالا ۱۹۱۲ هی ههلبژارت بوو، وروژنامی داخواز ژ خه لکی باژیری
کر کو دهنگی نه دهنه یوسف کامل بهدرخانی. (۳۰)

هندهک ژ ئەندامین مالباتا بهدرخانیان پالبشتیا پارتا (الحریه والائتلاف)
کربوو، وهکی حهسهن وحسین کهنعان بهدرخان (۳۱) ومقداد مدحهت بهدرخانی
ئهوئ بویه ریقه بهرهک ل دهقهرا دیرسم دهمی پارتا نافیری حوکم ل تورکیا
وهرگرتی. (۳۲)

(۲۸) إبراهيم خليل احمد: ولاية الموصل، دراسة في تطوراتها السياسية ۱۹۰۸-۱۹۲۲، رسالة ماجستير غير
منشورة قدمت الى كلية الآداب-جامعة بغداد ۱۹۷۵، ص ۷۸.

(۲۹) لازاریف: المصدر السابق، ص ۲۹۱؛ جلیل: نهضة الأكراد...، ص ۱۹۳؛ مالیسانز: البدرخانیون...،
ص ۱۱۳.

(۳۰) جريدة النجاح، العدد (۶۳)، ۲۲ صفر ۱۳۳۰هـ، ۲۸ كانون الثاني ۱۳۲۸ رومية، (۱۹۱۲م).

(۳۱) لازاریف: المصدر السابق، ص ۲۹۱؛ جلیل وآخرون: الحركة الكردية...، ص ۷۸.

(۳۲) د. نوری دهرسیمی: دهرسیم له میژوووی کوردستاندا، وەرگیرائی، د. ئەحمەد فهتاح دزهیی،

(هولیر، ۲۰۰۱)، بپ ۱۲۰.

دهمى پارتا (الحرية والائتلاف) ل ئيلونا سالا ۱۹۱۲ حوكم ل توركييا وهرگرى، دهرفتهك بؤ كوردان پهيداوو كو دهست بكارى خوه يى سياسى بكهن، وچند قوتابىن كوردن ئاكنجىن ئيستهنبوئى كومهلها كوردى بنافى (هيفى) دامه زراندا،^(۳۳) عومهر جهميل پاشا سهروكى كومهل بوو، وقهدرى جهميل پاشا سكرتيرى وئ بوو، دوو ئەندامين مالباتا بهدرخانيان دناق ريزين كومهل دا بوون، و روئى وان دفى كومهل دا ئاشكرا و ديار بوو،^(۳۴) و (زنار سلوبى) ديار دكهت كو ئەندامهكى دى پشكدارى د كونگرئ فى كومهل دا يى سالا ۱۹۱۳ دا كرىه وهك نوينهري ولايه تا گنجه.^(۳۵)

هندهك ژ ئەندامين مالباتا بهدرخانيان پشكدارى د كوفارا (روژ كرد) دا كرىه يا كو كومه لا هيفى بهلافكرى، وهكى مقداد مدحت بهدرخانى د ژمارا ئيكي دا بابتهك بنافى (هيزا حكومى يا گشتى) بهلافكر، ودفى بابتهتى دا هاتيه: هيزا حكومهتى يا گشتى ژ كارمهندين حكومهتى يين مهدهنى ولهشكرى پيكدهيئت، و حكومهت هيزا جفاكى يا بلنده، وئوه جفاكى ب ريقهدبهت، ونقيسهري بابتهتى د وئ هزرى دايه، كو حكومهتى دوو دهسته لادارى هه نه يا ته شريعى و بجه ئينانى، وئهف ههردوو دهسته لاداربه د شهر ورويدانين گرنج برياران دهر دئخيت و پاشه روژا وهلاتى ديار دكهت، وجوداى دناقبهرا ههردوو دهسته لاتان دا ههيه ودهمى ئەف ههردوو دهسته لاداربه دكهفنه دهستى كهسهكى هينگى توندرهوى پهيدا دببت.^(۳۶) و مه ره ما نقيسه رى ل قيئرى دوله تا ئوسمانى يه، كو ههردوو دهسته لادارى كرينه ددهستى خوه دا و بوويه حكومه ته كا

^(۳۳) لدؤر فى كومهل بنيره، جليل: نهضة الأكراد... ص ۹۷-۹۸؛ عبد الله محمد علي: المصدر

السابق، ص ص ۱۸۲-۱۸۴.

^(۳۴) سلوبى: المصدر السابق، ص ۲۷؛ جليل: نهضة الأكراد... ص ۱۰۱.

^(۳۵) بنيره: المصدر السابق، ص ۴۱.

^(۳۶) ل دؤر فى بابتهتى بنيره، ماليسانژ: البدرخانيون... ص ص ۱۴۱-۱۴۳.

مقداد بهدرخانی بابتهکی دی د کوفارا (رۆژ کرد) دا و دژمارا (٤) دا وینافی (ریژگرتنا گهنجا) به لافکریه، دفی بابتهی دا مقداد داخواز ژ گهنجا دکهت کو ریژی ل رهوش و تیتالیین جفاکی کوردی بکهن، وپیدفیه گهنجی کورد ریژی ل مروفی مهزن بگریت و چافی خوه ژی بدهته زاروکی، ل دویمایا بابتهی هاتیه: پیفیه ل سهر ههر کوردهکی نیشتمان پهروه و خودان ههست هاریکاریا گهنجان بکهن نه خاسمه یین بریار داین ب شهرف و سهربلندی بژین.^(٣٧)

صالح بهدرخان ژ نفیسه ریپ کوفارا رۆژ کرد بوو، جهلیلی دبیریت: صالح بهدرخان په یامنی ری فی کوفاری بوو، و ژ بهر به لافکرنا بابتهین هه قذژی ئوسمانیان دهیته گرتن.^(٣٨)

بابتهین صالح بهدرخانی یین د کوفارا رۆژ کرد به لافکرین، باسی بابتهین هزی و بلندرنا ئاستی زانین ورهوشنیری دناقبهرا کوردان دکر، دبابتهکی دا صالح بهدرخانی پیشنیارا ئه لفا بییه کا کوردی کریه، کو ب ریکا فی ئه لفا بییی یا کوردی دی ب رهنگه کی سانا هی زمانی کوردی هیته خواندن، ئه و ئه لفه بییا صالح بهدرخانی پیشنیار کری ل سهر بنیاتی پیتین عهره بی بوو دگهل زیده کرنا ههشت پیتین عهره بی ژ بو دیار کرنا پیتین دهنگی دزمانی کوردی دا، و نقیسه ری ب خوه دیار کریه کو ئه ف ئه لفا بییه ب زه حمه ته به لی دی دهرگه هی گهنگه شی بو ئالیگور کرنا هزر و بیرین جودا ل دۆر فی بابتهی په ییدابن.^(٣٩)

صالح بهدرخان (م. س. نازیزی) د بابتهین خوه دا باسی بابتهی گریدایی ب هزرین نه ته وهی و رهوشنیری فه دکرن، دبابتهی (دی رابن) کو دژمارا دووی

^(٣٧) ل دۆر فی بابتهی بنیره مالیسانژ : البدرخانیون...، ص ١٤٤.

^(٣٨) جلیل: نهضة الأکراد...، ص ١٠٤.

^(٣٩) رۆژ کرد، ژ (٢)، ص ١٢؛ د رۆژی کورد ١٩١٣، بلاوکر دنه وه و پیشه کی و له سهر نووسینی، جه مال خه زنه دار، (به غدا، ١٩٨١)، بپ ٦٤-٦٥.

دا بەلاف بېوو، داخواز ژ رهوشنبريږن كورد دكر كو ژبو بلندكرنا ناقى كوردا د ئيگرتى وههفگرتى بن، ديسان نفيسهر ديار كهت كو هندهك مللهت دانپيدانى ب ههبوونا كوردان ناكهن ئهفه ژى كارهكى نهباشه.^(٤٠)

ل دور سياسهتا حكومهتئ ههمبهرى كوفارئ صالح بهدرخان دبيژيت: ((كومهكا گهنجئن كورد كو موبوينه وكومهلهكا كوردى دامهزرانديه، ودهست ب دهرئبخستنا كوفارهكى كرىه، كو ئهف كوفاره گرنگى ب بابهتئن زانين ددهت، بهلى ئهف گهنجه نهشين باسئ چ بابهتئن دى بكهن، چونكه ياسايئن دهولتهئ سزايئ ب ٥٠٠ بارچيئن زيرى ددانيته سهر وان كهسان يئن روژنامهكا سياسى چاپ دكهن.)).^(٤١)

صالح بهدرخان باسئ گرنگى روژنامهگهريئ دزيانا مللهتان دا دكهت، صالح ديار دكهت كو مللهتان روژنامه وكوفار ههنه وباسئ سهروبهريئ خوه دكهن، وئيش وئازرين خوه شروهه دكهت. وئامازه ب وئ چهنديئ دكهت روژنامه زمان حالى مللهتانه وبئ روژنامه مللهت جهئ خوه دناق مللهتئن دى نابينيت.^(٤٢)

دژماره (٣)ئ دا صالح بهدرخان بابهتهك بناقئ (قهلم بهرى شيرى) ئامازه ب گرنگيا زانست وزانينئ دكهت، ودخواز ژ كوردان دكهت كو ديروك وزانا ونفيسهر وهوزانقانيئن كورد بزائن.^(٤٣) دبابهتئ نهژادئ كوردان دا هاتيه كو كورد ژ مللهتئن ئارينه وپاشان بووينه بوسلمان، وههقهبرى دنافبهرا كورد وئهلانان كرىه، وديار دكهت كو ئهلان ژ رهگهزى قه كوردن، بهلى ئهلان پيشكهتينه، وكورد ل جهئ خوه مابينه، چونكه ئهو ژ زانست وزانينئ دبي بههرن.^(٤٤)

^(٤٠) روژ كرد، ژ (٢) بپ٢٣، د روژى كورد ١٩١٣ ...، بپ ٧٥.

^(٤١) روژ كرد، ژ(٢)، بپ ٢٤، د روژى كورد ١٩١٣ ...، بپ ٧٦.

^(٤٢) روژ كرد، ژ (٢)، بپ٢٤، د روژى كورد ١٩١٣ ...، بپ ٧٦.

^(٤٣) روژ كرد، ژ (٣)، بپ١١٢-١١٥؛ صالح بدرخان: المصدر السابق، ص ٨١-٨٥.

^(٤٤) روژ كرد، ژ (٣)، بپ ٢٤-٢٩، د روژى كورد ١٩١٣ ...، بپ١١٢-١١٧.

گوڤارا (یه‌کبون) دووه‌مین گوڤاره کو کۆمه‌لا هیڤی پستی گوڤارا روژی کورد دهرخستی و صالح به‌درخان دڤی گوڤاری دا نفیسه‌ره‌کی خورت بوو، ریڤه‌به‌ری (یه‌کبون) ئیراهیم کوردی بوو سی ژماره ژفی گوڤاری دهرکه‌تیبوو و ژمارا ئیکئی ل ۹ نیلونا سالا ۱۹۱۳ ئی دهرکه‌تبو. مه‌رهما فی گوڤاری به‌لافکرنا زانینی بوو دناقبه‌را کوردان دا.^(۴۵) صالح به‌درخانی پینچ گوتار سه‌بارت هزرا کوردی، یه‌کبوون، گرفتاری جفاکی، کورد وئه‌رمه‌ن و گه‌نجین کوردان دڤی گوڤاری دا نفیسی بوون، دبابه‌ته‌کی دا، کود ژمارا ئیکئی دا به‌لافکریه‌ باسی ئارمانجا کوردا دکه‌ت ئه‌و ژی قورتالکرنا کوردا ژ نه‌زانینی یه، وژ پینجه‌مه‌ت فی ئارمانجی گه‌له‌ک کار پیدڤیه‌ به‌ینه‌ کرن وه‌کی خه‌باته‌کا خورت ویی راهه‌ستیان، ول دویمایه‌یا بابته‌تی هاتیه‌: لایین کورد هه‌می ریک داینه‌ به‌ر خوه‌ ژ بو بده‌ستته‌ئینانا فی ئارمانجا پیروژ.^(۴۶) دبابه‌ته‌کی دی دا باسی گرفتاری دناقبه‌را کورد وئه‌رمه‌نان دا دکه‌ت، وداخواز ژ وان دکه‌ت کو خوه‌ ژ پرۆباکندی ب مه‌رمه‌م دویر بکه‌ن، و دیار دکه‌ت کو هه‌ردوو لایه‌نا به‌ره‌ه‌فی ژبو نه‌هیلانا ئاگری هه‌فرکیی هه‌یه.^(۴۷) و بابته‌تی بو گه‌نجین کورد گازیه‌که بو گه‌نجین کورد ژبو گرنگی پیدانی ب زانست وزانینی و فی‌کرنا زارۆین کورد خواندن و نفیسینی.^(۴۸) جه‌لاده‌ت و کامیران به‌درخانی هه‌ر زوی ده‌ست ب نفیسینی کربوو، بو نموونه‌ جه‌لاده‌تی چه‌ند کوتار د روژناما (سه‌ربه‌ستی) دا به‌لافکرینه، روژناما نافیری ژ ئالی مولانا زاده رفعت دناقبه‌را سالی ۱۹۰۹-۱۹۱۳ ئی به‌لاف بوویه،^(۴۹) و کامیرانی ژی کوتاره‌ک ل ژماره (۲۳۲۷/کانوینا دووی سالا ۱۹۱۲ئ) ژ فی روژنامی

^(۴۵) Malmisanj u Mahmud Lewendi, li Kurdistana Bakur u li Turkiye rojnamegeriya

.kurdi (1908 - 1992), (Ankara ,) r 59

^(۴۶) بنیره، صالح بدرخان: المصدر السابق، ص ص ۷۵-۷۷.

^(۴۷) صالح بدرخان: المصدر السابق، ص ص ۸۶-۸۸.

^(۴۸) صالح بدرخان: المصدر السابق، ص ص ۱۰۹۷-۱۰۱.

^(۴۹) koné Reş: Mîr Celadet Alî Bedir-xan di navbera polîtîk û rojnamevanî de ...

به لافكریه،^(٥٠) ههروهسا ههردوو برا پهرتووكهك بناقی (راستیا ههلوهشاندا ئهدرنه) ل سالا ١٩١٣ ئی چاپکریه،^(٥١) ودبیژن ل دهمی هیزا صربیا وبولگار باژیژی ئهدرنه دورپیچگری ههردوو برا دناقی باژیژی دا بوون، وپشتی ههفت مههان ژ دورپیچی باژییر هاته ههلوهشاندا وهردوو برا فهگهریان ئیسته مبولی ودهست بنفیسینا پهرتووکا خوه کر، ول سالا ١٩١٣ ئی ئهف پهرتوکه دا چاپی، وناقهروکا پهرتوکی ژی ل دۆر سهروبهری باژییری یه ل دهمی دورپیچی، ههروهسا باسی وی خرابکرن وتالانکرنی دکهت ئهوا ژ ئهنجامی شهری پهیدا بووی.^(٥٢)

عهبدوللاه جهودهتی دسی لاپه ریډ دویمایی ژ فی پهرتووکی چهند رۇناهی ل دۆر پهرتووکا ناقیری دیارکرینه، ول سه ر بهرگی داویی ژی نافین پهرتووکیڻ سورهیا وجهلادهتی وکامیرانی ویین ل ژیر چاپی ریژکرینه.^(٥٣)

رویدانین دیرۆکی دیار دکهن کو کوردان ژ بو ب دهستقهئینانا خوهستهکیڻ خوه یین نهتهوهیی بهردهوامی ب خهباتا خوه دایه، نهخاسمه دماوی حوکمی پارتا الحریه والائتلاف دا وههتا ل سهردهمی حوکمی ئیتحادیان دا ئهف خهباته یا بهردهوام بوو، ل کانوینا دووی سالا ١٩١٣ ئی کومهکا کوردان ریڅخستهکا نهپهنی ل ئهزهرومی بناقی (ئیرشاد) دامهزراند. وئهفی ریڅخستنی چهند لق ل وان ویدیاربهکر وئورفه ههبوون، ودهمی کومبینا خوه ل بهارا سالا

^(٥٠) مالمیسانژ: القومیه الكردیه... ص ٥٠؛ بهلی حسین أحمد الجاف دیار دکهت کو جهلادته هاریکاری رۇژناما سهربهستی بوو، وئهف پیژانینه دچ ژیدهرین دی دا نههاتیه. حسین احمد الجاف: صفحات مشرقه من تاریخ الاسرة البدرخانیة، مجلة کاروان، ع ٣، کانون الأول، ١٩٨٢، ص ١٠٢.

^(٥١) Malmısaniy, & Mahmoûd Lewendî: li Kurdistana Bakur û li Tirkîyê... r74.

^(٥٢) دفی پهرتووکی دا ههردوو برا بهرهفانی ژ دهولتهی کریی، بهلی ههستی وان دسالین دویقدا هاتیه گهورین.

^(٥٣) ئهف پهرتووکه ل چاپخانا سهربهستی ل ئیسته مبولی چاپ بوویه، وژ ١٤٩ لاپهران پیڅدهیت، بو پتر بنیره، مالمیسانژ: البدرخانیون... ص ١٧٨-٨١.

١٩١٣ئى ل شىروان (گرىداى سىرتى يه) گريدایى باسى دامه زراندا ميرگه ههكا كوردى يا سه ربه خو، وههستى روسيا ل هه مبهرى راگه هاندا سه رهلاندا ههكا كوردى هاته كرن، وژ بو قى مه رهمى نه ندا مه كى ري كخستنى بو روسيا هاته هنارتن، ول دويف رينمايىن قى ري كخستنى سه رهلانا كوردى (سه رهلانا به دليس ١٩١٣ئى) ب سه روكتايا مه لا سه ليم و شيخ شهابولدينى ده سپيكر.^(٥٤)

به درخانيان روله كى بهرچاڤ ديپكئينا نا ري كخستنا ئيرشاد و سه ركي شيا سه رهلانا به دليس دا هه بوو. ژ وانا هه سه ن فهوزى به درخان و حسي ن كه نعان به درخان و سلي مان به درخان^(٥٥) بوون، جه ليلي ديار دكه ت ده مى ري كخستنا ئيرشاد توشى دلته نگيه كا داراى بووى، بريار هاته دان كو پارا ل سىرتى و ده فه ري ن ده ردور به ئينه كومكرن، ب مه به ستا كرينا چه كى، و خه لكى فان ده فه را باجه وپاره ددا هه سه ن فهوزى به درخان و سلي مان به درخانى،^(٥٦) و نقي سه ره ك دي بي ژيت، هه سه ن و حسي ن به درخان فاكته ري ن سه ره كى يى ن ده سپي كرنا سه رهلانا به دليس يا سالا ١٩١٣ ئى بوون.^(٥٧)

ژ رويداني ن وى سه رده مى ده يته دياركرن، كو هه سه ن فهوزى و حسي ن كه نعان به درخان ژبو بجه ئينا نا خوه سه كه ي ن ته وه يى و دامه زراندا حو كه كه كى

^(٥٤) ل دور قى ري كخستنى بنيره، جليل: نهضة الأكراد...، ص ١٩٢-١٩٧؛ جليلي جليل: انتفاضة الكورد في بدليس، ترجمة عبد الرحيم عبد الكريم، مجلة مه تين، عدد(٥٢)، (دهوك، ١٩٩٦)، القسم الأول، ص ١٠٢-١٠٥.

^(٥٥) سلي مان به درخان: لاوى خالد به درخانى يه، ل حاصبيا (دكه فيته باشوريا لوبنان) ل سالا ١٨٩٠ ژ دايك بوويه، و بابى وى قائمه قامى حاصبيا بوو، ل ئاماده بيا سولتونى ل ئيسته مبولى خوانديه، ب ده ستى له شكرى ئوسمانى درويداني ن سه رهلانا به دليس دا هاتيه كوشتن، بنيره، صالح بدرخان، المصدر السابق، ص ٤٢؛

Kedrican : Siléman Beg Bedirxan, kovara Hawar, H 3,15 hizéran (Şam,1932)

ئوتونومی یان حوکمەکی نە مەرگەزی و دامەزراندنا میرگەهەکا کوردی یا سەر بە خو بنگەهەکی بەرگریی ل دەفەرەرا بوتان و ترابزونی دانا، و ب هاریکاریا سەرکردین کورد ل بەدلیس دەست ب سەرهلاندنا سالا ۱۹۱۳ ئی کر، و حسین کەنعان بەدرخانی داخواز ژئەرمەنان کر، کو ریزین سەرهلاندی بگرن،^(۵۸) هەر دوی دەمی دا پەیوهندی دگەل شیخ مەحمودی ل سلیمانیی چیکرن ب مەرەما دانانا نەخشەکی ژبو ئافاکرنا دەولهتەکا کوردی.^(۵۹)

حسین کەنعان بەدرخان و حەسەن فەوزی بەدرخانی هیژەکا لەشکریا یاش ژبو راگەهاندنا سەرهلاندەکی هەبوو، بەئێ ئەوان دیارکر بی هاریکاریا روسیا دەست ب سەرهلاندی ناکەن، و ئەوان داخووزیا دیتنا نوینەری حکومەتا روسیا کر، دجفینا ریخستنا ئیرشاد دا ئەوا ل شیروان هاتیە گریدان، بریار هاتە دان کو یوسف کامل بەدرخان^(۶۰) بو تەلیسی ل جورجیا بەیتە هنارتن ژبو زانینا هەستی روسیا ل دەمی راگەهاندنا سەرهلاندەکی، و یوسف بەدرخان هاتبوو راسپاردن کو گەلەک بابەتان باس بکەت، ژوانا: هاریکاریا روسیا ل دەمی راگەهاندنا کیانەکی کوردی و هاریکاریا کوردین ل سیرت و دیار بەکرئ، و زانینا راستیا هاریکاریا سەرکردین روسیا بو عەبدولهزاق بەدرخانی.^(۶۱) ژگوتنا نافهاتی دیار دبیت کو پەیوهندی حسین کەنعان بەدرخان کو یوسف دۆر فی چەندی

Fo 371/1773. Sir G. Lowther to Sir Edward Grey. Constantinople 16 May 1913 ^(۵۸)

لازاریف: المصدر السابق، ص ۳۰۵؛ أحمد، : كردستان في سنوات الحرب ...، ص ۱۰۷؛ جواد ملا:

كردستان والکرد وطن مقسم وأمة بلا دولة، تقديم د. جمال نیز، (لندن، ۲۰۰۰) ص ۸۵.

لاوی میر بەدرخانی یە، خواندنا خوە ل ستننوئی دەسپیکریە، ول فرەنسا تمام کریە، ومەحموود

لەوهندی دیار کریە مو ل سالا ۱۸۷۲ ئی ژدایک بوویە، هەرچەندە بابی وی میر بەدرخان ل سالا ۱۸۶۹ ئی چووویە بەردلوفا نا خودئ، ئەف چەندە ژێ نە راستە.

Lewendî,; Mala Bedirxaniyan...

جليل: نهضة الأكراد...، ص ۱۹۶؛^(۶۱)

Celîlê celîl: 13rûpeên balkêş ji dîroka gelêkurd,(vien,2002)rr 116-117.

دبیژیت: ((ل دیار به کړی وولایه تیډ دی حسین که نعان به در خان ل دژی کورمامی خوه عه بدولر هزاق به در خانى راوه ستیا، وپارتا عه بدولر هزاقى دگهل روسیا بوو، ویا حسین که نعانى ل ئینگلیزی بوو، وځی دووبه ره کیی کار تی کړن ل سهر بزاقا کوردی کړیه، به ل جار هگا دی په یوه ندى دناقبه را حسین وعه بدولر هزاق باش بوونه څه، به لئ ټه څه چنده به رده وام نه بوو.))^(۶۳)

وهسا دیاره کو پستی ځی چهندى په یوه ندى دناقبه را ههر دوو لایه نا خوش بوو، وپیکشه ژبو حازریا سهرهلدانا به دلیس کارکر، له ورا لازریف دبیژیت: (سهرهلدانا به دلیسی ژ نیشکه کی څه په یدانه بوویه، به لکو عه بدولر هزاق ویوسف کامل به در خانى وگوله کیډ دی ژ مالباتا به در خانیان بو ماوی سى سالا ژبو ځی سهرهلدانى کار کړبوو).^(۶۴)

څه کوله رده د یار دکه ت کو یوسف کامل به در خان وبرا زایی وی روله کی به رچا څ دحازریا سهرهلدانى دا کړبوو.^(۶۵)

ژگوتنا نافهاتى د یار دبیت کو ټه ندامین مالباتا نا گله ک ژ نفیسهر وڅه کوله ران به در خانیان ول دو یف گوتروله کی په رچا څ دئاماده کړن وکومکرنا هاریکاری بو راگه هاندنا سهرهلدانا به دلیس دا کړبوو.^(۶۶)

دوله تا ئوسمانى ژ لایى خوه څه هنده ک پینگا څ هافیتن ژبو لاوازییا سهرهلدانى، ژ وانا هنارتنا شانده کی بو بوتان ژبو قایلکرنا حسین که نعان

^(۶۳) لازریف: المصدر السابق، ص ۳۰۳-۳۰۴.

^(۶۴) لازریف: المصدر السابق، ص ۳۱۰.

^(۶۵) مالیسانژ: البدر خانیون...، ص ۱۳۶.

^(۶۶) لازریف: المصدر السابق، ص ۳۱۰

Mc Dowall: op. cit,p100;

عیسی، : المصدر السابق، . ص ۱۱۳

بهدرخان گو دست ژ سهرهلدانی بهرددت بهرامبهری دست نیشانکرنا وی وهك والی ل سوریا، بهی ئەوی ئەف چهنده بتوندی رهد كر. دیسان جیگری قونصلخانا بهریتانی ل ستهنبوی سهرهدانا وی كر وداخواز ژی كر گو سهرهلدانی ب راوهستنیت بهرامبهری ب جه ئینانا هندك پهیماننه خاسمه یین وهکی به عهربان هاتینه دان، مینا دهستنیشانکرنا کارمهندی کورد ل دهقرین کوردی وئهو تیچووین دهینه مهزاختن ژ باجی بن ویین دهولت دست نیشان دکهت.^(٦٦) بهی دهستهلادایا بهریتانیا و لدویف راپورتا هونی (Honey) جیگری قونصلخانا بریتانی ل مووسلی دیارکر گو چ پیشکتهتن د بزافا حسین کهنعان وعهبدولرهزاق بهدرخانی دا پهیدا نابن، مهبهست ل فیری سهرهلدانا بهدلیسی په.^(٦٧)

پشتی مرنا حسین کهنعان بهدرخانی، بهدرخانیا بهردهوامی ب سهرکیشیا سهرهلدانی دا، ل ٢٠ نیسانا سال ١٩١٣ قونصلی روسی ل بهدلیس بو بالیوزی خواه ل ستهنبوی بقی رهنگی دنقیسیت: بهدرخانی یی خواه بهرهفدکهن گو ویلایهتا بهدلیس و دیاربهکر وویلایه تیپ دی بکهنه ژیر حوکی خواه، وههتا یوسف کامل بهدرخان ژ یی بهردهوامه ل سهر داخووزیا هاریکاریا ژ روسیا، وب ریکا هنارتنا برازیی خواه سلیمان بهدرخانی بو ستهنبوی بو دیتنا بالیوزی روسی، دا دهنگ وباسی دهسپیکرنا سهرهلدانهکا کوردی بگههینتی و ئەو ل بهندا هاریکاریا روسیا دی مینن.^(٦٨)

McDowall: op. cit,p100; ^(٦٦)

جلیل: انتفاضة الكورد... ص ١٠٢-١٠٣.

India office Records. 1/p 8/10/88 Summary of events Turkish Iraq ^(٦٧)

April 1913 (No. 2385

(بحوزة د. عبد الله محمد علي، جامعة صلاح الدين، كلية الآداب، قسم التاريخ).

^(٦٨) لازریف: المصدر السابق، ص ٣٠٣؛ ماليسانز: البدرخانيون... ص ١٧٣؛

Burkay: A. G. E,s373 ; celil: 13rûpeén balkésh...r 11

رویدانیین سهرهلانا بهدلیسی پيشکهتننهخاسمه پشتی شورهشگیرا
 باژیری بهدلیسی ل ۳ ئ نیسانا سالا ۱۹۱۴ئى گرتی، بهلى هاتنا لهشكرى ئوسمانى ژ
 موش ودهفهرین دی بو بهدلیس وهه ر ل وى شهفا شورهشگیرا باژیر گرتی، كورد
 نهچاركرن كو باژیری بجه بهیلن.^(۶۹) مهله سهلیم وسى ههفالین خواه شیان خواه
 ل قونصلخانا روسی ل بهدلیسی ههتا دهسیپكا شهري جیهانیی ئیكى فهشیرن،
 ولدهمی دهولهتا ئوسمانی شهر ل دژی روسیا راگههاندی، لهشكرى ئوسمانی
 قونصلخانا روسی گرت ومهله سهلیم ههفالین وی گرتن وبلهز سیدارهدان،^(۷۰)
 ودهولهتا ئوسمانی ب توندی رهفتاری دگهل پشكدارین سهرهلانا بهدلیسی كر،
 وبههرا پتیا سهركردین سهرهلانی گرتن، ول گولان سالا ۱۹۱۴ سهعید عهلی
 وشهاب ولدین وچهندین كهسین دی سیدارهدان،^(۷۱) ههروهسا یوسف بهدرخان
 هاته گرتن وبو بهیروتی هانه دویركرن، ول دهمی د سوریایی دا دهرباس بووی
 داخواز ژ (فون تسیرمان)ی قونصلی روسی ل ههلهبی كر، كو ل گهل قونصلی
 روسی ل بهیروتی باخفیت دا ئهوی بو روسیا دویر بكهن،^(۷۲) میرازی دیاردكهت
 كو دهولهتا ئوسمانی ئهو بو ستهنبولی دویر كربوو، بهلى ئهو شیا خواه قوتال
 بكهت وب ریكا پاپورهكا فرهنسی ل خزیرانا سالا ۱۹۱۴ گههشته روسیا.^(۷۳)
 وهلید حهمدی ل دویف بهلگهنامهكا بهریتانی دیاردكهت: لهشكرى ئوسمانی
 هیرش کریه بو٤تان و حهسهن(حسهن فهوزی) بهدرخان برایی عهبدولرهزاق

^(۶۹) لازاریف: المصدر السابق، ص ص ۳۱۱-۳۱۲.

^(۷۰) شیرگوه : المصدر السابق، ص ۶۱؛ جلیل: نهضة الأکراد...، ص ص ۲۱۶-۲۱۷.

^(۷۱) لازاریف: المصدر السابق، ص ص ۳۱۱-۳۱۲.

^(۷۲) celil: 13rûpeén balkesh...، r133.

^(۷۳) ئهحمهدی میرازی: بیرانیید من، شوکور مستهفا له پیتی سلافی ههلگیراوهتهو سهه نووسینی
 كوردیی عیرق و فهههنگۆكىبو سازداوه، گوشاری كۆری زانیاری عیراق((دهسهی كورد))،
 بهرگی چواردهههه، (بهغدا، ۱۹۸۶)، بهشی دووهه، بپ ۹۱. وهسا دیاره كو گوتنا میرازی راسته
 چونكه ئهوی ئهف گوتنه ژ یوسف كامل بهدرخانی ل تهبلیس وهرگرتینه.

به درخان گرتیه و برازایی وی سلیمان به درخان ب دهستی لهشکری ئوسمانی عاتیه
کوشتن.^(۷۴) بهئی ژیدهرین تایبتهت ب بابتهتی فه دیار دکهن کو حهسهن به درخان
مامی عهبدولرهزاق به درخانی یه، نه وهکی دبهلگه ناما نافیری دا هاتی.^(۷۵)

ژگوتنا نافهاتی دیار دبیت کو سهرهلدانا بهدلیس ب ریکا ریچکستنا ئیرشاد
دهسپیکر، وئهندامین مالباتا به درخانیان رۆلهکی بهرچاڤ دناماده کرنا وی دا
هه بوو، پشتی مرنا حسین کهنعان به درخانی وکوشتنا سلیمان به درخانی مهله
سهلیم وشيخ عهلی وشهابولدینی سهرهلدان ب ریقه بر، وب هاریکاریا یوسف
کامل به درخانی کو شیا هاریکاریا روسی بو سهرهلدانی دابین بکتهت.

یوسف کامل به درخانی ل روسیا بزاقهکا سیایی یا بهرچاڤ گیرابه، وداخواز ژ
روسیا کریه کو هاریکاریا کوردان بکتهت بو بجه ئینانا مافینخوه یین رهوا، وداخواز
ژ کوردان ژی کریه وهکی کور حسین پاشای درویدانیین شهرئ جبهانیی ئیکئی دا کو
بهری چهکی خوه بدهن ئوسمانیان ول دژی وان شهری بکهن، ودبیژن ب هاریکاریا
وی (۵) فهوجین سوارین همیدیان خزه دانه دهستی لهشکری روسی.^(۷۶)

پشتی یوسف کامل به درخانی گههشتی یه تهبلیس ژبو شروقه کرنا کیشا
کوردی کارکر، ول سالا ۱۹۱۶ دگهل دوقئ مهزن نیقولا جیگری ئیمراتوری روسی
ل قهفقاسی و سهرکردئ لهشکری روسی ل سهر سنوری ئوسمانی کومبوو،
ونهخشهک ژبو دانانا دهولهتهکا کوردی پیشکیشی وان کر،^(۷۷) بهئی حکومهتا روسیا
ل وی دهمی یا مژویلی گهنگهشهکا نهپیهنی بو دگهل دهولهتین ههفالبهند

FO 371/2140. Therapia. 4 . September 1914. No. 584 To FO . London ^(۷۴)

فی حمدی: المصدر السابق، ص ص ۳۱۴-۳۱۵.

^(۷۵) مالیسانژ : البدرخانین...، ص ۱۵۳، سلیمان به درخان ب دهستی ئوسمانیان لسالا ۱۹۱۳ئ هاته
کوشتن، بنیره، Kedrican . : jéderé beré ,r 3-4.

^(۷۶) لازاریف: المصدر السابق، ص ۴۳۶.

^(۷۷) باسیلی نیکتین: الکرد، دراسة سوسیولوجية وتاريخية، تقديم لويس ماسینیون، نقله من الفرنسية

وعلق علیة د. نوري طالباني (بیروت، ۲۰۰۱)، ص ۳۰۶؛ FERİD: jédeé beré

(بهريتانیا وفره‌نسا) ژبو گریدانا ریككه‌فتنا سایكس - پيكو، ل دويف فی ريككه‌فتنی سنوری كوردستانا روسی ژ موشی تا سیرتی درباز دبیت ولدويف رویاری دیجله هه‌تا دگه‌هیته جزیری، پاشی ژ رۆژه‌لاتی ودگهل جیایین بلند یین هندافی نامیدی هه‌تا دگه‌هیته مهرتور ل سهر سنوری فارسی، وژبه‌ری فی گونگه‌شی حكومه‌تا روسی ل سهر نه‌خشی یوسف كامل به‌درخانی رازی نه‌بوو.^(۷۸)

روسیا دنافه‌را سالین ۱۹۱۶-۱۹۱۷ئ هه‌ولدا په‌یوه‌ندیین باش دگهل سهرکردین كوردان چیبكته، ب مهره‌ما سه‌پاندنا ده‌سته‌لاداریا خوه ا ده‌فه‌را ئه‌نادوول ودریژكرنا ده‌فه‌را ده‌سته‌لاداریا روسی، ژبو فی یه‌کی ژی شاخوفسکی (ریقه‌به‌ری ده‌فه‌را باشقالا) خوه گه‌هاندی یوسف كامل به‌درخانی، وچه‌ند هه‌قدیتن ل گهل كرن ب مهره‌ما ئاماده‌كرنا سهرهلدانه‌كا كوردی یا گشتی ل بو‌تان، وپشتره ده‌وله‌ته‌كا كوردی ل ژیر چافدی‌ریا روسیا ل فی ده‌فه‌ری به‌یته دامه‌زراندن. به‌ل ل داویی روسیا بقی چه‌ندی رازی نه‌بوو، وئه‌فی سهرهلدانی ژی ده‌سپینه‌گر.^(۷۹)

^(۷۸) ئه‌و پارچا ريككه‌فتنی ئه‌و گریدای ب ده‌فه‌رین كوردی وین ل ژیر ده‌وله‌تا ئوسمانی نافی وئ ريككه‌فتنا سازانوف‌بالیوگ بوو، بو پتر بنیره، احمد عیمان ابو بكر: كوردستان له په‌یمانی سایكس بیکو و سازانوف‌پالیولوگ دا، گوشاری رۆژی كوردستان، ژ (۸) مایس ۱۹۷۲؛ صابر: المصدر السابق، ص ص ۶۸-۷۳.

^(۷۹) لازاریف: المصدر السابق، ص ص ۴۸۹-۴۹۰.

بابه تی سی

بزاقا عهبدولر زاق بهدرخانی یا سیاسی و رهوشنیری

د ناقبهرا سالیڼ ۱۹۰۰-۱۹۱۸ ی دا

عهبدولر زاق بهدرخان کورئ نهجیب پاشایه، نهجیب پاشا لاوی میر بهدرخانی یه (۱۸۰۳-۱۸۶۹).^(۱) عهبدولر زاق ل سالا ۱۸۶۴ ول بازاری ئیستهنبولی ژ دایک بوویه ل دهسیپکا ژینا خوه عهبدولر زاقی زمانین روژ ههلاتی ونه ورپی خواندیه ژ وان ژی زمانی فهرنسی، فی یهکی هاریکاریا وی ژ بو نیاسینا نهدهب و دیروکا فهرنسی کریه، ههروهسا ژیدهر خودیا دکهن کو هوزانقانی ب ناف و دهنگ حاجی قادری کوی (۱۸۱۵-۱۸۹۷) ههستی نهتهوهیی ل جهم عهبدولر زاق بهرز کریه.^(۲)

عهبدولر زاق بهدرخانی ههولدایه ژبو تمامکرنا خواندنا خوه بهرب

(۱) نجیب پاشا یان محمد نجیب باشا، د ماوی چوار سالان دا ل چقاتا دیوانا ژمیریاری یا ئوسمانی (مجلس دیوان المحاسبة العثمانی) کارکریه، پشتی مرنا بابی وی میر بهدرخانی ناسناقی پاشا ژ نالی سولتان (عبد الحمید) پیپهخشی، ل سهردهمی ژینا خوه بویه سهروکی فان ههریمان (نایدن، ایضن) و (حمص)، ل سالا ۱۹۰۰ ل بازاری (گرابلس) روژ نافا چویه بهردلوفانیا خودی بو پتر بنیره، روحانی، ژیدهری بهری. ص ۵۲۶؛ مالیسانژ: البدرخانین ...، ص ص ۱۵۲-۱۵۳.

(۲) جلیلی جلیل: نهضة الاكراد الثقافية ...، ص ص ۱۴۳-۱۴۴؛

Rohat Alakom: Eski Istanbul kùrtleri(1453-1925),Istanbul,1998, s 50;

عبد الفتاح علي يحيى: عبدالرزاق بدرخان البوتاني: عبدالرزاق بدرخان البوتاني نشاطه الثقافي والسياسي، مجلة كاروان، ع(۶۵)، اربيل، ۱۹۸۸، ص ۱۲۷.

فرهنا سه بچیت، بهئ سولتان (عبدالحمید)ئ دووئ دهرهت نه دایئ، ل دهسپیکا سالیئ نوتان ژ چه رخی نوزدئ عبدالرزاق وهك كارمه ند ل وهزارهتا دهرقه یا ئوسمانی هاته دهستنیشانكرن پاشی بو بالیوزخانهیا ئوسمانی ل پترسبورگ هاته فهگوهاستن، بهئ ژ بهر هه فهبندیئ وی دگهل روسیا، دهولهتئ ژ بالیوزخانهیا روسی فهگوهاسته بالیوزخانهیا ئوسمانی ل تههرانی، و دهولهتئ چافدیپریا وی دگر ههتا جارهكا دی بو ئیستهنبوئ فهگهراندی.^(۲)

بهئ عهبدولرزاق بهرئ خوه نه دا ئیستهنبوئ، بهلكو بهرب روسیا فهچوو وب هاریکاریا كارمه ندین بالیوزخانهیا روسی گههشته باژیرئ (تبلیس)ئ ل باشورئ روسیا.

عهبدولرزاق دهربارهی نهگهرین چوونا خوه بو روسیا دبیزه "من دزانی سهروبهرئ مالباتا مه یئ نهخوشه و دكاودانهكئ خراب دایه، ژ بهرفئ چهندی من بهرئ خوه دایه تبلیسئ"^(۳)

دهما عهبدولرزاق گههشتیه دناف ئاخا روسیا دا، سولتانی ئوسمانی گهلهك پئ نهخوش بوو، وریکین دبلوماسی دگهل روسیا بكار ئینان دا گو عبدالرزاقی ژ ئاخا خوه دویربكهت، ههر د وی دهمی دا گفاشتن ل نهجیب پاشایی دكرن دا عهبدولرزاق فهگهرینته فه ئیستهنبوئ، و شیا ب ریکا بابئ وی جارهكادی عبدالرزاق ل ئیستهنبوئ ئاكنجی بكهت.^(۴)

دهمی عهبدولرزاق هاتیه ئیستهنبوئ جارهكا دی كهته ل ژیر چافدیپریا پولیسین سولتان (عبدالحمید)ی فه، و سولتانی نافیری عهبدولرزاق ل سهروكاتیا كاروبارین بالیوزان ل كوچكا سولتانی دهست نیشانكر دا ههر ل ژیر چافدیپریا

(۳) جلیل: نهضة الأکراد...، ص ص ۱۴۳-۱۴۴.

(۴) جلیلی جلیل: صفحات من نضال عبدالرزاق بدرخان، ترجمه دیار دوسکی، ح (۲)، مجله مه تین، ع(۹۰)، (دهوک، ۱۹۹۹)، ص ۸۸.

(۵) جلیل: صفحات من نضال عبدالرزاق...، ح (۲)، ع(۹۰)، ص ۸۹.

ژبه‌ر چافدیږیا سولتانی وپولیسین وی، جاره‌کا دی عبدالرزاق دگهل بالیوزی روسیا زینوفیف که‌فته دگه‌نگه‌ش‌دا. عبدالرزاقی داخوازی ژی کر کو دهرفته‌تی بدنه‌تی دا جاره‌کا دی بجپته روسیا، به‌لی زینوفیف رازی نه‌بوو، چونکو نه‌دقی هه‌قبه‌ندی دناقبه‌را روسیا وئوسمانی یان دا نه‌خوش ببن، هه‌ر ل وی دهمی بالیوزی روسی په‌یمان دا عبدالرزاقی کو دی دگهل سولتانی ئوسمانی سه‌بارت سه‌رده‌ریا ئوسمانی یا دگهل عبدالرزاقی ئا‌خقی‌ت. (۷) به‌لی سولتانی سیاستا خوه هه‌مبه‌ری عبدالرزاق به‌درخانی نه‌گه‌وری.

ل ۲۲ئادارا سالا ۱۹۰۶ (رضوان) پاشا سه‌رؤک پولیسین ئوسمانیا ل ئیسته‌نبولی هاته کوشتن، عبدالرزاق ومامی وی عه‌لی شامیل بقی کوشتنی هاتنه گونه‌هبارکرن (۸)، گه‌له‌ک دیروکشان دبیزن کوشتنا رچوان پاشای د دیروکا به‌ردخانیاندا رویدانه‌کا گرنگ بوو، چونکه سولتان (عبد الحمید)ی نه‌ف بویه‌ره بده‌لیقه دیت دا کو ئه‌ندامین مالباتا به‌درخانیان ژ سته‌نبولی دویر بکه‌ت، ود ئه‌نجام دا عبدالرزاق به‌درخان وعه‌لی شامیل بو باژیری ترابلس، ل لیبیا هاتنه سورگون کرن. (۹)

جهی گوتنی یه بیژین کو عبدالرزاق به‌درخان دناقبه‌را سالین ۱۹۱۰-۱۹۱۷

(۶) جلیل: صفحات من نضال عبدالرزاق...، ح (۲)، ع (۹۰)، ص ۸۹.

(۷) لازاریف: المسألة الكردية ۱۹۱۷-۱۹۲۳، ترجمة د. عبدي حاجي، (بيروت، ۱۹۹۱)، ص ۱۸.

(۸) و دبیزن کو به‌ری فی وه‌ختی هه‌قبه‌ندی دناقبه‌را عه‌بدولرزاق و رضوان پاشای دنه‌خوش بوون چونکه رچوان پاشای پروژه‌ک پیشکیشی سولتانی کربوو دا کو باج به‌یته زیده کرن، به‌لی عبدالرزاق دژی فی چهندي راوه‌ستیا بوو و سولتان رازی کربوو کو باج نه‌ه‌یته زیده‌کرن مالمیسانژ: البدرخانیون...، ص ۹۶؛

O. Hesen : Ji devê kalekî 95 salî malbata Bedirxaniyan. Rojinama Azadîya

Welat. h 7. 27Tîrmeh 1996

(۹) Alakom: A. G. E, s 51 جلیل: صفحات من نضال عبدالرزاق...، ح (۲)، ع (۹۰)، ص ۸۹.

کارهکی ژبو دامه‌زاندنا کوردستانه‌کا ئوتونومی و دبن چاقدی‌ریا روسیا فه کارهکی به‌رچاڤ، هەر ل وی ده‌می دگهل که‌سانین سیاسی یین روسی کوم دبوو به‌حسی دامه‌زاندنا فی کوردستانا ئوتونومی ده‌اته کرن، هه‌روه‌سا ده‌می شه‌ری جیهانی یی ئیکی هاتیه رویدان عه‌بدولرزاق به‌درخانی پشکداری دگهل له‌شکری روسیا کریه وب هاریکاریا وی روسیا‌چه‌ندین ده‌فه‌رین ده‌وله‌تا ئوسمانی گرتینه.^(۱۰)

عه‌بدولرزاق به‌درخان وه‌که سیاسه‌ت‌فان وره‌وشن‌بیره‌کی کورد، باوه‌ریه‌کا موکم هه‌بوو کو خزمه‌ت‌کرن وگه‌شه‌کرنا بزافا چاندی ل کوردستان ی روله‌کی هه‌ری کاریگه‌ر درزگارکرنا وی دا هه‌یه. وی ژبو فی مه‌رمی پروژه‌کتین به‌رچاڤ هه‌بوون کو یین ژ هه‌میان گرنگتر نه‌فه بوون:

یه‌ک: ئافاکرنا کومه‌له‌یا جیهانزانی ۱۹۱۳ کو کومه‌له‌یه‌کا چاندا کوردی بوو.
دوو: فه‌کرنا خوه‌ندن‌گه‌ه‌کا کوردی ل بازاری خوی کو بازاری کوردستانا ئیرانی یه.^(۱۱)

هه‌ژی گوتنی یه بیژین کو ده‌ست‌کی‌سیا حوکمه‌تا ئوسمانی به‌رده‌وام دیشچوونا بزاف ولقلینین وی دکر، هه‌تا شیاپی ل سالا ۱۹۱۸ ل دهر‌دورین بازاری ره‌واندوژی بگرن، پشتره عه‌بدولرزاق وه‌ک ئی‌خسیر دا ده‌ستی علی ئیحسان باشای سه‌رکردی فه‌یله‌قا شه‌شی یا له‌شکری ئوسمانی ل نه‌نیا عیراقی، کو سه‌رکردی نافیری بی دادگه‌ه ب بریارا ب دارفه‌کرنی هاته حوکم کرن، وئه‌ف بریاره ل بازاری موسلی و بی‌ئه‌شکرا هاته نه‌نجام دان.^(۱۲)

(۱۰) جلیل: صفحات من نضال عبدالرزاق... ج(۴)، ع(۹۲)، ص ص ۱۰۳-۱۱۳؛ ج (۵)، (۹۳) ص ص ۱۰۳-۱۱۰
(۱۱) سمکوی شاک و کونسولی روسی ل بازاری خوی (چاریکوف) ژبو به‌لافکرنا ره‌وشن‌بیریا کوردی دنیقبه‌را کوردان ئالیکاریا عه‌بدولرزاق به‌درخانی کریه.

(۱۲) زنارسلوی: فی سبیل کردستان (مذکرات)، ترجمه: ر. علی، (بیروت، ۱۹۸۷)، ص ۱۰۲؛ Alakom:

عەبدولرزاق بەدرخان و کەسپىن سىياسى يىن كورد

عەبدولرزاق بەدرخان وەكە سىياسەتقانهكى كوردى ب نافع و دەنگ هەقبەندى وتيکەليين موکم دگەل کەسايەتیی سىياسیين كورد يين هەفچەرخى خوە هەبوون. ديسان عەبدولرزاقى د ژيانا خوە يا سىياسى دا تيکەليا چەندين سەروک هۆز ومالەزنيين كوردان كریه.

وەكە مە خوەيا كرى عەبدولرزاق بەدرخانى دقوناغا ژيانا خوە ياسياسى دا بتايبەتى يا دنیقبەرا سالیين ۱۹۱۰-۱۹۱۴ دا، بروژەكتەكى كرىنگ ژبو دەسپيكرنا شورەشەكا كوردى هەبوو، كو ئەف شورەشە ب ئاليكاريا روسيا بەيتە دەسپيكرن.^(۱۳) مەرەما فى شورەشى ژى ئافاكرنا دەولەتەكا كوردى بوو، دقى پروژەكتى دا تيکەلى و هەقبەنديين عەبدولرزاق بەدرخانى ديار و ئەشكرا دبن. بى گومان سىياسەتا حوكمەتا ئوسمانى (كو وى چاغى حوكمەتا "الاتحاد والترقى" يا ۱۹۰۸-۱۹۱۳، ئيتحاديان، حوكم ل دەولەتا ئوسمانى دكر) يا نەباش هەمبەرى كوردان، پالدەرەك بوو بو كەسپىن سىياسى يين كورد كو دەست ب خەباتا خوە يا جەكدارى بكەن ول هەمبەرى وى سىياسەتا نەباش راوەستن. چونكو مەرەما وان يەك بوو، ئەوژى قورتالكرنا كوردان ژ سىياسەتا ئوسمانيان وجوداكرانا دەفەرپن كوردى ژ دەولەتا توركى، لەورا تيکەليين وان موکم و خورت دبوون.

عەبدولرزاق بەدرخان ل كانونا دووى سالا ۱۹۱۰ گەهشتە دناف ئاخا دەولەتا روسيا دا،^(۱۴) ول دەفەرپن نييزيك سنورپن روسيا دگەل ئيران و دەولەتا ئوسمانى

(۱۳) لازاريف: المصدر السابق، ص ۲۴۱.

(۱۴) عەبدولرزاق بەدرخان سەبارە چوونا خوە بو روسيا ديار دكە : كو ژبەر سەردەريا ئوسمانيان هەمبەرى كوردان ومالباتا من، من دەولتا ئوسمانى بجه هيللا. جليل: صفحات من نضال عبدالرزاق...، ح (۲)، ع (۹۰)، ص ۸۸.

ئاكنجى بوو. سەبارەت قى يەككى عەبدولرزاق ديار دكە: ((پشتى ئەز گەهشتىمە تېلىس ى كو خانوقسكى ئەز بۇ سەر كوردى لەشكرى دامە نياسين وھاريكاريا من كر كو ئەز بەرب ماكو فە بچم. ومەرەما من ژ قى يەككى ئەو بوو كو ئەز خود نيزىكى گوندين ھۆزىن كوردى يىن سەر سنورى ئيران وتوركيا بكەم.))^(۱۵)

بقى چەندى خوەيا دبه كو عەبدولرزاق بەدرخان قيا خوە نيزىكى ھۆزىن كوردى يىن سەر سنورى بكەت. ئەو ژى ژبو گيرانا كارى خوە يى سياسى وئەنجامدانا پروژەكتى شورەشا كوردى.

دەما عەبدولرزاق بەدرخان گەهشتى دەفەرین سەر سنورى ئەف چەندە ب دەرفەت دیت كو سەردانا چەندین دەفەرین كوردى بكەت وەكە: وان، سوما، برادوست وھەتا ئورمىي، سەبارەت ب پيشوازي سەروك ھۆزىن كوردى ل دەفەرین نافېرى ژ عەبدولرزاق ئەو ديار دكە : ل دەفەرین ھۆزىن كوردى ئەوین من بەرى خوە دايي، پيشوازيەكا باش ل من ھاتە كرن، دەربارەى مەرەما خوە ژى دېئزە : كارى من ئەو بو وان رازى بكەم دا كو ھيزىن توركى ژ دەفەرین سەلماس و ئورمىي دوير بكەن كو بەرى وى دەمى گرتبوون.^(۱۶) ديسان عەبدولرزاقى داخواز ژ كوردین فان دەفەرا كرىبوو كو ئاليكاريا لەشكرى توركى نەكەن نەخاسمە دەمى بكارن ول ھەمبەرى دەستەلاداريا ئيرانى براوھستيت.^(۱۷)

ژ گوتنا سەرى يا عەبدولرزاق بەدرخانى سى خال ئەشكرا دېن:

يەك: پروژەكتى عەبدولرزاق بەدرخانى ژ بۇ ھەلكرنا شورەشەكا كوردى لدەستپكا سالا ۱۹۱۱ دەسپيكرى، نەخاسمە دەمى بەحسى سەردانا گوندين ھۆزىن كوردى يىن سەرسنورى روسيا دگەل ئيران و دەولەتا ئوسمانى دكەت.

(۱۵) جليل: صفحات من نضال عبدالرزاق...، ح (۲)، ع(۹۱)، ص ص ۱۰۱-۱۰۰.

(۱۶) جليل: صفحات من نضال عبدالرزاق...، ح (۲)، ع(۹۱)، ص ۱۰۲.

(۱۷) جليل: صفحات من نضال عبدالرزاق...، ح (۲)، ع(۹۱)، ص ۱۰۲.

دوو؛ هه‌قەبەندییەکان عەبدولرزاق بەدرخانێ دگەل سەرۆک ھۆزێن کوردی
بتایبەتی یێن سەرسنورێ روسیا دگەل ئێران و دەولەتا ئوسمانی، ژبلی
تیکەلییەکان وی دگەل کوردێن خودان دەستەھەلادار ل وان و ئورمی
وسەلماس... ھتد.

سێ؛ تیکەلییەکان وی یێن باش دگەل دەستەھەلاداریا ئێران، لەورا داخواز ژ
سەرۆک ھۆزێن کوردا دکت کو ل ھەمبەری کارێن لەشکرێ تورکی
بتنی راوھستن.

عەبدولرزاق بەدرخانێ دیسان پەیوھندی دگەل کەسایەتێن سیاسی یێن
کوردێن ب ناف و دەنگ ھەبوون، مینا سمکویئ شکاک (۱۸۷۵-۱۹۳۰)^(۱۸) و شیخ عبد
السلام بارزانی (۱۸۷۴-۱۹۱۴)^(۱۹) و شریف باشایی (۱۸۶۵-۱۹۵۱)^(۲۰) و سەید تاهایی

(۱۸) ئیسماعیل کورئ محەمەد ئاغا کورئ عەل ئاغانی یە، ل سالا ۱۸۷۵ ژ دایک بوویە، کەسایەتێکە
کوردا بناف و دەنگ، دنیقەبەرا سالی ۱۹۱۹-۱۹۳۰، ژبو مەرەما پەیدا کرنا دەقەرەکا ئیگرتی یا
کوردی ل کوردستانا ئێرانێ چەندی بزاڤ دژی دەستەھەلاداریا ئێرانێ نەنجام دان، ل سالا ۱۹۲۰ و ب
بویسەکا لەشکرێ ئێرانێ ھاتە شەھید کرنا دسەبارت روئ سمکویئ شکاک د بزاڤا نەتەوھیی یا
کوردی دا بنێرە: مارت فان برونسن: ثورە سمکو و دور العشائر الكوردية الايرانية، ترجمة
سعید یحیی، مجلە کاروان، العدد، ۶۴، اربیل، ۱۹۸۸، ۱۴۴-۱۴۸.

(۱۹) عبد السلام کورئ شیخ محەمەدی ل سالا ۱۹۰۳ بوویە سەرکیشی مالباتا بارزانی، خودان
پرۆگرامەکی سیاسی و جفاکی بوو، دناقبەرا سالی ۱۹۰۹-۱۹۱۴ ھەمبەری ئوسمانیان راوھستیایە،
وسەرکەتێن مەزن ل لەشکرێ ئوسمانیان تومارکریە، سەبارە روئ شیخ عبد السلام بارزانی د
بزاڤا نەتەوھیی یا کوردی دا بنێرە. د. عثمان علی: دراسات في الحركة الكوردية المعاصرة ۱۸۳۳-
۱۹۴۶، دراسة تاريخية وثائقية، تقديم د. محمد هماموندى، (اربیل، ۲۰۰۲)، ص ۲۴۴-۲۴۶؛ عبد الله
محمد علي: ژێدەرئ بەرئ، ص ۲۱۱-۲۱۶.

(۲۰) شەریف پاشا کورئ سەعید پاشایی خەندانە، ژ مالباتەکا کوردی یا ب ناف و دەنگ، دنیقەبەرا
سالی ۱۸۹۸-۱۹۰۸ بالبوزئ دەولەتا ئوسمانی ل سویدی بوو، رولەکی بەرجاڤ ددامە زانندا کومەلا
تعاون وترقی کوردی ۱۹۰۸ دا ھەبوو، نوینەرئ کوردان بوو د کونگرئ ئاشتئ ل باریس ۱۹۱۹ بوو،
سەبارت شەریف پاشایی د بزاڤا وی یا سیاسی بنێرە: صالح محمد حسن بادی: شریف تاشا،
حیاتە و دورە سیاسی ۱۸۶۵-۱۹۵۱، رسالة ماجستير غير منشورة، قدمت الى مجلس كلية الاداب،
جامعة دهوك، ۲۰۰۴.

ژیدهرین دیروکی خوہیا دکهن کویہیوہندیین عہبدولرزاق بہدرخانی وسمکویئ شکاک دخورت وموکم بوون، بی گومان مہرہما ہہردوو یان (عہبدولرزاق وسمکویئ) ئافاکرنا دہفہرہکا کوردی یا نازاد بوو. ژبہ فی یہکی پھیوہندیین وان موکمر لئ ہاتینہ.

ہہرچہندہ ژیدہر دیار ناکهن کهنگی ئەف پھیوہندیی یہ پھیدابووینہ، بہ لئ دیار دبہ کو دەمی عہبدولرزاق بہر ب کوردستانا ئیرانی فہ دچیت وپھیوہندی دنیقہہرا وان دا خورت دبن، دگہلہک بویہر ورویدانان دا ئالیکاری دنیقہہرا وان دا ئەشکرا دبیت، میناکئ فی یہکی ژئ دەمی عہبدولرزاق سہرہدانا دہفہرین کوردستانا ئیرانی دکہ بتایبہتی دہفہرین خوئ وماکو وقوتور ودگہل سہروک ہۆزین کوردان ل فی دہفہرئ کوم دبیت وپروژہکتئ خوہ یئ سیاسی بو وان ئەشکرا دکہ، ئەوژئ راگہاندنا شورہشہکا کوردی ل کوردستانا ئیرانی، ئانکو دفا کوردستانا ئیرانی بکہتہ بنگہہک بو پروژہکتئ خوہ یئ سیاسی وبجہ ئینانا ئارمانجین خوہ یین نہتہوہی. لفر پھیوہندیین وی دگہل سمکویئ خورت دبن، ہہتا دگہہ وئ یہکی دەمی عہبدولرزاق ل کوردستانا ئیرانی و ل باژاری خوئ ب دەستئ ئوسمانیان تئ گرتن، سمکویئ شکاک ئەوی قورتال دکہ. (۲۲)

دپروژہکتئ شورہشا کوردی ل کوردستانا ئیرانی دیسان عہبدولرزاق بہدرخانی سمکویئ شکاک کرہ سہرکردئ ہیژا لەشکری یا ئارمانجا وئ دہفہرا سرای یا سنوری بیت. (۲۳) پھیوہندیین عہبدولرزاق دگہل سمکوی بہردہوام دبن، نہخامسہ

(۲۱) ژ مالباتا نہہری یا ب ناف ودهنگہ، نہفیئ شیخ عبید اللہ نہہری یہ، دیسان پھیوہندیین خیزانی دگہل مالباتا سمکویئ شکاک ہہبوون، بو بتر بنیرہ، عہل تہتہر: ژیدہرئ بہرئ، بپ ۱۰۳.

(۲۲) جلیل: صفحات من نضال عبدالرزاق ...، ح (۳)، ع (۹۱)، ص ص ۱۰۶؛ کەمال علی: کورتہیہک لہ خہباتی عہبدول رزاق بہدرخان، گوڤاری چوار چرا، ژ (۲)، سال (۱)، (سوید، ۱۹۸۶)، بپ ۴۹.

(۲۳) لازاریف: المصدر السابق، ص ۲۴۱. هروری: المصدر السابق، ص ص ۶۶-۷۱.

د بوارى رهوشنبرى دا كو هردوويان دكومه لا جيهانزاني و قوتابخانا كوردى ل
باژارنى كارهكى مهزن نه انجام دايه.

سه بارهت په يوه ندين عهبدو لرزاق به درخانى دگهل شيخ عبد السلام
بارزاني فه، عهبدو لرزاق بخوه به حسى فان په يوه نديان دكه ودبيژه: (چارى كوف
(قونصلى روسى ل باژارنى خوئ ب په يوه نديين من دگهل سه روگين كوردين
دهقرا ماكو ههتا ولايهتا موسلى) يى ناگه هدار بوو، ديسان چارى كوف ب وان
په يوه نديا دحسيا نهوئ من دگهل شىخي بارزان (شيخ عبد السلام بارزاني)
چيكرين).^(٢٤) ل جهه كى دى عهبدو لرزاق دببژه: ((دمى و مزارهتا كاروبارين
دهرقه يا روسى پرسيار سه بارهت سه رهلانا بتليس (هامش) وشيخي بارزان ژ من
كرى، من دياركر كو شىخي بارزان كه سايتهك مهزنه وهژى ناليكاريئ يه)).^(٢٥)
ديسان بريار بو كو شيخ عبد السلام بارزاني دشورهشا سالا ١٩١٣ دا، نهو شورهشا
عهبدو لرزاق به درخان بو كاركرى، پشكار بيت^(٢٦).

ههژى گوتنى يه بيژين كو ژ بهر په يوه ندين عهبدو لرزاق به درخانى يى كو
به رنياس ب تيكهلى يا روسى، دگهل شيخ عبد السلام بارزاني، دهولهتا نوسمانى د
وى هزرى دا بوو بزافا شيخ عبد السلامى گریدانهكا ب سه رهلانا به دليس ١٩١٣
فه ههيه، ول دويف ژيدرهكى عهبدو لرزاق به درخانى دهستهك دبه ره فكرنا
سه رهلانا نافبرى دا هه بوو.^(٢٧)

ژ په يوه ندين عهبدو لرزاق به درخانى دگهل شيخ عبد السلام بارزاني ديار
دبيت كو عهبدو لرزاق به درخانى هه ولدايه كه سايه تين ب هيژ ل كوردستانا
باشور تيكهلى شورهشا كوردى بكهت، ديسان مه رهما ههردوو سه ركردين كورد

(٢٤) جليل: صفحات من نضال عبدالرزاق... ح(٤)، ع(٩٢)، ص ١٠٦.

(٢٥) جليل: صفحات من نضال عبدالرزاق... ح(٤)، ع(٩٢)، ص ١٠٩.

(٢٦) David Mc Dowall: op. cit. p99

(٢٧) د. عثمان على: المصدر السابق، ص ٢٤١.

(شیخ عبد السلام بارزانی وعبدالرزاقی) ل فر گهها یهك، كو ئه و ژى قورتالكرنا كوردستانى یه ژ سیاستا دهولهتا ئوسمانى وهك كارى یهكى، پاشان قورتالكرنا په رچین دن یین كوردستانى.

جهى گوتنى یه كو دهمى عهبدولرزاق بهدرخان ل سالا ۱۹۱۱ بهر ب پاريسى قه چوى، په یوهندیین وی دگهل شهريف پاشای خورت بوون، وژ گوتنا عهبدولرزاقى یا ل خواری دیار دبه كو بهرى نوکه په یوهندی دنیقبهرا وان دا هه بوون، وعهبدولرزاق بقى رهنگى بهحسى په یوهندیین خوه دگهل شهريف پاشای دکه: ((په یوهندی دنیقبهرا من وشهريف پاشایى دا هه بوو، وی سه ردهمى ئهوى كوفارا پارتا رادیکالى یا كو بناقى (المشروطية) دهر دئىخست... من ژمارین قى كوفارى وبه لافو كین وئ ب ریا ئیرانى دهنارتنه كوردستانى)).^(۲۸)

عهبدولرزاق بهدرخان په یوهندی دگهل هندك كه سین دی یین كورد هه بوون مینا سهید (طه) یی نه هری، سه بارهت قى په یوهندی عهبدولرزاق ب قى رهنگى دیار دکه : ل ئیلونا سالا ۱۹۱۲ سهید (طه) یی نه هری نه قیى شیخ عبیدالله ل تبلیسى سه رهدانا من گر، مه رهما سه رهدانا وی ئه و بوو ژبو خورت کرنا كارى خوه هه قدوبگرین.^(۲۹) لقیرى دیار دبیت كو په یوهندیین عهبدولرزاقى دگهل سهید (طه) یی نه هری ژى دچارچوقى ئالیکاریا خه باتى دا بوو كو نارمانجا هه ردوویان ئازادى یا كوردستانى بوو. ب ئاوايهكى دن بزافا هه ردوویان ژ پیخه مت كوردستانه كا په كگرتى په یوهندی د نیقبهرا وان دا خورت و موکم کریه.

عهبدولرزاق بهدرخان وژبو پشتگیریکرنا پروژه کتى خوه یی شوره شهكا كوردى، خوه گه هاندیه شیخین ئایینی ل كوردستانى، ول گور راپورتا جیگرى

(۲۸) جلیل: صفحات من نضال عبدالرزاق... ح(۳)، ع(۹۱)، ص ۱۰۴

(۲۹) جلیل: صفحات من نضال عبدالرزاق... ح(۳)، ع(۹۱)، ص ۱۰۶

کونسولې بهریتانی ل بازاری وانی، کونگره کی که سایه تیښ ئایینی ئیسلامی ل
 سالا ۱۹۱۳ ل کوردستانی^{۲۰} هه بویه، وئه ف کونگره ژبو پیشکیشکرنا ئاریکاریا شوره شا
 کوردی بویه، کو مه رم ژ ئ شوره شا عه بدولرزاق به درخانی یه،^(۲۰) هه رچه نده
 ژیدهرین دیروکی به حسی فی کونگره ی نه کریه، به لی^۲ لقییره دیار دبیت کو
 عه بدولرزاق په یوهندی دگه ل هه نک که سایه تیښ ئایینی ل کوردستانی هه بوون
 مینا شیخین ئیزدیان وکه سایه تیښ کرسیتیانان وژوان مارشمعونی. دیسان ژیدهر
 به حسی ئه نجامین کونگرې که سایه تیښ ئایینی بوسلمانا ناکه ن، کو فی
 کونگره یی هاریکاریا بزاقا عه بدولرزاق به درخانی کربیت، رهنکه که سایه تیښ
 ئیسلامی ژبه ر په یوهندی عه بدولرزاق به درخانی دگه ل روسیا خوه ژ هاریکاریا
 وی دویرکربیت، هه ر ل وی ده می ژی دهوله تا ئوسمانی پروپاگنده ک مه زن دنا ف
 کوردان دا دکر کو دهوله تا روسی دهوله ته کا بی ئوله، وهه تا پروپاگنده دژی
 عه بدولرزاق به درخانی دکر کو خوه گه هانديه دهوله ته کا نه بوسلمان، ودروژناما
 ئوسمانی ژی دا گه له ک به حسی فی بابته تی هاتیه کرن. روژنامه گه ریا ئوسمانی
 عه بدولرزاق به درخان ب مروقه کی دهرکه تی ژ ئولی ئیسلامی ل قه له م دایه،
 دیسان داخواز ژ کوردان کریه کو هه مبه ری کار وتیکه لیښ عه بدولرزاق دگه ل
 روسیا دبی دهنک نه بن.^(۲۱) ودبیت فی پروپاگندی کارتی کرنا خوه ل سه ر هه سته
 که سایه تیښ ئایینی ئیسلامی هه مبه ری عه بدولرزاق به درخانی کربیت.

هه ر دیسان جاره کادی جیگرې قونسلی بهریتانی ل وانی دیار دکه کو
 عه بدولرزاق وهه فالین خوه دبیزن ل وهختی شوره شی دئ مه (۱۰۰) هزار له شکر
 هه بیت.^(۲۲) بی گومان ئه ف ژمارا له شکر گه له که ب تایبه تی ل وی وهختی،
 وکاره کی گه له ک ب زه حمه ت (۱۰۰) له شکر کوم ببت، به لی یا گرنگ ل فر ئه وه کو

(۲۰) د. عثمان علی: المصدر السابق، ص ۲۵۴.

(۲۱) جلیل: نهضة الکراد الثقافیة ... ص ص ۱۵۸-۱۵۹.

(۲۲) د. عثمان علی: المصدر السابق، ص ۲۵۴.

عهبدولرزاق بهدرخان دشیّت ب رییا تیکهلی وپهیهوندییّن خوه لهشکرهکیّ کوم بکهت.

ههژی گوتنیّ یه بیژین کو تیکهلییّن عهبدولرزاق بهدرخانی دگهل کوردان پروژهکتیّ دهسپیکرنا شورهشا کوردی گهشتر لّ کر، وژیدهریّن تایبهت ب بزافا عهبدولرزاق بهدرخانی دیار دکهن کو ئهوی ل ساللا ۱۹۱۳ نهخشیّ دهسپیکریّ شورهشیّ دانا، وئهف نهخشه ییّ پیکاهاتی بوو ژ چهند کارین لهشکری ل سهر سنورئ ئیرانیّ ودهولهتا ئوسمانی، ول دویف نهخشیّ نافبری سهعید بهگ (ئیک ژ سهروک هۆزین کوردایه ل سهر سنورئ دنیقهبهرا ئیرانیّ ودهولهتا ئوسمانی دا) دیّ بکارهکیّ لهشکری دژی لهشکریّ ئوسمانی ل دهقهرا (نارچاغ) رابیت، کو مهردم ژئی دویرکنا لهشکریّ ئوسمانی ژ دهقهرا نافبریّه . وسهید (طه) ییّ نههری ژئی دیّ ب سهرکیشیا لهشکرهکیّ دیّ بهرب دهقهرا باشقالا چیت، وهیّزا سمکویّ شکاک دیّ بهرب دهقهرا سرای یا سنوری چیت. وعهبدولرزاق ل دویف نهخشیّ شورهشیّ دیّ مهردما وی ئازادکرنا دهقهرا بوتان بیت.^(۲۳)

ژبلی هاریکاریا سمکوی و سهید (طه)ی وسهعید بهگ هنهک کهسین دیّ دیّ هاریکاریا شورهشیّ کهن مینا موسا بهگی وخیر الدین بهرازی، وکور حسین پاشا وسهبارمت کاریّ سهعید بهگ عهبدولرزاق دیار دکه کو کاریّ وی ئهوه دیّ بهر ب ئیرانیّ دچیت بو بجه ئینانا نهخشیّ دویماهیّ ییّ شورهشیّ.^(۲۴) ژبو فیّ شورهشیّ دیسان عهبدولرزاق بهدرخانی پالپشتیا خوه ب کوردین دناف لهشکریّ ئوسمانی دا دیارگریه، ول دور فیّ یهکیّ دیار دکه: ((هنهک ژ کوردین دناف لهشکریّ ئوسمانی دگهل مهنه)).^(۲۵)

(۲۳) لازاریف: المصدر السابق، ص ۲۴۱.

(۲۴) لازاریف: المصدر السابق، ص ۲۳۶، ؛ بنیره، جلیل: صفحات من نضال عبدالرزاق... ح (۴)، ع (۹۲)،

ص ۱۰۷؛ لازاریف: المصدر السابق، ص ۲۴۱

(۲۵) لازاریف: المصدر السابق، ص ۲۳۶.

دنه خشى فى شورهشى دا، ديسان عهبدولرزاق بهدرخان رولى ئىرانى دوير نهگريه، وعهبدولرزاق حهز دكر كو ب رىيا دويركرنا لهشكرى ئوسمانى رهزامهنديا ئىرانى بال خوه فه بكيشيت، وسهبارت فى يهكى ديبژه : نهگهر ئيران داخوازا من بجه نهئنييت نهز دى ب كارهكى لهشكرى باژارين سهلاس و ئورمىي گرم، پشتره دى نامهكى بوو شاهى ئىرانى هنيرم، ودى ديار كه م كول ژير فه رمانداريا وى دى لهشكرى ئوسمانى ژ ئىرانى دويركه م، وئهف كاره ل سهري دى ههمى ل ژير چافديريا قونسلى روس بيت.^(۳۶)

نه خشى شورهشا عهبدولرزاق بهدرخانى بو شورهشا كوردى بجه نههات، چونكه دهولهتا روسى رازى نهبوو، وعهبدولرزاقى هه رتم ديار دكر كو ئهف شورهشه ل ژير چافديريا وى يه، وروسيا ديار كر كو ژ بهر تيكدانا پهيوه نديين خوه دگهل ئوسمانيان رازى نابيت ل سه ر فى شورهشى، ديسان روسيا ديار كر كو ئهف شورهشه دى بيته نهگهرى نه رازى بوونا بهر پرسين ئوسمانى وئىرانى.^(۳۷)

پشتى روسيا دژى پروژهگتى عبدالرزاق يى سالا ۱۹۱۳ راوهستيا، عبدالرزاقى هه نكه پيگولين دى كرن، ژ وان داخواز ژ روسيا كر كو هاريكاريا وى بكه ن، وى وهك سهروكى ريغه بهرى ئيدارى يى دهقه رهكا كوردى ل ئىرانى دهست نيشان

(۳۶) لازاريف: المصدر السابق، ص ۲۳۶-۲۳۷.

(۳۷) كمال مظهر احمد: كردستان ...، ص ۵۶؛ بهل د. عثمان علي هندهك نهگهرين دى ديار دكه سهبارت سه رنهگه تنه پروژهگتى عهبدولرزاق بهدرخانى ژ وانا: ۱- نه نيك نهگرتنا دناقه بهرا سهروكين كوردان دا. ۲- هيژا دهولهتا ئىرانى يا لهشكرى كو عهبدولرزاق هزر دكر هيژه كا لاوازه وئهف يهكه دى هاريكاريا وى كهت، بهلكو هه مبهري فى هزرى ئىرانى ناليكاريا ئوسمانيان دژى پروژهگتى عهبدولرزاقى يى سياسى. ۳- عهبدولرزاقى هزر دكر كو كوردين ئىرانى ژى دگهل وينه، بهلى ژ بهر كو دهولهتا ئوسمانى دهولهته كا سونى يه و پروپاگندا كومكارا ئسلامى (الجامعه الاسلاميه)، بههرا پتريا كوردان دگهل وى بوون. ۴- عهبدولرزاق بهدرخان وسمكويى شكاك نه نيك هزر بوون، چونكه عهبدولرزاقى دقيا پارين كومه لا جيهانزاني بو شورهشى بيت وسمكو دگهل فى يهكى نهبوو. بنيره پهرتوكا وى دراسات فى الحركة الكوردية...، ص ص

بکهن، به ئی روسیا هەر ژ بهر ئەگه‌ریڤن به‌ری نوکه مه دیار کرین دژی فی چه‌ندی راوه‌ستیا. ^(۳۸) ل دویمه‌یهی روسیا بریاردا کو عه‌بدو لرزاق ژ به‌دلیسی به‌رب ته‌بریزی فه بجیت و پروپاکندا روسی دناقبه‌را کورد و ئەرمه‌نان دا به‌لا فیکه‌ت. ^(۳۹)

هەر چه‌نده دهوله‌تا روسی بزاف و کاری عه‌بدو لرزاق دورپێچکریه، به ئی ناڤهاتی بزاف و تیکه‌لیپن خوه دگه‌ل که‌سین کورد خورتر ئی کرن. ^(۴۰)

دهوله‌تا روسی مفا ژ په‌یوه‌ندیپن عه‌بدو لرزاق دگه‌ل کوردان دیت، نه‌مازه ده‌می شه‌ری جیهانی یی ئیکێ (۱۹۱۴-۱۹۱۸) ده‌سپێکری، وی جاحی عه‌بدو لرزاق به‌درخان ل بازاری (ماکو) بوو، و ژ بو هاریکاریا روسیا ده‌می شه‌ری دا، بریار ژ ئالی روسیا فه هاته دان کو پیدفیه عه‌بدو لرزاق دناقبه‌را کوردا دا کار بکه‌ت، و کوردان رازی بکه‌ت کو ئالیکاریا له‌شکه‌ری روسیا بکه‌ت، وئه‌ف یه‌که بجه هات ده‌می عبدالرزاق وب هاریکاریا کوردان ده‌قه‌را (ئاباخ) ستاندى وپشتره (۳۰۰) سوار ژ هۆزا حیدرنلی یا کوردی وه‌نه‌کین دی ژ هۆزا میلان (مللی) کومکریڤ، وب رییا فان هه‌ردوو هۆزان گه‌له‌ک ژ ده‌قه‌ر و گوندپن دهوله‌تا ئوسمانی گرتن. ^(۴۱)

دیسان هیزا له‌شکری یا کوردی ئەوا ل ژپیر سه‌روکاتیا عبدالرزاق به‌درخانی ئالیکاریا له‌شکری روسیا ل ده‌قه‌ریڤن ده‌ردوریڤن بازاریڤن وان وته‌بریز وئورمی کربوو. ^(۴۲)

ژ گوتنا سه‌ری دیار دبت کو عه‌بدو لرزاق به‌درخانی تیکه‌لی دگه‌ل هوزپن حیدرانلی و میلان (مللی) ی یا کوردی هه‌بوو، وئه‌ف هه‌ردوو هۆزه ل کوردستانا

(۳۸) سه‌باره‌ت فی چه‌ندی بنپه‌ره، هروری: المصدر السابق، ص ۶۲-۶۳.

(۳۹) لازاریف، المصدر السابق، ص ۳۳۹.

(۴۰) اسماعیل حقى شاه‌هیس: پیاوه مه‌زنه‌کانی گه‌لی کورد میر عه‌بدو لرزاق بدرخان، گوڤاری روزی نوی، ع(۷)، سال (۱۱) تشرینی یه‌که‌م، ۱۹۶۰، بپ ۵۱؛ یحیی، المصدر السابق، ص ۱۳۱.

(۴۱) جلیل: صفحات من نضال عبدالرزاق ... ج(۴)، (۵)، ع(۹۲)، (۹۳) ص ص ۱۱۳-۱۱۴، ۱۰۳-۱۱۰.

(۴۲) جلیل: صفحات من نضال عبدالرزاق ... ج(۴)، (۵)، ع(۹۲)، (۹۳) ص ص ۱۱۳-۱۱۴، ۱۰۳-۱۱۰.

باکور ژ هۆزپن کوردی یین بناف و دهنگ بوون، وب ئالیکاریا فان هەردوو هۆزان دیسان خزمەتا لەشکرێ روسیا کربوو.

دیسان تیکەلی وپهيوهندیین عەبدولرزاق بەدرخانێ دگەل کوردان هاریکاریا وی کریه، گو خوه بگههنيته وان ب ریا بەلا فکرنه دانەزان و بەیاننامەیان ژ بو رازیکرنا وان کو ئالیکاریا لەشکرێ ئوسمانی دژی روسیا نەکەن، و دفان دانەزانان دا هاتیه: مەرما مه ژ پهيوهندیان دگەل روسیا ئەوه کو بەرێ جەکی خوه بەدەنه ئەنیا لەشکرێ ئوسمانی . دیسان فی دانەزانێ داخواز ژ کوردان کریه کو ئالیکاریا ئەلمانیا نەکەن، چونکه ئالیکاریا ئەلمانان وهکه دەولهتەکا نه بوسلمان دەرکەتنه ژ ئاینی ئیسلامی.^(٤٣)

ل سالا ١٩١٥ لەشکرێ روسیا ل ئەنیا روژنافا باکورا ئیرانی توشی هەنەک شەکهستان بوو، وهنەک ژ بەرپرسین روسی ئەگەرین فی یهکی ژێ زفرانده فه بو هاریکاریا عەبدولرزاق و کوردان بو ئوسمانیان.^(٤٤)

ژ بەر فی یهکی هەنەک بەرپرسین روسی داخواز دکر کو عبدالرزاق بەدرخان ژ چهپەرین شەری دویرگەن، بەلی سەرکردین لەشکرێ روسیا جارەکادی ئەف پروژەکتە گیروکر. و پشتره هزر بو وی چەندی هاته کرن کو جارەکادی عەبدولرزاق بو کوردستانی بهیته رهوانهکرن ژ بو چیکرنا پهيوهندیان دگەل کوردان،^(٤٥) ژ بەر فی یهکی ژێ دەمی لەشکرێ روسیا سالا ١٩١٥ بەرب باژارین ئەرزرومی وبەدلیسی فه هاتین جارەکا دی عەبدولرزاق هاریکاریا کوردان بو لەشکرێ روسیا دیارکرن.^(٤٦)

(٤٣) جلیل: صفحات من نضال عبدالرزاق...، ج(٦)، ع(٩٤)، ص ص ١١٠-١١١.

(٤٤) لازاریف: المصدر السابق، ص ص ٤٦٤-٤٦٦.

(٤٥) لازاریف: المصدر السابق، ص ص ٤٦٤-٤٦٦.

(٤٦) Research Department, Foreign Office, (The Kurdish proplem) FO 371/40219, (٤٦)

PERSIA, 1944

تيكهلين عهبدولرزاق بهدرخاني يين سياسي دگهل روسيا

عهبدولرزاق بهدرخاني مينا گلهك ژ سياسيەتقاني كورد پهيوهندي وتيكله لي دگهل روسيا ههبوون،^(٤٧) مهردما عهبدولرزاق بهدرخاني ژفي پهيوهندي ئهبوو كو ب ريبا ئاليكاريا روسيا بگهه نارمانجين خوه يين نهتهوهي. روسيا ژي ژ ئالي خوهفه ههولدايه پهيوهنديان دگهل كوردان موكم بكهت^(٤٨) نهخاسمه ل ساليين بهري شهري جيهانيي ئيكي و ل دهمي دهستههلاداريا ئهلمانيا دناف دولهتا ئوسماني دا بهرفرههبوي، ههر ژ بو في مهردمي روسيا گلهك ژ ديلوماسين خو دهنارتنه كوردستاني ژبو چيكرنا پهيوهنديان دگهل سهروك هوز سهروك ملامهزنيين كوردان.^(٤٩)

ديروكشان ونفيسهران نهگهريين ههولدا نا كهسين سياسي يين كورد ژ وانا عهبدولرزاق بهدرخاني ژ بو چيكرنا پهيوهنديان دگهل روسيا بهحس وشروفهكرينه، مينا (ميجهر نوئيل) يي كو ب في رهنكي خوهيادكه: كوردان دشيان دا نهبوو بي ئاليكاريا تو دولهتتين بياني ژ بگههه نارمانجين خوه يين نهتهوهي، لهورا داخوازا ئاليكاريا روسيا ژبو في مهردمي كره.^(٥٠)

جهليلي جهليل ل دور في يهكي ديار دكه: سياسيەتا ئوسمانيا ههمبهري كوردان وئاليكاريا روسيا بو مللهتتين بهلكان ژبو رزگاركرنا وان دهراي ژ دهستههلاداريا ئوسمانيان، كورد پالداينه كو داخوازا ئاليكاريي ژ روسيا بكه.^(٥١)

(٤٧) نمووني فان سياسيەتقانيين كورد يين پهيوهندي دگهل روسيا پهيداكرين، ئيزدين شير،

عوبهيدلا نههري و شيخ عهبدولسهلام بارزاني بوون

(٤٨) سهبارت پهيوهنديين روسيا دگهل كوردان بنيره، كمال مظهر أحمد كردستان في سنوات الحرب ص ٢٧-٢٥.

(٤٩) كمال مظهر أحمد: كردستان في سنوات...، ص ص ٢٥، ٥٧، ٢٧؛ كهمال عهلي: ژيديرئ بهري، بپ ٥٠.

(٥٠) نوئيل: ژيديرئ بهري، بپ ١٩٤.

(٥١) جليل: نهضة الاكراد ... ص ص ١٢٧-١٢٨

ديسان د. كه مال مه زهر پشنگيريا بوچوونا جه لیلی دكهت وخوهیا دكهت:
گه لهك ژ كه سایه تین كورد پشنگيريا هزا داخووا ئالیكاریی ژ روسیا دكر، ئهو
ژی ژبه ر زولم وزورداریا دهوله تا ئوسمانی بوو ئهوا ل سهر كوردان سه پاندی. (۵۲)

بی گومان هه لبژارتنا عه بدولرزاق به درخانی دهوله تا روسی وهك
دهوله تهك كو داخووا ئالیكاریا وی بكهت، دزقریت وی هه فرکیا دنیشه را دهوله تا
روسی وئوسمانی ل دور دهقه رین سنوری هه ردوو دهوله تان، و عه بدولرزاق
به درخانی مفا ژ فی دهرفه تی دیتیه وداخوار ئالیكاریا روسیا کریه، ژ بو ب
دهسته ئینانا ئارمانجین خوه یین نه ته وهی وئافاكرنا دهوله تهكا كوردی وب
ئالیكاریا روسیا. وچونكه دهوله تا روسی دهوله تهكا نیزیک بو كوردستانی، لهورا
عه بدولرزاق به درخانی داخووا ئالیكاریا تو دهوله تین دی وهكه به ریتانیا
نه کریه. هه رچه نده عه بدولرزاق به درخانی باوه ری ب به ریتانیا نه بوو كو
ئالیكاریا وی بكهت، چونكه به ریتانیا پالپشتا ئوسمانیا دكر، ئو ژی ژبه ر
به رژه ونديا خوه یین دناف دهوله تا ئوسمانی دا. (۵۳)

دهسپیکا په یوه ندیین عه بدولرزاق به درخانی دگهل روسیا دزفرن دهسپیکا
سالیین نوتان ژ چه رخی نوزدی دهما عه بدولرزاق وهكه کارمه ند ل وهزاره تا
دهرفه یا دهوله تا ئوسمانی، وبتایبه تی دهمی ل بالیوزخانا ئوسمانی ل سان
پتسبورگی وهك سكرتیری دووی هاتیه دهستنیشانكرن.

عه بدولرزاق ل سان پترسبورگی فییری زمانی روسی بوو، هه ردیسان
عه بدولرزاق ژ نیزیکفه گه لهك ژ رهوشت و سه روبه ری سیاسی ووچاندی بو وی
دیار وئه شكرا بوون، دیسان ژبه ر هه فالینا وی دگهل كه سایه تین روسی، دهوله تا
روسی دیاریهك كو بنافی (ستانیسلاف) بو ته رخان كربوو. (۵۴)

(۵۲) کمال مظهر أحمد: كردستان في سنوات...، ص ۹۴

(۵۳) کمال مظهر أحمد: كردستان في سنوات...، ص ۹۴

(۵۴) جلیل: نهضة الأكراد...، ص ص ۱۴۲-۱۴۴

ژبهر په یوه نډیښه عهبدولر زاقی دگهل روسیا دهوله تا ئوسمانی ئه و بو
 بالیوزخانا ئوسمانی ل تههرانی وه که سکر تیږی دووی هاته فه گوهاستن، به لئ
 بهری عهبدولر زاق بهر ب تههرانی بچیت سولتانی ئوسمانی (عهبدولحه میدئ
 دووی) بریاردا کو ئه و ئیسته مبولئ فه گهریت، عهبدولر زاق ل دور قئ بریارئ
 نه چوو، به لکو کو ب ئالیکاریا کارمه نډین بالیوزخانا روسی ل تههرانی ل ئیلونا
 سالا ۱۸۹۲ بهری خوه دا ئاخوا روسیا، سه بارهت قئ یه کی عهبدولر زاق دبیزیت:
 (دهما من زانی کو سه روبه ری مالباتا من ل ژیر حوکمه تا ئوسمانی یئ نه باشه،
 ومه ترسی ل سهر ژيانا من هه یه، من رییا خوه بهر ب به دلیسی گوهارت، پشتره
 من بهری خوه دا باژاری ئیریفانی کو نیزیکی کوردستانی بو).^(۵۵)

ل قیرئ دیار دبیت کو دهما عهبدولر زاق بهدرخانی کارمه نډئ بالیوزخانا
 ئوسمانی ل سان پوترسبورگئ په یوه نډیښه باش دگهل که سایه تین روسی هه بوون،
 له ورا قئ یه کی ئالیکاریا وی کریه کو بهر ب روسیا بچیت ده می ئه و ومالباتا
 خوه توشی سیاسه تا ئوسمانیان بووین.

که هشتنا عهبدولر زاق بو روسیا بو جهئ دلنه خوه شیا سولتانی ئوسمانی،
 له ورا سولتانی ب رییا کارین دبلوماسی دهوله تا روسیا قایل کر کو عهبدولر زاقی
 ژ ئاخوا خوه دویر بکهت، وئ هه یه که بجهات ده می عهبدولر زاق بو باژاری
 باتوم (دکه فیه جورجیا ل سهر ده ریا رهش) هاتیه دویر کرن.^(۵۶)

وه سا دیاره کو عهبدولر زاق بهدرخان نه شیا ل روسیا بمنییت یان ب رییا
 دوستین خوه یین روس بریارا حوکمه تا روسیا بجه نه ئینیت، له ورا به رب
 بهریتانیا چوو، ل ویرئ عهبدولر زاقی په یوه نډی دگهل کومه ل وریکخواوین
 ئهرمه نی چی کرن.^(۵۷) به لئ عهبدولر زاق هاته فه ئیسته مبولئ ئه و ژی ژبهر

(۵۵) جلیل: نضال عبدالرزاق، ح (۲)، ص ۸۸

(۵۶) جلیل: نضال عبدالرزاق، ح (۲)، ص ۸۹

(۵۷) جلیل: نهضة الأکراد....، ص ۱۵۴

گفاشتنن سولتانی ئوسمانی ل سهر بابی وی (نهجیب پاشای) کرین، پشتره سولتانی عهبدولرزاق ل کوچکا خوه وهکه جیگری سهروکی پيشوازيان دهستنیشانکر، ومهرما سولتانی ژ فی یهکی ئهو بوو کو ههرتم عهبدولرزاق ل ژیر چافدیريا وی بیت. دیسان دفی قوناعی گهلهک جارن ژيانا وی کهتیه دمهترسیی دا، ههتا گهلهک جارن ژ مرنی قورتال بوویه، وهکی وی ئهف چهنده فهگیریای. ^(۵۸)

ژگوتنا سهری دیاردبیت کو عهبدولرزاق ژبهه پهیوهندیین خوه دگهل روسیا بویه جهی چافدیريا پولیسین سولتانی ئوسمانی عهبدولحه میدی دووی. وههر ژبهه فی چهندی عهبدولرزاقی ب ریهکا نهپهنی داخواز ژ بالیوزی روسی ل نیسته مبولی (زینوفیف)ی کر، کو ئالیکاریا وی بکهت دا جارهدادی بهرب روسیا فه بجیت، لی بالیوزی نافهاتی بفی یهکی رازی نهبوو، چونکه ئهوی هزر دکر کو ئهف کاره دی بیته ئهگهری تیچوونا پهیوهندیین روسی ودهولهتا ئوسمانی، ههر ل وی وهختی بالیوزی نافهاتی دیار کو ئهو دی بابهتی سهردهریا ئوسمانی یان ههمبههری عهبدولرزاقی دگه سولتانی بهجس کهت. ^(۵۹) بهلی پشتی هنکی ولو دیار بوو کو سولتانی ودهولهتا ئوسمانی ساسهتا خوه ههمبههری عهبدولرزاقی نهگهوری.

سولتانی ئوسمانی عهبدولحه میدی دووی کوشتنا (رضوان پاشایی) سهروک پولیسین ئوسمانی ل سال ۱۹۰۶ ل ئسته مبولی ب دهرهت زانی کو عهبدولرزاقی و مامی وی عهلی شامیلی ب فی کوشتنی گونههبار بکهت، پشتره ههردوو بهر ب تهرا بلسی (ل لیبیا) فه هاتنه سورگون کرن. دهولهتا ئوسمانی عهبدولرزاقی و مامی وی عهلی شامیلی بریارا ب دارفه کرنی حوکم کرن، بهلی ژبهه ناف ودهنگی

(۵۸) جلیل: نضال عبدالرزاق ...، ح (۲)، ص ۸۹

(۵۹) لازاریف: ژیدهری بهری، بپ ۱۸

و جهی مالباتا وان حوکمی ب دارفه کرنی هاته گهورین، وب حوکمی ههروهه ر هاتنه زیندان کرن. ههژی گوتنی یه کو روژنامه قانیا روسیا یا فی سهردهمی دهنگ وباسین دادگهها عهبدولرزاقی وسهردهریا ئوسمانیا دگهل وی به لاف دکرن.^(۶۰) بی گومان گرنگی پیدانا روژنامه قانیا روسی ب دهنگ وباسین دادگهه کرنا عهبدولرزاقی بو په یوه نندیی وی دگهل که سایه تی و نافو دهنگین ل وی ل روسیا دزفریت.

ههژی گوتنی یه بیژین کو عهبدولرزاق تا شواتا سالا ۱۹۱۰ دزیندانی دا مابوو، وئهو لیبورینا ژ حوکمه تا ئتحدیان (الاتحاد والترقی پشتی کوده تیا سالا ۱۹۰۸ حوکمه تا خوه یا بنافی ئتحدیا دامه زرانند بوو) ژ عهبدولرزاقی وعه لی شامیلی نه گرتبوعه لی شاملیل ته رابلسی چوو بو به ردلوقانیا خودی، ول ئسته مبولی هاته فه شارتن.^(۶۱)

عهبدولرزاق به درخان دهمی فه گه ریایی ئسته مبولی سیاسیه تا حوکمه تا تورکی (کو وی سهردهمی ئتحدی ل سهر حوکمی بوون) هه مبه ری وی ومالباتا به درخانیا نه هاته گهورین عهبدولرزاق بخوه به حسنی فی یه کی دکه وخوه یا دکه: کو سهردهریا حوکمه تا نوی یا تورکی هه مبه ری وی ومالباتا وی سهردهریه ک نه باشه.^(۶۲)

ژبه ر فی سهردهریی عهبدولرزاقی جاره کادی خوه گه هانده چریکوفی کو وی چاخی بالیوزی روسی ل ئیسته مبولی بوو، وب ئالیکاریا وهزاره تا دهرقه یا روسی خوه گه هانده ته بلیسی، لئیری دیار دبیت کو عهبدولرزاقی په یوه نندیی موکم دگهل چیریکوفی هه بوون، چیریکوفی داخواز ژ حوکمه تا خوه کربو کو ئالیکاریا عهبدولرزاق به درخانی بهیته کرن دا بگه هیت روسیا، ودنامه کی دا کو

(۶۰) جلیل: نهضة الأکراد...، ص ۱۴۶

(۶۱) کرد تعاون وترقی غزته سی، ع (۱۲)، ۱۲ کانون الاول ۱۹۰۸، ص ۴۹؛ Sevgen: A. G. E. 130

(۶۲) جلیل: نضال عبدالرزاق...، ح (۳)، ص ۱۰۰

چیریکوفی بۆ وهزارهتا دهرقه یا روسیا هنارتبوو، داخواز کر بوو کو عهبدولرزاق بهدرخانی بگههینه ئیریقانی و ناسناما روسی ژی بۆ بهیته بهرههفکرن، و بهری بهرسقا چیریکوفی بهیته عهبدولرزاق بهدرخان ژ ئسته مبولی دهرکهت و بهر ب ئیریقانی چوو. ههر ل وی دهمی چیریکوفی نامهکا دی بۆ کاخانوفسکی جیگری روسی ل قهفقازی هنارت، و دیار کر کو عهبدولرزاق دی گههیهته روسیا و پیدفیه پیشوازیهکا باش لی بهیته کرن، و دگهل وی نامهیی کورتیهک ژ ژیان عهبدولرزاقی شاندهوو.^(۱۳)

عهبدولرزاق بهدرخان ل ۸ کانوینا ئیکی سال ۱۹۱۰ ی گههشته ته بلیسی، و ژ بهر په یوه ندیین وی یین باش دگهل که سایه تیین سیاسی یین روسی ل روژا ئیکی ژ گههشتنا وی ب گهرمی هاته پیشوازی کرن. (مینا وان که سایه تیین پیشوازی وی کرین نهفه بوون: میر زویف، میر یمانوف، و زبیلوف.^(۱۴)

وهکه مه خوهیا کری کو عهبدولرزاق بهدرخانی دقیا ل بازاری ئیریقانی بمنیت، چونکو دا نیژیکی دهفه رین کوردی بیت، لی نهفه روسیا چهنده نهدفیا، ول دهمی عهبدولرزاق گههشتیه ته بلیسی نفیسنگهها جیگری قهفقازی خوهست بیرو بوچوونا پاریزگهری ئیریقانی بزانیته سهبارته هه بوونا عهبدولرزاق ل بازاری نافهاتی، پاریزگهری نافهاتی دژی فی یهکی بوو، له ورا عهبدولرزاق ل بهتلیسی دمیینه، پشتی چند مههان عهبدولرهزاقی داخواز ژ کاخانوفسکی کر کو بهر ب دهفه رین کوردی یین ل ژیر باندورا روسی فه بجیت، مینا خوی و سهلماس وئورمی،^(۱۵) عهبدولرزاق سهبارته فی چهندی دبیزیت:

مه ره ما من نهو بوو کو د نیقبهرا گوند و هوژین کوردان دا بگهرم.^(۱۶) ل

(۱۳) جلیل: نهضة الأکراد...، ص ۱۴۹

(۱۴) جلیل: نهضة الأکراد...، ص ۱۵۰

(۱۵) لازاریف: ژیدهری بهری، بپ ۲۳۵؛ جلیل: نهضة الأکراد...، ص ۱۵۰-۱۵۱

(۱۶) جلیل: نضال عبدالرزاق...، ح (۳)، ص ۱۰۱.

جههكی دی عهبدولرزاق دبیژیت : ئولیفیریفی نامهك ب رییا وهزارهتا کاروبارین دهرقه بو ئیمپراتوری هنارتیبو، وئهگهرین هاتنا من بو وانئ ديار کریبون، دیسان خوهیا کر کو ههمی بزافیت من ژ بو رزگارکرنا کوردستانی یه ژ زولما تورکان، وئافاکرنا کوردستانهکا ئوتونومی ل ژیر چاقدیریا روسیا.^(٦٧)

ل قیری ديار دبیت کو عهبدولرزاق بهدرخانئ دقیا ل دهرهین کوردستانا ئیرانی بمنیت ژ بو ئهجام دانا پروگرتمی خوه یی سیاسی وئافاکرتا کوردستانهکا نازاد ل دهرهین کوردستانا ئیرانی . بهلی حوکمهتا روسیا ب ئالهکی دی بهری خوه ددا ههبوونا عهبدولرزاقی ل دهرهین نافهاتی ئه و زی مفا وهرگرتن ژ عهبدولرزاق بهدرخانئ ژبو بهلافکرنا دهستهداریا روسیا ل فان دهرهان.

هنهك ژ سیاسهتفانین دهولهتا روسیا مینا کاخانوفسکی (جیگری روسی ل قهفقازی) دقیا عهبد ولرزاق بهدرخان بهر ب دهرهین کوردی ل ئیرانی بچیت، چونکه ئهوان دقیا عهبد ولرزاق ژبو بهلافکرنا دهستهلاداریا روسیا ل دهرهین نافهاتی کاربکته، ود نامهکی دا کو کاخانوفسکی بو چیریکوفی هنارتیبو ديار دکته کو کو چوونا عهبدولرزاقی بو ئیرانی پینگهفهك باشه ژبو چیکرنا پهیهوندیین موکم دگهل کوردان، وزانینا سهروبهری گشتی ل کوردستانی، دیسان کاخانوفسکی دقئ نامئ دا پیدادچیت وخوهیا دکته کو عهبدولرزاقی ديارکریه کو ئه و دئ هاندته کارتیکرنئ ل سهر کوردین ئیرانی وتورکیا کته دا ههمبهری کارین تورکان یین دژی فورس وکرستینانا راوهستن^(٦٨) ، ئانکو روسیا مفا ژ ناف ودهنگیا عهبدولرزاقی وهرگرتیه ژبو نارمانجین خوه یین سیاسی ل دهرهین کوردستانا ئیرانی.

ل دهسپیکا ئادارا سالا ١٩١١ ئ عهبدولرزاق بهدرخان دهست ب کاری خوه یی

(٦٧) جلیل: نضال عبدالرزاق، ح (٣)، ص ص ١٠١-١٠٢

(٦٨) جلیل: نهضة الأکراد....، ص ١٥١

سیاسی ل دهفهرین کوردستانا ئیرانی کر، ویسه‌رهدانا چه‌ندین باژار ودهفهرین کوردی ل ئیرانی کر مینا ماکو، خوی، قوتور، دیسان هه‌تا سه‌ردانا وی دهفهرین کوردی ل کوردستانی تورکیا ژی بخوه فه‌ گرتبوون مینا باژاری وانی، کو ل فی بازاری دهسته‌لاداریا تورکی کار ژبو گرتنا وی کربوو، به‌لی عه‌بدولرزاق شیا خوه قورتال بکه‌ت، وئه‌گه‌رین هاتنا خوه بو باژاری نافهاتی دیار کر کو ئه‌وی ل به‌ره خوه بو په‌رله‌مانی تورکیب هه‌لبژیریت. ل دهه‌ روژین عه‌بد ولرزاقی ل وانی بوراندین، چه‌ندین که‌سایه‌تین کورد نه‌خاسمه‌ یین دژی دهسته‌لاداریا ئوسمانیان دیتن، هه‌روه‌سا عه‌بد ولرزاق به‌درخانی چاف ب (ئولیرییف)ی کونسلی روسی که‌تبوو، وعه‌بدولرزاقی پروگرامی خوه یی سیاسی بو کونسلی نافهاتی ئه‌شکرا کربوو.^(٦٩)

ل دهفهرین کوردستانا ئیرانی ب تایبه‌تی دهفهرین ماکو، خوی، وقوتور دیسان عه‌بدولرزاقی چاف ب که‌سایه‌تین کورد یین دگه‌ل روسیا که‌تبوو، مینا فان که‌سایه‌تیا سمکویی شکاک بوو کو پالپشتی پروگرامی سیاسی یی عه‌بدولرزاق به‌درخانی بوو.^(٧٠) هه‌ژیه‌ بیژین کو دهسته‌لاداریا ئوسمانی ل دهفهرین کوردستانا ئیرانی کار ژبو گرتنا وی کر، بتایبه‌تی ل باژاری ئورمی کونسلی ئه‌سمانی سع‌دالله به‌گی هه‌ولدا عه‌بدولرزاقی بگرت، به‌لی عه‌بدولرزاقی خوه ل کونسلی یا روسیا پاراست.^(٧١)

جهی گوتنی یه‌ بیژین کو کارمه‌ن وسیاسه‌تفانین روسی ب بیروبوچونین جودا ته‌ماشه‌یی خزمه‌تا عه‌بدولرزاقی بو روسیا دکر، بو نمونه‌ (ماکلوفسکی) بالیوزی روسی ل ته‌هرانی باوه‌ری ب خزمه‌تا عه‌بدولرزاقی نه‌دئینا، وه‌زر دکر

(٦٩) جلیل: نضال عبدالرزاق ...، ح (٢)، ص ص ١٠١-١٠٢؛ لازاریف: ژیدمیری به‌ری، بپ ٢٢٦؛ جلیل:

نهضة الأکراد...، ص ص ١٥٢-١٥٣

(٧٠) جلیل: نضال عبدالرزاق ...، ح (٢)، ص ص ١٠١

(٧١) جلیل: نضال عبدالرزاق ...، ح (٢)، ص ص ١٠٢-١٠٣؛ لازاریف: ژیدمیری به‌ری، بپ ٢٢٨

كو ئه و يى ل وان دهقهران دهستكيسى بو دهولهتا ئوسمانى دكهت. (۷۳) بهلى كارمه ندين روسى ل قهفقازى دژى هزرا نافهاتى بوون، وباوهرى ب خزمهتا عهبدولرزاقى بو روسيا دكر، مينا فان كهسان كاخانوفسكى. (۷۴)

بهلى وهسا ديار بوو كو هزرا دووى يا ب هيژ بوو، لهورا عهبدولرزاق بهدرخان ل دويف بريارا روسى ول ژير پاراستنا لشكهري وى گههشته تهبريزى، پشتره ل گولانا سالا ۱۹۱۱ بهر ب تهبليسى قه هاته رهوانه كرن. (۷۵)

دهستهه لاداريا روسيا برياردا كو عبدالرزاق بهدرخان ل تهبليسى بهمنت وچو كارين سياسى نه كهت نه خاسمه كارين كارين سياسى يين دژى دهولهتا ئوسمانى. (۷۶) عهبدولرزاق بهدرخان دهمى ل تبليسى دمىنت ب رازمه نديا روسيا بهر ب باريسى قه دچيت، و چاف ب شهريف پاشايى دكهفيت. (۷۷)

دقى قوناغى دا عهبدولرزاق بهدرخان دبىته كيشه يه كا گهرم دنابقه را روسيا ودهولهتا ئوسمانى دا، بو نمونه ل دهسپيكا سالا ۱۹۱۲ وهزيرى دهرقه يى دهولهتا ئوسمانى (عاصم بهگى) بو باليوزى روسى ل ئىسته مبولى ديار كر كو ئه و ل سهر پاراستنا روسيا بو عبدالرزاق بهدرخان نه درازينه ديسان خوه ياكر كو پيدقيه ئه و بدهنه دست حوكمهتا ئوسمانى. ژ ئاله كى دى قه دهولهتا ئوسمانى گهلهك ريك ژ بو كوشتنا عهبدولرزاق بهدرخان بكار ئينان يان هنهك جاران عهبدولرزاق بهدرخان وهك مروقه كى گومان لى كرى نيشاندايه، ول هندهك جارين دن روژنامه قانيا ئوسمانى عهبدولرزاق مروقهك ژ ئولى دهركهتى دناف روپه ليين خوه، ل قه لهم دايه بهلى دهولهتا روسى ژ ئالى خوه قه و بتاييه تى

(۷۲) لازريف: ژيدهرى بهرى، بپ ۲۳۸.

(۷۳) جليل: نهضة الاكراد...، ص ص ۱۵۲-۱۵۳

(۷۴) جليل: نضال عبدالرزاق ...، ح (۲)، ص ص ۱۰۴؛ لازريف: ژيدهرى بهرى، بپ ۲۳۹؛ جليل: نهضة

الاكراد...، ص ص ۱۵۵

(۷۵) لازريف: ژيدهرى بهرى، بپ ۲۴۱.

(۷۶) جليل نهضة الاكراد، ص ۱۵۶

نویسنه راتیا روسی ل قهفقازی ههمی پیکول کرینه ژ بو پاراستنا ژیا نا وی، ههر دیسان عبدالرزاق بهدرخان وکسانیین کورد ئالیکاریا عبدالرزاق بهدرخان دکر دا یی ژ مهترسیا ئوسمانی دویربیت.^(۷۷)

دناقبهرا سالین ۱۹۱۱-۱۹۱۲ پروگرامی عهبدولرزاق بهدرخان ئ سیاسی وحقاکی ژ بو ریڭخستنا سهرهلدانهکا کوردی بوو ل کوردستانا تورکیا، وئهف سهرهلدانه ب هاریکاریا روسیا بیت، وب سهروکاتیا وی بخوه بیت، عهبدولرزاق بهدرخانی ئهف یهکه شروفه دکر دهمی دگهل بهرپرسین روسی کوم دبوو. بو نمونه قونسلئ روسی ل وانئ دبیزه، (د ئیکه مین ههفدیتنا من دگهل عهبدولرزاق بهدرخانی، من بو دیارکر کو ئەز دئ گوھی خوه دهم داخوایین وی. ههر چهنده ئەز نه دگهل نهخشئ وی یی سیاسی بووم بهئ ئهوی ب ئهشکرا نهخش و بیربوچونین خوه بو من ئهشکرا کرن)^(۷۸) جارهکا دی عهبدولرزاق بو قونسلئ ناقیری خوهیاکر: (ب سهرکهفتنا روسیا ل ئاسیا بچویک دئ سهربخوه یا من بجهیت).^(۷۹)

ههروهسا عهبدولرزاق بهدرخانی دناقبهرا سالین ۱۹۱۲-۱۹۱۳ دا بزاقهکا چاندی ل بازاری خوی ئه انجام دایه، وئهف بزاقه دیسان ب هاریکاریا روسیا بوو دفی بواری دا عبدالرزاق بهدرخان کومه لایا جیهانزانی و قوتابخانا کوردی ل بازاری خوی دامهزراندن.^(۸۰)

لقیری و هسا خوهیا دبیت کو عهبدولرزاق بهدرخانی باوهریهکا موکم ب هاریکاریا روسیا ههبوو، و دوی هزری دا بوو کو روسیا دئ هاریکاریا پروگرامی وی یی سیاسی کهت، نهخاسمه ئه گهر سهرهلدانهکا کوردی دهسپیکهت، بهئ

(۷۷) بو بتر ل سهر فی بابتهی بنیره جلیل نهضة الاکراد ص ۱۵۷-۱۵۹

(۷۸) جلیل: نهضة الاکراد...، ص ۱۶۰

(۷۹) جلیل: نضال عبدالرزاق ...، ح (۳)، ص ۱۰۹

(۸۰) سهباره تفی بابتهی بنیره بزاقا چاندی

وهكه ديار گهلهك ژ بهرپرسيڼ روسى، نه دگهل فى يهكى بوون، و ژبهه
پهيوهنديڼ خوه دگهل دهولهتا ئوسمانى وئيرانى و دهولهتڼ ئورپى بهحسى فى
بابهتى نه دكر، وبتنى ل دويف بهرژوهنديا خوه بهرى خوه ددا بزافا عبدالرزاق
بهدرخانى.

ژيدهرڼ تايهت ب بزافا عهبدولرزاق بهدرخانى ديار دكهن كو نهوى ل
سالا ۱۹۱۳ نهخسى دهسپيكي يى شورهشى دانا، وئهف شورشه ل كوردستان ئيرانى
بيت، يان كوردستانا ئيرانى ببته بنگهه فى شورهشى^(۸۱) وئهف نهخشه يى
پيگهاتى بوو ژ چهند كارڼ لهشكرى ل سهر سنورى ئيرانى ودهولهتا ئوسمانى،
ول دويف نهخسى نافبرى سهعيد بهگ (ئيك ژ سهروك هوزڼ كوردايه ل سهر
سنورى دنقبهرا ئيرانى ودهولهتا ئوسمانى دا) دى بكارهكى لهشكرى دژى
لهشكرى ئوسمانى ل دهفرا (نارچاغ) رابيت، كو مهردم ژى دويركنا لهشكرى
ئوسمانى ژ دهفرا نافريه، سهيد (طه) يى نههرى ژى دى ب سهركيشيا
لهشكرهكى دى بهرب دهفرا باشقالا چيت، وهيژا سمكويى شكاك دى بهرب
دهفرا سراى يا سنورى چيت. وعهبدولرزاق ل دويف نهخسى شورهشى دى
مهردما وى نازادكرنا دهفرا بوتان بيت.^(۸۲)

ژبلى هاريكاريه سمكوى وسهيد (طه) وسهعيد بهگ ههك كهسيڼ دى دى
هاريكاريه شورهشى كهن مينا موسا بهگى، وسهبارت كارى وى عهبدولرزاق ديار
دكه كو كارى وى نهوه دى بهر ب ئيرانى دچيت بو بجه ئينانا نهخسى دويماهيى
يى شورهشى^(۸۳) عهبدولرزاق بهدرخانى تيگهلى دگهل ههك كهسيڼ دى ههبوون،

(۸۱) سهباره ههقبهري دنقبهرا شورشا شيخ عوبهيدولايى و پروژهكتى عهبدولرزاق بهدرخانى كو
ههردوويا كوردستانا ئيرانى كربوو بنگهه شورهشى بنيره، جليل: نهضة الاكراد...، ص ص

(۸۲) لازاريف: المصدر السابق، ص ۲۴۱

(۸۳) لازاريف: المصدر السابق، ص ۲۳۶

به لئ ژیدهرین دیروکی رهنگی فی تیکه لئی خویا ناکهن، مینا فان کهسان، خیر
الدین به رازی، و کور حسین پاشا.^(۸۴)

ژبو فی شوره شی دیسان عهبدولرزاق بهدرخانی پالپشتیا خوه ب کوردین
دناف لهشکری ئوسمانی دا دیارگریه، ول دور فی یهکی دیار دکه: (هنهک ژ
کوردین دناف لهشکری ئوسمانی دگهل مهنه).^(۸۵)

دنه خشی فی شوره شی دا، دیسان عهبدولرزاق بهدرخان رولی ئیرانی دویر
نهگریه، وعهبدولرزاق ههز دکر کو ب رییا دویرکونا لهشکری ئوسمانی
رهزامه ندیا ئیرانی بال خوه فه بکیشیت، وسه بارهت فی یهکی دبیژه : نهگر
ئیران داخوازا من بجه نهئینیت نهز دی ب کارهکی لهشکری باژارین سهلماس و
نورمی گرم، پشتره دی نامهکی بوو شاهی ئیرانی هنیرم، ودی دیار کهم کو ل
ژیر فهرمانداریا وی دی لشکری ئوسمانی ژ ئیرانی دویرکه م، ونهف کاره ل سهری
دی ههمی ل ژیر چاقدیریا قونسلئ روس بیت^(۸۶).

نه خشی شوره شا عهبدولرزاق بهدرخانی بو شوره شا کوردی بجه نههات،
چونکه دهولهتا روسی رازی نه بوو، وعهبدولرزاقی ههرتم دیار دکر کو نهف
شوره شه ل ژیر چاقدیریا وی یه، وروسیا دیار کر کو ژبه ر تیکدانا په یوه نندیین
خوه دگهل ئوسمانیان رازی نابیت ل سهر فی شوره شی، دیسان روسیا دیارکر کو
نهف شوره شه دی بیته نه گهری نه رازیبونا بهرپرسین ئوسمانی وئیرانی
وئهلانی^(۸۷). ههژی یه بیژین کو هنهک نه گهرین دی ژی ژبو سه رنه که تنه
پروژه کتی عهبدولرزاق بهدرخانی هه بوون ژ وانا:

(۸۴) بنیره، جلیل: صفحات من نضال عبدالرزاق ... ح(۴)، ع(۹۲)، ص ۱۰۷؛ لازاریف: المصدر السابق،
ص ۲۴۱

(۸۵) لازاریف: المصدر السابق، ص ۲۳۶

(۸۶) لازاریف: المصدر السابق، ص ص ۲۳۶-۲۳۷

(۸۷) کمال مظهر أحمد: كردستان في سنوات ...، ص ۶ ۵.

(۱) هه‌فنه‌گرتنا سه‌روک و سه‌رکرده‌یین کوردان.

(۲) هی‌زا ده‌وله‌تا ئیرانی یا له‌شکری کو عه‌بدو‌لرزاق هزر دکر هی‌زه‌کا لا‌وازه

وئه‌ف یه‌که دئ هاریکاریا وی که‌ت، به‌لکو هه‌مبه‌ری قئ هزری ئیرانی

ئالیکاریا ئوسمانیان دژی پروژه‌کتی عه‌بدو‌لرزاقی یئ سیاسی.

(۳) عه‌بدو‌لرزاقی هزر دکر کو کوردین ئیرانی ژی دگهل وینه، به‌ئ ژبه‌ر کو

ده‌وله‌تا ئوسمانی ده‌وله‌ته‌کا سوننی بوو وب رئ یا پروپاگنده‌یا کومکارا

ئیسلامی (الجامعة الاسلامیة)، به‌هرا پتریا کوردان دگهل وئ بوون.

(۴) عه‌بدو‌لرزاق به‌درخان و س‌م‌ک‌ویئ شکاک نه ئیک هزر بوون، چونکه

عه‌بدو‌لرزاقی دقیا پارین کومه‌لا جیهانزانی بو شوره‌شی بیت و س‌م‌کو

دگهل قئ یه‌کئ نه‌بوو.^(۸۸)

پشتی روسیا ل هه‌مبه‌ری پروژه‌کتی وی یئ سیاسی راوه‌ستیان

عه‌بدو‌لرزاق به‌رب بترسبورگی چوو، و به‌ری بگه‌هیته جهئ نافیری ل تفلیس

دگهل جیگری قه‌یصری ل قه‌فقازی (فورننسوف داشکوف) کومبوو، و دیارکر

ئه‌گه‌ر بالپشتیا روسیا بو پروژه‌کتی وی نه‌هیته‌کرن، دئ نه‌جار بیت هاریکاریئ

ژ ئه‌لمانیا یان دئ هه‌وله‌ت ناشتیئ دگهل تورکیا که‌ت. وه‌سا دیار بو کو قئ یه‌کئ

کارتی‌کرن ل سه‌ر جیگری قه‌یصری ل قه‌فقازی کریه له‌ورا ئه‌ف یه‌که بو

وه‌زیری درفه یئ روسیا بلند کر.^(۸۹)

هه‌ر لدور قئ یه‌کئ عه‌بدو‌لرزاق به‌درخان داخواز ژ جیگری کر کو

ئالیکاریا وی بکه‌ن ول ئیرانی وه‌ک سه‌روکی ریقه‌به‌ریه‌ک ده‌ست نیشان بکه‌ن و

جیگری نافیری پالپشتیا قئ یه‌کئ کر و دیارکر، ئه‌ف یه‌که وئ هاریکاریا مه

(۸۸) بنیره، لازاریف: ژیده‌ری به‌ری، بپ ۲۳۷-۲۳۸؛ عثمان علی: دراسات في الحركة الكوردية...، ص

ص ۲۵۵-۲۵۷؛ که‌مال عه‌لی: ژیده‌ری به‌ری، بپ ۴۷-۴۸

(۸۹) لازاریف: ژیده‌ری به‌ری، بپ ۲۳۷.

دریځځستنا کوردین ئیرانی کهت، نهخاسمه ل پاشه روژی^(۹۰).

عبدالرزاق بهدرخان ل بترسبورگی دگهل سازانوفی وهزیرئ دهرقهی روسی و کلیم سهروکی پشکا روژ ههلاتا نافین کومبوو، وپشتی بهرپرسین نافیری نهخشی عهبدولرزاقی یئ سیاسی زانی، نهوان دیار کر کو پیدفیه ههفالتیا کورد و نهرمهن ژ ئالکی فه وکورد و ئاسوریا ژ ئالهکی دی فه، وهسا دیاره کو عهبدولرزاق دفی بواری دا کارکر وبفی ریگی پهیوهندی دنیقبهرا کورد و ومللتهین دی خوش بوو.^(۹۱)

لقیرئ خوه یا بو کو نهو مهردما عهبدولرزاق بوچوویه بترسبورگی بجه نههات، و بهرپرسین روسی بهرئ وی دا دهفهرین تهبریزی، وژیو بهلافکرنا پروپاگاندیا روسی دنقبهرا کورد و نهرمهنان دا کاربکهت ئانکو عهبدولرزاق ب نهجامدانا پروگرامهکی سیاسی یئ کوردی چووو بترسبورگی بهلی ب کارهکی پروپاکنده زفری فه دهفهرین کوردستانا ئیرانی.

عهبدولرزاق ل دور فی یهکی دیار دکه کو حوکمهتا روسی پیشنیار کر کو نهز ل شنو باشورئ ئورمی بمنم وکوردان قایل بکهه ل گهل روسیا بمینن^(۹۲).

ئهف یهکه ل سهرهاتی دنامین دنیقبهرا کلیم و بهرپرسین روسی ل قهفقازی دیار و نهشکرا دبیت، کلیم ژ فان نامان دا دبیزه: دهست نیشان کرنا عبدالرزاق بهدرخانی ل دهفهرهکا ئیرانی وهک کارمهندهکی ئیداری دی نهرازیبونا تورکان بیت، وئهف یهکه دی بیه نهگهری تیچچوونا پهیوهندی مه دگهل دهولهتا ئوسمانی.^(۹۳)

عهبدولرزاق بخوه فی یهکی دیار دکهت دهمی نهز ژ بترسبورگی زفریم،

(۹۰) لازاریف: ژیدهری بهرئ، بپ ۳۲۷؛ جلیل: نهضة الاکراد: ص ۱۸۳-۱۸۴-۱۰۸

(۹۱) لازاریف: ژیدهری بهرئ، بپ ۳۲۷؛ جلیل: نهضة الاکراد: ص ۱۸۳-۱۸۴-۱۰۸

(۹۲) جلیل صفحات...، ح(۴)، ص ۱۰۸.

(۹۳) لازاریف: ژیدهری بهرئ، بپ ۳۲۸؛ جلیل: نهضة الاکراد، ص ۱۸۴.

بريار ژ ئالى روسيا فه هاته دانكو ئەزىي ژ سنورئ توركي دويربم، ئەو ژى ژبەر پروپاكندا ئەلمانيا وتوركي د ژى روسيا.^(۹۴)

هەر چەندە عەبدولرزاق بەدرخانئ چ مفايئىن سىياسى ژ سەرەدانا خوه بو بترسبورگئ نەوەرگرتن، بەئى دىوارئ جاندىدا عەبدولرزاق بەدرخانئ چەندىن زانايئىن روسى دىتن، نەخاسمە زانايئىن گرنگيئ ددەنە زمان وئەدەبى كوردى مينا فى يەكئ ژى ئوربىللى وچەندىن دى.^(۹۵)

لازاريف وەسا ديار دكە كو عەبدولرزاق بەدرخانئ رولەكئ گرنگ د حازريا سەرەدانا بەدلىس دا هەبوو^(۹۶) ول دور فى رولى دىئىت: عەبدو لرزاق بەدرخانئ ويوسف كامل بەدرخانئ بەرى سئ سالا ژ دەسپيكرنا سەرەدانا بەدلىس حازى بو دكر^(۹۷).

دەولەتا روسى جارەكادى تيگەليئىن خوه دگەل عەبدولرزاق بەدرخانئ موكم كرن، نەمازە دەمئ شەرى جىهانى يئ ئيكي^(۱۹۱۴-۱۹۱۸) دەسپيكرى، وى جاخى عبدالرزاق بەدرخان ل بازارئ (ماكو) بوو، و ژ بو هاريكاريا روسيا دقى شەرى دا، بريار ژ ئالى روسيا فه هاته دان كو پئدفيە عبدالرزاق دناقبەرا كوردا دا كار بکەت، و كوردان رازى بکەت كو ئاليكاريا لەشكەرى روسيا بکەت، وئەف يەكە بجه هات دەمئ عبدالرزاق وب هاريكاريا كوردان دەفەرا (ئاباخ) ستاندى وپشترە (۳۰۰)سوار ژ هوزا حيدرئىلى يا كوردى وەنەكئىن دى ژ هوزا ميلان (ملى) كومكرين، و ب رىيا فان هەردوو هوزان گەلەك ژدەفەر و گوندين دەولەتا ئوسمانى گرتن^(۹۸).

(۹۴) جليل،صفحات...ع(۴)ص۱۱۲.

(۹۵) لازاريف: ژئدەرى بەرى، بپ ۳۲۷ جليل: نهضة الاكراد،ص۱۸۶-۱۸۷.

(۹۶) سەبارەت سەرەدانا بەدلىسئ بنيرە، جليلي جليل: انتفاضة الكورد في بدليس، ترجمة عبدالرحيم عبدالكريم، مجلة مهتين، عدد(۵۳)(۵۴)، (دهوك، ۱۹۹۶).

(۹۷) لازاريف: ژئدەرى بەرى، بپ ۳۱۰.

(۹۸) جليل: صفحات من نضال عبدالرزاق ...ج(۴)،(۵)،(۹۲)،(۹۳) ص ص ۱۱۳-۱۱۴، ۱۰۳-۱۱۰.

دیسان هیژا لهشکری یا کوردی ئەوا ل ژێر سەرۆکاتیا عەبدولرزاق بەدرخانی ئالیکاریا لهشکری روسیا ل دەفهرین دەردورویڤن باژارین وان وتەبریز وئورمی کربوو^(٩٩).

دیسان عەبدولرزاق بەدرخانی چەندین دانەزان و بەیاناما دنیقشەرا کوردان بەلاقکریڤن ژ بو رازیکرنا وان کو ئالیکاریا لهشکەرئ ئوسمانی دژی روسیا د شەری دا نەکەن، و دقان دانەزانان دا هاتیە : مەرەما مە ژ پەپوهندیان دگەل روسیا ئەووە کو بەرئ جەگئ خوە بەدەنە ئەنیا لهشکەرئ ئوسمانی . دیسان فی دانەزانئ داخواز ژ کوردان کریە کو ئالیکاریا ئەلمانیا نەکەن، چونکە ئالیکاریا ئەلمانان دەرکەتنە ژ ئاینئ ئیسلامئ^(١٠٠).

ل سالا ١٩١٥ لهشکەرئ روسیا ل ئەنیا روژئاڤا باکورا ئیرانئ توشی هەنەک شەکەستان بوو، و هەنەک ژ بەرپرسیڤن روسی ئەگەرین فی یەکی ژ ی زفرانده فە بو هاریکاریا عەبدولرزاق و کوردان بو ئوسمانیان^(١٠١).

ژ بەر فی یەگئ هەنەک بەرپرسیڤن روسی داخواز دکر کو عەبدولرزاق بەدرخان ژ چەپەرین شەری دویرکەن، بەلئ سەرکردین لهشکری روسیا جارەکادی ئەف پروژەکتە گیروکر. وپشترە هزر بو وئ چەندی هاتە کرن کو جارەکادی عەبدولرزاق بو کوردستانی بەیته رهوانەکرن ژ بو چیکرنا پەپوهندیان دگەل کوردانژ بەر فی یەگئ ژ دەمی لهشکەرئ روسیا بەرب باژارین ئەرزرومی و بەدلیسی ل سالا ١٩١٥ هاتین جارەکا دی عەبدولرزاق هاریکاریا کوردان بو لهشکەرئ روسیا دیارکرن^(١٠٢).

(٩٩) جلیل: صفحات من نضال عبدالرزاق ... ج(٤)، (٥)، ع(٩٢)، (٩٣) ص ص ١١٣-١١٤، ١٠٣-١١٠.

(١٠٠) جلیل: صفحات من نضال عبدالرزاق ... ج(٦)، ع(٩٤)، ص ص ١١٠-١١١

(١٠١) لازاریف: المصدر السابق، ص ص ٤٦٤-٤٦٦

(١٠٢) Research Department, Foreign Office, (The Kurdish proplem) FO 371/40219, (١٠٢)

PERSIA1944 ؛ لازاریف: المصدر السابق، ص ص ٤٦٤-٤٦٦

بزافا رهوشنبیری یا عهبدو لرزاق بهدرخانی

عهبدو لرزاق بهدرخان وهکه سیاسهتقان ورهوشنبیرهکی کورد، باوهریهکا موکم ههبوو کو خزمهتکرن وگهشهکرنا بزافا چاندی ل کوردستانی رولهکی ههری کاریگهر درزگارکرنا وی دا ههیه.

وی ژبو فی مههمی پروژهکتین بهرچاف ههبوون کو یین ژ ههمیان گرنگتر نهفه بوون:

یهک: ئافاکرنا کومهلهیا جیهانزانی ۱۹۱۳ کو کومهلهیهکا چاندا کوردی بوو. دوو: فهکرنا خوهندنهگهههکا کوردی ل بازاری خوی کو بازارهکی کوردستانا ئیرانی یه^(۱۰۳) سمکوی شکاک وکونسوی روسی ل بازاری خوی (چاریکوف) ژبو بهلافکرنا رهوشنبیری کوردی دنیقههرا کوردان ئالیکاریا عهبدو لرزاق بهدرخانی کریه.

زیدهباری فی یهکی ههک ژیدهر خوهیا دکهن کو عهبدو لرزاق بهدرخانی ل سالا ۱۹۱۲ ل بازاری ئورمی کو فارهک بنافی کوردستان دهرئیخسته، نهو ژیدهر ههر وهسا دبیزن کو سمکوی شکاک وکونسوی روسی ل بازاری خوی ژبو فی مههمی ئالیکاری کریه، ل گور فان ژیدهران ژیی فی کوفاری ههتا سالا ۱۹۱۴ ئ بوو، کو سالا دهسپیکرنا شهری جیهانی ئیکی بوو^(۱۰۴).

عهبدو لرزاق ل دهسپیکا سالا ۱۹۱۳ ئ کومهلهیا جیهانزانی دامهزراندیه^(۱۰۵) سهروکی وی، عهبدو لرزاق بخوه بوو و هاریکاری وی سمکوی شکاک، گهلهک ژ

(۱۰۳) بو پتر ل سهر فی بابتهی بنیره، جلیل: نهضة الأکراد...، ص ۱۷۲؛ کمال مظهر أحمد: کردستان فی سنوآت...، ص ۱۰۲

(۱۰۴) فاروق علی عمر: الصحافة الكردية في العراق البدايات ۱۹۱۴-۱۹۳۹، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية الآداب، جامعة بغداد، ۱۹۹۹، ص ۴۰

(۱۰۵) جلیل: نهضة الأکراد...، ص ۱۷۲؛ کمال مظهر أحمد: کردستان فی سنوآت...، ص ۱۰۲

کهسانین کوردین نافدار گههشتبوونه ریژین فی کومهلی، ژ وان: سهید تهها نهری، سهعید بهگ، موسا بهگی سهروکی هوزا کزرجیکان و شهکر ئاغایی گرافی^(۱۰۶).

هه ر وهسا گهلهک کهساتی ین سیاسی پشتهفانی و پالپشتیا خوه ژ فی کومهلی ئهشکهرا کریوون وهک: شیخ عبدالسلام بارزانی، مرتهزا قوی خان و سهرداری ماکوئی، بی گومان پالپشتی و هاریکاریا کهسین نافهاتی ریخستنا فی کومهلی پتر ب هیژ ئیخستبوو^(۱۰۷).

عهبدولرزاق بهدرخانی ب رییکا کونسولی روسی ل خوی چیریکوفی داخواز ژ روسیا کر داکو کومهلی بیاریژن و ههروهسا داخوازا تیکهلیی دناف بهرا کورد و روسان دا کریوو. ودانامهکی دا کو عهبدولرزاقی بو چیریکوفی هنارتی دبیزیت: کوردین ل ژیر کارتیکرنا زولم وزورداریا تورک وئیرانیان، ههتا نوکه دهرهت بو پهیدانهبوویه کو پهیهوندیی دگه باژیرفانیا ئوروی بکهن، وچونکه تورک وئیرانیان گرنگی ب بهلافکرنا زانیینی ل کوردستانی نهدایه، لهورا سهروبهری چاندی ل کوردستانی یی لاوازه^(۱۰۸).

ههژی گوتنی یه کو چیریکوفی داخوازا عهبدولرزاقی ب گرنگی یهکا مهزن بو روسیا بلفند کریوو، وخوهیا کر کو پیشنیار عهبدولرزاقی یا کو ب ئالیکاریا روسیا مفایهک مهزن بو کوردان ههیه^(۱۰۹)

هه ر ژ بو فی یهکی عهبدولرزاق داخوازیهکا فهرهمی ژ کونسولی روسی کر بو کو زانایی روسی (ئوربیلی) بشینه کوردستانی ژبو بجه ئانینا فان مهردمان: دانینا ئهلفوبییهکا کوردی لدویف پیتین روسی، نفیسینا فهرهنگهکا کوردی -

(۱۰۶) عهلی تهتهر: ژیدهری بهری، بپ ۱۱۴-۱۱۵

(۱۰۷) جلیل: نضال عبدالرزاق ...، ح (۴)، ص ۱۰۶

(۱۰۸) جلیل: نهضة الأکراد...، ص ۱۷۲

(۱۰۹) جلیل: نهضة الأکراد...، ص ۱۷۲

روسی، وەرگه‌راندنا به‌ره‌م‌یڤ نڤیسه‌رڤڤ روسی بو زمانی کوردی.^(۱۱۰)

ل ڤیڤرئ خوهیا دبیت کو پروگرامئ کومه‌لا جیهانزانی نه بتنی چاندی بوو، به‌لکو عه‌بدو‌لرزاقی دڤیا برییا ڤئ کومه‌لئ په‌یوه‌ندیئ دنیقبه‌را کورد و روسان دا په‌یدا بکه‌ت، ل دور په‌یدکرنا ئه‌لفابیییه‌کا کوردی ل دویف تییپڤ روسی عه‌بدو‌لرزاقی دوو مه‌ره‌م هه‌بوون:

یه‌ک: زمانی عه‌ره‌بی هه‌نه‌ک ده‌نگڤڤ کورد ده‌رنائڤخنیټ.

دوو: نڤیسیڤ ب تییپڤ روسی دئ هاریکاریا خورتڤڤ کوردان که‌ت کو ڤیڤری زمانی روسی ببن.^(۱۱۱)

کومه‌لا جیهانزانی پروگرامه‌کئ به‌رچاڤ هه‌بوو، ژ خالڤڤ ڤی پروگرامی ئه‌فه‌هه‌ بوون: فه‌کرنا ڤیرگه‌هڤڤ گشتی و یڤڤڤ چاندنئ ل کوردستانی، دامه‌زراندنا چاپخانه‌کئ ژ بو چاپکرنا روژنامه و کوفاران و هه‌روه‌سا شاندن خورتڤڤ کوردان بو روسیا ب مه‌ره‌ما خوه‌ندنئ. سمکویئ شکاک ب کاری وەرگرتنا زه‌کاتئ ژ بو ئالیکاریا کومه‌لئ هاته‌ه‌ده‌ست نیشانکرڤ.^(۱۱۲)

کاری چاندی یئ دووئ یئ عه‌بدو‌ره‌زاق به‌درخانی وه‌ک هاتیه‌گوتڤ فه‌کرڤ خوه‌ندنگه‌هه‌کا کوردی ل باژاری خوی بوو، کو ئه‌فه‌ کاره‌ بخوه‌، خاله‌ک ژ خالڤڤ پروگرامئ کومه‌لا جیهانزانی بوو، ئه‌فه‌ خوندنگه‌هه‌ ل ۲۳ چریا پڤیشی یا سالا ۱۹۱۳ ب ئاهه‌نگه‌کا مه‌زن فه‌هاته‌ فه‌کرڤ، وگه‌له‌ک ژ که‌سایه‌تییڤ هیژا و ناقدرڤڤ کورد دناڤ ڤئ ئاهه‌نگئ دا ئاماده‌بوون وگه‌له‌ک په‌یف ژ ی ڤئ ئاهه‌نگئ هاتنه‌ خوه‌ندن، ژ وان په‌یفا رڤقه‌به‌ری خوه‌یندنگه‌هئ ویا عه‌بدو‌لرزاق ویا

(۱۱۰) لازاریف: ژیدهرئ به‌ری، بپ ۳۲۳؛ جلیل: نهضة الأکراد...، ص ۱۷۲ کونی ره‌ش: عبدالرزاق بدرخان ۱۸۶۴-۱۹۱۸، مجلة متین، ع(۴۹) شباط، ۱۹۹۶، ص ۱۰۴.

(۱۱۱) جلیل: نهضة الأکراد...، ص ۱۷۳

(۱۱۲) (celîl, Celîlê: 13rûpeén balkêsh ji dîroka gelê kurd, (vien,2002) کونی ره‌ش:

عبدالرزاق بدرخان ...، ص ۱۰۴.

سمکویئ شڪاڪ. عهبدورهزاق بهدرخانی د پهیفا خوه دا داخوایا هاریکاریئ ژ بو بجه ئینانا پیدقیئ قوتابخانی کر، وسمکویئ شڪاڪ د پهیفا خوه دا پهسهن و سوپاسیا قهیسهرئ روسی کر ژ بهر ئالیکاریا وی بو ئافا کرنا خوهندنکههئ^(۱۱۳).

دهمئ خوهندنکهه هاتیه فه کرن (۲۹) خوهنده فان هاتنه وهرگرتن، زمانئ خوهندنئ کوردی بوو و ب ئهلفوبئ یهکا تایبهت دهاته نفیسین کو ژ بو قئ قوتابخانی هاتبو دانان، میماکئ قئ ئهلفوبیئ روسی بوو، بابهتین پروگرامئ خوهندنئ، دیروک، جوگرافی وماتماتیک و زمان و ئهدهبئ روسی بوون، قئ خوهندنکههئ جهین کاری دارتراشین وئاسنگهری ودرینگههئ ههبوون کو ل فان جهان خوهندهفان فییری کارین دهستی دبوون، ههروهها خهستهخانهک ژ ل قئ خوهندنکههئ ههبوو، ونیرسهکا روسی کو زمانئ کوردی باش دزانی سهپه رشتیا قئ خهستهخانئ دکر^(۱۱۴).

پشتی پروژئ قئ خوهندنکههئ ب سهرکهتی، کونسولئ روسی ل باژاری خوی داخواز ژ دهستههلادارین روسی کر داکو هنهک خوهندهنگههین دن ل دهفه رین کوردی دن بینه دامهزراندن، دیسان کونسولی نافهاتی داخواز کر کو پهیمانگههکا ماموستایان ل یهریقانی بهینه دا کو خورتین کوردان مفا ژئ وهرگرن^(۱۱۵).

بی گومان سهرکهفتنا کاری چاندی یئ عهبدولرزاق بو جهئ نهرازیبوونا دهستههلادارین ئوسمانی و ئیرانی و ژ بهر قئ یهکی ههر دوو دهولهتا ب پیخه متهی کیم کرنا باندورا قئ خوهندنکههها کوردی دنافا کوردان دا پینگافین مهزن هافیتن. دهولهتا ئوسمانی پارین مهزن ژ بو ئافا کرنا خوهندنکههین ئوسمانی ل دهفه رین سهر سنوری تهرخان کرن، ههر وهسا ژ کریارین دن یین وان

(۱۱۳) جلیل: نهضة الأکراد....، ص ۱۷۷-۱۷۹؛ کمال مظهر أحمد: کردستان في سنوات...، ص ۱۰۲

(۱۱۴) جلیل: نهضة الأکراد....، ص ۱۷۷-۱۷۹؛ کمال مظهر أحمد: کردستان في سنوات...، ص ۱۰۲

(۱۱۵) جلیل: نهضة الأکراد....، ص ۱۸۰

به لافکرنا پروپاگندهکا مهزن بو کو ولو دیاردکر کو ئەف کارئ عەبدولرزاق وسمکوی کارهکی ب دژی ئوئی ئیسلامی یه، ئەو دخوازن کو ئوئی کریستانی دناف کوردان دا به لافبکهن، ئوسمانیان ئەف کاره ب ریکا هنهک کهسانین ئایینی ئەنجام دان. و روژنامهیین دهولهتا ئوسمانی ئەف کارئ عەبدولرزاقی یی چاندی ب رهنگهکی بهروفاژی ل قهلهم دان وخوهیا کر کو عەبدولرزاق ژ ئوئی ئسلامی ده رکهتیه^(۱۱۶).

جهی کوتنی یه کو هندهک دهولهتین ئوروی ئالیکاریا ئوسمانیان کر کو دژی کارین عەبدولرزاقی یین چاندی راههستین مینا ئەلمانیا و بهلجیکا، کونسوئی ئەلمانی ل موسلی پالپشتیا وان خوهندنکههین کوردی کرن ئەوین کو ئوسمانیان ل دهقههین کوردی دامهزراندین، دیسان کونسلی نافرئ سهردانا دهقههین کوردی کر، ودگهل مامئ عەبدولرزاق بهدرخانی (حسین کهنعان باشایی) بهحسئ شاندا خوتین کوردان به ئەلمانیا کر، وخوهیا کر کو بی پاره ئەف خورته دئ شین خوهندا خوه ل ئەلمانیا تمام کهن. دیسان کونسلی نافرئ دیار کر کو پشتی کونسلیا ئەلمانییا ل وانئ دهیته، دئ خوهندنکههک ژ ی ل دهقههرا نافرئ هیته فهکرن، وبه لجیکا ژ ی ژ ئالی خوه فه شاندا تهبشیری هنارتنه دهقههرا داکو ههمبههرا کومهله و خوهندگهها کوردی (یین عەبدولرزاقی دامهزراندی) راههستن^(۱۱۷).

ل داویئ وهسا خوهیا بو کو کارین دهولهتا ئوسمانی ژ بو ئافاکرنا خوندنگهها ل دهقههین کوردی سهرنهکهفت. دیسان ئەلمانیا ژ ی تو هاریکاری پیشکیشی ئوسمانیان نه کرن^(۱۱۸).

(۱۱۶) أرشیف الباب العالی- نظارة الداخلية، 2-1/36، DH، KMS، 29، 1332، Ca. ژ مالپهرا: www.

alayislam/archives. dir/kurds-in-ottoman-document؛ جلیل: نهضة الأکراد...، ص ۸۰.

(۱۱۷) لازاریف: ژیدهرئ بهرئ، بپ ۲۲۵-۲۲۶؛ جلیل: نهضة الأکراد...، ص ۱۷۶.

(۱۱۸) یحیی: ژیدهرئ بهرئ، بپ ۱۳۶

دوبه‌ره‌گی دنیقبه‌را عه‌بدو‌لرزاق به‌درخانی و سمکویّ شکاک و ده‌سپیکرنا شه‌ریّ جیهانیّ ئیکّی بوونه ئە‌گه‌ریّن بداوی هاتنا کارّی کومه‌لا جیهانزانی و خوه‌ندن‌گه‌ها کوردی ل باژاریّ خوی، دو به‌رگی‌یا دنیقبه‌را وان دا ل سه‌ر پارین کومکری یین کومه‌لیّ بوون، عه‌بدو‌لرزاق دقیا ئە‌ه‌ف پارە بهیّته ته‌رخان کرن بو دامه‌زراندنا هیّزه‌کا له‌شکری یا کوردی و ئە‌ه‌ف هیّزه سه‌ره‌له‌دانه‌کیّ بدژی ئوسمانیان را‌گه‌هینیت، به‌لیّ سمکویّ شکاک دژی قیّ هزریّ راوه‌ستیا و خوه‌ست کو ئە‌ه‌ف پارە بهینه ته‌رخان کرن بو ئافاکرنا خویندنگه‌هان ل ده‌فه‌ریّن کوردی، عه‌بدو‌لرزاق وه‌ک سه‌روکّی کومه‌لیّ پارّی کومکری ته‌رخان کر بو دامه‌زراندنا هیّزه‌کا له‌شکریّ کوردی ل ولایه‌تا ئە‌رزه‌روم و وانّی، وب قیّ چه‌ندیّ ئە‌ه‌ف دوبه‌ره‌کیه بو ماوه‌کیّ کورت دنیقبه‌را عه‌بدو‌لرزاق به‌درخان و سمکویّ شکاک دا فه‌کیشا. پشته کومه‌لا جیهانزانی و قوتابخانا کوردی ل باژاریّ خوی هاتیه راوه‌ستاندن.^(۱۱۹)

عه‌بدو‌لرزاق به‌درخان ل ده‌سپیکا شه‌ریّ جیهانیّ ئیکّی به‌رب روسی چوو، ب مه‌رهما رازیکرنا په‌رپرسیّن کو ئالیکاریا پروژه‌کتیّ وی ییّ سیاسی بکه‌ن، عه‌بدو‌ره‌زاق ل بوتروسپورگیّ روژ هه‌لاتناسیّ مار و ئوربیلی گه‌نگه‌شه‌کرن سه‌بارت پيشقه‌برنا په‌یوه‌ندی و تیکه‌لین کورد و روسی نه‌خاسمه تیکه‌لین چاندى کرن، هه‌ر وه‌سا گه‌نگه‌شه ل سه‌ر ئافاکرنا په‌یمانگه‌هه‌کا کوردی ل بوترسبورگیّ کر.^(۱۲۰)

جه‌لیلی وه‌ها سه‌بارت چوونا عه‌بدو‌لرزاق بوّ سانپوترسبورگیّ خوه‌یا

(۱۱۹) یحیی: ژیدهری به‌ری، بپ ۱۳۶

(۱۲۰) جلیل: نضال عبدالرزاق ...، ح (۴)، ص ۱۰۸-۱۰۹؛ ق. ککوردویف: الدراسات الكردية، في مجموعة من المستشرقين السوفيت: تاريخ الاستشراق والدراسات العربية والكردية في المتحف الآسيوي ومعهد الدراسات الشرقية في لينينغراد ۱۸۱۸-۱۹۸۶، ترجمة د. معروف خزنده دار، (بغداد، ۱۹۸۰) ص ۲۴۰. په‌یمانگه‌ها ناگری ل سالا ۱۹۵۲ هاتبوو ئافاکرن، بو پتر بنیر: کوردویف:

ژیدهری به‌ری، بپ ۲۴۶-۲۴۷

دکه: (چوینیا عهبدولرزاق بهدرخانی بو سانبوترسبورگی ب پروگراما مهزن فه دهاته گریدان وی دخوست پرسین گران: ئازادیا کوردستانی و پیشخستنا چاندا گه ل کورد، ل ل پایتهختا روسیای دهینه سهر بنگهها پراکتیک. ل سهر پرسا ئازادکرنا کوردستانی ههر وهك خوهیا بووی کارمه‌ندی پاپتهختی روسیای سوزین مهزن نه‌دانه دهستی عهبدوره‌زاق، ل د مه‌یدانا ره‌وشه‌نیری د، ب پشته‌فانیا دوست و ناسین خوه یین کهفن ل به‌تروسبورگی عهبدوره‌زاق کاریبوو بگه‌هیژه هه‌ههك ئه‌نجامان).^(۱۳۱)

پشتی ب داوی هاتنا کومه‌لا جیهانزانی وخوه‌دنگه‌ها کوردی ل بازاری خوی، بزاقا چاندی یا عه‌بدولرزاقی بداوی نه‌هات، ل ۲۵ شواتا سالا ۱۹۱۵ دوو پیشنیار ژ روسان را بلندکرن کو ب زمانی روسی بوون، وتید ئالیکاریا روسان ژ بو پیشخستنا زمان وئه‌ده‌بی کوردان خوه‌ست بو. وئه‌ف هه‌ردوو پیشنیاره عه‌بدولرزاقی ل ته‌بلیسی نقیسی بوون، و عه‌بدولرزاقی ل سالا ۱۹۱۳ زی ئه‌ف پیشنیاره بو روسیا بلند کربوون، پیشنیار ئه‌فه بوون:

یه‌هک: فه‌کرنا به‌شا زمانی کوردی ل سانپه‌تربوگی، ودانانا ئه‌لفوی‌یه‌کا کوردی ب پیتین روسی، و عه‌بدولرزاقی خوه‌یا کر کو ئه‌ف یه‌که دی ئالیکاریا خوه‌ندکاری کورد کهت کو فیری زمانی روسی ببیت.

دوو: روسیا زانایی خوه (ئوربیلی) بشینه کوردستانی ژ بو دانینا گرامه‌را زمانی کوردی، ونقیسینا فه‌ره‌ه‌نگه‌کا کوردی - روسی، ووه‌رگه‌راندا به‌ره‌مه‌ین نقیسه‌رین روسی بو زمانی کوردی.^(۱۳۲)

Celî, Celîlê: Du destnivîsên Ebdurrezaq Bedirxan: Dokumentên giranbuha ji ^(۱۳۱)

dîroka rewşenbîriya Kurdan. Armanc. h 141

Celî, Celîlê: Du destnivîsên Ebdurrezaq ^(۱۳۲)

دهرگه‌هی دووی

مالباتا به درخانیان و بزاقا سیاسی و ره‌وشنبیری

دناقبه‌را سالیڤن ۱۹۱۸-۱۹۲۷ ی دا

بابه‌تی ئیکی

بزاقا به درخانیان دپارت و کومه‌لیڤن کوردی دا

دناقبه‌را سالیڤن ۱۹۱۸-۱۹۲۷ ی دا

بابه‌تی دووی

رۆلی به درخانیان دبزاقا و سه‌ره‌للدانیڤن نیشتمانی دا

دناقبه‌را سالیڤن ۱۹۱۸-۱۹۲۷ ی دا

بابه‌تی سیی

به درخانی و رۆلی وان یی ره‌وشنبیری

دناقبه‌را سالیڤن ۱۹۱۸-۱۹۲۷ ی دا

دهرگههیی دووی

مالباتا بهدرخانیان و بزاقا سیاسی و رهوشنبیری

دناقبهرا سالیین ۱۹۱۸-۱۹۲۷ ی دا

دویمایها شهرئ جیهانیئ ئیکئ وهکه قوناغهکا نوی ددیروکا کوردی دا دهیچته نیاسین، کهسین سیاسی و رهوشنبیرین کورد دست ب بزاقا خوه ژبو ب دهستقهئینانا مافین نهتهوهی یین مللهتی کورد کر،^(۱) داخونایین دهولهتین ههقهیمان د قوناغا شهرئ وپشتی شهرئ هزر وههستی نهتهوایهتی وسهربهخویی ل جهم کوردان خوتکر وپتر بهرئ وان دا داخوازییا مافی چارهنفیسیئ بکهن، ژوانا چوارده بهندیئ سهروکیئ ئهمریکی ئهویئ دناما وی دا بو گونگرسئ ئهمریکی ل ۸ کانوینا سالا ۱۹۸ هنارتی،^(۲) ودانهزانا نهنگلوفرهنسی ل چریا دووی سالا ۱۹۱۸ی.^(۳)

(۱) یاسین: المصدر السابق، ص ۴۰؛ د. خلیل علی مراد: القضية الكردية في تركيا ۱۹۱۹-۱۹۲۵، في د.

خلیل علی مراد وآخرون: القضية الكردية في تركيا وتأثيرها على دول الجوار، (الموصل، ۱۹۹۴)،

(مركز الدراسات التركية، جامعة الموصل)، محدود التداول، ص ۱۰.

(۲) بهندیئ دوازدی ژ بهندیئ سهروکیئ ئهمریکی ئامازه ب وی جهندیئ دکهت کو مللهتین ژ

دهولهتا ئوسمانی فه قهتیاى پیدفیه مافین وان بهینه دابین کرن کو ل پاشه رۆژی بهرهف

سهربهخویی ببهت، بنیره، د. کمال مظهر أحمد: أضواء على قضايا دولية في الشرق الأوسط،

(بغداد، ۱۹۷۸)، ص ۶۶-۶۷.

(۳) دقئ دانهزانئ دا هاتیه، مهههما ههردوو دهولهتان دا نازادکرنا مللهتین رۆژهلاتا نافینه ژ

سیاسهتا تورکی یا توند، بو پتر بنیره، ارنو لد ولسن: بلاد النهرين بين ولاعین، ترجمة فؤاد

جميل، (بغداد، ۱۹۷۱)، ج(۲)، ص ۲۴۲؛ عبد الرزاق الحسني: الثورة العراقية الكبرى، (بيروت،

۱۹۸۲)، ص ۹۲-۹۳.

باژیری ستهنبولی ل دویمایا شهرئ جیهانیی ئیکئ جههکئ باش بوو بۆ تهخا کوردی یا رهوشنیر، بههرا پتیرا رهوشنیرین کوردین ل ستهنبولی ژ مالباتین کوردی یین بناف ودهنگ بوون، ژ وانا ئهئندامین مالباتا بهدرخانیاں بوون، کو جههکئ باش وگرنگ دژیانا سیاسی کوردی ل پشتی شهرئ جیهانی گرت بوو، ب دامهزراندنا کومهلین کوردی وخورتکرنا بزافا وان ب ریکا پشکداریی دچاپههمنین فان کومهلان، یان پشکداریا وان دشورهش وبزافین دقوناغا دناقبهرا سالین ۱۹۱۸-۱۹۲۷ ئ دا پهیدا بووین.

گهلهک ژ بهلگهنامه وژیدهرین دیووکى ئامازه ب رۆئى سیاسی یئ ئهئندامین مالباتا بهدرخانیاں دکهن، بهلکو گهلهگ ژ بهلگهنامین بهریتانی بو وئ چهندي چوون، کو دهرهت ههیه دهولهتهکا کوردی بهیته دامهزراندن ول ژیر حوکمئ ئهئندامهکئ مالباتا بهدرخانیاں،^(۴) وهندهک کهسایهتین بهریتانی دوی هزری دا بوون کو فهره ئهمین ئالی بهدرخان حوکمئ ولایهتا دیار بهکری وهرگريت،^(۵) و بهلگهنامهکا دی ئامازه ب وئ چهندي دکهت کو ژمارهکا مهزن ژئهئندامین بهدرخانیاں ل ستهنبولی ههنه، وئهوان پهيوهندين باش دگهل کهسایهتین کورد ل ستهنبولی ههنه، وداخوایا کوردستانهکا سهربهخو دکهن.^(۶)

PRO,F. O(371) (5069) (E10033) (India Office) (No . p. 6099) (Aug. 17th 1920) (۴) Letter Form Suleiman Agha) - ل د. أحمد عثمان أبوبکر: کردستان...، ق(۲۷)، ص ۱۳۶.

(۵) 1920, Ingiliz Belgelerinde Aatâtürk (1919-1939)cilt (1),Nisan1919-Mart Hazirlayan Bilal N. Simsir,(Ankara,1973),s119; - Documents on British Foreign Policy. First Series. VOL. VIII. 1920 London. (۵) (Sanremo. April 19. 1920 No. (5) - ل د. أحمد عثمان أبوبکر: کردستان...، ق(۹)، ص ۴۰.

(۶) F. O(608) (95) (6869) (X. 5741) (TO D. M. I) (Secret) (10 April, 1919) - ل د. أحمد عثمان أبوبکر: کردستان...، ق(۲۵)، ص ۶۲؛ بهلگهنامهکا بهریتانی دیاردکتهت کو سی. ال. والیی سهردهانا کوردستانا باکوری کربوو، ومهحموود بهگ سهروک هۆزی مللی دیت بوو، ودگهنگهشهکئ دا مهحموود بهگی دیار کر کو مالباتا بهدرخانیاں ژمالباتا وی مهزنتره، (14677) (91479) (4568) (Turkey and Me) (Kurdish National Movement) (7th July,1919) - ل د. أحمد عثمان أبو بکر: کردستان...، ق(۱۷)، ص ۶۶.

دگهل رۆئی ئەمین ئالی بەدرخان و هەرسى لاوین (ئەحمەد سوردیا بەدرخان، جەلادەت، و کامیران) پشتی شەری جیهانیی ئیکى، ھندەك ئەندامین دی ژ فى مالباتى بزافەکا سیاسى و رۆل دشورەش و بزافین كوردى دا دناقبەرا سالیین ۱۹۱۸-۱۹۲۷ ئى دا ھەبوو، خەلیل رامى بەدرخانى سەرکیشیا بزافا مەلاتیا ۱۹۱۹ کر،^(۷) ویوسف کامل بەدرخان بزافەکا سیاسى ل تەفلیسى پشتی شەری جیهانیی ئیکى گیرایە،^(۸) ول سالا کانیونا سالا ۱۹۱۸ نەخ شەك ژبوو ئافا کرنا دەولەتەکا كوردى پیشکیشى دەولەتا بەریتانى کر بوو، ول دويف فى نەخشەى شورەشەکا كوردى ل ھەمى کوردستانى دەسپیکەت، و ئیکەم جار دى ژ کوردستانا ئیرانى بیت و ھەتا دیار بەکرى دى فەکیشیت.^(۹)

(۷) ئەف بابەتە ل لاپەرین دويف دا دى ھیتە باس کرن.

(۸) بنیرە، مالیسانژ: البدرخانویون ...، ص ۱۲۶-۱۲۷.

(۹) ژ پەر تووکا: مالیسانژ: البدرخانویون ...، ص ۱۲۶، ھاتیە وەرگرتن.

بابه تی ئیکی

بزاقا مالباتا به درخانیان د پارت وکومه لیڼ کوردی دا

د ناقبه را سالیڼ ۱۹۱۸-۱۹۲۷ ی دا

پشتی ب داوی هاتنا شهرئ جیهانیئ ئیکی وشکه ستنا دوله تا ئوسمانی و سه رکه فتنا دوله تیڼ هه قالبه ند دهرفته ک نوی بو کوردان په یدابوو، و ژبو بده ستفه ئینانا ماف و خوهسته کین خوه یڼ نه ته وهیڼی ده ست ب بزاقا خوه یا سیاسی بکه ن، گهورینیڼ نافهاتی دهرفته بو په یدابوونا چه ند کو مه ل وریکخراوین کوردی یڼ نوی بوو، کو ده ست ب کارئ خوه بکه ن، دیسان دهرفته بو کومه لیڼ ل بهر شهرئ هاتینه دامه زرانند په یدا بوون، کو ئه و ژئ جار هکا دی بکه فنه کاری و بزاقا خوه ل سته نبولئ ول ژیر سه رکر دایه تیا که فن ئه نجام بدنه، به لئ ب پروگرامه کئ سیاسی یئ نوی و پتر ناشکرا، و ب دانه زان و په لافوکین خوه ئه فان کومه لان کیشا کوردی ژ هه می لایه نان فه بو دوله تیڼ بیانی شرو فه کر.

ژ بزاقا فان کومه لا روئئ ئه ندامین مالباتا به درخانیان ددمه زرانند و ناراسته کرنا داخو زین کوردان بو دوله تیڼ هه قالبه ند دهیته ناشکرا کرن، ئه مین ئالی به درخان و سوره یا به درخانی رو له کئ باش دقئ بیافی دا هه بوو. ژ کومه لیڼ دقئ قوناغئ دا هاتینه دامه زرانند، کومه لا پیشکه تنه کوردان

تعالی کردستان) بوو، کول کانوینا سالا ۱۹۱۸ ئی ل ستهنبوئی هاتیه دامه‌زراندن،^(۱۰)
 و سهید عه‌بدولقادر شه‌مزینی سه‌روکی کومه‌ئی بوو، و ئەمین ئالی به‌درخان
 جیگری ئیککی یی سه‌روکی کومه‌ئی بوو،^(۱۱) و چهند ئەندامین دی ژ مالباتا
 به‌درخانین،^(۱۲) وه‌کی خه‌لیل رامی به‌درخان،^(۱۳) کو سکرتری کومه‌ئی بوو،^(۱۴)
 وحه‌سه‌ن فه‌وزی به‌درخان و موراود ره‌مزی به‌درخان^(۱۵) وحه‌مه‌د عه‌لی
 به‌درخان^(۱۶) و کامیران به‌درخانی.^(۱۷)

دبواری پیشکی‌شکرنا داخوایین کوردان و گه‌هاندنا ده‌نگی وان بو
 ده‌وله‌تین هه‌قالبه‌نددا و جهین په‌یوه‌ندیدار ل سته‌مبوئی کومه‌ئی بزافه‌ک خورت

(۱۰) بو پتر ل سه‌ر بزافا فی کومه‌ئی بنیره: Tunaya: A. G. E,ss. 186-215;

؛ صابر: المصدر السابق، ص ۱۷۰-۱۸۰؛ علي تتر توفيق: ژیدهری به‌ری، بپ ۱۱۹-۱۳۱؛

Nesimi Firatli Resmi: Ideolojinin sundugu gercekler kurt ulusal demokratik
 .hareketleri, Deng dergsi,sayi (12),Mayis(Istanbul,1991). ss 36-37

(۱۱) عه‌بدوله‌زیز یامولکی: کوردستان وراپه‌رینه‌کانی کورد، وه‌رگیران شیرزاد که‌ریم، ئاماده‌کردنی
 سدیق صالح، (سلیمانی، ۱۹۹۹)، بپ ۶۴.

(۱۲) شیرگوه: المصدر السابق، ص ۶۴.

(۱۳) Evin Aydar Çiçek: Koçgiri ulusal Kurtulus Hareketi (Stokholm,1999) s,36

(۱۴) FO(608) (95) (11/1289) (January,5,1919)

- ل د. أحمد عثمان أبو بكر: کردستان... ق(۱۵)، ص ۶۸.

(۱۵) ژلاوین میر به‌درخانی یه، ژیدهرین به‌رده‌ست باسی سالا ژدایک بوونا وی ناکه‌ن، دگه‌له‌گ
 جهان دا دناف ده‌وله‌تا ئوسمانی دا کارکریه، ژیه‌ر بزافا وی یا سیاسی هاتیه دویرکرن، ل سالا
 ۱۹۱۹ئ چوویه به‌ردلوقانیا خودی، بنیره، صالح بدرخان: المصدر السابق، ص ۱۷؛ Anter: A. G. E,ss
 68-82

- مالیسانژ: البدرخانیون...، ص ۱۵۱-۱۵۲.

(۱۶) ل دۆر ژيانا وی بنیره، مالیسانژ: البدرخانیون...، ص ۱۴۶.

(۱۷) کامیران لاوی ئەمین ئالی به‌درخانی یه، ل سته‌مبوئی ل سالا ۱۸۹۵ ژ دایک بوویه، خواندنا خوه
 یاسه‌ره‌تایی وئاماده‌یی ل سته‌نبوئی تمام کریه، دلاپه‌رین دویف دا باسی بزافا وی یا سیاسی
 وره‌وشنبیری هیته باسکرن.

کریه.^(۱۸) دقې بیافی گهلهك ئەندامین مالباتا بەدرخانیاں خوه گهاندیه نوینهریڼ دهولهتین ههفالبنه ژوانا کهسایهتین بهریتانیا بوو، و داخواز وخوهستین کوردان پیشکیشی وان کریه، مینا ئەمین ئالی بەدرخانی، وی چهندیڼ جاران ژبو ب دهستهئینانا پالپشتیا وان بو کیشا کوردی خوه گهاندیه بهریتانیا.^(۱۹)

شاندهك ژ کومهلا پیشکتهنا کوردستانی ل کانوینا دووی ژ سالا ۱۹۱۹ ئی سهرهدانا ئەدمیرال کالسرۆب مهندوبی سامیی بهریتانی ل ستهمبولی کر ژلایئ مستر رهیاں فه سکرتهیری مهندوبی سامی هاتنه پیشوازیکن، شاندى کومهلی بو سکرتهیری بهریتانی دیار کر، کو ژمارا کوردان ل دهقهریڼ رۆژههلاتا تورکی گهلهکن، ئەو ژ بجه نه ئینانا خوهستهکین کوردان ددل و نهرههتن، ههروهسا شاندى نافبری دیارکر کو کوردان پهيوهنديڼ باش لگهل نهرمهن و نهستوریان ههنه،^(۲۰) ههروهسا شاندى نافبری دانهزانهك پیشکیشی مهندوبی سامیی بهریتانی کر، ودقئ دانهزانئ دا هاتیه: ئەفه بو جارا ئیکئ یی یه دهرفهت بو کوردان پهیدا دبیت، کو ب ریکا نوینهریڼ خوه یڼ باوهریپکری خوه بگههینن بهریتانیا، و ئەف دانهزانه پیدا دجیت: پتر ژ پینج ملیون کورد ژبو پیشکتهنا وهلاتئ خوه ل بهندا هاریکاریا بهریتانیا، ههژی گوتنئ یه ئەمین ئالی

(۱۸) (د. ک. و)، ملف تشکیل دولة كردية مستقلة ۱۹۲۴-۱۹۲۶، تقرير الاستخبارات الخارجية البريطانية في العراق، الرقم ۴۱، في ۱۱ كانون الأول ۱۹۲۴، ص ۲. (ل جهه د. عبد الفتاح علي يحيى، جامعة دهوك، كلية الآداب، قسم التاريخ)؛ سلوبي: المصدر السابق، ص ۶۳؛ أبي العلاء: لمحات عن الجمعيات الكردية في العهد العثماني وأثر الحرب الإمبريالية العالمية الأولى، جريدة التأخي، ع(۱۰۱)، ۱۰ق(۲)، آب ۱۹۶۷.

(۱۹) ماليسانژ: البدرخانيون... ص ۱۰۰.

(۲۰) PRO (Fo) (608) (95) (748) (Peace Congress) (Political Turkey) (Aspirations of Kurds)

- ل د. أحمد عثمان أبو بكر: كردستان... ق(۱۵)، ص ۶۵-۶۶.

بهدرخان و خلیل رامی بهدرخان دناڤ فی شاندى دا بوون، خلیل رامی ل سهر دانهزانا پيشکيشی مهندوبی سامی ئيمزا کربوو.^(۲۱)

وهسا دياره کو بزافا ئەندامین کومه لا پيشکتهنا کوردان ژبو چيکرنا پهيوهنديان لگه ل نوينهريښ دهولهتین دهولهتین ههڤالبهند ل ستهنبولی بو جهی دل نهرحهتيا دهولهتا ئوسمانی، ژبهه فی جهندی، ئەوی ل تيرمهها سالا ۱۹۱۹ئ داخوایا شاندهکی کوردی ژ فی کومهلی کربوو و دوو ئەندامین مالباتا بهدرخانيان دناڤ فی شاندى دا بوون، ئەو ژى ئەمین ئالی بهدرخان و موراد رهمزی بهدرخان بوون،^(۲۲) ههر ل وی دەمی دهولهتا ئوسمانی دهستهکا وهزاری بو فهکولينا کيشا کوردی پيکئينا بوو، کو ژ (شيخ الإسلام) ئی بهری ئيراهم حهیدەر، ئەحمهد عابوق پاشا وهزیرى ئەشغال و عهونی پاشا وهزیرى جهنگی پيکهاتبوو، و دهستهيا نافیری پيشوایا شاندى کومهلی کر بوو، جهندین دانوستاندن لگه ل ساز کربوون و ل دویماهیی دهستهيا وهزاری ل سهر دانانا کوردستانهکا سهربهخو رازی بوون، ب وی مهرجی کورد دناڤ کومکارا ئوسمانی دا بمینن، ههرديسان بریار هاته دان ههمی پیدفی بهینه کرن ژبو راگههاندن و بجه ئینانا پرۆژی نافیری.^(۲۳) ژبهه کاودانیین سیاسی یین دهولهتا ئوسمانی ههلويستی وی ل وی

(۲۱) المصدر نفسه، ص ۶۷-۶۸.

(۲۲) ژبلی ئەندامین مالباتا بهدرخانيان چهند کهسین دیناڤ فی شاندى دا ههبوون وهکی: عبد القادر الشمزینی ومولان زاده رفعت بك وأمين بك، بنیره،

Documents on British Foreign Policy, 1919-1939, First Series, No 616, pp 922-923

- د. د. أحمد عثمان أبو بكر: كردستان...، ق(۴)، ص ۴۹.

(۲۳) Document on British Foreign Policy, 1919-1939, First Series, No 616, pp 922-923.

- د. د. أحمد عثمان أبو بكر: كردستان...، ق(۴)، ص ۴۹-۵۰؛ شيرطوة: المصدر السابق، ص ۸۰-۸۱؛

- ل دور گهنگهشا دهستهيا نافیری دگه ل شاندى کومهلی بنیره، ، مالیسانز: البدرخانيون...

ص ۱۰۴-۱۰۶.

سەردهمی ل بهرامبهری کیشا کوردی بقی رهنگی بوو، بهی پستی ماوهکی نهف ههلوسته هاته گهورین و پرۆژی ناقری نههاته بجه ئینان.^(۲۴)

میجهر نوئیلی ل دویمایا تیرمهها سالا ۱۹۱۹ئ سهرهانا بنگههی کومهلی ل ستهنبولی کر بوو، و لگهل ئەندامین وی کوم ب بوو،^(۲۵) پاشی لیژنهک ژ چهند ئەندامین کومهلی ژبو هاریکاریا نوئیلی دگهريانا وی دا بو دهقرین کوردی هاته پیکئینان، جهلادته بهدرخان^(۲۶) و کامیران ژمالباتا بهدرخانیا دگهل فی شاندى بوون، ژ ئەندامین دی ئەکرهه جهمیل پاشا، عهبدولرهحیم ئەفهندی^(۲۷) وفائق توفیق بوون،^(۲۸) ل ۱۹ئ تهباخا سالا ۱۹۱۹ ئەف شانه ل حهلهبی گههشته نوئیلی، و گهريانا وان ژ حهلهبی تا عینتابی بهردهوامی بوو، دهمی شاندى ناقری توشی هندهک ناستهنگان بووی، کومهلا پیشکهتنا کوردان کومبوو و نهرازیبوونهک ل بهرامبهر کارین کهمالیان ل هههمبهری شاندى کومهلی و کارین سهرکردی هیزا ئەنادوولی ل بهرامبهر بزافا کومهلی دهرئیخت.^(۲۹)

(۲۴) شیرگوه : المصدر السابق، ص ۸۱؛ کوجیرا: المصدر السابق، بپ ۳۹.

(۲۵) گهريانا نوئیلی ل کوردستانى دناقههرا ئادار وخزیرانا سالا ۱۹۱۹ئ بوو، بنیره، أحمد عثمان أبو بکر: نظرة في كتابات الكردولوك الإنكليز بعد الحرب العالمية الأولى، مجلة شمس كردستان، ع(۶۱)، آذار ونيسان ۱۹۸۱، ص ص ۲۴-۲۵.

(۲۶) جهلادته بهدرخان ل ۲۳نيسان ۱۸۹۳ئ ل بازاری ئیستنهمبولی ژ دایک بوویه، خواندنا خوه یا سهرهتایی وئامادهبیی ل فان باژیران خاندیه(سهنبول، ئەدرنه، قونیه، انقره، عکا، نابلس)، جهلادته بهدرخانی کولیزا لهشکری ل ئستهمبولی ب داوی ئینایه، گافا شهري جیهانیی ئیکى چیبویی، ئەو دگهل لهشکری ئوسمانیان دفی شهري دا پشکدار بوو، بنیره، کونی رهش: الأمير جلادت بدرخان...، ص ص ۴۵-۵۰.

(۲۷) نوئیل: المصدر السابق، ص ص ۱۲-۱۵.

(۲۸) کونی رهش: الأمير جلادت بدرخان...، ص ۵۰.

(۲۹) نوئیل: المصدر السابق، ص ۷۹؛

FO. 371/4192. October, 13, 1919

ل حمدي: المصدر السابق، ص ۳۳۲؛ المس بیل: فصول من تاريخ العراق القريب، ترجمة جعفر الخياط، (بغداد، ۱۹۷۱)، ص ۲۸ .

پیدقیه بیژین کو ئەمین ئالی بەدرخان وەکە چێگرئ ئیکئ یئ سەرۆکئ کومەلا پیشکەتە کوردستانی ژوان کەسان بوو یئین ل سەر دانەزانە ل ۲۵ی ئادارا سالە ۱۹۱۹ ئیمزا کری، وئەف دانەزانە بو پەرلەمانئ بەریتانی هاتبوو هەنارتن، و ژبەر داخوینا سەرۆک وەزیرئ بەریتانی (لوید جورجی) ل جفاکا گشتی یا بەریتانی ل ۲۵ئ شوباتا سالە ۱۹۱۹ کو تیدا دیار کر بوو کو پیدقیه مللەتئ کورد بەیتە رزگارکرن ئەف دانەزانە ژ ئالیئ چەند کومەل و ریکخستنئ کوردی^(۲۰) پیشکەشی وی کر و تیدا سوپاسیئ خووە و یئین مللەتئ کورد ئارەستەئ سەرۆک وەزیرئ بەریتانیا کربوون ژبەر داخوینا یئین وی ل جفاکا گشتی یا بەریتانی.^(۲۱)

ژبەر پەیدا بوونا دووبەرەکیئ دناقبەرە ئەندامئ کومەلا پیشکەتە کوردستانی دا، دوو رەوت دناف قئ کومەلئ دا پەیدا ببوون، رەوتئ ئیکئ: ب سەرۆکاتیا سەید عەبدولقادر شەمزینی و قئ رەوتئ داخوینا حوکمەکی ئوتۆنۆمی دناف دەولەتا ئوسمانی دا بو کوردان دکر،^(۲۲) رەوتئ دووی ب سەرۆکاتیا ئەمین ئالی بەدرخان بوو، و ئەوان داخوینا سەر بەخوینا کوردستانی دکر.^(۲۳)

ژیدەرئ دیرۆکی دیاردکەن کو هەندەک رویدانان کارتیکرنا ل سەر بەرفرەهیا قئ دووبەرەکیا دناقبەرە هەردوو رەوتان دا هەبوو، ژوانا دەمئ سەرهلدانا مەلاتیئ ل ئیلونا سالە ۱۹۱۹ئ دەسپیکری، گەلەک ژ ئەندامیئ کومەلا

(۲۰) ژبلی ئەمین ئالی بەدرخان چەند کەسین دی ل سەر قئ دانەزانئ ئیمزا کربوو، وەکی مەمدوح سەلیمی ژپارتا دیموقراتیا کوردی وچەند کومەل و ریکخستنئ دی.
 (۲۱) (March, 1920) (E 2607/11/44) (5086) (371) FO. د. أحمد عثمان أبو بکر: کردستان...، ق(۴)، ص ۶۱-۶۲.

(۲۲) وەسا دیارە کو هەلووستئ شەمزینی ژ وئ چەندئ هات کو ئەو سەرۆکئ جفاکا (الاعیان) ئوسمانی بوو وئەندامئ پارتا الحریه و الائتلاف بوو کو ئەوئ داخوینا بجه ئینانا مافی مللەتئین نە تورک دکر، أبي العلاء: المصدر السابق.

(۲۳) کوچیرا: المصدر السابق، ص ۲۸.

پیشکەتەنا کوردستانی ژوانا ئەندامیەن مالباتا بەدرخانیاں داخواز ژ ھۆزین کوردی کر چەکی ژبو ب دەستفەئینانا مافیەن نیشتمانی بکاربینن، ھەر ل وی دەمی عەبدولقادر ل دژی قی ھەلوپستی راوەستیا.^(۳۴) و ئەمین ئالی بەدرخانی ژی د رۆژناما (البسفور) دا دیارکر کو گەلەک ژ کوردان داخوایا سەر بەخوینی ژ دەولەتا ئوسمانی دگەن، ئەوین داخوایا حوکمەکی ئۆتۆنۆمی ل ژیر دەولەتا ئوسمانی دگەن ژمارا وان کێمە.^(۳۵) داخوایا عەبدولقادر شەمزینانی بو رۆژناما (الاقدام) ل ۲۷ شواتا سالا ۱۹۲۰ دووبەرەکی پتر لیکر، دەمی دەمی دیار کری کورد براین تورکانە، و ناشتبوونا کورد و ئەرمەنان، ئەوا شەریف پاشای ل گەل ئەرمەنان ل ۲۰ چریا دووی سالا ۱۹۲۰ مورکری، ب نزمی نرخاند. و داخوایانین شەمزینی ل وختەکی ھاتن کو دەولەتا ئوسمانی ل دژی ناشتبوونا کورد و ئەرمەنان بوو، و ئەوی کورد ب دژاتیا دەولەتا ئوسمانی و تورکان گونەھبارکرن.^(۳۶)

پشتی داخوایانین شەمزینی گەلەک ژ ئەندامیەن کومەلی ژوانا ئەندامیەن مالباتا بەدرخانیاں ئەو ب وی چەندی گونەھبار کر کو شەمزینی دەست ژ کیشا کوردی کیشایە و ب حوکمەکی ئۆتۆنۆمی یی سادە رازی بوویە، ھەر ل وی دەمی ئەفان ئەندامان دیار کر کو ئەوی ریژ ل خیلافا ئوسمانی گرتیە، و گرنگیی ب سەر بەخوینا کوردستانی نا دەت، و دیار کر ئەو دئ ب ھاریکاریا بەریتانیا بو کوردان رازی بیت ئەگەر ئەوان داخواز کر، کو ژبو ئافاکرنا کیانەکی کوردی یی سەر بەخۆ ھاریکاریا کوردان بگەن.^(۳۷)

(۳۴) کوجیرا: المصدر السابق، ص ۴۲.

(۳۵) کوجیرا: المصدر السابق، ص ۴۱-۴۲.

(۳۶) FO (371) 5068 (May 3, 1920)

- ل حمدي: المصدر السابق، ص ۳۴۲؛ کوجیرا: المصدر السابق، ص ۴۲.

(۳۷) FO (371) 5068 (May 3, 1920)

- ل حمدي: المصدر السابق، ص ۳۴۲؛ د. أحمد عثمان أبو بكر: كردستان...، ق(۲۴)، ص ۹۸.

ئەمىن ئالى بەدرخان سەر كيشيا لايەنى بەرھنگاريا سياسەت و مەرھمىن لايەنى سەرۆكى كۆمەلى عەبدولقادري دكۆمەلى دا دكر، لايەنى بەدرخانى داخووزيا سەر بەخويا كوردستانى دكر و ديار دكر كو پيدافيه مفا ژ بەندىن سەرۆكى ئەمىرىكى بەينه وەرگرتن. (٣٨) و ئەف دو بەرھىه پشتى ھەلبژارتنىن گولانا سالا ١٩٢٠ئى دەمى عەبدولقادري سەر كەفتى پتر لىھاتن. (٣٩)

ژ گوتنىن مە يىن ناھاتى ديار دبىت كو دوو بەرھى دنا فبەرا ھەردوو رھوتاندا ل سەر بنىاتى سەر بەخويا كوردستانى پەيدا بوون، شەمىزىنى دفا حوكمەكى ئوتۆنۆمى و ل ژىر دەولەتا ئوسمانى و ئەمىن ئالى بەدرخانى دفا كوردستانەكا نازاد و ب ھارىكاريا بەرىتانيا بەيتە دامەزراندن، وەسا ديار بوو، رھوتى ئىكى ب ھىز بوو و دەھلبژارتاندا ب سەر كەفت، و رھوتى بەرھنگار ژى مينا بەدرخانىان كۆمەلەكا دى ب نافى كۆمەلا پىكھاتىين جفاكى يا كوردستانى دامەزراند. (٤٠)

پيدافى گوتنى يە، كو مالباتا بەدرخانىان رۆلەكى باش دنا فاكرا كۆمەلا پىكھاتىين جفاكى دا ھەبوو، ژبلى رۆلى ئەمىن ئالى بەدرخانى جەلادەت

(٣٨) كوجيرا: المصدر السابق، ص ٤٢.

(٣٩) FO (371) (5069) (E 6088/11/44) 20th, May 1920

- ل د. أحمد عثمان أبو بكر: كردستان...، ق(٢٦)، ص ٥٩.

(٤٠) FO (371) (5069) (E 6088/11/44) 20th, May 1920

- ل د. أحمد عثمان أبو بكر: كردستان...، ق(٣١)، ص ١٠٥-١٠٦؛ أبي العلاء: المصدر السابق، ق(٢).

- نافى وى دىبەلگە نامىن بەرىتانی بنافى كۆمەلا جفاكى يا كوردى وكوما جفاكيا كوردى ھاتىه، بنىرە، (د. ك. و)، ملف تشكيل دولة كردية مستقلة ١٩٢٤-١٩٢٦، تقرير الاستخبارات

الخارجية البريطانية في العراق، الرقم ٤١، في الكانون الأول ١٩٢٤، ص ٢

- FO (371) (5069) (June, 28, 1920)

- في د. أحمد عثمان أبو بكر: كردستان...، ق(٢٦)، ص ٦٠

- ووزار سلوبى بنافى (جمعية الرابطة الكردية) ئىنايه، سلوبى: المصدر السابق، ص ٦٩.

به‌درخان^(٤١) و خه‌لیل رامی به‌درخانی و فه‌رید به‌گ به‌درخان^(٤٢) ئەندامین فی کومه‌ئی بوون.^(٤٣) دیسان به‌درخانیان روئی خوه دخورتکرنا بزاقا فی کومه‌ئی دا گێرایه بتایبه‌تی دبواری ه‌نارتنا دنه‌زانا دا ل دوور کیشا کوردی بو نوینه‌رین ده‌وله‌تین بیانی ل سته‌نبوئی،^(٤٤) ده‌می فی کومه‌ئی شانده‌ک ه‌نارتیه کوردستانا باکوور ب ریکا کوردستانا باشوور ژبو راگه‌هاندنا شوره‌شه‌کا کوردی دژی مسته‌فا که‌مالی ب ه‌اریکاریا ده‌وله‌تا یونانی،^(٤٥) ئیک ژ ئەندامین مالباتا به‌درخانیان دناڤ فی شاندى دا بوو، ئەو ژى خه‌لیل رامی به‌درخان بوو.^(٤٦)

به‌لگه‌نامه‌کا به‌ریتانی دیار دکه‌ت، کو ئەمین ئالی به‌درخان په‌یوه‌ندی لگه‌ل بالیوزخانا یونانی ل سته‌نبوئی هه‌بوون، ل ده‌سپیکا سالا ١٩٢١ ئی ئەوی داخواری ژ حکومه‌تا یونانی کریه، کو ره‌فتاره‌کا باش دگه‌ل ئیخسیرین ده‌وله‌تا ئوسمانی بتایبه‌تی کوردان بکه‌ت، و ئیخسیرین کورد ژ یین تورک جودا بکه‌ت و مفا ژوان به‌یته وه‌رگرتنی بو هنده‌ک کارین پرۆپاکندی ل ئەنادوئی. ئەمین ئالی به‌درخان و عه‌بدولره‌حمان به‌درخان ل چریا دووی سالا ١٩٢١ سه‌ردانا میسری

(٤١) شیرگوه : المصدر السابق، ص ٦٥.

(٤٢) هنده‌ک دبیژن ئەو لائۆ تاهر به‌درخانی یه، بنیره، ، لطفی : المصدر السابق، ص ٢٩، ومه‌حموود له‌وه‌ندی دبیژیت کو ئەو لائۆ میر به‌درخانی یه، ر Lewendî: Mala Bedirxaniyan: Niv dewletek...

(٤٣) سلوبي: المصدر السابق، ص ٦٩.

(٤٤) ژبزاڤین فی کز مه‌ئی دانانا ئالایی کوردستان، بنیره،

·Mahmûd Lewendî: ALAYA KURDÎ, Armanç, hejmara 141

(٤٥) شاندى کومه‌ئی ژفان که‌سان پیکده‌ت، مسته‌فا پاشا یامولکی، خه‌لیل رامی به‌درخان، که‌مال فه‌وزی، ومه‌ولانا رفه‌ت زاده، ده‌می ئەه‌ڤ شانده‌ گه‌هشتیه به‌غدا ده‌سته‌ه‌لاداریا به‌ریتانیا ده‌رفه‌ت دا یامولکی به‌ره‌ف سلیمانین بجیت ویین دی ژى جارده‌کا ده‌ فه‌گه‌ریان، بنیره، أبی العلاء: المصدر السابق.

(٤٦) FO 0371 6347 28 October 1921.

– ل حمدي: المصدر السابق، ص ١٤٢؛ أبی العلاء: المصدر السابق؛ سلوبي: المصدر السابق، ص ٦٩

کریه، ژبو ری دانانا به لافوکه کی، و پاشی به لافکرنا وی ب ریکا فرۆکان ل وان ئەردی هیزا ئوسمانی لی دبه لاف. (٤٧) به لی ژیدەر ئەنجامدانا فی کریاری ژ ئالی ئەمین ئالی و عەبدولەحمان بەدرخان دیار ناگەن.

ئەمین ئالی بەدرخان جارەکا دی پەیوەندی دگەل بەریتانیا چیکیه، و ل ٢٥ گولانا سالا ١٩٢١ئ سەرەدانا ماستر رەیان سکریتیژی مەندوبی سامی یی بەریتانی ل ستهنبولی کریه، و جەلادەت بەدرخان لگەل دا بوو، ئەمین ئالی بەدرخان بو سکریتیژی نافبری دیار کر ئەو لگەل نوینەرئ یونانی ل ستهنبولی ل دور راگەهاندنا بزافەکا کوردی ل دژی کەمالیان ناخفتیه، و داخواز کریه، کو بەریتانیا دەرڤهتئ بدەتئ، و ئەو و لاوی خوه جەلادەت بچنە مووسلی، به لی رەیان بقی چەندئ رازی نەبوو و دیار کر وهکی گەشتیار دشین سەرەدانی باژیری بگەن. (٤٨)

پارتا سەر بەخویا کوردی (٤٩) ل قاهیره وپشتی شەری جیهانیی ئیکی هاتیه دامەزراندن، ئەحمەد سورەیا بەدرخان ئەمینداری گشتی یی فی پارتی بوو، و

(٤٧) ٣٧١/٦٣٦٩ وەزارەتی دەرە، ریکەوتی ١١ تشرینی دووهمی ١٩٢١، راپورتی موخابەرانی قوستەنتینیە بو وەزارەتی دەرە. لە: رۆبەرت ئولسن: راپەرینی شیخ سەعیدی پیران (کوردستان ١٨٨٠-١٩٢٥)، وەرگیرانی ئەبوبەکر خوشناو، (سلیمانی، ١٩٩٩)، بپ ١٠٦-١٠٧. وئەف بەلگەنامە دیار دکەت کو تیلی بەدرخان دگەل ئەمین ئالی بەدرخان بوو، ل فیری دیار دبیت کو عەبدولەحمان بەدرخان ل وی دەمی ل ستهنبولی بوو.

(٤٨) بنیرە: ٩٢/٤٣/٦٣١٥ رقم ٥٢١، الشریقیە (ترکیا)، ٣١ آیار ١٩٢١، ل: د. عزیز الحاج: القضية الكردية في العشرينات، (بغداد، ١٩٨٥)، ط (٢)، ص ١٤٦-١٤٧.

(٤٩) دهندهک بەلگەنامان دا هاتیه کو ئەف پارتە لقهک بو ژ کومەلا پیکهاتیین جفاکی بوو، بنیرە، (د. ک. و)، ملف تشکیل دولة کردية مستقلة ١٩٢٤-١٩٢٦، تقریر الاستخبارات الخارجية البريطانية في العراق، الرقم ٤١، في ١١ كانون الأول ١٩٢٤، ص ٢؛ ونافی فی پارتی ب گەلەک شیوا هاتیه وهکی، لیژنا سەر بەخویا کوردستانی، کومەلا سەر بەخویا کوردستانی، کومەلا کوردستانی ل میسرئ... هتد، هندهک دبیزن کو ل سالا ١٩١٨ئ هاتیه دامەزراندن، بو پتر بنیرە، مالمیسانژ: البدرخانیون...، ص ٨٥؛ صابر: المصدر السابق، ص ١٨٢؛ علي تتر توفیق: المصدر السابق، ص ١٦٢-١٦٤.

رۆلهكی بهرچاڤ دقئ پارتئ دا هه‌بوو،⁽⁵⁰⁾ و رۆلی وی دچیکرنا په‌یوه‌ندیان لگه‌ل نوینه‌رین ده‌وله‌تین هه‌قاله‌بهند ل قاهره یئ بهرچاڤ بوو، و ب ناقئ پارتئ دانه‌زانه‌ک پیشکیشی حکومه‌تا به‌ریتانیا کر و داخوایا ئاڤاکرنا ده‌وله‌ته‌کا کوردی یا سه‌ربه‌خو کربوو⁽⁵¹⁾

جهئ گوتئ یه‌ کو ئه‌قئ پارتئ ل 16 کانوینا ئیکئ سالا 1918 ئ دانه‌زانه‌ک ب ئیمزا سوهریا به‌درخانئ ب زمانئ فرهنسی پیشکیشی نوینه‌رین ده‌وله‌تین بیانی ل قاهره کربوو، و ئه‌ق دانه‌زانه‌ ل دژی به‌رژه‌وه‌ندیین بیانی و دابه‌شکرنا کوردستانئ بوو.⁽⁵²⁾ ل 26 ئادارا سالا 1919ئ سوهریا به‌درخانئ ب ناقئ پارتا سه‌ربه‌خویا کوردی نامه‌ک ژ قاهره بو شریف پاشای هنارت و دقئ نامئ دا سوهریای دیارکر کو پارتا سه‌ربه‌خو ل سهر وی چهندي رازی نینه‌ کو کوردستانا سه‌ربه‌خو ل ژیر چاڤدیریا ئیرانئ یان چ ده‌وله‌تین دی بیت، ههر دیسان سوهریای رژی ل کوردستانا سه‌ربه‌خو کریه و ل سهر هه‌فت ولایه‌تین ئوسمانی.⁽⁵³⁾

به‌لگه‌نامه‌کا به‌ریتانی دیار دکه‌ت، کو شانده‌کئ قئ پارتئ ل 5 ته‌باخا سالا 1919ئ سهره‌دانا کولونیل فرینگ (سه‌رۆکئ نفیسینگه‌ها سیاسی یا ئینگلیزی بو هیژین میسری) کریه و ئه‌ق شانده‌ ژ ئه‌حمه‌د سوهریا به‌درخان و عارف پاشا ماردینی و کامل پاشای (فرینگ دیار دکه‌ت کو ئه‌و ژ مالباتا به‌درخانیه‌، ئه‌گه‌ر مه‌به‌ستا وی یوسف کامل به‌درخانه‌ وی سهرده‌می یوسف کامل به‌درخان ل

(50) د کوفارا ژین دا ژماره 33ئ ل 9ئ ئادارا سالا 1920ئ، هاتیه: عارف پاشا ماردینی سه‌رۆکئ کومه‌ئ بوو و سوهریا به‌درخان ئه‌مینداری گشتی یئ کومه‌ئ بوو، و کاروبارین پارتئ ب ریفه‌ دهر.

(51) FO (371) (5068) (E2127) (14 th, March 1920) (From Sureya Bedir Khan)(Cairo).

ل د. أحمد عثمان أبو بكر: كردستان...، ق(24)، ص 96؛ کاوه بیات: المصدر السابق، ص 16.

(52) FO (608) (95) (434) (December, 16, 1918)

ل د. أحمد عثمان أبو بكر: كردستان...، ق(23)، ص ص 58-59.

(53) FO (608) (95) (8853) (May, Ist, 1919).

ل د. أحمد عثمان أبو بكر: كردستان...، ق(15)، ص 71.

جورجیا بوو)، عارف پاشای داخوایا فرینگی کر کو بهریتانیا هاریکاریا کارگیریا کوردان ژبو دامه‌زاندنا کیانه‌کی سهربه‌خۆ بکه‌ت. هه‌روه‌سا سوره‌یای دگه‌شتا خودا بو سته‌نبوئی داخواز ژ حکومه‌تا بهریتانی کر کو هاریکاریا وی بکه‌ن.^(٥٤)

بله‌ج شیرگوه دیار دکه‌ت کو ماک ماندرو سه‌رکردی هی‌زا بهریتانی ل کوردستانی به‌لا‌فوکه‌ک ب زمانی کوردی به‌لا‌ف کریه، دق‌ی به‌لا‌فوک‌ی دا هاتیه: کورد ل کونگری ناشتی‌ی دی هه‌می مافین خوه یین نه‌ته‌وه‌ی ب ده‌ستقه‌ئینن، و بلا باوه‌ریا خوه ب دادیا ننگه‌لترا بینن. و ده‌می سوره‌یا به‌درخانی فیای هنده‌ک پیزانینان ل دور کارین نه باشین مسته‌فا که‌مال ب زمانی کوردی ل حه‌له‌بی به‌لا‌ف دکه‌ت، بیلی (به‌رپرسی ده‌ستکی‌سیا ئینگلیزی ل حه‌له‌بی) داخواز ژ وی کر کو نوکه فان پیزانینان به‌لا‌ف نه‌که‌ت،^(٥٥) و ب هزرا وی ئەف چه‌نده دئ بیته ئەگه‌ری نه‌رازیبوونا ده‌وله‌تین نه‌ورۆپی.^(٥٦)

ژپارتین پشتی شه‌ری جیهانی‌ی ئیکی هاتینه دامه‌زاندن، پارتا دیموکراتیا کوردی بوو، ل سته‌نبوئی ل سالا ١٩١٩ی، ژ ئالی چه‌ند که‌سین سیاسی ویین ژ کومه‌لا پیشکه‌تنا کوردستانی فه‌قه‌تیای و یین هه‌فدژین عه‌بدولقادر شه‌مزینانی هاتیه دامه‌زاندن، ق‌ی کومه‌لی دوو دانه‌زانه پیشکی‌شی حکومه‌تا بهریتانی کربوون، و داخوایا سهربه‌خویا کوردستانی و پاراستنا وی ژ سیاسه‌تا کوشتن و تالانکرنا ئوسمانیان کربوو،^(٥٧) و به‌لگه‌نامه‌کا بهریتانی دیار دکه‌ت کو عه‌ونی

(٥٤). FO (608) (95) (5615) (August, 5, 1919).

- ل د. أحمد عثمان أبو بكر: كردستان...، ق ١٩ (١٦)، ص ص ٥٦-٥٧.

(٥٥) شیرگوه: المصدر السابق، ص ص ٨٦-٨٧.

(٥٦) مالیسانژ: البدرخانین...، ص ص ٨١، ٢٠٠.

(٥٧). FO (608) (95) (6642) (October, 19, 1919).

- ل د. أحمد عثمان أبو بكر: كردستان...، ق ١٩ (٢٠)، ص ص ٩٠-٩٣؛

- FO (608) (95) (6648) (September, 18, 1919).

- ل د. أحمد عثمان أبو بكر: كردستان...، ق ١٩ (٢١)، ص ص ٣٩-٤٢.

بهدرخان گو ئیک ژ ئەندامین فی پارتی بوو، ل دژی سیاسهتا هندهک دهولهتین ئەورۆپی ل کوردستانی راوهستیا بوو. (۵۸)

دگهل ههبوونا رۆژی زهلامان ژ مالباتا بهدرخانیان دکومهل و ریکخراوین کوردی دا، ئافرهتین مالباتا بهدرخانیان ژی دگهل کومهلین کوردی یین پشتی شهري جيهانی ئیکي دا بوون، نهخاسمه یین ل ستهنبولی و قاهیره هاتینه دامهزراندن، و نافی دلبر بهدرخانی خیزانا یوسف کامل بهدرخانی لگهل کومهلا پیشکتهتا ئافرهتین (ل ستهنبولی ل سالا ۱۹۱۸ هاتیه دامهزراندن) کوردستانی دا هاتیه. (۵۹)

ژگوتنا نافهاتی دیاردبیت، گو بهدرخانیان بزافهک خورت دناف ژيانا سیاسی یا کوردی داناڤهرا سالین ۱۹۱۸-۱۹۲۲ی دا ل ستهنبولی و قاهیره کریه، دیسان ئەندامین مالباتا بهدرخانیان رۆژی خوه دپیشکیشکرنا داخواز و خوستهکین کوردان دا بۆ نوینهرین دهولهتین ههفالبهند ل ستهنبول و قاهیری گیرایه.

ژبلی رۆژی ئەندامین مالباتا بهدرخانیان دکومهل و ریکخراوین کوردی دا ئەوین مه باس کرین، ئەوان کومهلهکا دی یا نهپهنی و یا تابهت ب مالباتا خوه فه ههبوو، و ئەف کومهله ل ستهنبولی ل گولانا سالا ۱۹۱۲ی هاتیه دامهزراندن، ههرا دانانا فی کومهلی ئەمین ئالی بهدرخانی کرپوو، و بزافا وی تا چریا دووی یا ههمان سال بهردهوام ببوو و ل ئیکی ئادارا سالا ۱۹۲۲ جارهاکا دی ژلایئ ئافرهتین فی مالباتی هاته دانان، (۶۰) کومهلی دناڤهرا گولان و چریا دووی و ب پشکداریا گهلهک

G,R Driver: Kurdistan and the Kurd; Printed by the G, S, I - Mount Carmel, (۵۸) 1919, p81.

ل: د. احمد عثمان أبو بكر: كردستان...، ق(۲۴)، ص ۱۰۰.

Alakom: A. G. E,s 135; (۵۹)

ل دۆر کومهلا ئافرهتین کوردستان بنیره، عبد الستار ظاهر شریف: المصدر السابق، ص ۴۶.

(۶۰) مالیسانژ: البدرخانین...، ص ص ۱۲-۱۳.

ئەندامىن فى مالباتى ھەژدە كومبوون كربوون،^(۶۱) ژبلى بابەتتەن گریدای ب كاروبارىن مالباتى ڤه گەلەك بابەتتەن دى ھاتنە باس كرن، وەكى بابەتتەن سىياسى و يەن گریدایى ب كىشا كوردى ڤه، و داخواز ژ حكومەتا بەریتانىا كرىه، كو ئىك ژ ئەندامىن مالباتى دناڤ رىڤقەبەرىا كوردستانى دا ل دەمى كىانەكى كوردى يى سەربەخۆ و ل ژىر چاڤدیرىا بەریتانى دەیتە دامەزراندن. دكومبوونا ئىكى و دووى دا باسى بەندىن پەیمانا سىڤەر و دانەزانەكا نەرازىبونى پىشكىشى بالیوزخانا بەریتانى ل ستنبول كرى، ئەڤ نەرازىبونە ل دور گریدانا جىزىرا بوتان ب حكومەتا كوردى ڤه بوو، ئەوا ل بەرە پشتى سالەكى بەیتە دامەزراندن^(۶۲).

ژ گەنگەشا دناڤ فى كومهلى دا ھاتىه كرن، ديار دبیت كو ئەندامىن مالباتا بەدرخانىان خوه گەھاندیە دەولەتتەن ھەڤالەبەند و دانەزانە پىشكىشى نوینەرین وان ل ستەنبول كرىنە، و داخوازا ئاڤاكرنا دەولەتەكا كوردى كرىه، بو نمونە ئەمین ئالى، عەبدولرەحمان، جەلادەت، كامىران و موراد رەمزی بەدرخانى چەندین نەرازىبون و داخوازین نەتەوھى يەن كوردان پىشكىشى نوینەرین دەولەتتەن ھەڤالەبەند كرىنە، و عەبدولەحمان بەدرخانى سەردانا بەىروتى كرىه ژبو دیتنا فرەنسىان و گەنگەشا بابەتى وى دەڤەرا كورد ھەز دكەن دەولەتا خوه لى بدامەزىنن.^(۶۳)

ژیدەرین دىروكى ديار دكەن كو پشتى كەمالیان باژیرى ستەنبول ل چرىا ئىكى سالانى ۱۹۲۲ئى گرتى، برىارا كوشتن و دویركرنا كوردان و ژوانا ئەندامىن مالباتا بەدرخانىان ب گونەھا مەترسىا وان ل سەر دەولەتى دەرئىڤخست،^(۶۴) ژوان

(۶۱) مالمیسائز: البدرخانیون...، ص ۱۲-۱۳؛ ژ ئاڤرەتتەن پشكداری دڤى كومبوونى دا كرى: عدویه خانم، بلقیس خانم، ادیبە خانم، زینب خانم، خالدە خانم، ونازلى خانم. مالمیسائز: البدرخانیون...، ص ۱۴.

(۶۲)

(۶۳) ئولسن: المصدر السابق، بپ ۱۰۸؛ مالمیسائز: البدرخانیون...، ص ۱۸

(۶۴) كونى رەش: الأمير جلاوت بدرخان...، ص ۲۹.

ئەنداما يېن ئەف برياره ژى گرتى، ئەمىن ئالى بەدرخان و ھەرسى لاوين (سورھيا، كاميران و جەلادەت) وى بوون، ژبەر فى بريارى ئەوان باژيرى ستەنبولى بجه هيللا، ئەمىن ئالى و سورھيا بەرف ميسرى چوون،^(٦٥) و كاميران و جەلادەت ژى ب ريكا سوريى چوونە ئەلمانيا و بەردەوامى دا خواندنا خود.^(٦٦) جھى گوتنى يە کو مستەفا كەمالى ناسناقى وان بەدرخانيان ل ستەنبولى ماين گھورى ژ بەدرخان بو چنار،^(٦٧) و کوتاى، و ئەوين ل ميسرى ناسناقى وان بوويه والى.^(٦٨)

پشتى دەرکەتتا ئەندامين مالباتا بەدرخانيان ژ ستەنبولى، بزاقا ئەندامين مالباتا بەدرخانيان دناف کومەلین کوردى يين ب رەنگەكى نەپەنى دناف دەولەتا ئوسمانى دا ھاتينە دامەزراندن نامينيت، ژ فان کومەلان جقاتا خووسەريا کورد، ئەوا ل ئەرزەرومى ل سالا ١٩٢٢ئى ھاتيه دامەزراندن و سەرکيشيا سەرھلدا ١٩٢٥ئى كرى، بەلى نافى چ ئەندامين فى مالباتى دفى ريکخستنى دا نەھاتيه.

(٦٥) ئەمىن ئالى بەدرخان تا ل سالا ١٩٢٦ ئى دەمى چوويه بەردلوفانيا خودى ل ميسرى ماوو، كونى رەش: الأمير جلادت بدرخان...، ص ٢٩.

(٦٦) zerdeşt Haco: Mîr Emîn Ali Bedirxan (1851-1926) kî bû?, li ser malpera

www.celadet.de/Niviser.htm

- جەلادەت و كامیرانی ل ئەلمانیا حقوق تمام کربوو، جەلادەتی بەکالوریوس و کامیرانی دکتوراه ب دوماهی ئینا بوو، كونى رەش: الأمير جلادت بدرخان...، ص ٥١؛

Megaleyek li ser Mîr Dr. Kamîran A. Bedir-Xan, di: Hazim KILIÇ: Stér, Rojnama Mîr Dr. Kamîran Alî Bedir-Xan (DANMARK, 1992) r 19

- ل دۆر ژيانا وان ل ئەلمانیا بنیره وئ پەرتووکا جەلادەتی نفیسی، Bedirxan, Celadet Ali: Kûrt sorunu u zerine Celadet Ali Beddirxan, Gûnlûk notlar 1922-1925 (Istanbul, 1997)

(٦٧) ئانکو وهكى دارا چنارى ئەف مالباتە بەررەھيە؛

Alakom: A. G. E, s137 ؛ Anter: A. G. E, s 83;

- ماليسانژ: البدرخانيون...، ص ١٧٤

(٦٨) Anter: A. G. E, s 83؛ كونى رەش: الأمير جلادت بدرخان...، ص ٣٠.

بابه تی دووی

رؤئی به درخانیان د بزاق و سه رهلدانین نیشتمانی دا

دناقبه را سالی ۱۹۱۸ - ۱۹۲۷ ی دا

گه لهك ژ مالباتا به درخانیان دوئی هزری دا بوون، كو بزاقین چهكداری ریکه كا خه بابتی ژ بو ب دهسته ئینانا داخوازیین ملله تی كورد ژبو دانانا کیانه کی كوردی یی سه ربه خو ژ دهوله تا ئوسمانی یا كو هه رده م هه ولده ت ل به رامبه ری فان داخوازیان دراوه ستیت. هنده ك ژ فان ئه ندامان سه ركیشیا فان بزاقا کریه، ویین دی پشكداری دبزاقین دی یین دقوناغا دناقبه را ۱۹۱۸-۱۹۲۷ ی رویداین.

بزاقا مه لاتیی ل سالا ۱۹۱۹ ی ب سه ركیشیا خه لیل رامی به درخانی (د هنده ك ژیدهران ناقی وی ب شیوی خه لیل ره حیم به گ هاتیه) ده سپیکریه، نوئیل دیار دکه ت: كو خه لیل رامی به دخان که سایه تیه كا كوردی یا نیشتمانی بوو، وهه سته كا نه ته وهی هه بوو، وژئه ندامین بناف ودهنگین مالباتا به درخانیان بوو. (۷۰)

(۶۹) نوئیل: المصدر السابق، ص ۶۰، ۶۵؛ نوئیل ئه گهرین ده ستیشانکرنا وی وهك مه صرفی مه لاتیی د زفریت په یوه نندیین وی یین باش دگه ل وه زیری نافخو ل حکومه تا ئوسمانی (مسته فا عارف)، نوئیل: المصدر السابق، ص ۶۱؛ به لگه نامین به ریتانی دیار دکه ن كو خه لیل به درخانی هیزه كا كوردی كو ژ ۵۰۰ چه كدارا پیک ئینابوو ب مه ره ما ده سپیکرنا بزاقه کی، بنیره: Documents on British Foreign Policy 1919-1939, First Series, Vo I, XIII (London, 1963) pp. 922-923.

(۷۰) د. أحمد عثمان أبو بكر: كردستان... ق(۴)، ص ۴۴.

گەلەك ژ فەكولەر ونقیسەران دیار دكەن، كو بزافا مەلاتیی ب پالپشتیا كومه لا پیشكەتتا كوردستانی بوو،^(۷۱) یا ب پالپشتیا ئینگلیزی ودبیت حكومهتا ستهنبولی رۆئی خوه ددهسپیکرنا فی بزافی دا ههبوو، ئەو ژى ژبەر گەشهبوونا هیزا كه مالیان ل ئەنادووئی.^(۷۲)

به ریخودانهك بو سەر و بهرئى گشتی ل دهقەرا مەلاتیی دیار دبیت كو هندەك ئەگەرین دی بو پەیدا بوونا فی بزافی هەنە، مینا فاکتەرین نەتوہی ل جەم كوردان وژ ئەنجامین یاساين حكومهتا ئوسمانی یین وەكە ئامیرەك بو كوشتن وزلی كوردان هاتیه بكارئینان، ونوئیل ئماژە ب وئ چەندئ دكەت كو كورد ژ عنتابئ تا مەلاتیی ب هەست وبنەمايین نەتوہی دپرن، وئەو ل دژى توركان ژى كاردكەن.^(۷۳)

خەلیل رامى بەدرخان گەلەك ژ كەسایەتى ونوینەرین ھۆزین كوردی داخوازكن مەلاتیی ژبو گریداننا كومبوونەكئ ب مەرەما گەنگەشا بابەتئ راگەھاندنا بزافەكا كوردی، وەسا دیارە كو ھۆزین كوردی یین دنابقبەرا سیواس ومەلاتیی بو فی بزافی دبەرھەف بوون، چونكە ئەو توشى سیاسەتا ئوسمانی یا

(۷۱) گیساروف، م. ا و ازا رگوشین: مەسەلەى كورد لە تورکیا، سەرھتای بزوتنەوہی كەمالیەكانەوہ ھەتا كونگرەى لوزان، وەرگیران جەلال تەقى، سلیمانى، (۲۰۰۱)، بپ ۲۷؛ م. ا، ھستریان، القضايا القومية في تركيا، ترجمة سيامند سیرتي (بیروت، ۱۹۹۱) ص ۱۷؛ حنا عزو یھنان: التطورات السياسية في تركيا ۱۹۱۹-۱۹۲۲، رسالە ماجستیر غیر منشورە قدمت الی مجلس كلیة الآداب جامعة بغداد، ۱۹۸۹، ص ۵۶.

(۷۲) سەرۆك وەزیرین ئوسمانی فەرید پاشای نامەك بو مەندویئ سامیی بەریتانی ل ستهنبولی ھنارت بوو، وباسئ بكارئینانا كوردان ل دژى كەمالیان كربوو، بنیرە: Documents On British Foreign Policy 1919-1939, First Series, Vol, XIII (London, 1963) pp. 65-66, 108.

(۷۳) نوئیل: المصدر السابق، ص ۱۹.

نه باش ببوون،^(۷۴) هەر ل وی دەمی عەلی غالب بەگ والیی خەربوت (ئەلعهزین) ب مەرەما دیقچوونا ریگرا ل مهلاتیی ئامادهببوو.^(۷۵)

کومبوونا نافهاتی ل گوندی شیرو ل نیزیك مهلاتیی هاته بهستن، وخهلیل رامی بهدرخان وهك حاکمی کوردستانی هاته ههلبژارتن، و حاکمی کوردستانی ب ناقی لیژنا بهرفانیی ژ مافین کوردان گرنکترین بنه مایین کوردستانا سه ره به خو راگه هاندن، کو ب شیوی ناما هاتنه دورستکرن وبؤ سه رۆکین کوردان هاتنه هنارتن، نه خاسمه یین دکومبوونا نافهاتی دا ئاماده نه بوین، ودقان بنه مایین دا هاتیه: کوردین ل ژیر ژيانا نه باش ژ ئەنجامی سیاسه تا نه باشا حکومه تا تورکی، پیشوازیه کا گهرم ل ئازادیا خوه یا نه ته وهی دکه ن، و ژ نوکه پیغه ئەو فهیدی ن بهنداتی نابینن.^(۷۶)

ديسان دقان بنه مایان دا هاتیه: یاسایین ئوسمانیان ریکن بؤ کونه هباری و زولی. و ژ مه ره مین فی کومبوونی ب جه ئینانا پیشکه تنه چاکی و ئابووی بؤ ملله تی کورد.^(۷۷)

فی کومبوونی چهند بریار ده رئیخست بوون، تا جقاته کا ته شرعی دهیته دامه زراندن، و دقان بریاران دا هاتیه:

(۱) دادگه ه دی بکاری خوه رابن.

(۲) پولیس وله شکر ل ژیر سه رکر دایه تیا حاکمی کوردستانی بن.

(۳) چهك جه بلخانا له شکر و ئەوا حکومه تا ئوسمانی هنارتی ب نه هیلانا

بزافا مه لاتیا ل ژیر سه رکر دایه تیا حاکمی کوردستانی بن.

(۷۴) م. ا، هسرتیان: کردستان ترکیا بین الحربین، ترجمه د. سعد الدین ملا و بافی نازی (بیروت- ۱۹۸۷)، ص ۲۴؛ گیساروف، م. ا و ازا رگوشین: المصدر السابق، ص ۲۸.

(۷۵) لازاریف: المصدر السابق، ص ۱۲۹.

(۷۶) هسرتیان: کردستان ترکیا...، ص ۲۵.

(۷۷) هسرتیان: القضايا القومية...، ص ۱۸؛ گ. ب آکویف و م. ا حصارف: کردان گوران ومساله کرد

در ترکیه از آغاز جنبش کمالیان تا کنفراس لوزان، ت. سیروس ایزدی، (تهران، ۱۳۷۶)، ص ۱۱۰.

(۴) لیبورینا گشتی دئی هیته راگهاندن.

(۵) وینین تهلعت نهوهر وجهمال پاشا ونیشانا سولتانی ژ ئافاهین حکومی بهینه راگرن.

(۶) قوتابخانه بهینه گرتن تا ماموستایین کورد بهینه دست نیشانگرن.^(۷۸)

وهسا دیاره کو مستهفا کهمال ب بزاقا مهلاتیی دزانی، لهورا بریار دا سهرکردی فهیلهفا (۱۳) ئ ل دیار بهکری ل دهسپیکا تیرمهها سالا ۱۹۱۹ئی کو چافدیپریا وان سهروک هوزان بکعت یین بهر ب مهلاتیی دچن، وههولد بدهت نهوان بگرن، بی پهیدابوونا ههر دهنگ فهدانهکی.^(۷۹) و دهمی نهف چهنده ب سهرنهکهفتی، بریار دا کو ئهلیاس بهگ سهرکردی فهوجا (۱۵) ئ ل خهربوتی دگهل هندهک هیزهکا دی ژ سیفیرکی و سیواسی وهیزا خالد بهگی ل قینا، کو خوه بهرههف بکهن ژبو نههیلانا بزاقا مهلاتیی.^(۸۰)

دهمی سهرکردین بزاقی ب نامادهکرنا لهشکری ئوسمانی زانیین بهر ب دهفهرا (کیاخت) ل نیزیک مهلاتیی چوون، ووهک دهفهرهک بو بهرههفیئ بکارئینا،^(۸۱) بهئی کولونیل بیل(سهروکی دهست کیسیا ئینگلیزی) ل حلهبی ل مهیئیی نامادهبوو، وب ریکا میجهر نوئیلی داخواز ژ سهرکردین بزاقی کر، کو هیزا خوه بهربهلاف بکهن، وههر کریارهک بقی رهنگی دئی کارتیکرنی ل سهر

(۷۸) هسرتیان: کردستان ترکیا . . . ، ص ص ۲۵-۲۶، گیساروف، م. ۱ و ازا رگوشین: المصدر السابق، ص ۴۰.

(۷۹) Kemal Atatürk: Nutuk 1919-1927,bugûnkû dille yayma hazırlayan Dr. Zeynep Korkmaz , (Istanbul,1995). s. 81

(۸۰) Kemal Atatürk: Nutuk 1919-1927...s 84-85

- هسرتیان: کردستان ترکیا . . . ، ص ۲۶.

(۸۱) شیرگوه: المصدر السابق، ص ۸۷؛ هسرتیان: کردستان ترکیا . . . ، ص ۲۶

کیشا کوردی کهت،^(۸۲) دیسان بیلی بۆ سه رکردین کوردان دوپات کر، کو دهوله تین هه قالبه ند دئ کیشا کوردی ل بهرچاڤ وهرگرن.^(۸۳)

مسته فا که مالی گه له ک ریک بکارئینان بۆ نه هیلانا هاریکاری بۆ فی بزاقی، ول ۱۰ ی نیلونا سالا ۱۹۱۹ ئی بریاردای دیشچوونا سه روکردین فی بزاقی ل کیاخت بهیته کرن، و ته و فیک بهگ وهک متصهرفی مه لاتیه هاته دست نیشانکرن، وئیک ژ هه قالین خوه کره والیی خربوتی، وهه می هیزا له شگری کره ل ژیر سه رکردایه تیا وان.^(۸۴) دیسان بریار دا کو پاریزگه ها سیواسی وان که سان بگریت یین پرۆپاگنده بۆ بزاقا کوردی دکر، مه رهما مسته فا که مالی ژفی چه ندی ئه و بوو، کو ئه و نه گه هنه ریزین بزاقا نافری.^(۸۵)

هیزا ئوسمانی گفاشتن ل سه ر سه رکردین فی بزاقی ل راکا نیزیک مه لاتیی کر، کو ببوو جهی کومبوونا وان، وژ بهر نه گه هشتنا هاریکاری ژ لایئ کوردین ده ردۆر سه رکردین بزاقی بهر به لاف بوون، ژوانا عه لی غالب^(۸۶) و خه لیل رامی بهر ب بهیروتی فه چوون،^(۸۷) و یین دی ژی ل ده فه رین جودا بهر به لاف بوون.^(۸۸) و بشی چه ندی ئه فی سه رنه گرت کو ئیکه مین بزاقا بوو، ل دژی که مالیان ل کوردستانئ (کوردستانا باکور) په یدابووی.

کوردان ل هنده ک ده فه رین دی پالپشتیا که مالیان ده سه ری سه ره خویا

(۸۲) شیرگوه: المصدر السابق، ص ۸۷؛ هسرتیان، کردستان ترکیا...، ص ۲۶

(۸۳) شیرگوه: المصدر السابق، ص ۷۸.

(۸۴) Kemal Atatürk: Nutuk 1919-1927..., s 85-86.

- هسرتیان، القضايا القومية...، ص ۱۹-۱۲۰.

(۸۵) هسرتیان، کردستان ترکیا...، ص ۲۸.

(۸۶) هسرتیان، القضايا القومية...، ص ۲۰؛ هسرتیان، کردستان ترکیا...، ص ۲۹.

(۸۷) کونئ رهش: جمعیه خویبون ۱۹۲۷ ووقائع ثورة آارات ۱۹۳۰، تقدیم ومراجعة د. عبد الفتاح

البوتانی، (ارییل، ۲۰۰۰)، ص ۵۵.

(۸۸) هسرتیان، کردستان ترکیا...، ص ۲۹.

تورکی دا کریه، نهخاسمه ل ئهرزهروم، قارس، بهدلس وموشی، وکورد دوی هزری دا بوون، کو ئه و دی مافیئ وان یئین نهتهوهیی بجه ئینن، وکوردان پالپشیا کهمالیان و حکومتا ئه نقره یا سیاسی کریه، وپشکداری دجه پهرین شهری دا کریه ههتا شهری سهر به خویا تورکی ب سهرکهفتن ب دویمای هاتی، بهئی دگهل دویمایا شهری سهر به خوی و بدهستقه ئینانا دهسته لاداری، کهمالیان پهیمانا خوه ل بهرامبهری کوردان بجه نه ئینا، ههتا مستهفا کهمالی دژاتیا کیشا کوردی کر.^(۸۹) و پشتی راگه هاندنا کومارا تورکی سیاسهتا کهمالیان پتر ل بهرامبهری کوردان هاته گهورین و بهرهف شوقینیهت نهته و پهرستی چوو، دئاله کی دی دا حکومتا تورکی کیشا کوردی ل پهیمانا لوزان ل ۲۳ ئی تیرمه ها سال ۱۹۲۳ ئی ل پشت گو هافیت،^(۹۰) و فی پهیمانی جهی پهیمانا سیقه رگرتبوو، کو ل بهر بو مافیئ کوردان دفی پهیمانی دا بهین بجه ئینان، ههر دیسان حکومتا تورکی یا نوی دیارکر کو ژبلی تورکان چ نهته وین دی ل تورکیا نا ژین، ئانکو پیدفیه ههمی مللهت ببنه تورک، بقی چهندی دیار دبیت کو حکومتی دهست ب سیاسهتا ته تریکی کریه، ههتا گه هشتیه وئ چهندی کو نافئ کوردان کریه تورکین چیاپی و زمانی کوردی ژی ل قوتابخانا راکریه، ول دیوان و جقاتا قهدهغه کربوو، ژبلی کو دکاروبارین دهولهتی دا ول دادگه هان ژی کا پی نه دهاته کرن.^(۹۱)

کوردان ژ لایئ خوه فه ل هه مبهری فی سیاسهتی راوهستیان، ئه و ژی ژ بهر نه دانپیدانا حکومتا تورکی ب مافیئ وان یئین نهته وهیی، خالد بهگی جیرانلی

(۸۹) زکی بک، خلاصه تاریخ الكرد...، ص ۲۷۰؛

Kendal: The Kurds Under The Ottoman Empire) in People without A Country, The Kurds and Kurdistan (London, 1980), pp. 55-56.

(۹۰) ل دۆر پهیمانا لوزان بنیره، هسرتیان، کردستان ترکیا...، ص ۵۵-۵۶.

(۹۱) شیرگوه: المصدر السابق، ص ۹۳؛ 60-61، pp. Op. Cit.

- عیسی: المصدر السابق، ص ۱۹۳-۱۹۴.

وهندەك ئەفسەرین دی یین کورد کومەلهکا سیاسی یا نەپەنی بنافی (جقاتا خووسەریا کورد، کو دهندهك ژێدهران بنافی جقاتا ئزادی کورد هاتیه) ل ئەرزەرومی دامەزراند،^(۹۲) و چەند نوینەر بو دهنهري کوردی هاتنه هئارتن بو دانانا لقین کومەلی ل فان دهنهريان.^(۹۳)

سەربەخویا کوردستانی و قورتالکرنا کوردان ژ زۆلم و زورداریا حکومەتا تورکی وب دەستقەئینانا ئازادی و بجه ئینانا مافین کوردان یین نەتەویدی و پیشکەتا کوردستانی ژ ئالی ئابووری فه و بهاریکاریا بهریتانیا ژ ئارمانجین فی کومەلی یه.^(۹۴) فی کومەلی پهیهندی دگهل شیخ وسهروکین هۆزین کوردی یین خودان دەستهلەت چیکربوون، ژ وانا شیخ سەعید پیرانی (نەقشەبەندی) کو ئەوی هاریکاریا کومەلی کریه ژ بو زیدەبوونا ئەندامین وی.^(۹۵)

ژیدەر دیاردکەن کو کومەلی (جقاتا خووسەریا کورد)، کونگری خوه یی ئیکی ل شواتا سالا ۱۹۲۵ گریدا بوو، وبریار دا بوو، کو دەست ب راگههاندنا سەرهلدانەکا کوردی ل ۲۱ی ئادارا سالا ۱۹۲۵ی بکەن ب مەرەما راگههاندنا سەربەخویا کوردستانی، حکومەتا تورکی پیزانین ل دۆر فی کومولی و بزافا وی هەبوو، وشیا دوو ئەندامین وی بگریت، ئەو ژ یوسف زیا و خالە جبرانی بوون،

(۹۲) هندەك دبیژن ئەف کومەله بەر دەوامیا کومەلا پیشکەتا کوردانه، بنیره،

Hamza Eroglu: Türk Inkiapi Tarihi. Milli Egitim Basimevi, (Istanbul,1982), ss 287-288 .

- ل دۆر فی کومەلی بنیره، ئولسن: ژیدەری بەری، بپ ۷۲-۷۳؛

- إسماعیل حقی شاوهدیس : کومیتەهی ئیستقلالی کوردستان، گوڤاری روژی نوی، ژماره (۱)،

مارت ۱۹۶۱، سالی ۲، سلیمانی؛ بپ؛ علی تتر : المصدر السابق، ص ۱۹۱-۲۰۷.

(۹۳) شیرکوه: المصدر السابق، ص ۹۳-۹۴؛ دهرسیمی: ژیدەری بەری، بپ ۲۰۲-۲۰۳.

(۹۴) ئولسن: المصدر السابق، بپ ۷۶؛ کاوه بیات: المصدر السابق، ص ۱۹-۲۰؛ د. خلیل علی مراد:

القضية الكردية في تركيا ...، ص ۲۲.

Hesen Hishyar: Dîtin û Bîrhainén min 1907-1985, çermé yekem (Beyrût, 2000) r (۹۵)

r 251-152.

بھی چہندی سہرکردایہ تیا سہرہلدانی کہ تہ ددہستی شیخ سعید پیرانی دا.^(۹۶)
 ہہڑی گوتنی یہ کو سہرہلدانی ل بہری روژا دہست نیشانگری ٹانکو ل ۱۳
 شواتا سالا ۱۹۲۵ ئی دەسپیکر، وئہ گہرین فی چہندی ئہو بوو، کو ہندہک رویدان
 دناقبہرا ہیژا لەشگری یا شیخ سعیدی ولہشگری تورکی ل پیران پەیدابوون،
 وئہق رویدانہ بہر فرہہ بوون ہہتا سہرہلدانی دەسپیکر، وب رەنگہکی بلہز
 سہرہلدان بہر فرہہ بوو ہہتا گہ ہشتیہ گہلہک دەفہران ژ وانا ویلایہتا دیرسم
 وموش وبەدلیس وخرپوت وکنج وخنس وماردین وئورفہ وسیقیرک.^(۹۷)
 گہلہگ ژ فہکۆلەر ونفیسەر دیار دکەن کو جەلادەت ژ ئەلمانیا فہگہری
 وپشکداری د رویدانیین سہرہلدانا سالا ۱۹۲۵ ئی دا کر،^(۹۸) کونی رەش دیار دکەت
 کو دەمی جەلادەت ل ئەلمانیا پشکداری د مەشقەکا لەشگری دا دا دکر دا
 دھونەرین لەشگری ا شہرەزا ببیت،^(۹۹) و دگەل برایی خە کامیران بەدرخان ل
 گوندین کوردی مەشق ب شەرقانیین کورد دکر.^(۱۰۰)

دگەل بہر فرہہ بوونا ئہردی سہرہلدانی حکومەتا تورکی ہیژہکا مەزن
 ہنارتہ دەفہرا سہرہلدانی، و پشتی چہند شہران، ہیژا تورکی شیا گہلہک
 دەفہران کونترول بکەت، وشیخ سعیدی ل ۱۵ ی نیسانا سالا ۱۹۲۵ ئی ژ ی بگریت،
 شیخ ل گەل چہند ہەقالین وی پیشکیشی دادگہہکا لەشگری بنافی دادگہہا

(۹۶) شیرکۆہ: المصدر السابق، ص ۹۴؛ ہسرتیان، کردستان ترکیا...، ص ۶۷-۷۱.

(۹۷) Geoffrey Lewis: Modern Turkey, (London, 1965), third edition, p 88.

(۹۸) جمال خزندہ دار: رابہری روژنامہ گہری ی کوردی، (بغداد، ۱۹۷۳)، بپ ۱۵۳؛ د. صدیق صفی زادہ
 بورہکەیی: تاریخ کرد و کردستان...، ص ۳۱؛ کونی رەش: الأمیر جلادت بدرخان...، ص ۵۱؛
 کونی رەش: میر جەلادەت بەدرخان، سەر تیب مەنسوری لە گوفاارا ((کرزەل گول)) ہەلبزارتیہ
 وئینایہ سەر فی رینقیسی، گوفاارا سروہ، ژ ۶۸، اورمیہ، ۱۳۷۰، بپ ۷۲.

(۹۹) کونی رەش: الأمیر جلادت بدرخان...، ص ۵۱.

(۱۰۰) بابا مردوخ روحانی: المصدر السابق، القسم الثاني المجلد الثالث، ص ۵۲۸؛ عیسی: المصدر
 السابق، ص ۲۰۱؛ جمال بابان: تیشکیک بہ سەر خەباتی بەدرخانہکاندا، گوفااری بہیان، ژ ۱۰،
 بەغدا، ۱۹۷۳، بپ ۵.

سەربخوینی کر،^(۱۰۱) وئەفئ دادگەھئ حوکمئ سیدارەدانئ دانا سەر وان ول ۲۹ی
خزیرانا سالا ۱۹۲۵ بریارا سیدارەدانئ بجه ئینا، دگهل شیخ سەعیدی (۴۸) ژ
سەرکرده وکەسایەتین کورد هاتنه سیدارەدان.^(۱۰۲)

وہسا دیارہ کو پشتی ب دویمای ئینانا سەرهلدانئ جەلادەت ژ تورکی
دەردکەفیت و جارەکا دی دگەھیتە ئەلمانیا فە، و بەردەوامی ددەتە خواندنا
خوہ یا حقوئی و باوەرناما بەکالریوسی دفی بواری دا ب داوی دئینیت، پشترە
فەدگەریت میسرئ، بەلئ پشتی مرنا بابئ وی ئەمین ئالی بەدرخانئ ل سالا
۱۹۲۶ئ بەرەف بەیروتئ دچیت ول جەم مامئ خوہ خەلیل رامی ئاکنجی
دبیت.^(۱۰۳)

(۱۰۱) سلوبی: المصدر السابق، ص ص ۱۱۰-۱۱۱.

(۱۰۲) ولید حمەدی: المصدر السابق، ص ۳۶۵؛

Hişyar: Dîtin û Bîrhainén min ...،rr294-296

(۱۰۳) کونی رەش: الأمیر جلادت بدرخان...، ص ص ۵۱-۵۲.

بابه تی سیی

به درخانی و روئی وان یی رهوشنبیری دناقبهرا سالیین ۱۹۱۸-۱۹۲۷ ی دا

د قوناغا پشتی شهرئ جیهانیی ئیکئ دا، بتایبهتی دماوئ دناقبهرا سالیین ۱۹۱۸-۱۹۲۷ دا، کاروانئ بزاقا رهوشنبیریا نهندامیین مالباتا بهدرخانی یان یا بهردهوام بوو، وهک بهرگریهک ژ نهتهوئ کورد هممبهری وئ سیاستا حکومتا تورکی بکار ئینای بهرامبهر کوردان.

سورهیا بهدرخان، بهری شهرئ جیهانیی ئیکئ ژ ئیسته مبولئ دهردهگفت و بهر ب میسرئ تیکه لپن باش دگهل نوینه ریئ دهوله تیئ هه فیهیمان پهیدا دکهت ژ بو ب دهستقه ئینارنا ئالیکاریا بیانی بو پرسگریکا کوردی، و ژ ئالهکئ دی فه سوریایی هه فیه ندیئ باش دگهل کوردیئ ل میسرئ دئاکنجی هه بوون.^(۱۰۴)

سورهیا بهدرخانی ل بن نافئ (عزیزی نهحمهد) روژناما کوردستان (۱۹۱۷-۱۹۸۱) خولا سیئ ب زمانی کوردی (دهفوکئ بوتانی) و تورکی دهرئیخست. و یازده ژماره ژئ دهرکهفتن، ههر ژمارهک ژ (۴) روپه لا پیکدهات، ژمارا ئیکئ ل ۱۲ ئیلونا سالا ۱۹۱۷ دهرکهت و ژمارا دوماهیئ ل ۲۸ کانینا دوویئ ل سالا ۱۹۱۸ دهرکهت.^(۱۰۵)

(۱۰۴) مالمیسائز: البدرخانین... ص ۸۰.

(۱۰۵) بنیره، کوردستان، یهکهمین روژنامهی کوردی دهوری سییهیم ۱۹۱۷_۱۹۱۸، کوکردنه وه پیشهکی د. کهمال فوناد، (سلیمانی، ۱۹۹۸). هندهک دیار دکهن کو نهف روژنامه دخولا سیئ دایه، وئهو ل ل سالیین ۱۸۹۸-۱۹۰۲، دخولا ئیکئ دایه، ویا سورهیا بهدرخانی دناقبهرا سالیین ۱۹۰۸-۱۹۰۹ دا دهرکهتی خولا دووی یه.

سەرگوتارا ژمارا ئیکی ژ فی روژنامی ل دور ئەگەر و ئارمانجا دەرکەفتنا
فی روژنامی بوو، دفی سەرگوتاری دا هاتیه:

رویدانی شەری جیهانی ئیکی بەر ب دویمای دچن و دەرەت یا
بەرەرەهە ئەم کار بکەین بو بلندکرن و گەهاندا دەنگی مللەتی ژ بو
بەدەسەئینانا ماف و خوەستەکین نەتەویدی یین مللەتی کورد، مە ئەف روژنامە
دەرئێخستیه ل دویف وی ریکا میر بەدرخان و لاوین وی بو رون و ئاشکەرا کرنا
ریکی بەر ب جهئینانا ماف و سەر بەخویا کوردان.^(۱۰۶)

بابەتین سیاسی و دیروکی جههکی گرنگ دناف روپەلین روژناما کوردستان
دا هەبوو، و بابەتین سیاسی دگریدای بوون ب رەنگی حوکمی لامەرکەزی و
گرفتاریا ریفەبەریا خودموختاری دا (الاداره الداتیه)، د ژمارا ئیکی دا بابەتی ب
ناقئ (عدم مرکیتی و مختاریت اداریی) هاتیه بەلافەکرن، و ئامازە ب سیاسەتا
حکومەتا ئیتحادیا (حکومه الاتحاد و الترقی) دکەت نەمازە بەرامبەر کوردان، و
خویا دکەت وان سیاسەتا وان ژ بو تەتریکرنا کوردایە،^(۱۰۷) دژمارین (۱۰-۲) ب
دریژی و برەنگەکی زانستی ئیدیەمی (نە مەرکەزی، ریفەبەریا خودموختاری) ژ
ئالی سیاسی و یاسایی شروفا دکەت، و سەبارەت فی بابەتی ژ گەلەک نمونا ژ
حوکمی دەولەتین ئوروی دەینیت، د ژمارا (۱۰) دا روژنامە دیار دکەت: دەولەتین
کو مللەتین وی ژ ئیک نەتەو و ئیک ئابین بن حوکمی نەمەرکەزی بو پیدفی یە
ژ بو ریفەبەرنا کاروبارین خوە، بەلئ دەولەتین کو مللەتین وی ژ نەتەو و ئابین
جودا بن بتنی نەمەرکەزیەت بو بەس نینە، بەلکو پیدفی یە حوکمەکی
خودموختای یە.^(۱۰۸)

روژناما کوردستان جارەکا دی پیدا دچیت و دببیزیت: ئەم بتنی داخووزیا

(۱۰۶) بنیره ژمارا(۱) ل کوردستان یەکەمین روژنامە ی کوردی، دەوری سی یەم ۱۹۱۷-۱۹۱۸... بپا

(۱۰۷) بنیره ژمارا(۱) ل کوردستان یەکەمین روژنامە ی کوردی، دەوری سی یەم ۱۹۱۷-۱۹۱۸... بپا

(۱۰۸) بنیره ژمارا(۱۰) ل کوردستان یەکەمین روژنامە ی کوردی، دەوری سی یەم ۱۹۱۷-۱۹۱۸... بپا

نهمه ركه زيه تى ناكهين، بهلكو مه پتر ژوى چه ندئى دفتيت، چونكه سيسته مى نهمه ركه زيه تى دئى هاريكاريا حكومه تا ئيتحاديا كهت كو دهستى خوه بكه ته دنا ف سه روبه رى مه يى نافخويى دا، ديسان خوه يا دكه ت: بهرپرسين ئوسمانى گه لهك ژ حوكمى نهمه ركه زيتى ل كوردستانى دترسن، چونكه ب هزرا وان نه ف رهنگى حوكمى دئى مه پالدهن كو داخوازيما حوكمه كى سه ربه خو بكه ين. و ل دويماهيا بابه تى هاتيه: نه گه ر حكومه تا ئوسمانى باوه رى ب حوكمى نهمه ركه زى ل كوردستانى نه كر، هينگى نه م دئى خه باتى كه ين ژ بو بجه ئينا نا سه ربه خويى ل كوردستانى.^(۱۰۹)

ژ بابه تين گرئيدايى ب ديروكا كوردان فه، بابه تى (خبركى دو) ئانكو (دهسپيك) كو دفى روژنامى دا هاتيه به لافكه رن، دفى بابه تى دا هاتيه: هه تا نوكه ل سه ر كورد و ديروكا كوردى هاتيه نفيسين، و كاودانين شه رى ده رفه ت نه دايه ملله تين دى كوردان بنياسين يان ل سه ر ديروكا وان بنفيسين. هه ر وه سا پيدا دچيت و ديار دكه ت كو په رتوك هه يه ل سه ر ديروكا كوردان (مه به ست ژى په رتوكا شه رفنامه يه) و ديار دكه ت كو دئى هندك بابه تان ژ فى په رتوكى دنا ف روپه لين روژناما كوردستان دا به لافكه ت،^(۱۱۰) ب زمانى كوردى دمارين (۱۱-۲) دا، وب زمانى توركى دژماره (۱۰-۲) دا به لافكرينه.

فى روژنامى دهنگ و باسپين شه رى جيهانيى دژماره (۳-۱) دا به لافكرينه، و نه ف بابه ته نه ب زمانى توركى ژى به لافكربوون، و دقان بابه تان دا هاتيه كو له شكريى ئوسمانى و ژبه ر لاوازيما حكومه تا ئتحدايان دفى شه رى دا شكه ستيه.^(۱۱۱) جهى گوتنى يه كو گه لهك نامه ژ نفيسه ر و كه سپن ئايينى دگه هشته

(۱۰۹) بنيره ژمارا (۱۰) ل كوردستان يه كه مين روژنامه ي كوردى، دهورى سي يه م ۱۹۱۷-۱۹۱۸... بپ ۲۷

(۱۱۰) بنيره ژمارا (۱) ل: كوردستان يه كه مين روژنامه ي كوردى، دهورى سي يه م ۱۹۱۷-۱۹۱۸... بپ ۲

(۱۱۱) نه وشيروان مسته فا نه مين: چه ند لاپه ره يه ك له ميژوى روژنامه مانى كوردى ۱۸۹۸-۱۹۱۸، به رگى

يه كه م (سليمانى، ۲۰۰۱)، بپ ۱۹۴

روژنامی و داخواز ژ روژنامی دکر کو گرنگیی بدهته سهروبهری زانستی ل کوردستانی و فهکرنا خواندنگههان ل دهقهريڼ کوردی، دناما (ملا ا. کامی ژ زانکویا نهز ههردی) دا هاتیه: د روژناما کوردستان کار دکهت ژ بو بلندکرنا جهی کوردان د ناف مللهتین بیانی دا.^(۱۱۳)

روژناما کوردستان د شهري جیهانیی ئیکی راوهستیانا دا، و نهگهريڼ راوهستیای وی ههتا نوکه ددیار و ناشکهرای نینن، بهلی دبابهتین روژنامی دا دیار دبیت کو (ژ بلی نامین گههشتینه روژنامی) سورهیا بهدرخانی نفیسینه، و لثیری شیانیڼ سورهیا و ئاستی وی یی رهوشهنبیرییی بهرز دیار دبیت.^(۱۱۳)

کامیران بهدرخان نافهکی دی بو ژ مالباتا بهدرخانی یان، کو رولهکی بهرچاف دپیشقهبرنا باری رهوشهنبیری یا کوردی دا ههبوو، و ب ریکا بهلافهکرنا چهندیڼ بابهتان دروژنامه و گوفاړین پستی شهري جیهانیی ئیکی ل ئیستهمبولی دهرکهتین، ژبلی پشکداریا وی دروژناما سهربهستی دا^(۱۱۴) کامیران ئیک ژ نفیسهريڼ گوفاړا (اجتهاد) یاکو عهبدوللا جهودهتی دهرئیخست، و گوفاړا (ژین) نهوا کومه لا پیکهاتیڼ جفاکی یا کوردی دهرئیخستی. د گوفاړا (اجتهاد) کامیران بهدرخان نهف بابته ب زمانی تورکی بهلافهکرینه:

۱- کورد فهکولینهکا دیروکی جفاکی، ژماره (۱۳۰)، ۱۴ چریا دووی ساللا ۱۹۸۱ نهف بابته پیداجوونهک بو کو کامیران بهدرخانی کری ل سهر پهرتوکی کو بابتهی وی ل سهر کوردان و دفی پیداجوونی کامیران دیار دکهت کو حکومهتا ئوسمانی گرنگی نهداپه فهکولینیڼ جفاکی و

(۱۱۳) بنیره ژمارا (۳) ل کوردستان یهکهمین روژنامهی کوردی، دهوری سی یه ۱۹۱۷-۱۹۱۸... بپ ۹.

(۱۱۳) بنیره ژمارا (۴-۶) ل کوردستان یهکهمین روژنامهی کوردی، دهوری سی یه ۱۹۱۷-۱۹۱۸... بپ ۱۳،

۲۱.

(۱۱۴) کونی رهش: فی الذکری المؤیة لمیلاد الدكتور کامیران عالی بدرخان، مجلة مةتین، العدد(۴۷)،

کانون الأول، (دهوک، ۱۹۹۵) ص ۹۲.

دیروکی ل سەر کوردان، ژبەر قی یهکی پەرتوکخانا کوردی هەتا نوکە نەبوویە ژێدەرەکی زانستی بو قەگولەر و نقیسەر. (۱۱۵) ل دویمایا بابەتی خوە دا کامیران دیار دکەت: وەلاتی مە پیدفی رێقەبەرەکا حکومی یە و ل سەر بنیاتی زانستی وئەکادیمی بەیتە دارێشتن. (۱۱۶)

۲- سامانی سەرۆشتی یێن کوردستانی، ژمارە (۱۳۳)، ۵ کانوینا ئیکی سالا ۱۹۱۸.

۳- پەیکەرێ کورد، ژمارە (۱۳۷) کانوینا دووی سالا ۱۹۱۹ (۱۷). (۱۱۷)

د گوڤارا (ژین) ژێ دا کامیران بەدرخان ئەف بابەتە بەلافەکر بوون:
۱- بو کوردستان (kürdistan içi) ب تورکی ژمارە (۳) چریا دووی سالا ۱۹۱۸. (۱۱۸)

۲- کورد و کوردستان، ب تورکی، ژمارە (۹) کانوینا دووی ۱۹۱۹. (۱۱۹)

د فان هەر دوو بابەتان دا، کامیران بەدرخانی ئاماژە ب هەر (۱۴) بەندی سەرۆکی ئەمریکی ویلسن کرینە ئەوین ل ۸ کانوینا دووی سالا ۱۹۱۸ راگەهانیدین و دیار کر کو ل دویف فان بەندان هەمی نەتەوہ دی گەهنە مافین خو یێن سیاسی. (۱۲۰)

(۱۱۵) بنێرە، مالیسانژ: البدرخانیون...، ص ۱۸۴-۱۸۶.

(۱۱۶) مالیسانژ: البدرخانیون...، ص ۱۸۶.

(۱۱۷) مالیسانژ: القومیة الكردية...، ص ۱۰۲.

(۱۱۸) JîN kovareka Kurdî-Tirkî 1918-1919, cild 1, wergêr ji tîpên Erebi Tîpên Lafînî (۱۱۸) ·M. Emî Bozarselan, ji weşanên Kombenda Kawa, (Hewlêr, 2001) r31

(۱۱۹) JîN kovareka Kurdî-Tirkî 1918-1919...r32.

(۱۲۰) JîN kovareka Kurdî-Tirkî 1918-1919...r34.

محهمهد ئوسمان بهدرخان،^(۱۳۱) ئيك ژ نفيسهريين روژناما كوردستان بوو يا كو دناقبهرا سالين ۱۹۱۹-۱۹۲۰ دهركهتي، د ژمارا (۵) دا بابتهك ب نافي (كارين ئهنديشهيي) بهلافهكر، مهردما في بابتهتي ئهو بوو كو وان هزيين د نافي روژنامين ئهرمهني دا هاتي رت كهت، و فان روژناما خوهيا دكر كو بازيارين وان، بهديس و گهلهكين دي دكهفته دناف ئهردي ئهرمهنيا و محهمهد ئوسمان ديار كرية، كو روژنامين ئهرمهنيان بهردهوام ئاماره و نهخشين جودا بهلافهكهن و ههمي ددويرن ژ راستيي. ل دور دادگهها داديا دهولي ديار دكهت كو دست بكاري خوه كرية، ودي ل سهر دانا مافين نهتهوهيي بين مللهتين زي هاتينه ستاندين دي رازيبيت(مهبهست ل فيري مافين كوردايه).^(۱۳۲) د بابتهكي ديكو ب نافي (پاشهروژا كوردين مشهختي) و ل ژمارا (۶) بهلاف بوويه، بهحسي سياسيئوسمانيا بهرامبهركوردان دكهت، مينا خرابكرن و تالانكرنا گوندين كوردان و ديروكرنا هزارا كوردان ژ گوند و دهقهرين وان و سهبارت حاكمين توركان، محهمهد ئوسمان بهدرخان دبيژيت: (حاكمين توركان دگونههبارن و خوه ژ زولم و زورداريا خهلكي دوير ناكهن، و ههمي رهنكين گونهها بكار دئينن بتني بو بجهئينانا هندهك پهژوهنديين خوهيين كهسوكي كو دوير ژ سيما و سالوخهتين مروفايهتيني)^(۱۳۳).

محهمهد ئوسمان بهدرخان، دبابهتي كورد و فنهژاندنا كوردستاني، كو ل ژماره(۸) بهلاف بوويه، باسي بهلافكرنا زانيني دناقبهرا كوردان دا دكهت، وديار دكهت كو پيشكهتنا كوردان ب زانيني فه گريدايه، وداخواز ژ رهوشنير وگهنجين

(۱۳۱) و مسا دياره كو پيزانين ل دور في كهسي دكين، ول سالا ۱۹۲۰ئ چويه بهردلوفانيا خودئ،

بنيره، ماليسانژ: البدرخانيون...، ص ۱۴۶.

(۱۳۲) بنيره، ماليسانژ: البدرخانيون...، ص ۱۴۷.

(۱۳۳) بنيره، ماليسانژ: البدرخانيون...، ص ۱۴۸.

كورد دكهت كو كارهكئ ههفپشك چبؤ ئافكارنا قوتابخانان بكهن.^(١٢٤)

لقيرئ خويا دبیت كو محهمهه ئوسمان بهدرخان مینا ههر رهوشنبرهكى دى یى كوردا، هزرا خوه بهرامبهر وان رویدانیئ دناف گورهپانا كوردی دهربریه، وهسا دیاره كو كیشین گهرم ل كوردستانی و وی سهردهمی ئهفه بوون:

١- داخوایا ئهرمهنیان ل سهر هندهك دهقهريئ كوردی.

٢- دویركرنا كوردان ژ لایى حكومهتا توركى ژ جه و گوندین وان.

٣- سهروبهريئ زانستی یى لاواز و پاشكهتی ل كوردستانی ب ئهنجامى سیاست و نه گرنگی پیدانا ئوسمانیان.

جهئ گوتنى یه بیژین دبیت هندهك ئهندامین دى ژ مالباتا بهدرخانیان بزافهكا رهوشهنبیری ههبیت، بهئى ژیدهرین ل بهر دهستى مه بتنى بهحسى بزافا ئهندامین ناف هاتی کریه (سورهیا بهدرخان، کامیران بهدرخان، محهمهه ئوسمان بهدرخان) ههر چهنده هندهك ژیدهر ناقيئ دى ژ مالباتا بهدرخانى یان دئینن، بهئى ب رون و ئاشكهرا بهحسى بزافا وان یا رهوشهنبیری ناکهن، وهكى یوسف کامل بهدرخان، و (مالیسانژ)ه سهبارهت کامل بهدرخان ل سالا ١٩٢٠ رولهكئ کارگیئ د بزافا رهوشهنبیری یا كوردی ل جورجیا ههبوو ل سالا (١٩١٤ کامل بهر ب جورجیا چوو بو پشتی سهرهلدانا سالا ١٩١٣ ب سهرنهكهتی)، بهئى (مالیسانژ)ه ب بهرفرهههیی بهحسى فى رولى ناکهت.^(١٢٥)

ژگوتنا نافهاتی دا دیار دبیت، كو ئهندامین مالباتا بهدرخانیان بزافهك بهرچاف دپیشكهتئا رۆژنامهگهريا كوردی وبهلاقرنا ههستى نهتهوى دا کریه، وناقین گهلهك ئهندامان دفى بواری دا دهیت، مینا ئهحمهه سورهیا وجهلادتهت بهدرخان وکامیران بهدرخان ومحمههه ئوسمان بهدرخان.

(١٢٤) بنیره، مالیسانژ: البدرخانیهون...، ص ١٤٩.

(١٢٥) مالیسانژ: البدرخانیهون...، ص ١٢٧.

دهرگه هی سیی

بزاقا سیاسی ورهوشنبیری مالباتا بهدرخانیا
دناقبهرا سالیین ۱۹۲۷-۱۹۴۲ ی دا

بابه تی ئیکی

بزاقا وان یا سیاسی ورهوشنبیری
دناقبهرا سالیین ۱۹۲۷-۱۹۳۲ ی دا

بابه تی دووی

بزاقا وان یا سیاسی ورهوشنبیری
دناقبهرا سالیین ۱۹۳۲-۱۹۴۲ ی دا

دهرگهه‌ی سیی

بزاقا سیاسی و رهوشنبیری مالباتا بهدرخانیا

دناقبه‌را سالیین ۱۹۲۷-۱۹۴۲ ی دا

سه‌ره‌ای هندئ کو گه‌له‌ک پی‌کول ژ بو کی‌مکرن ئاستئ بزاقا مالباتا بهدرخانیا و دوی‌رک‌رنا وان ژ ژیا‌نا سیاسی و رهوشنبیری یا کوردی دهاته کرن، ئی ئه‌وان به‌رده‌وامی دا بزاقا یا سیاسی و رهوشنبیری و دگه‌ل رهوشنبیری‌ن دی یی‌ن کورد خزمه‌تا خوه ژ بو بلندک‌رنا ئاستئ رهوشنبیری دناق کوردان دا به‌رده‌وام کر. ئه‌ندامی‌ن مالباتا بهدرخانیا پشک‌داری دوان رویدانی‌ن سیاسی دا کر، یی‌ن دناقبه‌را سالیین ۱۹۲۷-۱۹۴۲ی په‌یدا بووین، ژوانا روئی وان ددانه‌زاندنا کومه‌لا خویبوون دا ل سالا ۱۹۲۷ی، وه‌نده‌ک دبیژن ئه‌ف کومه‌له کو هه‌تا سالا ۱۹۴۶ به‌رده‌وامی ب بزاقا خوه کر، ژ گرن‌گترین ری‌کخستنئین سیاسی یی‌ن کو دقئ قوناغئ دا ودقوناغئین به‌ری قئ دهمی دا په‌یدا بووین.^(۱)

کومه‌لا خویبوون ژ ژبه‌ر کارتیک‌رنا گه‌له‌ک ئه‌ندامی‌ن وی تی‌گه‌ی نه‌ته‌وه‌یی ل سه‌رده‌می خوه به‌لافکر،^(۲) ئه‌ندامی‌ن کومه‌لی ب کریار هه‌ولدایه ده‌وله‌ته‌کا یا سه‌ربه‌خو ل چیا‌یی‌ن ئارات(ئاگری) دامه‌زاند، وگه‌له‌ک ژئه‌ندامی‌ن خوه ژبو ری‌قه‌به‌ریا قئ ده‌وله‌تی ده‌ست نیشان‌کرن. کومه‌ل شیا ری‌کخستنه‌کی ب دامه‌زینیت کو ژ گه‌له‌ک کومه‌لی‌ن دی یی‌ن ل به‌ر هه‌لوه‌شاندنئ پی‌که‌اتبوو، وب

(۱) روها‌ت الاکوم: خویبوون وئوره‌ آگری، ترجمه‌ بأشراف: رابطه‌ کاوا للثقافية‌ الكردية، مراجعة

شکور مصطفی(اربیل، ۱۹۹۹)، ص ص ۶۵.

(۲) P. RO. AIR 23-413-5088, The Khoybun society. A. I. (a). Baghdad, 11-5-1928

ریکا فی کومه لئ دهنگی مله تی که هشته ویلایه تین ئیگرتی و دهوله تین ئوروی
ئهو ژی ب رییا رهوشنیری و به لافکرنا دانه زانا ب زمانی و ئینگیزی و تورکی
وعه ره بی. (۲)

ئهندامین مالباتا به درخانیان رۆلئ خوه دژیانا رهوشنیری کوردی دا
دابقه را سالین ۱۹۲۷-۱۹۴۲ ئی دا هه بوو، وهکی سورهیا وجه لادته و کامیران به درخانی
کو هه ردوو نافین دویمایی پشته سال ۱۹۳۲ ئی دهست ب بزافا رهوشنیری کریه، و
ل بهری فی سالی رۆلئ وان یی سیاسی دناف کومه لا خۆیبوونی دا بوو، دکاری
خوهیی رهوشنیری دا ئهوان خزمه ته کا باش بو رهوشنیری کوردی دا کریه،
وجه لادته به درخان شیا وان سیاسی ورهوشنیری کورد یین بهر ب سوری
هاتین پشته سه رهلدانا ئاراراتی ب دویمایی هاتین ل دۆر کۆفارا هاوار کومبکته،
ژمارا ئیکئی ژ فی کۆفاری ل ۱۵ ی گولانا سال ۱۹۳۲ ئی دهرکه فته، فه کوله ره ک
دیژیت: جه لادته به درخان شیا کۆفارا هاوار بکته ره وگه هه کا رهوشنیری
وزمان حالی رهوشنیری کورد ل سوری، ژ بهر رۆلئ وی دفی بیافی دا گه له ک
هه فرکی بو وی ومالباتا وی پهیدا بوون، ژ وانا مالباتا جه میل پاشایی کو قه دری
جه میل پاشا وئه کرم جه میل پاشا. بوو هه رچه نده قه دری جه میل پاشایی
چه ند بابه ت ب تیپین لاتینی د کۆفارا هاوار دا به لافکرینه. (۴)

وهسا دیاره کو نه گه رین هه فرکی دناقه را مالباتا به درخانی وجه میل
پاشایی دا ل سه ر دهسته لاداریا سه رکیشیا بزافا نه ته وهیا کوردی بوو، به لئ نه ف
هه فرکیه نه ل دویف وی ئاستی فه کوله ره کی باس کری، دهمی دیارگری کو نه ف
هه فرکیه یا بهرچا ف بوو. (۵) هه ر ل وی دهمی قه دری جه میل پاشایی (ناسنافی

(۲) الاکوم: المصدر السابق، ص ص ۶۵.

(۴) نه ف بابه ته د لاپه رین دو یقدا دی هیته باس کرن.

Dr. M. Nuri Dersimi: Dersim ve Kurt Milli Mücadelesine Dair Hatiratim, (۵)

(Yayina, 1998), s 198

وی زنار سلوپی یه) چهند بابه‌تین ئه‌دهبی د کۆفارا هاوار دا به‌لافکرینه، وپشتی چهند سالان ب رهنگه‌کی باش باسی خه‌باتا وی یا ره‌وشنبیری کریه، وبقی رهنگی خواری: جه‌لادهت به‌درخان که‌سایه‌تیه‌ک به‌ریزه، و پیدفی ریژگرتنی یه، ئه‌و زی ژبه‌ر خزمه‌تا وی د بواری فه‌کولین و بژاندنا زمانئ کوردی دا، و ئه‌و قه‌نجی ل سهر هه‌می کوردان هه‌یه.^(٦)

(٦) سلوپی: المصدر السابق، ص ١٩٩.

بابه تی ئیکی

بزاڤا وان یا سیاسی و رهوشنبیری دناقبهرا سالیڤ ۱۹۲۷-۱۹۳۲ی دا

حکومهتا تورکی پشتی ب سهرکوتککرن سهرهلدانا سالا ۱۹۲۵ی دست ب کوشتن کوردان وتالانکرنا دهفهړین وان کر،^(۷) هه ر ل وی دهمی دیچچوونا ئەندامین پارت وریکخراوین سیاسی یین کوردی کر، ب تایبهتی ئەندامین جقاتا خوهسه ریا کوردی، یین کو سهرهلدانا سالا ۱۹۲۵ی ب ریقه بهری و ژ دادگه هین سهر به خویا تورکی قورتال بووین، ودهوله تی ئەف دادگه ه نافیری ژ بو ئەندامدانا سزای سیداره دانی ل سهر ئەندامین فی پارتی وکوردین پشکدار دسه رهلدانا ۱۹۲۵ی دانا بوو.^(۸) گه لهک ژ ئەندامین دی یین فی پارتی وژ بهر سیاسه تا تورکی بهر ب عیراق وسوری ودهوله تین ئوروی چو بوون، هه رچه نده بهرگری ل هندهک دهفهړین کوردی ل دژی تورکیا ما بوو،^(۹) به لی چ ریکخسته نا سیاسی نه بوون کو ئەفان شوره سگیرا ریکبختیت.^(۱۰)

H. C. Armstrong: Grey wolf. Mustafa Kemal. An Intimate study of a Dictator. (۷)
Books for Libraries press. Freeport,(New York,1972)p. 265)

(۸) شیرگوه: المصدر السابق، ص ص ۱۰۳-۱۰۴؛ جلیل وآخرون: الحركة الكردية...، ص ص ۱۴۷-۱۴۹.

(۹) جريدة الأحرار (بیروت)، العدد ۱۵۰۳، ۲۳ آب ۱۹۳۰؛ شیرگوه: المصدر السابق، ص ۱۰۷؛ عیسی:
المصدر السابق، ص ۲۱۵.

(۱۰) محمد صالح طیب صادق: خویبون وثورة آراءات ۱۹۲۶-۱۹۳۰، مجلة جامعة دهوك، تشرين الأول،
المجلد (۲)، العدد (۲)، (دهوك، ۲۰۰۰)، ص ۸۸.

چھئ ئاماژئ یه، کهسئین سیاسی ورهشنبری یئین به رب عیراق وسوریئ
هاتین دهست کومکرنا بهرمایئین سهرکردایهتئین کومهل وریکخراوئین سیاسی کر،
ب مهردما دهست نیشانکرنا سهرکردایهتیهکا نوی بوؤ بزافا سیلسی یا کوردی،
ونافئ مهمدوح سهلیمی دقئ بواری دا پهیدابوو، وپهیهوندیئین دناقهبهرا
سیاسیئین کورد ل سوریا وعیراقئ جارہکا دی خورتکرن، ژبوؤ گهنگهشا ہزرا
دامہزراندنا ریکخستنہکا دی یا کوردی، ههتا مهمدوح شیا ب ریکا پهیهوندیئین
خوہ دگهل ئهرمهنان ہاریکاری وپالپشیا وان بوؤ فئ ریکخستنا نوی ب دهستقہ
بینیت.^(۱۱)

پهیهوندی وههولدانیئین کهسایهتئین کورد ب ئہنجام هاتن دەمئ کومبوونہک
ہاتیه گرئدان ودقئ کومبوونئ دا بریارا ہاتہ دان کار بوؤ گرئدان کونگرہکئ
بہیت کرن ژبوؤ دامہزراندنا ریکخستنہکا سیاسی یا کوردی، ہەر دقئ کومبوونئ
دا جہ میژووا فئ کونگرہی ہاتہ دەست نیشانکرن، و بئہنجامئ فئ کومبوونئ
کومہلا خوئبوون ہاتہ دامہزراندن.^(۱۲)

کونگرئ دامہزراندنا کومہلا خوئبوون ل ۵ چریا ئیکئ سال ۱۹۲۷ئ ہاتہ
گرئدان،^(۱۳) و هہیف و نیقا قہکئشا، وگهلہک ژ کہسایهتئین کورد یئین جفاکی و
سیاسی دقئ کونگرہی دا پشکار بوون،^(۱۴) ژ ئہندامئین مالباتا بہدرخانیاں یئین

(۱۱) الاکوم: المصدر السابق، ص ۱۱.

(۱۲) پھیقا خوئبوون ب راما سہربہخویئ دہیت، بنیرہ، الاکوم: المصدر السابق، ص ۸-۱۰؛ حنا
عزو بہنان: الحركة الكردية في تركيا (۱۹۲۷-۱۹۳۸)، في د. خليل علي مراد وآخرون: القضية
الكردية في تركيا وتأثيرها على دول الجوار، (الموصل، ۱۹۹۴)، (مركز الدراسات التركية، جامعة
الموصل)، محدود التداول، ص ۴۶.

(۱۳) عبد الستار طاهر شريف: المصدر السابق، ص ۶۴؛ ژئدەر دبیژن ل دەسپئکئ ل مالا بابازیانی
(ئیک ژ ئہندامئین پارتا تاشناقا ئهرمهنی یه) بوو، پشترہ بوؤ ہافینگہہا بحمدون ہاتنہ
قہگواستن، دیسان ژئدەر ل سہر جہ ومیژووا گرئدانا فی گونگرہی نہ ریگکھفتی نہ، بنیرہ،
الاکوم: المصدر السابق، ص ۱۲-۱۳.

(۱۴) جلیل وآخرون: الحركة الكردية...، ص ۱۶۴.

پشکار جه لادمت به درخان بوو، کو لایه نی نه ته وهیی نوی دنا فقی کونگری دا
سه رکیشی دکر.^(۱۵)

ژوان خالی د گونگری بجمدون دا هاتینه په سندکرن ه لکرنا کومهل
وریخراوین سیاسی یین کوردی و دامه زراندا ریخستنکا نوی بناقی
خویبون،^(۱۶) نه ف خاله وهنده ک خالی دی بوونه پرؤگرامی کومه لی و نه ف خاله
ژی نه فه نه:

(۱) ه لکرنا کومه لی کوردی یین ب کار و دامه زراندا کومه له کا دی یا
کوردی یا نیگرتی کو ه می ئەندامین کومه لی ه لکری ب خوه
فه بگریت.

(۲) مه شکرنا شه رکه رین کورد ب چه کی نوی و ریخستن وان ل دویش
ریکین نوی یین له شکری وانا مه له بنده کی گشتی بو سه رکیشیا
شوره شی ل جیایین کوردستانی.

(۳) چیکرنا په یوه ندیین باشه و براینی دگهل حکومه تین ئیران و عیراق و
سوری.^(۱۷)

ل ده سپیکی بنگه هی کومه لی ل دیمه شقی بوو،^(۱۸) پشتره بو ه له بی هاته
فه گوهاستن، ئەو ژی ژ بهر چهنه ئەگه رین گریدایی ب ب سه روبه ری بزافا وی
فه، و ژبه ر دیفچوونا حکومه تا فرهنسی ل سالا ۱۹۲۸ی بنگه ه ل ه له بی هاته

(۱۵) دلاپه رین دیفدا نه ف بابه ته دی هیته باس کرن.

(۱۶) ژ وان کومهل وریخراوین هاتینه ه لکرن: کومه لا پیشکته تا کوردستان، کومه لا سه ربه خویا
کوردستان، کومه لا پیکهاتین جفاکی، وریخراوا مله تی کورد، بنیره، عبدالستار طاهر شریف:
المصدر السابق، ص ۶۴؛ جلیل: وآخرون: الحركة الكردية...، ص ۱۶۴؛ الاکوم: المصدر السابق، ص
۱۱.

(۱۷) شیرگوه: المصدر السابق، ص ۱۰۸-۱۰۹.

(۱۸) محمد ملا أحمد: المصدر السابق، ص ۴۸.

گرتن،^(۱۹) وبقی چهندی بزافئ ب رهنگهکئ نهینی هاته کرن.

دبوارئ سیاسی و رهوشنیری دا کومهلا خوئیوون بزافهک بهرچاف هه بوو، ل ۲۸ئ چریا ئیکئ سالا ۱۹۲۷ئ سهربه خویا کوردستانی راگه هاند وگوندئ کرئافا ل چیاپین ئارات وهک پایته ختهکئ بهروهخت بوئ فی دهولهتئ هاته دست نیشانکرن، وچهند لقین کومهلئ زی ل ناف ودهرقه ی کوردستانی فه کرن.^(۲۰)

دبوارئ لهشکری دا کومهلا خوئیوون سه رکیشیا سه رهلدانا ئارات ۱۹۲۷- ۱۹۳۰ئ کر بوو، وئیحسان نوری پاشا کر بوو سه رکردئ لهشکری یاگشتی یئ فی سه رهلدانئ، وئالایئ کوردستانی هنارتبوو دا ل دهفهرا سه رهلدانئ یهیت هه لویستن،^(۲۱) و ئارمئ سه رهلدانئ زی هنارتبوو دا شهرفان ب سینگی خوه فهکهن،^(۲۲) کومهلا خوئیوون ژئالئ ئیداری فه دهفهرا ئازادکری ریڤخستبوو وقائمه قامهک ورئقه بهرئ ناحیئ ل دهفهرئ دست نیشانکر بوو.^(۲۳) ئامازه زی

(۱۹) عبد الستار طاهر شریف: المصدر السابق، ص ۶۵؛ بهنان: المصدر السابق، ص ۴۹.

Emir Soureya Ali Bedir Khan: The Case of Kurdistan Against Turkey, By (۲۰) authority of Hoyboon Supreme Council of The Kurdish Government, (Philadelphia, 1938). p. 55;

- شیرگوه: المصدر السابق، ص ۱۰۹؛ دبهلگه نامهکا بهریتانی دا هاتیه کو لقئ کومهلئ ل سلیمانئئ ژ چهند رهوشنیری کورد پیکدهات، و په یوهندی دگهل شیخ مهحمودی و شیخ نهحمده بارزانی وگهله کین دی چیکریه، د. کهمال مهزههر: چهند لاپه ره بهک له میژووی گهلی کورد، ناماده کرن عهبدوللا زهنگه نه، (هولیر، ۲۰۰۱)، بهرگی دووم، بپ ۲۱۳؛ کونئ رهش: جمعیه خوئیوون ۱۹۲۷...، ص ص ۴۴-۴۵.

(۲۱) لوسیان رامبو: الكرد و الحق، ترجمه و قدم له ووضع حواشیه عزیز عبد الأحد نباتی (اربیل، ۱۹۹۸)، ص ص ۴۹-۵۰.

(۲۲) الجنرال إحسان نوری باشا: انتفاضة آگری ۱۹۲۶-۱۹۳۰، (مذکرات)، ترجمه صلاح بروراری، (بیروت، ۱۹۹۰)، ص ص ۵۴-۵۳؛ کونئ رهش: جمعیه خوئیوون ۱۹۲۷...، ص ص ۴۶-۵۷.

(۲۳) ئیبراهیم ههسکی کر بوو والیئ ئاراتئ، و تهیموور ئاغا کر بوو قائمه قام ل دهفهرا کورخانو مهلا ههسهن ئهفهندی زی ریقه بهرئ ناحیا بوئ بوو، وئیبراهیم ئاغا ریقه بهرئ ناحیا نهرونئ بوو، وموسا برکلی ئاغا ریقه بهرئ ناحیا کواخانئ بوو، بنیره، سلوبی: المصدر السابق، ص ۱۴۸.

دهیته کرن کو کومہ لئ ہندہک تایبہ تمہندیٰ نیتالی وئہ مریکی ژبو مہ شقکرنی ب شہرقانیٰ کورد وئافاکرنا کومہ لگہہکا لەشکری ل دہقہریٰ خواست بوون.^(۲۴) ل سوریی کومہ لئ ہیژہکا لەشکری ژ ئەندامین خوە پیکئینابوو ژبو پالپشیا سەرهلدانئ ناراراتئ، پشتی ئیحسان نوری پاشایی داخواز ژ کومہ لئ کری کو ہاریکاری پیکشیشی سەرهلدانئ بکەن، ہەردیسان چوار چەپەر ہاتنہ دەست نیشانکرن ژبو سفکرنا ہیژشا تورکا ل سەر سەرهلدانا نارارات، بە لئ ئەفان ہەر چوار چەپەر اچ سەرکەفتن نہبوو،^(۲۵) و بہاریکاریا ہیژا لەشکری یا حکومہتا ئیرانی لەشکری تورکان شیان سەرهلدانئ بہرہ لاف بکەن، وئیحسان نوری دگەل چەند ہەفالیٰ خوە چوونہ دناف ئاخا ئیرانی دا.^(۲۶)

کومہ لا خویبوون بزافہکا رەوشنیریا بہرچا ہہبوو، وچەند دانہزانہ ل دۆر دیرۆکا بزافا نەتہوہیا کوردی ژبو سەرہہخویا کوردستانئ بہ لاف کربوون، دیسان ئەفان دانہزانا سیاسەتا حکومہتا تورکی ژبو نہہیلانا کوردان باس کریہ، و ژفان دانہزانان:

(۱) داخوازی ژبو کوردین ل ویلائیہتین ئیکگرتی ل ۲۰ی خزیرانا سالا ۱۹۲۸ئ.

(۲) پەرتووکا کیشا کوردی یا دکتور بلەچ شیرگۆہ ل سالا ۱۹۳۰ئ.^(۲۷)

(۳) بە لافۆکا ہەشتئ (کورد ل بہرامبەری لیبورینا تورکی) ل ۲۹ئ چریا دووی سالا ۱۹۳۳ئ.^(۲۸)

وہسا خوەیا دبیت کو تا سالا ۱۹۴۶ئ کومہ لا خویبوون وەک ریکخستن ما

(۲۴) عبدالستار طاہر شریف: المصدر السابق، ص ۶۵.

(۲۵) سلوی: المصدر السابق، ص ۱۵۲؛ محمد ملا أحمد: المصدر السابق، ص ۶۵-۶۷.

(۲۶) محمد ملا أحمد: المصدر السابق، ص ۶۶-۶۷؛ کونی رەش: جمعیة خویبون ۱۹۲۷...، ص ۵۰؛ صادق: المصدر السابق، ص ۹۶.

(۲۷) دئ دلپەرین دویقدا باس دئ ہیته کرن.

(۲۸) بنیرہ، عبد الستار طاہر شریف: المصدر السابق، ص ۶۶.

بوو، بهلې پشتمې نه مانا سهرهلدانا نارارات روځي وي د ناستې سياسي دا نهرېك و پيك بوو، و دوو بهرگي ژي دنافبهرا نه ندامين وي دا په يدا بوونه.^(۲۹)

ژبزاڅا في كومهلي دنافبهرا سالي ۱۹۲۷-۱۹۳۲ وي روځي مالباتا به درخانيان دريځخستن وسهر كيشيا في كومهلي ديار وناشكرا دبیت، وناځي گهلهك ژ نه ندامين في مالباتي دگهل ناځين وان كهسان يين نه ف كومهله دامه زراندي، وژوانا جهلادته به درخان، خهليل رامي به درخان، نه حمده سوره يا به درخان، وكاميران به درخان، د وي ليستا نه حمده عه بدوله حمان ناځايي^(۳۰) و فه كوله ره كي دي دا به لافكري ناځي جهلادته به درخاني دهيت.^(۳۱) دبه لگه نامه كا به ريتاني دا ناځي جهلادته به درخان، خهليل رامي به درخان ومير خان(دبیت مه به ستا ل فيري سوره يا به درخان بيت)^(۳۲) و كوچيرا ديار دكهت نه حمده سوره يا به درخان وكاميران به درخان پشكداري دگونگري نيكي يي في كومهلي ل بحمدون كويه، بهلي ئامازه ب وي چه ندي ناكهت كو بو نه ندامين ليژنا مهركهزي هاتبته هه لبرارتن.^(۳۳) د ليستا كوني رهش دا ناځي جهلادته به درخان، كاميران به درخان، نه حمده سوره يا به درخان، وخهليل رامي به درخان دگهل ناځين وان كهسان دهيت يين كومهل دامه زراندي.^(۳۴)

ژ گوتنا ناځهاتي ديار دبیت كو جهلادته به درخان ژ دامه زرينه رين في كومهلي بوو،^(۳۵) و دناځ كومبوونا نيكي دا نه وي رهوتي نه ته وهيي كوردي يي نوي

(۲۹) محمد ملا أحمد: المصدر السابق، ص ۸۴.

(۳۰) محمد ملا أحمد: المصدر السابق، ص ۴۴.

(۳۱) ژ الاكوم: المصدر السابق، ص ۱۹. هاتيه فه گوهاستن

Air 23-413-5088 Secret, ADVANCE ABSTRACT OF INTEIGENCE No. 20 (۳۲)

-dated 19th May 1928

(۳۳) كوچيرا: المصدر السابق، ص ۱۱۵.

(۳۴) كوني رهش: جمعیه خويبون ۱۹۲۷...، ص ص ۴۱-۴۲.

(۳۵) دهرسيمي: المصدر السابق، ص ۲۸۹.

سەرکیشیکریه، و گهلهك ژ رهوشنیرین کورد پالپشتیا وی دکر، بهئی وهسا دیاره ژ بهر نهئامادهبوونا خودان هزرین میانروهی دکومبوونا ئیکا دا دهرهفت بو روتی نهتهوی پهیدا بوو، کو قی هزری دناڤ پرۆگرامی خوه دا پهیرهوبهکت.^(۳۶)

سهید عهلی رزا کۆری شیخ سهعیدی سهرکیشی سهرهلدانا سالا ۱۹۲۵ی ژ وان کهسا بوو، یین خودان هزرین میانروهی، وپشکداری دکونگری ئیکی دا نهکریه چونکه دهستههلدارین بهریتانیا دهرهفت نه دابوو ل گونگری نافیری یی کومهلی نامادهبیت، وی دهمی سهید رزا ل عیراقی، وپشتی نهمانا سهرهلدانا بابی وی نهو بهر ب عیراقی هاتبوو.^(۳۷) ل قیری ههستی نهباش یی بهریتانیا ل هههمهیری کومهلی دیار دبیت.

جهلادتهت بهدرخان ژ وان کهسان بوو یین ل سهه ریکهفتنا کوردی ئهرمهنی ئیمزا کی، کو نهه ریکهفتنه ل سالا ۱۹۲۷ی دناڤههرا کومهلا خویبوون وپارتا تاشناک ئهرمهنی هاتیه مورکرن.^(۳۸) جهی گوتنی یه بیژین جهلادتهت بهدرخان ههه ژسالا ۱۹۲۸ی سهرکیشیا کومهلی کریه.^(۳۹)

وی سههدهمی بنگههی کومهلی ل باژیری ههلهبی بوو، وهکی بهری نوکه مه دیارکری،^(۴۰) ژ بلی کارای وی یی سیاسی وریکهختنی دناڤ قی کومهلی دا نهوی دکریارین لهشکری ژی دا پشکداری کریه، وبتایبهتی ل سهه سنووری تورکی

(۳۶) صادق: المصدر السابق، ص ۹۰.

(۳۷) محمد ملا أحمد: المصدر السابق، هامش ص ۴۴.

(۳۸) محمد ملا أحمد: المصدر السابق، ۱۴۰-۱۴۱، ۱۴۸-۱۴۹؛ الاکوم: المصدر السابق، ص ۷۷

(۳۹) AIR 23-413 5088. The Khoybon Society. A. I. (a) Baghdad 11-5-1928

FO 371/40219 Research Department, Foreign Office, (The Kurdish problem),

PERSIA, 1944

McDonnell: Op. Cit. pp. 203,468 ؛Nikitine: Op. Cit. p. 871

علاءالدين سجادي: المصدر السابق، ص ۱۷؛ الاکوم: المصدر السابق، ص ۲۴.

(۴۰) عبدالستار طاهر شريف: المصدر السابق، ص ۶۵.

سوری، کو مەرەما فەن کریارا پالپشتیا سەرهلدانا ئارارات بوو، پشتی ئیحسان نوری پاشایی داخواز ژ خۆبیوون کری کریارین لەشکری ل سەر سنورئ تورکی سوری دەسپیکەن ژ بو سستکرنا هیرشا تورکی ل سەر شەرفانین ئاراراتئ،^(٤١) و ل دویف فی نەخشەیی هیرشا ئەندامین خۆبیوون ل سەر دەفەرا دناقبەرا رویبارئ فورات(جەرابلس) تا گوندئ عەین دیوهرئ ل شەفا ٤/٣ تەباخا سالا ١٩٣٠ئ دەسپیکر، وچوار جەپەر ژبو فی مەرەمی هاتبوون پیکئینان، و جەلادەت بەدرخان دگەل وی جەپەرئ ب سەرۆکاتیا حاجو ئاغایی بوو، و ئارمانجا فی جەپەری گرتنا دەفەرین ماردین ونسیبین ومديات وشەرناخ وجزیرا بوتان بوو، لئ ئەف جەندە بجە نەهات ئەو ژ ی ژبەر هیزا لەشکری تورکی.^(٤٢)

پشتی نە سەرگرتنا هەولا نافیری جەلادەت بو ماوەکی ل جەم حاجو ئاغایی ما، پشترە گەهشتە ریزین سەرهلدانا ئارارات، بەلئ دەمی ئەف سەرهلدانه ل سالا ١٩٣٠ئ توشی شکەستنی بووی، دگەل سەرکردئ سەرهلدانی ئیحسان نوری بەر ب ئیرانی چوو، و دبیزن ئەوی شاھی ئیرانی (روا بەهلهوی) و داخوازا هاریکاری بو کوردان کر، بەلئ شاھی داخوازی وی بجە نەئینا، ول بەرامبەری وئ چەندی شاھی جەئ بالیوزئ ئیرانی ل دەولەتەکا ئورویی پیشکیشکر، بەلئ جەلادەت ل بەر فی چەندی نەهات،^(٤٣) لەورا جارەکا دی ژ ئیرانی دەرکەت، و بەرەف عیراقئ هات، ل دۆر فی چەندی جەلادەت دبیزیت: دەمی من داخوازی شاھی بجە نە ئینای ئەز ژ تەهرانئ دویرکرم.^(٤٤)

(٤١) محمد ملا أحمد: المصدر السابق، ص ٦٥-٦٧.

(٤٢) کونئ رهش: جمعیه خوییون ١٩٢٧...، ص ٤٩.

(٤٣) کونئ رهش: الأمير جلادت بدرخان...، ص ٥٤-٥٣؛

Husén Hebeş: Raperîna çanda Kurdî di Kovara hawarê de, (Bonn,1996),r. 43-44

Herekol Azîzan: Kurdên Ecemistanê û hale wan,kovara Hawar, H(35),12 çiriya (٤٤)

paşîn,(sham,1941). R. 11, Weşanên Kombenda Kawa bo çanda Kurdî, (Hewlêr,2001)

r.855 - ددویفدا دئ: Hawar بکارئینین.

پشتی جهلاددت دگههئته عیراقی، دکهفئته ژیر چافدییریا بهریتانیا، ههتا کورد ژى ژبهرفى چافدییرى نه دشیان خوه نئزیکى جهلاددتى بکهن، وژبهرف گفاشتئین بهریتانى جهلاددت جارهدکادى فه دگهريت سورى نه خاسمه پشتى په یوهندى دنافبهرا تورکيا ودهسته لادارین فرهنسى ل سورى ل سهرف کئستى کومه لا خویبوون خوش بووین، وجهلاددت ل دئمه شقى ل گهل وان کوردین دهسته لادارین فرهنسى ژ سنورى تورکى سورى ئاکنجى دبئت. ول دئمشقى ژى دکهفئته ژیر ئاکنجیا ب کوهکى (الاقامة الجبرية).^(٤٥)

وهسا دهئته خوهیا کرن کو جهلاددت بهدرخانى دهست ژ کارى سیاسى دناف کومه لا خویبوون دا بهردایه، ودهست ب کارى رهوشنبرى کر،^(٤٦) ئیک ژ هه فچه رخی کومه لا خویبوون دبئزئت نه گهرى خوه فه کئشاننا جهلاددتى ژ خویبوون ل سالا ١٩٣٢ئى دزقرئت وئ دوه رهکيا دنافبهرا برائى وى کامیران بهدرخانى وکومه لى دا، ودهمى دکومبوونا کومه لى دا ل سالا ١٩٣٢ئى بریارا هه واهشاندا نه ندامهتیا کامیران بهدرخانى ده رئئخستى، جهلاددتى ژى کومه ل بجه هئلا،^(٤٧) و ئالاکوم ژى دیاردکعت جهلاددتى کارى سیاسى بجه هئلا ودهست بکارى رهوشنبرى کر، مه بهست ده رئئخستنا کوفارا هاوار ورؤناهى یه، کو نه ف خهباته دچارچوقى کومه لا خویبوونى دا بوو.^(٤٨)

بئ گومان سوهریا بهدرخانى نافه کئ گهش بوو دناف ریزین ریکخستنا کومه لا خویبوونى دا، ورؤله کئ باش دبوارى پرؤپاکندى بو کئشا کوردى ل ئوروپا وئهمریکا کرئیه، ژبلى کارى وى ژبو خورتنرنا په یوهندیان دنافبهرا کورد

(٤٥) جريدة الأحرار (بیروت)، العدد ١٥٠٣، ٢٣ آب ١٩٣٠؛ کونى رهش: الأمیر جلادت بدرخان... ص

(٤٦) الاکوم: المصدر السابق، ص ٧٣.

(٤٧) سلوبى: المصدر السابق، ص ١٩٩.

(٤٨) الاکوم: المصدر السابق، ص ٧٣.

وئەرمەنان دا. ول دویف ھندەك ژیدەران نافئى وى دگەل وان كەسان دەھىت يىن كومەل دامەزراندى، ديسان نافئى وى دگەل ئەندامىن ليژنا مەركەزىيا يا كومەلئى ھاتىە. ^(۴۹) سوردیا نوینەرى كومەلئى بۆ ل پاريس، وكومەلئى ئەو بۆ پرۇپاكندا كىشا كوردى وئاشكرا كرنا سىياسەتا نەباشا توركان ل بەرامبەرى كوردان شاندىە ویلايەتین ئیگگرتى، ديسان سەرکردى ئىتالى موسیلىنى ژى داخواز ژى كربوو، كو سەردانا ئىتالىا بگەت، وسوردیایى داخوازا وى بجه ئینا وبۆ ماوى (۱۵) رۆزان سوردیایى سەردانا ئىتالىا كر، دكومبونەكى دا سوردیایى موسیلىنى ھاریکاریا خوه ژ بۆ كوردان دیاركر. ^(۵۰)

سوردیا بەدرخان دگەل گریگور وارتنیانی ژ پارتا تاشنافا ئەرمەنى یە ل چریا ئىكى ساللا ۱۹۲۸ئى گەھشتنە ویلايەتین ئیگگرتى، وهەتا نیسانا ساللا ۱۹۲۹ئى ل ویلايەتین ئیگگرتى ما بوون، دقئى سەردانى دا سوردیا بەدرخانى بزافەك خورت ژ بۆ شرفەكرنا كىشا كوردى وكومكرنا ھاریکاریا دارایی وریكخستنى بۆ كومەلا خویبوون، ل ویلايەتین ئیگگرتى ئەرمەنپن ئاكنجین قئى دەفەرى دیتن، ول فلادلفیا پەرتووكا خوه یا بنافئى (The Case of Kurdistan against Turkey) ژبۆ دیاركرنا ئیش وئازارین مللەتى كورد بۆ ویلايەتین ئیگگرتى. ^(۵۱) راپورتا (جون كامیرون) قونصلئى بەرىتانى ل باژیرئى دیرویت یا ئەمرىكى ل ۱۸ نیسانا ساللا ۱۹۲۹ئى دیاركر، سوردیا بەدرخانى بۆ باژیرئى دیرویت رۆژەكى فەكىشا، پشترە ئەو وهەقالئى خوه وارتنیان بەرب فرەنسا چوون، ومەرەما قئى سەردانى داخوازا پالپشیا دەولەتەكا زلھیز بۆ كىشا كوردان وسەرھلانا ئاراتئى، وسوردیایى ژ كوردین ئاكنجین ویلايەتین ئەمرىكى ھاریکاری وەرگرتن، ونیزیكى

(۴۹) Nikitin: Op. Cit. p. 871. كونئى رەش: جمعیە خویبون ۱۹۲۷...، ص ۵۵.

(۵۰) FO13827, British Consulate, Detroit, Michigan 1929, No, 21 To FO

ل: حمدي، المصدر السابق، ص ص ۳۶۷-۳۶۸.

(۵۱) كونئى رەش: جمعیة خویبون ۱۹۲۷...، ص ۴۴.

٦٠٠٥٠ هزار دولار وەرگرتن، و سورهیا شیا گهلهك ژفان كوردان بكهته ئەندامین كومه لا خۆیبوون، راپورتین بهریتانی دیار دكهن سورهیا بهدرخانی نوینهری روسی ل ویلایهتین ئیگرتی دیتیه، ووهزیر ئی دهرقههیی یونانی ژی داخواز ژ سورهیایی کریه كو سهردهانا ئەسینا بكهت،^(٥٢) بهئی ژیدهرین تایبهت بقی بابهتی دیار ناكهن كو سورهیایی دگهل نوینهری روسیا كومبوویه و سهردهانا ئەسینا ژی نهکریه.

پشتی سهردهانا سوهریا ل ویلایهتین ئیگرتی و پاریس و ولهندن بدویمهای دهیت، دگههته بهیروتی، و دگهل وارتینیان ههز دكهت بهر ب بهغدا بچیت، وپشتی بگههته ئیران وهندی، بهئی وهزارهتا دهرهین ژیدرهستا (وزاره المستعمرات) بهریتانی ل دژی فی چهندی راوهستیا، وداخویانیهكا نهپهنی بو مهندوبی سامیی بهریتانی ل بهغدا (گلبرت کلایتون) هنارت، و دیارکر كو دهرهتی نه دهنه سورهیایی و وارتینیانی سهردهانا عیراقی بکهن، مهندوبی سامیی بهریتانی بهرسقا وهزیری نافیری ل ٢١ی گولانا سالا ١٩٢٩ئ دا، ههر دوی دهمی دا داخواز ژ ههمی بالیوزخان وقونصلخانین بهریتانی کر، كو هاریکاریا سورهیایی نهکهن بو سهردهانا وی بو عیراقی.^(٥٣)

٨ی تیرمهها سالا ١٩٢٩ئ سورهیا بهدرخانی داخواز ژ قونصلی بهریتانی ل بهیروتی کر، كو دهرهتی بدهنی دا بچیه عیراقی، ههر ل وی دهمی نامهك ب

FO 171\13823, British Consulate, Detroit, Michigan 1929, No, 21 To FO (٥٢)

فی: حمدي، المصدر السابق، ص ٣٦٧-٣٦٨.

PRO . Air 23/415. X/m 04583. Kurdish Nationalist Movement 18. 4. 1929-13- (٥٣)

12-1929: Copy. No 1040/c3/29, Personal and Confidential, To Sir Gilbert Clayton. From: H. E. Satow, Beyrouth, July 8th, 1929; PRO . Air 23/415. X/m 04583. Kurdish Nationalist Movement 18. 4. 1929-13-12-1929, Personal and Confidential, No S. O 1427, the Residency, Baghdad, 17th July 1929

ل: مهزههر: چهنه لاپه رهیهك له میژووی گهلی كورد...، بپ ٢٨٣-٢٨٨.

زمانی قهرنسی دا دەستی قونصلی نافی، وئەف نامە ل ۳۰ی خزیڕانا سال ۱۹۲۹ نفیسی بوو، وکیشا کوردی ودامەزراندنا کۆمەلا خۆیبوون هاتبوو باس کرن، هەر دفی نامی دا داخوایا هاریکاریا بهریتانیا کربوو، ژ بو قورتالکرن ژ سیاسەتا تورکی یا توند، وەسا دیاره کو دەستهلاداریا بهریتانی بهرسفا ناما سورهای نه دا بوو، ودهرفهت ژی نه دابووی کو بچیت عیراقی.

سوهریا ل سال ۱۹۳۰ی ل بهیروتی ئاکنجی دبیت، بهلی دەستهلاداریا فرهنسی بریارا دهرنئخستنا وی دهرنئخیت، ژ بهر هزرا فرهنسا کو ئەو پرۆپاکندهکا نه باش دنافهرا کوردان دا به لاف بکەت، له ورا ئەو بهر ب قاهیره دجیت،^(۵۴) و پهرتووکا بنافی (القضية الكردية ماضي الكرد و حاضرهم (جمعية خويبون الكردية الوطنية) - النشرة الخامسة -) دهرنئخیت، هندەک نفیسەر دوئ هزری دانه کو ئەف پهرتووک ژ نفیسینا جهلادەت بهدرخانی یه،^(۵۵) و هندەکین دی دوئ هزری دانه جهلادەتی ئەف پهرتووکە ب زمانی فرهنسی نفیسیه ومحهمهەد علی عهونی وەرگیرایه زمانی عهرهبی،^(۵۶) و صادق بهاءالدین دیار دکەت ئەف پهرتووکە ژ نفیسینا سورهاییی بهدرخانی یه ومحهمهەد علی عهونی وەرگیرایه عهرهبی،^(۵۷) ژیدەرکی دیار دکەت کو بلەج شیرگوه پیژانین ژ کوفارا هاوار وەرگرتینه، وئەگەر جهلادەت بیت چهوان دی هاواری بکارتینیت، بقی

(۵۴) جريدة الأحرار (بيروت)، العدد ۱۴۹۴، ۱۳ آب ۱۹۳۰؛ جريدة الأحرار (بيروت)، العدد ۱۵۰۲، ۲۲ آب ۱۹۳۰.

(۵۵) بابا مردوخ روحانی: المصدر السابق، بخش دوم، ص ۲۱۷؛ وذكر أحد الكتاب ان بلەج شیرگوه هو الاسم المستعار لمحمد علي عوني، نقلاً عن مالميسانژ: البدرخانيون...، ص ۸۲.

(۵۶) کهمال مهزهەر ئەحمەد: مێژوو کورته باسیکی زانستی مێژوو وکورد و مێژوو، (بهغدا، ۱۹۸۲)، ص ۱۸۹.

(۵۷) صادق بهاءالدین ئامیدی: جهلادەت بهدرخان، کوفاری زانیاری کورد- عیراق، ژ (۷)، (بغداد، ۱۹۸۰)، ص ۲۵۵.

چهندي بله چ شیرگوه سورھيا بهدرخان،^(۵۸) هه رچهنده بله چ شیرگوه دپه رتووکا
خوه دا باسئ سورھيا بهدرخان دبئژيت سورھيا بهدرخانی به لافوکه ل دور
سیاسه تا تورکان به رامبه ری کوردان به لافکره.^(۵۹)

وهسا ديار دبیت کو په رتووکا (القضية الكردية ماضي الكرد وحاضرهم)
وه رگيرانه ژ په رتووکا سورھيايی (The Case of Kurdistan against Turkey)
کو ل فالادلفيا هاتبوو چاپ کرن، و محهمه د عه لی عه ونی وه رگيرايه زمانی
عه ربه ی وهه لا ب هاریکاریا نفیسه ری و وی دهمی نفیسه ر ل میسرئ، و دبیت
وه رگيری هنده ک پیزانین زیده کربوون وهنده ک ژی کورتر بوون، و دقئ چهندي
دا ژی ناقئ سورھيايی دناق په رتووکئ دا هاتیه، ژبلی وی چهندي کو سورھيا
بهدرخان پتر یئ مژویلی لایه نیئ پرؤپاکندا کئشا کوردی بوو، و بتایبه تی دقئ
قوناعئ دا، سورھيايی بزافه ک خورت دناق کومه لا خو یبوون دا ژبو شروفه کرنا
کئشا کوردی.

سورھيا بهدرخانی ل قاهره خزمه تکا باش بو رهوشنیریا کوردی کریه، و
ل گهل فرج الله زهکی په رتووکا شه رهنامئ یا شه ره ف خانئ به دلیسی
به لافکره،^(۶۰) و محهمه د عه لی عه ونی دبئژگوتنا وه رگيرانی قئ په رتووکئ دا
دیار دکه ت کو ده ستخه ته کا قئ په رتووکئ ل جه م سورھيا بهدرخانی هه یه،^(۶۱)
به لئ وهسا دياره نه ف ده ستخه ته نه هاتیه به لافکرن.

کامیران بهدرخان ژی دگهل کومه لا خو یبوون بوو، هنده ک ژیدهر دبئژن ژ

(۵۸) کونئ رهش: الأمير جلادت بدرخان...، ص ۲۲.

(۵۹) بله چ شیرگوه: المصدر السابق، ص ۸۷.

(۶۰) عبد الرقيب يوسف: تابلؤ هونه ری یهکانی (شه رهنامه) ی ده ستخه تی شه رخنانی، گو فاری
رؤشنیرئ نوی، ژ ۱۱۵، (بغداد، ۱۹۸۷)، بپ ۲۶۱.

(۶۱) بنیره ببئژگوتنا محمد علي عوني في: الأمير شرف خان البديسي: شرفنامه، ترجمه محمد
جميل الملا احمد الروّبياني، (اربييل، ۲۰۰۱)، ط ۲، ص ۶۷.

دامه زرينه رين كومه لى بوو،^(٦٢) وئالاكوم دبئزيت كاميران بهرپرسي دارايى يى كومه لى بوو،^(٦٣) و سلويى دياردكهت نهو شيره تكارى كومه لى بوو،^(٦٤) ديسان كاميرانى ريقه بهريا نوينه راتيا خوئبوونى ل لوبنانى دكر،^(٦٥) ل سالا ١٩٣٢ى كاميرانى ريزين كومه لى بجه هيلان، چونكه په يوه نديين وي دگهل كومه لى نه خواهش بوون، وكومه لى ژ ئالى خواه بريارا دويركرنا وي دهرئوخست،^(٦٦) هر ژبه ر قى بريارى ژى جه لادهتى كومه ل بجه هيلان،^(٦٧) پشتى قى بريارى كاميران دگهل جه لادهتى به رهف خزمه تا به لافكرنا رهوشنيريى دنافبه را كوردان دا چوون.^(٦٨)

خه ليل رامى به درخان ژى ئه ندامى كومه لا خوئبوون بوو، وپشتى ب دويماهى هاتنا بزاقا مه لاتيى ١٩١٩ى ل به يروتى ئاكنجى ببوو، نافى دگهل وان كه سان هاتبوو يين كومه ل دامه زراندى.^(٦٩)

ژقى پيدا چوونى روى ئه ندامين مالباتا به درخانيان د بزاقا كومه لا خوئبوونى دا ديار دبببت، ب تايبه تى دبوارى رئي كخستن وراگه هاندنى دا. يوسف كامل به درخانى دماوى دنافبه را سالين ١٩٢٨-١٩٣٤ى بزاقه كا خورت

(٦٢) دهرسىمى: المصدر السابق، ص ٢٩١؛ آلاكوم: المصدر السابق، ص ٢١، ٤٤؛ كونى رهش: جمعية خوئبون ١٩٢٧...، ص ٥٧.

(٦٣) آلاكوم: المصدر السابق، ص ٢١.

(٦٤) سلويى، المصدر السابق، ص ١٩٩.

(٦٥) آلاكوم: المصدر السابق، ص ٤٤.

(٦٦) جگرخوين ديار دكهت ژبه ر هنده ك گرفتارين دارايى كاميران ژ كومه لى هاتبوو دويركرن، جگرخوين: سيرة حياتي، (ستوكهولم، ١٩٨٣)، ترجمة جوان ابو و ديLAN شوقي، (د. م، ٢٠٠٠)، ص ٢٢٢.

(٦٧) سلويى: المصدر السابق، ص ١٩٩.

(٦٨) سلمان عثمان: في الذكرى المئوية لميلاد الدكتور كاميران ...، ص ٩٨.

(٦٩) Air 23-413-5088 Secret, ADVANCE ABSTRACT OF INTEIGENCE No. 20

-dated 19th May 1928

ژبو به لافکرنا رهوشنیری وزمانی کوردی دا ل دهفهرا تهفلیس ل جورجیا کریه،^(۷۰) نفیسهرهک دیار دکهت کو پهپرسین جورجی پهیمان دایه یوسف کامل بهدرخانی ل سالا ۱۹۲۸ئ چهند قوتابخانا ل گوندین کوردان فهگهن، بهلی ژ بهر نهبوونا ماموستایین کورد نهف چهنده بجه نههات، یوسف کامل بهدرخانی وهک وانهبیژئ ل پشکا زمانی تورکی ل ترانس قفقاس وانه گوتینه.^(۷۱) ل سالا ۱۹۲۹ئ نهوی قوتابخانهک ل باژیرئ تهفلیسی بو کوردین وی دهفهری فهکر، ونهوی وانین زمان (ب تیپین لاتینی) و نهدهبی کوردی ل قوتابخانی دگوتن،^(۷۲) ویدیژن یوسف کامل بهدرخانی ل سالا ۱۹۲۹ئ پهرتووکه ل دور نهلفهبییا کوردی وب زمانی روسی چاپ کربوو.^(۷۳)

Hesen Mizgîn: Serpêhatiya gora Kamil Bedirxan Begé Aziz, Armanç ,h 121. (۷۰)

1991

(۷۱) میرازی: المصدر السابق، ص ۹۰.

(۷۲) مالیسانژ: البدرخانیون...، ص ۱۲۸.

(۷۳) مالیسانژ: البدرخانیون...، ص ۱۲۸.

بابه تی دووی

بزاڤا وان یا سیاسی ورهوشنبیری و ئهدهبی

دناقبهرا سالیڼ ۱۹۳۲-۱۹۴۳ی دا

به ریخودانهك ددیروكا مالباتا بهدرخانیا دناقبهرا سالیڼ ۱۹۳۲-۱۹۴۳ی، دیار دبیت كو ئهحمهد سورهبیا وجهلادهدت وكامیران بهدرخان ژئهندامیڼ بهرزین فی مالباتی نه وبهرهف كاری رهوشنبیری وبهلافكرنا هزارا نهتهوهبی دناقبهرا كوردان دچوون، نهخاسمه پشتی بو وان دیار بووی كو خهباتا چهكي ب ریکا بزاڤ وسهرهلدانا چ ئهنجام نهبوون، ئهو ژی ژبهه هیزا دهولهتین كوردستان داگیری كریڼ وسهروبهری گشتی یی نهباش ل دهفهریڼ كوردی. ئهف وی چهندی رادگههنیت كو ئهوان دهست ژ كاری سیاسی بهرنهدايه، بهلكو دچارچوقی كاری رهوشنبیری دا كاری سیاسی ژی ئهنجام دايه. هندهك ژ ئهندامیڼ مالباتی پهرتووك وكوتار ل دور سیاسیته دهولهتا توركی ویاسایین وی ل بهرامبهری كوردین دناڤ ودهرفهی دهولهتی بهلافكرینه.

پیزانین ل دور بزاڤا ئهحمهد سورهبیا بهدرخانی دناقبهرا ۱۹۳۲-۱۹۳۸ گهلهك دكیمڼ، وهسا دیاره كو ئهوی قاهره بجه هیلايه ول پارسی ئاكنجی بوویه، ودهست ب بزاڤا رهوشنبیری كریه، و ناماژین بچوویك ههنه كو ئهوی ل پارسی چهند پهرتووك وقهكولین وكوتار وبزمانیڼ ئهوروپی یین جودا نقیسینه،^(۷۴) ههه ل پارسی سورهبیا پهیهوندین دگهل كوردولوجی ورهوشنبیریڼ ئهوروپی

.Nikitinr: Op. Cit,p. 871 (۷۴)

چیکرینه، وپشکداری د کونگری دهولی یی ئینترۆپولوجی (ل بروکسل سالا ۱۹۳۵ هاتبوو گریدان) کریه، دفی کونگری دا سورهیای چهند به لاقوکین کورت وب زمانی فرهنگسی و بناق و نیشانین ل خواری پیشکیشی کونگری کریه: ئهدهبی مللی یی کلاسیکی کوردی، ئافهتا کورد ورۆلی وی یی جفاکی، پاشا سورهیای ئهف به لاقوکه هه رب وان ناق و نیشانان چاپکرینه.^(۷۵) دیسان سورهیای پهرتووکا ئقیسهرا فرهنگسی (مدام آنا لامپیریر / Madam Anna Lamperber'in) ژ زمانی فرهنگسی وهرگیرایه، وئهووی دوو پهرتووکیین دی هه بوون بهلی وهسا دیاره نههاتینه چاپکرن، ئهو ژی ئهفه بوون: تاوانبارین ترۆمبیلی ل دادگهها سان پاریس، و حکوومهتا عهزیزان ب ههفکاری دگهل کامیران بهدرخانه ئقیسیه. سورهیا تا دچیته بهردلوفانیا خودی ل سالا ۱۹۲۸ ل پاریسی دمینیت.^(۷۶)

جهلادهدت بهدرخانی دناقبهرا سالین ۱۹۳۲-۱۹۴۲ ئ خزمهتهك باش ژبو پیشیخستنا رهوشنیری و به لاقکرنا ههرا نهتهویی دناقبهرا کوردان کریه، و بزافا وی یا رهوشنیری دفی قوناغی دا ل سهه سی خالان بارقهدهبوو:

ئیک: بهرههفکرنا ئهلفابییهکا کوردی.

دوو: دههئییخستنا کوڤارا هاوار (۱۹۳۲-۱۹۴۳).

سی: به لاقکرنا چهندنین پهرتووکان و دبواری سیاسی و زمانهوانی و ئهدهبی

دا.

(۷۵) مالیسانژ: البدرخانین...، ص ص ۸۱-۸۲.

(۷۶) مالیسانژ: البدرخانین...، ص ص ۸۱-۸۲. ههتا نوکه من ژی ئهفه ههردوو پهرتووکه و فهکۆلینین دی نه دیتینه.

تێك: بهرهبهفكرنا ئەلفابهيا كا كوردی ب تییپن لاتینی

ژ كارین گرنگین جهلادته بهدرخانی دبوارئ رهوشنیری دا دانانا ئەلفابهيا كا كوردی و ب تییپن لاتینی بوو، وئهگه رین ههلبزارتنا تیا لاتینی دزفریت كو ئەف تیه پتر دگهل دهنگین كوردی دگونجیت ههر چهنده ب ساناهی ژی دهیته بكرائینان، دگهل وئ یهكئ كو زمانئ كوردی دگههیهته زمانین هیندو ئەوروپی. ^(۷۷) بئ گومان شههرهزاییا جهلادتهی دهنك زمانین دی دا هاریکاریا وی ژ بو دانانا فی ئەلفهبیئ کریه. ^(۷۸)

ئهو ئەلفهبیئا جهلادتهی دانایی و لسالا ۱۹۳۲ئ بهلافکری، بهرهمئ کارئ چهندنین سالا بوو، وجهلادتهی بخوه باسئ قوناغین ئامادهکرن و بهرهبهفكرنا ئەفئ ئەلفهبیئ کریه، وئامازه ب وئ رویدانی دکته كو ئەو پالدایی ههلبزارتنا تییپن بو ئەلفهبیئا خوه، و دیاردکته دهمئ ئەوی ل سالا ۱۹۱۹ دگهل میجر نوئیلی سهردانا دهفرین کوردی کری، كو نوئیلی هندهك پهیقین کوردی وب کورمانجی دنقیسین ودهمئ جارهاکا دی فیئرا دچوو دورست و بساناهی دخواندن، بهئ جهلادتهی دهمئ نقیسینین خوه دخواندن كو ب عهرهبی نقیسی بوون ب زهمهت دخواندن، پشتی فی رویدانی بو جهلادتهی دیار بوو كو تییپن لاتینی پتر ژ تییپن عهرهبی دگهل زمانئ کوردی دگونجیت، دسالین دویف دا جهلادتهی ئەف ئەلفهبیئا پیشئخست وهندهك تییپن ل سهر کیم وزیدهکرن، نهخاسمه پشتی تورکان ل سالا ۱۹۲۸ئ ئەلفهبیئا خوه راگههاندی، و بو دیار بووی كو

(۷۷) کونی رهش: ال میر جلادت بدرخان...، ص ۴۰۸؛ محهمهده بهکر: هاوار دهنگی زانین وخوه

ناسینئ، گوفاارا روژنامهفانی) ژ (۵)، سالی دووهم(ههولئیر، ۲۰۰۱)، بپ ۲۶۱.

(۷۸) ژبلی زمانئ کوردی جهلادتهی زمانین تورکی وفارسی و روسی ویونانی وئهلانی فرهنسی

وئینگیزی دزانین، کونی رهش: ال میر جلادت بدرخان...، ص ۱۰۹.

ههدهك تيب دنيزيكي ئهلفه بيا وانن.^(٧٩) وهسا دياره كو جهلادته چهند گرفتاري
 ژى ديتينه بمرهما دانانا ئهلفه بيكا ريك و پيك كو كورد ب ههمى دهفوكان خوه
 بكار بينيت.^(٨٠)

جهلادته بهدرخان گههشته وئ يهكى كو تيبين كوردى (٣١) تيبين
 رهسهنن، وئهف تيبه دگهل ههمى دهفوكين كوردى دگونجن، وجهلادته ل دور فى
 چهندي دياردكهت: ئهف ههر (٣١) تيبين كوردى دباشن بو ههمى دهنگين سهرهكى
 يين زمانى كوردى وبو ههرسى دهفوكين كوردى دباشن.^(٨١)

جهلادته ئهف ئهلفه بييه د هژمارا ئيكي يا كوفاارا هاوار دا بهلافكريه،
 وئهو تيبين د ئهلفه بييا خوه دا بكار ئينايين ئهفه نه: A- B- C- E- Ç- D- I- G-
 .H- X- Ê- J- Î- K- Q- U- L- M- N- O- P-R- S- Ş- T- Û- F- V- W- Y- Z
 ديسان جهلادته دياركر كو دزمانى كوردى دا (٨) تيبين دهنگدير (فاول)
 هه نه ودهنگين دى دهنگدارن (كونسانت)، وتيبا دهنگدير د زمانى كوردى دا نه
 كورت ودرپژه د ئيك وهخت دا بهلكو يان كورته يان درپژ. وتيبين دهنگدير دبنه
 تيبين كورت ودرپژ، يين كورت ئهفه نه:

E: وهكى (بهل bel - سهر der - دهر ser)

I: وهكى (من min - بن bin - فن qin)

U: وهكى (كورد kurd - كور kur)

و دهنگديرين درپژ ژى:

a : وهكى (ئاس as) (ئاڤ av) (ئاوا awa)

é : وهكى (نير ner) (زير zer) (دير der)

(٧٩) Celadet Alî Bedirxan: Pêsgotinek, Hawar, h(13), 14 çilyej Berê,sam, 1932, r2

- كونى رهش: الامير جلادت بدرخان...، ص ١١٣.

(٨٠) كونى رهش: الامير جلادت بدرخان...، ص ١١٣.

(٨١) Hawar, h(1), r2.

1: وهكى (جديد cedîd) (شین şîn) (زين zîn)
 û: وهكى (نور nûr) (قوونتار qûntar) (رووت rû) (دوور dûr)
 0: وهكى (دۆر dor) (سۆر sor) (كۆر kor)

دهنگين دهنگدار يين جه لادهدت به درخانى د گوتارا خوه دا ل هاوارئ

به لافكري ئه فه نه: .b, c, ç, d, g, h, x, j, k, q, l, m, n, p, r, s, t, f, w, y, z.

به رامبهري شان تيبا د ئه ره بي دا	تبيين دهنگدار د ئه لئه بيبيا جه لادهدتي دا
ب	B
ج	C
چ	Ç
د	D
گ	G
ه	H
خ	X
ژ	J
ك	K
ق	Q
ل	L
م	M

ن	N
پ	P
ر	R
س	S
ش	Ş
تا	T
فا	F
فا	V
و	W
ی	Y
ز	Z

جهلادت بهردرخانى ئاماژه ب هندی کریه کو هندهك تیپ دزمانی کوردی دا نین و کوردان ژ په‌یئین عه‌ره‌بی وه‌رگرتیه وه‌کی: (ض، ص، ط، ظ، ث، ذ)، کورد بقی ره‌نگی بکار‌دینن:

بکار‌ئینانا کوردی	تییین ژ عه‌ره‌بی هاتینه وه‌رگرتن
د	ض
س	ص، ث
ت	ط
ز	ظ، ذ

ديسان جهلادەتى دياركر كو تيبين (غ، ح) ل سەر زمانى كوردى هاتينه
 زيدهكرن ول هندەك دەفەرین كوردى دهيتە بكارئيينن وجهلادەتى بقی رنگى
 خواری دياركرينه: (ح - h̄ حال: h̄al)، (غ - x غار: xar).^(۸۲)
 هندەك دەنگین دى ژى هەنە وهكى (t', p', k', c'), بهلى جهلادەتى
 بكارنهئيينه، نقيسهرك ل دور فى جهندى ديار دكەت كو جهلادەت د وى
 هزرى دا بو كو ب ريكا خواندنى قوتابى دى فيرى فان دەنگان بيت، وجهلادەتى
 ئەف دەنگە ژ ئەلفبىيا خوه دويركرينه ب مەرهما ئاسانكرنا وى.^(۸۳)
 جهى گوتنى يه كو جهلادەت بەدرخانى كوڤارا هاوار و روڤاھى وچەند پەرتووك
 ب ئەلفەبىيا لاتينى بەلافكرينه، ئانكو بتنى ئەلفەبىيا لاتينى نە ئامادەكره
 بەلكو بەرھەمىن خوه يين رهوشنيرى ب فى ئەلفەبىيا وهشاندينه.

دوو: دەرئىخستنا كوڤارا هاوار (۱۹۳۲-۱۹۴۲)

جەلادەت بەدرخانى گرنگيا روژنامەگەريى د بەلافكرنا رهوشنيرى
 وهشياريا نەتەوهيى دناقبەرا كوردان دا ب كارەكى گرنگ دزانى، ژبەر فى يەكى
 ئەوى وهكى گەلەك ئەندامىن دى يين مالباتا بەدرخانيان دفى بوارى دا خزمەت
 كرىه، و داخوازەك بو وهزارەتا نافخويا سوريى ژبو دەرئىخستنا كوڤارا هاوار
 بلندكره، و ل ۲۶/۱۰/۱۹۳۱ رەزامەندى ل سەر داخوازي جەلادەتى ئيمزا بوو.^(۸۴)

Mir Heregol Azîzan: Rézana alfabéya Kurdî, çapxana Terekî, (Şam,1932). rr11- (۸۲)

12.

(۸۳) كونى رهش: الأمير جلادت بدرخان...، ص ۱۱۷.

(۸۴) بنیره: أمر الموافقة في دولة سورية، وزارة الداخلية، الديوان رقم ۶۲۲۴، ۲۶ تشرين الأول ۱۹۳۱.

پاشكو ژماره (۵).

ل ۱۵ گولانا سالا ۱۹۳۲ ژمارا ئىككى ژفى كۆفارى ل ديمه شقى دهر كهت، وژمارا داويى (ئانكو ژماره ۵۷) ل ۱۵ تەباخا سالا ۱۹۴۳ چاب بوويه،^(۸۵) كۆفار ل دەسپىكى پازده رۆژان جارەكى بەلافا دبوو، وھەتا ژماره ۲۴ ب فى رەنگى بەلاقبوو، بەلى ژمارىن ل دويفدا گىرودبوون، بۆنموونە ژمارا ۲۶ ل ۱۸ تەباخا سالان ۱۹۳۵ چاب بوو وژمارا دويفدا ئانكو ۲۷ ل ۱۵ نيسانا سالا ۱۹۴۱ چاب بوو، ئانكو شەش سالا كۆفار راوھستيا بوو، وئەگەرین فى گىروبوونى گفاشتنىن حكومەتا سوريى و ب پالپشيا فرەنسا وئىنگليزى، لگەل دەستكورتيا دارايى يا جەلادەتى بوون. كۆفار ب زمانى كوردى (ب ھەردوو دەفوكين كرمانجيا باكوورى وباشوورى) و فرەنسى بوو، پشكا كوردى ژ كۆفارى ژ (۲۰) رووپەلا پىكدەھات وپشكا فرەنسى ژ (۲-۴) رووپەلان پىكدەھات. ژماره (۱-۲۳) ب تىپين لاتىنى وعەرەبى بوو، بەلى ژ ژماره ۲۴ تا ژمارا داويى ب لاتىنى بوو.^(۸۶)

وھسا دياره كو جەلادەتى نافى كۆفارى كرىه ھاوار ب مەرھما وى چەندى ئەو بۆ كۆفار ببىتە ھاوارا كوردان بەرەف زانست و زانىنى، د رووپەلى ئىكى ژ ژمارا ئىكى دا ب فى رەنگى دنقىسىت: ھاوار دەنگى زانىنى يە. زانىن خوە ناسينە، خوە ناسين ژى مە رە رپيا فەلات و خوەشىي فەدكە. ھەر كەس كو خوە ناس دكە؛ دكارى خوە بدە ناسكرن.^(۸۷)

(۸۵) ھەرچەند جەلادەتى ئەگەرین راوھستيانا كۆفارى ديار نەكرينە بەلى وھسا دەھتە خوەيا كرن كو ژبەر گفاشتنىن حكومەتا سوريى و ب پالپشيا فرەنسا وئىنگليزى، دگەل دەست كورتيا جەلادەتى يا دارايى ئەف كۆفار راوھستيايە، بنپره كونى رەش: الأمير جلادت بدرخان... ص ۱۳۸-۱۴۱.

(۸۶) ل ژمارىن (۲۳-۱) جەلادەتى تىپا (k) بۆ دەنگى (ق) بكارديننا، بەلى دژمارىن دويفدا بۆ دەنگى (ك) ھاتە بكارئىنان پشتى نامەك بۆ وى ھنارتى وئەف پيشنيارە بۆ ديار كرى، بنپره على سيدو الگورانى: القاموس الكردي الحديث (كردي - عربي)، عمان، ۱۹۸۵، ط ۲، ص ۱۷؛ د. نور الدين زازا: ھاوار وچاندا كوردى، گوڤارا رۆژنامەڤانى/ ژ(۵)، سالى دووهم(ھەولپير، ۲۰۰۱)، پ ۲۵۲.

(۸۷) Hawar,h(1),15 Gulan 1932,r1.

جەلادەتی ئارمانجەك بۆ كۆفاری دانابوون، كو ژچەند بنەمايین سەرەكى پيكدەت وئەف بنەمايە ژى دژمارا ئيكي دا بەلافكرينه، ژ نافەروكا فان بنەمايان ديار دبیت، كو جەلادەتی فیايە گرنگي بدەتە ئەلفەبیا لاتینی ئەوا وی دانایی، وقی ئەلفەبیی دناف كوردان دا بەلاف بكەت، ژبلی هندەك بنەمايین دی یین گرنگ ل جەم جەلادەتی وەكى: زمان وگرامەر ودهفوكین كوردی، كومكرنا بەرهەمیین نفیسەرین كورد، فەكۆلینا سەرۆبەرئ سیاسی و جفاکی یی كوردان، گرنگی دان ب هونەرئ كوردی، وفەكۆلینا جوگرافیا كوردستانی وبەلافبونا هۆزین كوردی ل دەفەنرین كوردی.^(۸۸)

ژمارەكا باش ژ نفیسەرین كوردین ب نافدار بابەت وبەرەمیین خوە یین ئەدەبی دپشكا كوردی دا دفی كۆفاری دا بەلافكرينه، ژبلی جەلادەتی خیزانا وی رهوشەن بەدرخان^(۸۹) وچەندین نفیسەرین دی بابەت بەلافكرينه وەكى: كامیران بەدرخان و ئوسمان صیری(۱۹۰۵-۱۹۹۳)، قەدری جمیل، جگەر خوین، نور الدین یوسف (نور الدین زازا).^(۹۰) مصطفى أحمد بوطي، أحمد نامي، حسن هشيار، رشید كورد وجمیل حاجو...هتد. ژ نفیسەرین كورد ژ عیراقی یین بابەت د

(۸۸) Hawar,h(1), r 4-5.

(۸۹) رهوشەن بەدرخان: ل باژیری قەیسەری یا تورکی ل سالا ۱۹۰۹ ئی ژ دایك بوویە، دەرچوو یا پەیمانگەها ماموستایان ل دیمەشقی یە، ل سالا ۱۹۲۵ ل باژیری چ کەرەکا ئوردنی هاتیە دامەزراندن، پاشی بەر ب سویری هاتیە و وەك ماموستا هاتیە دامەزراندن، و ل سالا ۱۹۳۴ بوویە ئەندناما ئیکەتیا ئافرهتین سویری، و ل سالا ۱۹۳۵ بوویە خیزانا جەلادەتی و هەفکاری وی دیزافا رهوشنیری دا کریە، وچەندین پەرتووک بو زمانی کوردی و تورکی و عەرەبی وەرگریانە، دگەل دانانا چەند پەرتووکا ب زمانی عەرەبی، ل سالا ۱۹۹۲ ل باژیری بانیا ل سویری جوویە بەردلوغانیا خودی، ل دۆر ژيانا وی بنیره، مالیسانژ: البدرخان یون...، ص ص ۱۵۴-۱۵۵؛ کونی رهش: الأمیر جلادت بدرخان...، ص ص ۸۷-۸۹؛ Perwîn îzol: Rewsen (Bedirxan, Armanç,h(140), Tirmeh , Stockhlím,1993)

(۹۰) ل دۆر رۆئی وان دهاواری دا بنیره:

Husén Hebes: raperîna çanda kurdî di kovara hawarê de, (Bonn, 1996, r. 45-51)

كۆفارى دا به لافكرين: صالح اليوسفى، الشيخ ممدوح البريفكانى، أنور المايى،
گوران، توفيق وهبى، عبد الخالق ئەسىرى، شاكرا فتاح، فائق بيكەس، هەقندى
صورى، لاويكى كورد، على سيدو الكورانى و پيره مپرد.

جەلادەت بەدرخان ب ریکا كۆفارى شيا نفيسه رين كورد كوم بکەت و ئەف
كوردە ژ هەمى چينين جفاكى كوردى ژ نفيسه رهوشنير و وئاغا و مرؤفين
ئايينى و پاله وجوتياران پيکدهات.^(۹۱) ب رەنگەكى دى بيژين كوفارا هاوار وهكى
قوتابخانه كى بوو، چونكه گەلەك كەسان ب ریکا كۆفارى خوه فيرى زمانى
كوردى دكر، و ئەو ئەلفه بيا جەلادەتى دانايى وهكى وانه ل دەقەرین كوردى ل
عيراقى بو قوتابى وجوتياران دهاته گوتن، و ئەفە ژى ب ریکا ئەندامين كۆمەلا
هيو (۱۹۳۹-۱۹۴۵) دهاته كرن.^(۹۲)

جەلادەتى بەهرا پتریا بابەتین پشكا فرەنسى نامادەدكرن، و جاران ژى
كاميران بەدرخانى ئاليكاريا وى دكر، لگەل فى يەكى ژى هەندەك نفيسه رين
فرەنسى ژى بابەت دق پشكى دا دنقيسين مينا: روجر لیسكو R. LESCOT (۱۹۱۴-
۱۹۷۵)،^(۹۳) و ميشيليان Pr G. Michaelian، و بابەتین فى پشكى گرنكى ب فان
بابەتان دا بوو: زمانى كوردى، ئەلفه بيا كوردى، گرامهرا كوردى، فۆلكلورى
كوردى (چيروكا مەمى ئالان) و چيروك و ستران و حكايه تين هەمەرهنگين
كوردى.^(۹۴)

ژمارين كۆفارى دگەشتنه بەهرا پتریا دەقەرین كوردى و نه كوردى، و

(۹۱) د. نەلیدا فوكارو: كوردین سورین دەسپيكا ريكخستنا نەتەوهى ل ژیر دەستەلاداريا فرەنسى،

كوفار هاشيبون، ژ (۲-۳)، (بەرلين، ۱۹۹۸)، بپ ۹۰.

(۹۲) بنیرە، صلاح هرورى: مە ئەندامين هيو ژبير كرينه، رۆژناما براهيتى، ژ (۲۲۸۹)، ۱۰/۳/۱۹۹۷، ژ

(۲۲۹۰)، ۱۱/۳/۱۹۹۷.

(۹۳) ل دۆر رۆوى وى دهاوارى دا بنیرە:

Husén Hebes: Raperina çanda kurdî di kovara hawarê de, (Bonn, 1996), r. 51-52

(۹۴) (۹۴) كونى رهش: الأمير جلاوت بدرخان...، ص ص ۱۳۴-۱۳۵.

ژمارين وئ ههتا بهغدا، بهصرا، ديوانية، تههران، لوبنان، حيجاز، ميسر، فلسطين و ئەمريكا به لافبويينه، وگرؤقى به لافبونا كؤفارى ل دهقهرين كوردى هاتنا بابەتان بؤ كؤفارى ژ نفيسهريين كورد ژ گەلەك دهقهرين كوردى،^(۹۵) ههژى گوتنى يه كو گەلەك ژ كهسايهتايين كورد پشكدارى د كرينا كؤفارى دا كرىه و ب ريكا پهيوهنديكرنى، ژ وانا: الملا مصطفى بارزاني، شيخ أحمد بارزاني ژ بارزان، توفيق وهبي، سعيد قزاز، فؤاد عارف، معروف حياووك، بشير مشير بك و صادق بهاءالدين ناميدى ژ بهغدا، رفيق حلمى و محمد أمين بك رواندوزى ژ كهركوك، يوسف عونى ژ زاخو، فتاح رشيد بك، صالح بك ميران و گيوى موكرينانى ژ ههوليرى، و حاجى توفيق بك (پيره مييرد)، حامد فرج بك، نورى خودانى پهرتووكخانا (المعارف) ل سليمانىي، شيخ ممدوح البريفكانى و هندهكين دى ژ دهوكى، ژبلى هندەك دهزگهه و ريكخراوين سياسى و رهوشنبيرى و جفاكى پشكدارى دكرينا كؤفارى دا ههبوو.^(۹۶)

جهلادەتى گەلەك ژ رووپهليين كؤفارى بؤ زمانى كوردى تهرخانكربوون، و دژمارا ئيكيى دا جهلادەتى ئماژه ب وئ چهندى دا بوو، كو زمان مەرجى سەرەكيى ههبوونا مللەتانە. ديسان جهلادەتى گرنگيهكا تايبەت دا بوو وئ ئەلفەبىيا لاتينى، ئەوا وى ل سالا ۱۹۳۲ ئ ئامادەكرى، ول (۱۵) پشكين كؤفارى به لافكرينه، (ل ژمارين ۱-۱۲، ۱۷، ۱۸، ۲۳)، و پشكا ئيكيى ژ فى ئەلفەبىيى ب زمانى كوردى (ب ئەلفەبىيا كوردى و عەرەبى) و عەرەبى و توركى و فارسى و فرەنسى

(۹۵) حكومهتا عيراقى بريارا قەدەمەكرنا به لافبونا كؤفارى ل عيراقى دابوو، ژبەر فى چهندى جهلادەتى نامەك بؤ وەزيرى نافخويى هنارتبوو وداخواز ژئ كربوو كو ل بريارا خوە بزفريت، و جارەكا دى كؤفار ل عيراقى به لاف ببیت، ههژى گوتنى يه پشتى دەرکەتەنا ژمارە (۱۴) ل ۳۱ كانوونا ئيكيى سالا ۱۹۳۲ بريارا نافىرى دەرکەتەبوو. بنپیره، مەزەهر: چەند لاپەرەيهك له ميژووى گەلى كورد... بپ ۳۱۲.

(۹۶) بؤ پتر بنپیره، دلاومرى زەنگى، بەشداران وئابۇنەكانى گوڤارى (هاوار)، گوڤارا رۆژنامەفانى، ژ(۵)، سالى دووهم(ههولير، ۲۰۰۱)، بپ ۳۳۰-۳۳۸.

به لافكریه، د ژماره (۲۷) دا جه لادهتی ئاماژه ب ب خهباتا خوه ب مه ره ما دانانا ئه لفه بېییه كا سه ربه خو بؤ كوردان.^(۹۷) پاشان جه لادهتی ئاماژه ب وئ چهندي دایه كو پشتی به لافكرنا ئه لفه بېیا لاتینی ئه و دئ گرامه را كوردی ژى به لاف كهت، كو ئه وئ ئه ف گرامه ره ل باژیرئ هسه كه ل سالا ۱۹۲۹ ده سپیكریه، دیسان دیاركریه كو بهری به لاقبوونا كو قارا هاوارئ زمانئ كوردی ب رهنگه كئ نه ريك و پیک دهاته نفیسین، وئه وئ ئه ف گرامه ره بؤ وئ چهندي دانایه دا كورد زمانئ خوه ب دورستی و بی گرفتاری بنفیسین، وجه لادهتی (۲۲) ژماره ژ كو قارئ ژبو بابه تی بنه مایین گرامه را زمانئ كوردی ته رخانكرینه، ئه و ژى ئه ف ه بوون: (۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۷، ۴۰، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۵۰، ۵۱، ۵۳، ۵۴)، دیسان جه لادهتی چهنه پهرتووك ل دؤر زمانئ كوردی به لافكرینه.^(۹۸)

جه لادهتی دكو قارئ دا گرنگیه گ تابهت دایه فهرهنگا كوردی، هه ر ژ ژمارا ئیكى فهرهنگه كا بچووك ژ بو په یقین گران وین دكو قارئ دا دهینه بكارئینان به لافكریه، ول به مبه را وان په یقان رمان ب زمانئ كوردی و عه ره بی دانایه، و ژبو به لافكرنا ئه فئ فهرهنگئ جه لادهتی ژبلی نافئ خوه ی دورست گه لهك نافین دی ب كارئینایه وهكى: هه رهكول ئازیزان، هاوار، فهرهنگان.^(۹۹)

كو قارئ گرنگی ب بابه تین زمانئ كوردی وئ یگرتنا زمانئ دایه، (Nivîsanoka Hawarê) (نافه كه ژ نافین جه لادهتی د هاوارئ دا بكارئینای) دیار كریه، كو هاوارئ هیمی زمانئ مه دانیه. دقیت بیته زانین كو زمان ژى هیمی ههینا مه یه و بی زمانئ خوه ئه م نكارن بژین و دناف كو ما ملله تان ده وهكى

Xwdiyé Hawarê: Sé Tarîxén Hawarê, 15 Gulna 1932, 18 tebax 1935, 15 (۹۷)

nîsan 1941, Hawar, h (27), 15 nîsan, şam, 1941. r r 4-5

Xwediyé Hawarê: Sé Tarîxén... (۹۸)

(۹۹) ل دؤر هئ فهرهنگئ بنیره ژمارین كو قارئ: (۲، ۳، ۴، ۶، ۷، ۸، ۲۰، ۲۷، ۲۸ و ۳۰).

ملله تهك سه رخوه بمینن و پایدار ببن.^(۱۰۰) نقیسه رهکی دی ب ناقی (پیروت) د بابته تی (عکسی صدای هاوار) دبیژیت: لام وایه پیش هه مو شتیک وهزیفه ی خوینه وارانای کورد هه ول و تهقه لا دانه بو یهك خستنی له هجه گانی زمانی کوردی. به لای منه وه گو فاری هاوار نه توانی له م بابته وه یارمه تیکی باشی بکات... من ئومیدم وایه نه گهر هاواری خوشه ویست بو مده تیکی مناسب له سهر ئه م ریگایه وه بروا ئه وسا له هجه ییکی مشتهرکی کوردی دانه مه زریت و بو له یهك تیگه یشتن مه جبور نابین به که لهك هینانی زمانیکی نه جنه بی.^(۱۰۱) عه لی سه ی دو گهورانی ژی دبابته کی دا پیشنیارا ئاماده کرنا زمانه کی کوردی یی هه فپشك دناقبه را کوردان دا کریه، کو ئه ف زمانه هه می ده فوکین کوردی ب خوه فه بگریت.^(۱۰۲) هه فه ندی صوری ژی ل دور ئارمانجا هاواری ژبو ئیکخستن ونیزیکرنا ده فوکین کوردی دیار دکه ت: ئارمانجا فی کوفاری یا مه زن ئیکخستنا ده فوکین کوردی وهه فپیکئینانا ئیکه تیا زمانی کوردی یه. ل جهه کی دی دبیژیت: بی ئیکه تیا زاراف و زمانی ئیکه تیا قهومی پیک نایی.^(۱۰۳) لایکی کورد د گوتارا (صحیتی له بو یکیتیا زمانی کردی) دا داخواز کریه کو هه می په یقین کوردی وژ ده فوکین باکوور و باشوور دئیك فهره ننگ دا بهینه کومکرن لگهل دویرکرنا په یقین بیانی ئه وین جهی خوه دناق زمانی کوردی دا کری.^(۱۰۴) کامیران به درخان د بابته تی (د دورا هه ف خستنا زمانی ده) ئامازه ی ب وی چه ندی دکه ت: زمانی مه که لهك که فنه، زمانه کی ده وله مه نده، سپه هی و به رف ره یه. لی ئه م زمانی خوه رند نزانن، مه ئه و هیژ ناس نه کریه. بهری ههر تشتی دقیت ئه م

Hawar, h(20), 8 Gulan 1933, r.2 (۱۰۰)

Hawar, h(10), 23 Çirya Beré 1932, r.3 (۱۰۱)

Hawar, h(22), 1 Tîrmeh 1933, r.1 (۱۰۲)

Hawar, h(16), 15 Sibat 1933, r.1-2 (۱۰۳)

Hawar, h(21), 5 Hizéran 1933, r.1 (۱۰۴)

هینی زمانی خوه ببن دا کو بکارن وی ناس بکن و بدن ناسکرن. ل جههکی دی کامیران دبیژیت: گهلهک کورد ههنه، ژ زارین خوه ره پرسین بیانی تیکهل دکن. حه جیی هولی چیدکن خوه دافیژن بن حوکما زمانین بیانیان.^(۱۰۵)

بابهتین سیاسی و دیرۆکی و ئهدهبی و حقاکی جهی خوه دناف روپه لپن کوفارا هاواری دا کریه، هه رچهنده جهلادتهی دژمارا نیکی دا دیار کریه کو کوفار کوفارهکا زانستی و ئهدهبی یه، و خوه ل بابتهتین سیاسی نا دت، بهلی کوفاری چهند بابتهتین گریدای ب بابتهتین سیاسی بهلافکرن، نهخاسمه رویدانین وی سهردهمی ل گورهپانا سیاسی ل کوردستان رویدانین. دژمارا (۹)ی دا خوهدی کوفاری بابتهک بنافی (وهلات، وهلاتینی و ئال) بهلافکریه، دفی بابتهتی دا هاتیه: هن وهلات ههنه، کو وهلاتی وان، ب ئاویهکی، کهتیه بن دهستین نهیار و دوژمنان. وهکی وهلاتی مللهتی مه کوردستان. ئهف مللهتین ها ژ بوونا رزگاریا وهلاتی خوه دخهبتن... ئالا مللهتی ب چهند رهنگان و ب شکلهکی دنه. ئالا کوردان، ژ ژوور بهر ب ژیرفه سهه ههف، سۆر، سپی، کهسک، دناف وی ده رۆژ دچرسه.^(۱۰۶) بابتهتی (خویابوونی کوردی) کو (أحمد حمدی اسکندر بک زاده) نفیسیه، داخوازیهک بو کوردان کو دهستی ههفبگرن و بهر ب نیکهتیهکا نیججاری بچن.^(۱۰۷) قهدری جهمیل باشا دبابهتهکی دا د وی هزری دایه: سهربهخویا کوردان دی ب نیکهتی و نیگرتنی هیته دیتن.^(۱۰۸) ل دۆر رۆلی سهروک هوزین

(۱۰۵) Hawar, h(3), 15 HÉRAN 1932, r3-4

- ل دۆر گرنگیا هاواری ب زمانی کوردی بنیره: Husén Hebeş: raperîna çanda kurdî
;di kovara hawarê de, (Bonn, 1996), r. 91-98

- محهمهد ئوزون: جلادته ئالی بهدرخان وخهباتین وی یین ل سهه زمان، گوفاارا
رۆژنامهفانی / ژ(۵)، سالی دووهم(ههولیر، ۲۰۰۱)، بپ ۲۹۱-۲۹۵.

(۱۰۶) Hawar,h(9),30 Îlon 1932,r1-2

(۱۰۷) Hawar, h(14),çirya Bwré 1932, r6

(۱۰۸) Hawar,h(30),Tîrmeh 1941,r 5

كوردى دىزاقا رزگاربخوازيا كوردى دا حاجو سەرۆكى ھۆزا ھەفیركا بابەتەك ب نافی (شیخ و ئاغا و منوهران) نقیسیه، دفی بابەتی دا حاجوی دیار کریه كو ھندەك ژ رەوشنیرین كورد دبیزن: سەرۆك ھۆزان مللەت خرابکریه ومالی بەلنگازان خواریه، پاشی حاجو پیددا دچیت و دیار دکەت ئەف چەندە نە راستە، و چەندین شورەش وسەرھلدان چیبوینە ورەوشنیرا جھی خوە تیدا نەدیتیه، و دەمی ئەف شەرە ب داوی ھاتین ئەو بەرەف باژیران دچوون، و ب ژيانا باژیران رازی بوون، ول دویمایا بابەتی حاجو دیار دکەت: بزاقا رزگاربخوازيا كوردى ب خەباتا سەرۆك ھۆزان ب تنی سەرناگریت، و ئەو کەسى خزمەتا وەلاتی خوە بکەت جھی وی دناف مللەتی دا دی پیرۆزبیت.^(۱۰۹) بەلی (ئەفین جیوہلک) د بابەتەکی دا ب نافی (رەشبەلەکا مرییان) رەخنە ل بیروبوچوونین حاجوی کریه، دیسان بەرەفانی ژ خەباتا رەوشنیران کریه.^(۱۱۰)

کۆفاری گرنگی ب دیرۆکا دلیریا کوردان دایه، ئەو ژى ب ریا بەلافکرنا چەندین بابەتین ل دۆر لایەنین دیرۆکا کوردان، نقیسەرین کۆفاری دوی ھزری دانە کو نقیسەرین بابەتین دیرۆکا کوردان نقیسین ھندەك بیروبوچوونین جودا ژ نقیسەرین دی ل دۆر کوردان بەرھەفکرینە، چونکە بیروبوچونا ھندەك نقسەران گەھشتبوو وی یەکی کو باوہری ب ھەبوونا کوردان نەدکر. خوەدی نقیسەرین کۆفاری ھەولداينە گەلەك پیزانینان ل دۆر کوردان کومبکەن وپیشکیشی خوندەفانی بکەن، ھەرکۆل ئازیزان (ناسنافەکی جەلادەتی یە) نقیسینا زەبنفونی یا بنافی (بەلەمارا دەھ ھزارا - حملة العشرة آلاف) وەرگیرایە زمانی کوردی، نەخاسمە دەمی ئەف پەلەمارا ددەفەرا کاردوخیان دەرباز دبیت، ل دۆر کاردوخیان و وەلاتی وان ھەرکۆل دیار دکەت: ئەو دەفەرا کاردوخی لی

Hawar, h(15)çirya Pasé1933,r1-2 (۱۰۹)

Hawar, h(17),6 Adar 1933, r1-2 (۱۱۰)

دژیان و ئەو چیا یی بوتان بوو. ^(۱۱۱) دبابەتی (کورد و کوردستان ب چافی بیانان) کو جهلادەتی ب سی پشکان ل ژمارین (۲۴، ۲۳، ۱۹) به لافکریه، جهلادەت د پشکا ئیکی دا دیاردکەت: گەلەک ژ بیانان کەتنه دناف وەلاتی مه دا، کیم زیده هینی زمانی مه بوونه و دحەقی مه دا پەرتووک نفیسان دینه... ههیه کو ئەوان بیانان تشتی باش وزیده ل سەر مللەتی نفیسینه، هەر چ بیت هەردوو تخلین نفیسینا ب کیر مه تین. دفی نفیسین بیانان بین شروفه کرن وههلسهنگانن، چونکه گەلەک خال د جفاکی کوردی دا ههنه کو ب چاف ناهین دیتن، مه ره ما ژ خواندن وههلسهنگانن فان نفیسینان مفا وەرگرتنه، دفی پشکی دا دیسان جهلادەتی نفیسین هارتمانی ل دور کوردان وەرگیراینه. دپشکا دووی دا جهلادەتی بابەت ب نافی (هەرکۆل ئەزیزان) به لافکریه، دفی پشکی دا هەرکۆل ژ مولتکهیی بقی رهنگی فه دگۆهیزیت: کورد گەلەکی ب ئەردی خوه فه دگریداینه. وتۆ مللەت مینا کوردان ب ئەردی خوه فه گریدای نینن. ^(۱۱۲) ئوسمان سهبری گۆتارەک ل دور پەرتووکا (خلاصه تاریخ الكرد و کردستان) یا (محهمەد ئەمین زهکی بهگ) نفیسیه، ل دەسپیکا گۆتاری هاتیه: ئیک ژ گرفتاری دیرۆکا کوردان نه بوونا ژیدەرین زانستینه ل دور کوردان و دیرۆکا وان، وههتا نوکه گەلەک نوزانن کورد ژ کیشه هاتینه؟ دیرۆکفانین عه ره ب دوی هزری دانه کو په یوه ندیهک ئیکسه ر دنافه را کورد و عه ره بان دا هه نه. دیسان نفیسهری ئامازه ب وی چه ندی کریه کو نفیسهری فی پەرتووکی جهی ریزی یه، و پەرتووک ب شیوهکی زانستی هاتیه نفیسین، به لی ئەف نه جهی هندی یه کو یا بی شاشی یه، چونکه نفیسهری گەلەک ژ پەرتووکین بیانی بکارئیناینه، و ئەوان پەرتووکان زی گەلەک شاشیین دیرۆکی هه نه. ^(۱۱۳) نفیسهری گوتاری (ئوسمان سهبری) داخواز ژ

^(۱۱۱) Hawar, h(4), 3 Tirmeh 1932, r.2

^(۱۱۲) Hawar, h(23), 25 Tirmeh 1933, r.2

^(۱۱۳) Hawar, h(28), 15 Gulan 1941, r.1-2

نقیسه‌ر و فه‌گۆله‌رین کورد کریه کو پتر گه‌نگه‌شێ ل سه‌ر پێزانینیڤ ئێه پهرتووکی بکه‌ن، ب مه‌ره‌ما دیارکرنه‌ هه‌ندک راستیان ل دۆر دیرۆکا کوردان، نقیسه‌رێ گه‌نگه‌شه‌ وره‌خنه‌ ل هه‌ندک بابه‌تێن پهرتووکی کریه، مینا بابه‌تێ جوگرافیا کوردستانێ نه‌خاسمه‌ ئه‌و هه‌یلا دکه‌فیته‌ دناڤ ئه‌ردێ تورکی دا. (١١٤)

وبابه‌تێ ژمارا کوردان. (١١٥) کۆڤاری بابه‌ته‌ک ب نافی (هاواری بیگانه‌ییکی) به‌لافکریه، کو ژ نقیسه‌ر (هه‌فه‌ندی صوری) بوو، نقیسه‌ری ئاماژه‌ ب نقیسه‌ر مێچه‌ر (هێ) بناڤی (دوو سال ل کوردستانێ) ل دۆر کوردان کریه، هه‌فه‌ندی ئه‌ف گوتنه‌ ژ (هێ) فه‌گۆه‌استیه‌: ل وی رۆژا کو دناڤ کوردان دا هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی په‌یدادبیت، هه‌لوێستی حکومه‌تا تورک وعه‌جم دێ دبی مفا بن. (١١٦)

کۆڤاری رۆله‌کی به‌رچاڤ ديارکرنه‌ دیرۆکا دلیریا گه‌له‌ک ژ که‌سایه‌تیڤ سیاسی وله‌شکری یڤن کوردان گیرایه، جه‌لاده‌تی گوتاره‌ک ل دۆر سه‌لاحه‌ددین ئه‌یوبی نقیسه‌ر وتیدا هاتیه‌: سه‌لاحه‌ددین کورد بوو، ژ مه‌ بوو، ژ مه‌زین کوردا بوو، هه‌یژ پتر وراستر کوردی مه‌زن ومروڤی مه‌زن بوو... ملله‌ت ب مروڤین مه‌زن وبژارته‌ مه‌زن. کو مه‌زنان دینه‌ پێ، مروڤین مه‌زن دهردکه‌فن. دریزین دویشدا جه‌لاده‌ت باسی رۆلی سه‌لاحه‌ددینی دناڤکرنه‌ ده‌وله‌تا ئه‌یوو بیان دا دکه‌ت. (١١٧)

جه‌ی گوتنی یه‌ کو دکۆڤاری دا باسی چه‌ندین که‌سایه‌تیڤ کورد هاتیه‌ وه‌کی:

(١١٤) Hawar, h(29) ,10 Hizéran 1941, r.6-7

(١١٥) Hawar,h(30), Tîrmeh 1941, r.9-10

(١١٦) Hawar, h(17), 6 Adar 1933, r.1

- ل دۆر نقیسه‌ر (هێ) بنیره‌ پهرتووکا وی:

W. R Hay: Two years in Kurdistan, Experiences of a Political Officer 1918-1920, (London, 1921) p. 36

- جه‌ی گوتنی یه‌ کو وه‌رگیرێ ئێه پهرتووکی بۆ زمانێ عه‌ره‌بی (فؤاد جمیل) ئه‌ف گوتنا ناهاتی ژ دانه‌یا عه‌ره‌بی نه‌ وه‌رگیرایه، ئه‌ف پهرتووکی ل به‌عدا ل سالا ١٩٧٣ ئێه ب دوو به‌رگان چاپ بوویه.

(١١٧) Hawar, h(13), 14 çirya Beré 1932, r1-2

سليمان به درخان،^(۱۱۸) و شيخ عهبدو لره حمان گارسی،^(۱۱۹) خهليل رامی به درخان^(۱۲۰)
و نه حمهد بیرقدار.^(۱۲۱)

- بابه تین تایبهت ب جوگرافیا کوردستان و به لاقبوونا هوژان و دهقه رین ل
کوردستان و وان بابه تان بوون یین کوفاری به لافکرین، و ژفان بابه تان:
- هشیار: کوردستانا باکوور، ژ ۳۷، رۆ ۷.
 - هشیار: ناڤین کورد و کوردمانج و جهین کوردستان، ژ ۲۸، رۆ ۱۱.
 - ههره کول نازیزان: ژ نه شیرین بوتان، ژ ۳۴، رۆ ۴-۱۳.
 - ههره کول نازیزان: کوردین نه جه مستان و حالی وان، ژ ۳۵، رۆ ۱۰-۱۲.
 - ههره کول نازیزان: چیا یین سلیقان، ژ ۳۹، رۆ ۹-۸.

کوفارا هاواری گرنگی ب بابه تین فیکر کرن ورهوشن بیری دا بوو، نه و ژ
ژبه ر وی باوه ریا کوفاری ب گرنگیان بابه تان د پیشکته تنا جفاکان دا، داخواز ژ
کوردان کریه، کو گرنگی ب فی بابه تی بدن، جه لادته به درخانی بابه ته ک ب
زمانی فره نسی ل دور گرنگی کوردان ب زانینی به لافکریه، دفی بابه تی دا هاتیه:
گه له ک دوی هزری دانه کو کوردستان وهلاتی وان مروفانه یین مروقیین
تلانکرنی دکهن، به لی ب راستی و دویر ژ فی چهندی، دیروکا کوردی دیار دکته،
کو بنگه هین میرگه هین کوردی پایته ختین بزافا هزری بوون، ژبلی کو نه ف
دهقه ره بنگه هین ئابووری و سیاسی بوون، وگرنگی میرین میرگه ها ب زانینی
ماموستا و قوتابیین دهقه رین دهووروبه ر پالداینه کو ل فان بنگه هان ئاکنجی

.Hawar, h(3), r.4 (۱۱۸)

.Hawar, h(11), 10 Çirya Pasé 1932, r.1-2 (۱۱۹)

.Hawar, h(11), r.6 (۱۲۰)

.Hawar, h(11), r.7-8 (۱۲۱)

ببن. (۱۳۲) جه‌گه‌رخوینی بابته‌ک بناقی (قولوا الحق ولو علی أنفسکم) نفیسیه، کو گازیه‌که بو مروقین ئایینی و شیخان دا کو به‌ری ملله‌تی کورد بده‌نه ئیکگرتن و به‌لافکرنا زمانی کوردی و زانین و زانستی دناقبه‌را کوردان. دگوتارا (خوه بناس...) جه‌لادت به‌درخان داخوازیه‌ک راسته‌وخو ژ گهنجین کوردان دکه‌ت ژبو گرنگی پیدان ب زانین و خزمه‌تا کوردان ب مه‌رهما قورتالکرنا وان ژ هه‌می گرفتارین دکه‌فنه دریا و اندا. (۱۳۳)

کوفاری دناق رووپه‌لین خوه دا کی‌شه‌یین جفاکی ویپن گری‌دایی ب جفاکی کوردی فه چاره‌سه‌رکرینه، و بابته‌تین جفاکی یین دناق کوفاری دا جهی خوه کرینه وه‌کی: رولی ئافره‌ت و گه‌نجان دجفاکی دا، گرفتاریین جفاکی کوردی: نه‌زانین و هه‌زاری یا به‌ربه‌لاف دناق جفاکی دا. ره‌وشه‌ن به‌درخان دگوتاره‌کی دا ب ناقی (ستوونا کابانیان: که‌بانی و ماموستا) داخواز ژ ئافره‌تا کورد کریه کو کاری خوه یی دناق جفاکی دا بکه‌ت، ئه‌و ژی خوه فی‌ری خواندن و نفی‌سینی بکه‌ت، دا لگه‌ل پیشکه‌تنا جیهانی هه‌فده‌م بیت. (۱۳۴) کوفاری هنده‌ک بابته‌تین دی یین گرنگ دجفاکی دا به‌لافکرینه، بو نمونه:

- جمیل حاجو، دهردی سادو، ژ ۱۳، رۆ ۴

- لاوی فندی، دهردی نه‌زانینی، ژ ۱۴، رۆ ۲

- یه‌کی فه‌هاندی، دوو سه‌ر سال، ژ ۱۵، رۆ ۱

کوفارا هاواری گرنگیه‌گ مه‌زن دا بو ئه‌ده‌بی کوردی، هه‌ر وه‌کی دپروگرامی کوفاری دا هاتیه، کو ل ژماره ئیکی به‌لافبوویه، کوفار دی هه‌ولده‌ت به‌ره‌مه‌ین

(۱۳۲) بنیره، جلادت بدرخان: الحیاة الجامعية في كردستان، ترجمة عن الفرنسية، هجار إبراهيم، مجلة متین، العدد (۷۵) دهوک، نیسان ۱۹۹۸، ص ۹۷.

(۱۳۳) Hawar, h(10), 23 Çirya Beré 1932, r.5-6

(۱۳۴) Hawar, h(27), r.7

ئەدەبى و ژياناما نقيسەر وئەدىبىن كورد كومكەت وبەلاڧكەت، كۆڧارى بابەتەك
 ل دۆر ئەدەبى كوردى ژ نقيسنا ھەڧەندى صورى ب سى پشكان ڧە
 بەلاڧكرىه.^(۱۲۵) ديسان كۆڧارى بەرھەمىن ھۆزئانين كوردين كلاسك
 بەلاڧكرىنە، ھەكى بەلاڧكرنا ديوانا ھۆزئان مەلايى جزيرى ب ناڧى ديوانا مەلى،
 وئەڧ ديوانە ژ ئالى ڧەدرى جەمىلى ڧە ھاتبوو ئامادەكرن، ھەرەكۆل ئەزىزان
 (جەلادەت بەدرخان) داستانا مەم وزين يا ئەحمەدى خانى ل ژمارين ۴۵-۵۷
 بەلاڧكرىه.^(۱۲۶)

كۆڧارى بەرھەمىن ھندەك ھۆزئانين دى ژى بەلاڧكربوون، ھەكى:

- جلادت بدرخان، شعر (تولا وەلپت) ژ ۲، رۆ ۲.
- جەگەرھووين، شعر (گوتنا وەلات) ژ ۴، رۆ ۶؛ و (وەلاتى من) ژ ۲۶، رۆ ۴.
- ئەسىرى، شعر (وەلاتى كوردان) ژ ۵، رۆ ۳.
- كاميران بدرخان، شعر (يەكبون ويەكيتيا كوردى) ژ ۴، رۆ ۶؛ و (وەلاتى
 كوردان) ژ ۶، رۆ ۵.
- الكردى الوانى، شعر (حب الوطن من الإيمان) ژ ۱۷، رۆ ۴.

بى گومان ھەلبەست ھۆزئانين دكۆڧارى دا ھاتىنە بەلاڧكرن ب ھەستەكى
 نەتەوھى ژبۇ پشگىريا بزافا نەتەوايەتيا كوردى ھاتبوون دارپتن، ديسان ڧان
 ھۆزانان باسى گرنگىپيدان ب زانست وپشكەتتا شارستانى كرىه.

كۆڧارى چەند بابەتین دى يين ئەدەبى بەلاڧكرىنە، ھەكى ڧەكۆليني
 ئەدەبى وئەدەبى زارۆكان وبابەتین ڧۆلكلورى وستران ومەتەلوکين مللى، لگەل
 ھەرگىرانا ڧان بابەتان وبابەتین جڧاكى بۆ زمانين بيانى ب تايبەتى بۆ زمانى

(۱۲۵) Hawar, h(5), (7), (8).

(۱۲۶) د ژمارا ۵۲ دا بابەت نەھاتبوو بەلاڧكرن.

فره‌نسی، دیسان وەرگی‌رانا ئەدەبی بیانی بۆ زمانی کوردی. ^(۱۳۷) هه‌ژێ گوتنی یه بیژین کو کامیران به‌درخانی ئایه‌تین قورنانا پیروژ بۆ زمانی کوردی وەرگی‌راینه و دژمارین (۲۷-۵۷ ژبلی ژماره ۵۲) به‌لافکرینه، هه‌ر دیسان فه‌رموودین پیغمبه‌ری ژێ بۆ زمانی کوردی شروقه‌کرینه و د ژمارین (۲۷-۴۷) دا به‌لافکرینه.

کۆفاری دهنگ و باسین ناف نه‌ته‌وه‌یی ب تایبه‌تی ل سه‌ر ئاستی سیاسی بۆ خویندانی خوه پیشکیش کرینه، و ژ ژماره ۳۰ تا ۵۱ ئی دهرگه‌هه‌کی نوی ب نافی ره‌وشا دونیایی ناماده‌کریه، کو ئەف دهرگه‌هه‌ یی تایبه‌ت بوو ب دهنگ و باسین چه‌په‌رین شه‌ری جبهانی دووی فیه. ^(۱۳۸) وه‌سا ده‌یته‌ خویا کرن کو جه‌لاده‌تی دفیا بۆ خوه‌ندفانان وینه‌کی زه‌لال ژ رویدانی گرنگین وی ده‌می و کارتی‌کرنا وان ل سه‌ر کوردستانی ئاشکرا بکه‌ت. ^(۱۳۹)

ژ گوتنن مه‌ یین نافهاتی دیار دبیت کو کۆفارا هاوار وه‌کی منبه‌ره‌کا ره‌وشنیری بۆ که‌سایه‌تیین کورد ئی هاتبوو، پشتی بزافا ئارارات ب دویماهی هاتی که‌سایه‌تیین سیاسیین کورد ل دۆر کۆفاری کومبوون و هیفی وئاواتیین خوه یین نه‌ته‌وه‌یی ب ریکا فی کۆفاری دهربرینه. ^(۱۳۰) و دکۆفاری دا ژێ روئی خوه دفی بواری دا گیرایه، به‌لکو هه‌ستی نه‌ته‌وایه‌تی دفی کۆفاری دا پتر پیشکه‌تن ب خوه فه‌ دبته‌ نه‌و ژێ ژبه‌ر روئی هنده‌ک نفیسه‌ران بۆ پیش‌خستنا بنه‌مایین سه‌ره‌کی ژبو فیه‌ژاندنا ملله‌تی کورد و جه‌لاده‌ت به‌درخان (خوه‌دی) ئیک ژفان نموونان بوویه. ^(۱۳۱)

(۱۳۷) عبد الصمد اسلام طه: رهنگانده‌وه‌ی ئەدەب له‌ گوفاری هاوار دا ۱۹۲۲-۱۹۴۲، (هه‌ولیر، ۲۰۰۲)، ص ص ۷۷.

(۱۳۸) Hawar, h30-50

(۱۳۹) کونی ره‌ش: الأمیر جلادت بدرخان...، ص ۱۳۶.

(۱۳۰) الاکوم: المصدر السابق، ص ۷۳.

(۱۳۱) کونی ره‌ش دیار دکه‌ت کو جه‌لاده‌تی بتنی بابته‌تین کۆفاری دخواندن و جارن ژێ بۆ تیپین

لاتینی فه‌دگۆه‌استن، وخیژانا وی (ره‌وشه‌ن به‌درخان) ژێ هاریکاریا وی دکر. بنیره، کونی

ره‌ش: الأمیر جلادت بدرخان...، ص ۶۱.

سێ: به‌لافکرنا چه‌ندین په‌رتووکان د‌بوارێ سیاسی و زمانه‌وانی و ئه‌ده‌بی دا

جه‌لاده‌ت به‌درخانی د‌گه‌ل کارێ خوه‌ د‌ کۆفارا هاوارێ دا په‌رتوو‌کخانه‌ک بنا‌فێ (په‌رتوو‌کخانا هاوار) ل د‌یمه‌شقی دامه‌زراند بوو، ئه‌فێ په‌رتوو‌کخانی گرنگی ب به‌لافکرنا به‌ره‌مه‌ین د‌ه‌ینهر و نفیسه‌رین کورد د‌ایه، ب مه‌ره‌ما هاندانا بزافا ره‌وشنیری د‌ناقه‌به‌را کوردان دا، ژ وان په‌رتوو‌کین جه‌لاده‌تی د‌ماوێ ۱۹۳۲-۱۹۴۳ ئ دا نفیسه‌ین و د‌ زنجیرا په‌رتوو‌کخانا هاوارا دا به‌لافگرین یان یین پیشگوتن بو نفیسه‌ین ئه‌فین ل خوارێ بوون:

- ریزمانا ئه‌لفه‌به‌یی کوردی، ل ژیر ژماره (۱) سالا ۱۹۳۲ ئ یا زنجیرا په‌رتوو‌کخانا هاوارێ هاتیه، جه‌لاده‌تی ئه‌ف په‌رتوو‌که ب ناسنا‌فێ خوه‌ هه‌رکۆل ئازیزان به‌لافکریه، ئه‌ف په‌رتوو‌که ئه‌و بابه‌ت بوو ئه‌وێ جه‌لاده‌تی د‌ ژمارا ئیکێ دا یا کۆفارا هاوارێ دا ب زمانێ کوردی و عه‌ره‌بی و فارسی و فره‌نسی به‌لافکرێ. (۱۳۲)
- رووبه‌لین ئه‌لفه‌به‌یی، د‌ زنجیرا هاوارێ دا ل ژماره (۲) یا سالا ۱۹۳۲ ئ هاتیه.
- گرامه‌را کوردی ب زمانێ فره‌نسی هاتیه به‌لافکر.
- گرامه‌را کوردی، جه‌لاده‌تی د‌گه‌ل روجر لیسکوتی ئاماده‌کریه، ل سالا ۱۹۷۰ ئ هاتیه چاپکر، و لسالا ۱۹۹۰ ئ د‌لاوه‌ر زه‌نکی بۆزمانێ عه‌ره‌بی وه‌رگیراندیه.
- فره‌هنگا کوردی - فره‌نسی، ده‌ستنقیسه و نه‌هاتیه چاپکر، و کامیران به‌درخانی جاره‌کادی ئاماده‌کریه پشتی هنده‌ک زیده‌کر ل سه‌ر کرین.

(۱۳۲) ل دۆر فێ په‌رتوو‌کی بنیره: Mir Heregol Azîzan: Rézana alfabéya Kurdî, çapxana

Terekî, (Şam, 1932)

- خو بناس، جهلادهتی د ژماره (۱۸) یا کوڅارا هاواری ديار کربوو، کو دی
فی پهرتووکي به لاف کت، به لی نه هاتبوو به لاف کون.

جهلادهتی دوو پهرتووک ل دور سیاستا تورکان هه مبهری کوردان
نقیسینه:

ئیک: نامه ک بو سه روکی کومارا تورکیا ریژداری هیرشبهر مستهفا که مال
پاشا، ب زمانی تورکی هاتیه نقیسین، ل پهرتووکخانا هاواری ل ژیر
ژماره (۶) ل سال ۱۹۲۳ئ هاتیه چاپکون، بابه تی فی پهرتووکي ل دور
وی لیبورینی بوو ئەوا حکومهتا مستهفا که مال ئەتاتوورکی
بهه لکه فتا جه ژنا دهی یا راگه هاندنا کومارا تورکی ده ریخستی،
جهی گوتنی یه کو ئەفی لیبورینی ژ کوردان گرتبوو، به لی
حکومه تی ئەف لیبورینه ب جه نهئینا وهکی جهلادهتی ئامازه
پیکری. جهلادهتی ل ده سپیکا پهرتووکي باسی لیبورینا حکومهتا
ئەتاتورکی ومه رها وی کریه،^(۱۳۳) د فی نامی دا جهلادهتی باسی
دیروکا کیشا کوردی کربوو، کو ژبهر سیاستا حکومه تی تورکی
یین ل دویف ئیک ل هه مبهری کوردان ئەفی کیشی به ردهوام ببوو،
دفی ناما جهلادهتی بو ئەتاتورکی هنارتی هاتیه: (هوین وهسا هزر
دکن کو پشتی بویه را خودی ژیرازی شیخ سه عید وئهو کوشتن
وتالانکون وسوتن ل ده فیری هاتیه ئەنجامدان، کو کیشا کوردی دی ب
دویماهی هی، به لی ئەفه نه راسته، چونکه ئەف کیشه ب پینگاڤین
ههژی به رهف پیشقه دچیت).^(۱۳۴)

(۱۳۳) الأمیر جلادت بدرخان: رساله الی رئیس جمهوریة ترکیا حضرة الغازي مصطفى کمال باشا،
ترجمه روشن بدرخان، تقدیم دلاور زنگی، (بیروت، ۱۹۹۰)، ص ۹-۱۰.

(۱۳۴) جلادت بدرخان: رساله الی...، ص ۲۲.

ديسان جهلادەت دقئ نامئ دا جهلادەتي ئاماژە ب هەولئەن
 حكوومهتا ئەتاتوركي دايە ژبوؤ تەتريككنا هەمي لايەنئەن ژيانا
 كوردئ، ژ وانا تەتريككنا رەوشنبيري وئەدەبئ كوردئ، ژبەر قئ
 چەندئ جهلادەتي چەندين رووپەل ژ بوؤ ديرۆك و قوناغئەن
 پئيشكەتەنا زمانئ كوردئ وگرامەر و هەبوونا چەندين ئيديەمئەن
 عەرەبي و فارسي و توركي د زمانئ كوردئ دا تەرخانكرينە، ل دۆر
 سياسيەتا تەتريكا حكووماتا توركي ل كوردستانئ جهلادەتي
 دياركريف: (سيستەما تەتريكي وپەلەمارئەن ب مەبەست ل بەرامبەري
 مللەتي بەردەوامە، كو كارتئكرنەكا كوير ونەباش دناخئ خەلكئ دا
 كريف).^(١٣٥)

دوو: ل دۆر كئشا كوردئ: جهلادەت بەدرخاني ب فرەنسي نقيسيە، ل
 پەرتوو كخانا هاوارئ ب ژ مارە (٨) ل سالا ١٩٣٤ ئ بەلاقبوويفە. ئەف
 پەرتوو كە ژ ئالئ دلاوەر زەنكي قە ل سالا ١٩٩٩ ئ بوؤ زمانئ عەرەبي
 هاتيفە وەرگئران. پەرتوو كا (ل دۆر كئشا كوردئ، ياسا دويركرن
 دابرينا كوردان) فەكۆلينەكە ژبوؤ شرؤفەكرن وبەلاقبووينا ياسا
 دويركرنئ ئەوا ل گولانا سالا ١٩٣٢ ئ ژ ئالئ حكوومهتا توركي ل
 بەرامبەري كوردان دەرئئخستئ، جهلادەتي ل دەسپئكا پەرتوو كئ ب
 كورتئ باسئ پئيشكەتەنا كئشا كوردئ كريف، ودياركريف كو ئەف كئشە
 نە كئشەكا نوئ يە، بەلكو ئەوئ ديرۆكەكا كەفن هەيفە و دزقريف
 بەري چەند چەرخان بەلئ بئ بهئتە چارەسەر كرن.^(١٣٦) پاشان
 جهلادەتي ب درئژئ باسئ قئ ياسائ كريف، كو حكوومهتا توركي ل

(١٣٥) جلادت بدرخان: رسالة الى...، ص ٥٥.

(١٣٦) الأمير جلادت بدرخان : حول المسألة الكردية، قانون إبعاد وتشتيت الأكراد، ترجمة دلاور

الزنكي، (اربيل، ١٩٩٩)، ص ٣.

۲۱ خزیرانا سال ۱۹۳۴ په‌سندکریه، و وه‌زیرئ نافعو هاتبوو ده‌ستیشا نکرن بو دانانا نه‌خشه‌کی یان ریکه‌کی ژبو حه‌لانندن و راکرنا نه‌ته‌ویین نه‌تورک، و لدویف نه‌خشه‌ئی وه‌زیرئ نافعویئ تورکی چوار ده‌فه‌ر هاتبوونه دیارکرن نه‌و ژئ نه‌فه‌نه:

(۱) وان ده‌فه‌را بخوه‌فه‌ دگریت، کو خه‌لکی خودان ره‌وشنیریا تورکی لئ زید‌ه‌بکه‌ت.

(۲) وان ده‌فه‌را بخوه‌فه‌ بگریت، کو خه‌لکی لئ ئاکنجی بکه‌ن دا تیکه‌لی ره‌وشنیریا تورکی بن.

(۳) وی ئه‌ردی بخوه‌فه‌ دگریت کو مه‌شه‌ختی ب حه‌زا خوه‌ وب نازادانه لئ د ئاکنجی ویین خوددان ره‌وشنیریا تورکی.

(۴) وان ده‌فه‌را بخوه‌فه‌ دگریت، کو پید‌فیه ژبه‌ر نه‌گه‌رین ئابووری و ته‌ندورستی و ره‌وشنیری و سیاسی و له‌شکری و پاراستنا ئیم‌ناهیئ به‌یته‌ فالاکرن ژ ئاکنجیان، دیسان فه‌گوه‌استن و ئاکنجیکرن ل فی ده‌فه‌رئ فه‌ده‌غه‌یه. چونکه کورد ئاکنجیین فی ده‌فه‌رئ بوون، له‌ورا راکرنا وان ل فی ده‌فه‌رئ بریارا دویم‌هایئ بوو. (۱۳۷) ل دویم‌هایا په‌رتووکی جه‌لادتی ئامازه ب وی چه‌ندی کریه، کو نه‌فه‌ یاسایه (یاسا راکرن ودابرینی) ریکه‌که ژ ریکین په‌رپرسین نه‌نقره ژبو ته‌په‌سه‌رکرنا ملله‌تی کورد. (۱۳۸)

ژ گوتنا مه‌ یا نافه‌اتی دیار دبیت کو جه‌لادت به‌درخانی فیایه یاسا دویرکرن ودابرینا کوردان ژ ده‌فه‌رین وان شرؤفه‌بکه‌ت، دیسان سیاسه‌تا ته‌تریکی

(۱۳۷) جلادت: حول المسألة الكوردية...، ص ص ۱۶-۱۷؛ لدور فی بریارئ دیسان بنیره، هسرتیان،

القضايا القومية...، ص ص ۷۷-۷۸؛ هسرتیان، کردستان ترکیا...، ص ص ۱۵۶-۱۶۲.

(۱۳۸) جلادت: حول المسألة الكوردية...، ص ۴۴.

یا ل هه‌مبهری کوردان هاتیه بکارئینان ئاشکرا بکەت، کو مه‌رهما تورکیا ژفی
بریارئ دویر کرنا وان بو ژ پیشکەتن وداخووزیا سه‌ربه‌خویئ.

جه‌لادەتی چەند پەرتووک و به‌ره‌مه‌یین دی ژئ هه‌بوون وەکی هۆزان و شانۆ
به‌لئ نه‌هاتینه چاپکرن. ژ وان پەرتووکیئ نه‌وی پیشگووتنا وان نفیسی: المولد
النوبی یا ئوسمانه‌فه‌ندی، نفیژین ئیزدیان و پەرتووکیئ دی. (۱۳۹)

جه‌دهت به‌درخانی د ماوئ سالین ۱۹۳۲-۱۹۴۳ دگه‌ل ده‌رئ‌یخستنا کو‌فارا هاوار
هنده‌ک کارین ره‌وشنبری و جحاک‌ی ژئ نه‌نجامداینه، (۱۴۰) ژوانا کارئ وی دجقاتا
ئاریکاری ژ بو کوردئ به‌لنگاز، ئەف جقاته ل باژیری حه‌سه‌که ل سالا ۱۹۳۲ هاتیه
دامه‌زراندن، وئارمانجا وی هاریکاریا وان کوردان بوو یین ژ کوردستانا تورکیا
فه‌قه‌تیا پشته بزافین وان ل فی ده‌فه‌رئ سه‌رنه‌گرتین ول فی باژیری ئاکنجی
بووین. (۱۴۱) فی جقاتئ چەند لق هه‌بوون و ده‌فه‌رین عامودا وقامشلی و درباسیئ
وتل شعیر و وعین دیوه‌رئ وتربه‌ سپیئ و قرمانه، جه‌لادەتی هنده‌ک پرۆگرامئ
نافخویئ یئ جقاتئ د کو‌فارا هاوار ژماره (۲) دا به‌لافکر بوو. (۱۴۲) دیسان جه‌لادەتی
داخواز ژ کوردان کربوو کو هاریکاریئ کوردین ده‌ربه‌ده‌ر بکه‌ن ب ریکا فی
جقاتئ. (۱۴۳)

جه‌لادەت به‌درخانی رۆله‌ک به‌رچاف دئا‌فاکرنا یانا کوردستان یا ره‌وشنبری

(۱۳۹) کونئ ره‌ش: الأمیر جلادت بدرخان... ص ص ۱۴۹-۱۵۴.

(۱۴۰) کونئ ره‌ش دیار دکەت کو جه‌لادەت به‌درخانی داخواز کریه کو هاریکاریا شه‌رکه‌رین
فله‌ستنی بکەت به‌لئ ئەوان به‌رسفا داخووزیئ وی نه‌ دابوو، بنیره کونئ ره‌ش: الأمیر جلادت
بدرخان... ص ۶۳.

(۱۴۱) Dîlawer Zengî: Destpêka avakirina komele û bizavên rewsenbîrî yên Kurd li
sûriyê, li ser malpera: [www. amude. de/amuda/kurdi/nivis/nivis15/dilawer.](http://www.amude.de/amuda/kurdi/nivis/nivis15/dilawer.html)

html

Hawar, h(2), r.1-2 (۱۴۲)

(۱۴۳) بنیره به‌رگی دویمه‌هیئ یئ پەرتووکا: ...Azîzan: Rêzana alfabeya

وهرزشی دا هه‌بوو، ئەفایانه ل دیمه‌شقی ل سالا ١٩٣٨ی هاتبوو دامه‌زراندن، ئیک ژ خالین پرۆگرومی فی یانی گرنگی ب زمانی کوردی و ئەلفه‌بییا کوردی بهیته دان.^(١٤٤) جه‌لادهتی داخواز ره‌وشنیر وماموستاین کورد دکر کو ل ده‌فه‌رین کوردی خوه بدامه‌زرینن ب مه‌رهما به‌لافکرنا ره‌وشنیریا کوردی.^(١٤٥)

وهسا دیار کو پی‌زانین ل دۆر بزافا سیاسی و ره‌شنیریا یا کامیران به‌ردخانی دنافه‌را سالین ١٩٣٢-١٩٤٣ دکیمن، وپی‌زانین به‌رده‌ست دیار دکه‌ت کو ئەوی هاریکاریا جه‌لادهتی دبوارئ به‌لافکرنا ئەلفه‌بییا کوردی و ده‌رنی‌خستنا کۆفارا هاوار دا.^(١٤٦) هه‌روه‌سا کامیرانی ل سالا ١٩٣٣ ی ل به‌یروتی چه‌ند پاله ژ کوردان ل خوه کومکربوون و فی‌ری ئەلفه‌بییا لاتینی دکرن.^(١٤٧) ژبلی کو ئەو نفیسه‌ره‌کی به‌رده‌وامئ کۆفارا هاوار بوو، وچه‌ندین بابته‌ین ره‌وشنیریا و جفاکی و ئەده‌بی به‌لافکرینه ژ وان:

- هه‌ر وه‌کی هاتی گوتن، ژ ده‌فته‌را شیخ سه‌عید، ژ (٢٣) بپ ٤-٣
- ل به‌ر تربا شیخ سه‌عید، ژ (١٧) بپ ٤-٣
- یه‌ونانستان چه‌وان بسه‌رخوه بوویه، ژ (٢٤)، بپ ٦
- له‌یلانا راستیی، ژ (١٠) بپ ٢-١

چوارینین خه‌یامی دژمارا (١٧) تا ژماره (٢٦) ی دا به‌لافکرینه، وچه‌ندین هۆزان د رووپه‌لین فی کۆفاری دا به‌لافکرینه. ژبه‌رتووکی کامیران به‌درخانی

(١٤٤) عز الدین علی ملا: حی الاکراد فی مدینه دمشق، بین عامی ١٢٥٠-١٩٧٩، دراسة تاریخیة اجتماعیه اقتصادیة، (دمشق، ١٩٩٨)، ص ١٥٥.

(١٤٥) حواد ملا: ژیدهرئ به‌رئ، ص ٧٨.

(١٤٦) (1943-1946), çapxana Jîna nû: Jiyana Kamûran Alî Bedirxan di: Roja nû Xwedî û Gerînedde: Mîr Dr. Kamûran Alî Bedirxan, Weşanên Kombenda Kawa bo çanda Kurdî, (Helér, 2001), r. 8

(١٤٧) بیر روندو: اکراد سوریه، ترجمه بافی الآن، مجلة الحوار، العدد (٥)، (٦)، (دمشق، ١٩٩٤)، ص ٥٠.

دماوی ۱۹۳۲-۱۹۴۳ی دا ل په رتوو کخانا هاواری دا به لافکرین:

- (Dilê kuré min)، هۆزان، دمشق، ۱۹۳۲.
- (Elfabéya Kurdî)، دمشق، ۱۹۳۷.
- (Xwendina Kurdî)، دمشق، ۱۹۳۸.
- (Elfabéya min)، دمشق، ۱۹۳۸.
- (Dersén Şerîetî) دمشق، ۱۹۳۸.
- (Çarînen Xeyam) دمشق، ۱۹۳۹.
- (Proverbs Kurdes)، دگهل لوسی پول مارگریت، باریس ۱۹۳۷، ب زمانی
فره‌نسی هاتیه نقی‌سین.
- مه‌لکی کردستان (Le roî du Kurdistan)، دگهل ادلف فیلگردل، باریس،
۱۹۳۷، ب زمانی فره‌نسی هاتیه نقی‌سین.
- به‌فرین رۆناهی (Der schnee Des Lichtes)، دگهل دکتور کورت
وندریج، برلین ۱۹۳۷، ب زمانی ئەلمانى هاتیه نقی‌سین.
- نه‌سی کوردستانی (Der Adler von Kurdistan)، دگهل هربرت ارتال،
برلین ۱۹۳۷، ب زمانی ئەلمانى هاتیه نقی‌سین.^(۱۴۸)

کامیران به‌درخانی دانه‌زانیه‌کا دریژ ل دور بابته‌تی پروپاکندا رۆسیا دناف
کوردان دا بو مفه‌وزی سامی یی فره‌نسی (کونت جان دی ئوتکک) ل ۹ ئادارا سالا
۱۹۴۰ هنارتیه.^(۱۴۹)

(۱۴۸) کونی ره‌ش: الأمیر جلادت بدرخان... ص ص ۱۵۲-۱۵۳؛

çapxana Jîna nû: Jiyana Kamûran Alî Bedirxan ...r. 8

(۱۴۹) JORDI Tejel: Die ((Kommunistische Bedrohung)) unk Kamuran Bedir-khan-

Brief an Monsieur le Comte Jean de Hautecloque ,Beauftragter des
Hochkmmisars in Syrien, Damaskus, 9. marz 1940 ,Kurdische Studien, 1.

Jahrgang 2001 Helt,Editorial 3. (Berlin, 2001)

وهكى مه كوتى گو ئەف دانەزانە دريژرە ،بەلئ ئەم دئ چەند خالين گرنگ بەرچاف كەين .

كاميران بەدرخان دقئ دانەزانئ دا دوئ باوەريئ دايە گو فرەنسا كاردكەت ژ بو پاراستنا ماف و نازاديا مللەتان بتايەتى مللەتئ زير دەست، و ل دور قئ چەندئ كاميران دياردكەت: ((مامۆستايئ مفەوز، ئەم ل دور سەروبەريئ نوکە يئ حوكومەتا فرەنسى دئاگەهدارين، گو كاريئ وئ ژ بو پاراستنا ماف و نازاديا مافين گلين زير دەستە،گو فرەنسا ئەف كارە ب ستويئ خوە فە گرتيە و ئەف كارە جەئ ريز و باوەريا مەيە)).^(۱۵۰)

پروپاكندا رۇسيا دناف كوردان دا جەئ گرنگيا كاميران بەدرخانى بوو، لەورا ئەو ژى ب رەنگەگئ ئاشكرا بەحس كريە: ئەم ل ھەمبەرى پروپاكندەكا بەرفرەھا رۇسى نە، گو ب رين رۇژنامە و راديويئ و نوينەرین روس دەيتە ئەنجام دان، و ئەف پروپاكندە گو دەستەلاتداريا بەلشەفيا^(۱۵۱) بچھ ئيناية .

و دناف كوردين گەلەگ دەفەران ئەف پروپاكندە دەيتە كرن، وئ باوەريئ دناف كوردان پەيدا دكەن گو دئ ژ دەستەلاتداريا بيانان قورتال بن ،بەلكو ھەتا سەد ھزار كوردين ل رۇسيا دژين قایل كرينە ب وئ چەندئ گو دئ ئاليكاريا وان كەن ژ بو دامەزراندنا كوردستانەكا سەربەخۆ مينا ئيك ژ كۆمارين ئيشتراكى ئەويين ل رۇسيا بەلشفي ھاتينە دامەزراندن.^(۱۵۲)

سياسەتا دەولەتئ كوردستان دنافبەرا خوە دابەشكرى جەئ بەحسى كاميران بەدرخانى بوو،بەلئ وهكى كاميران بخوە دبئژيت گو گرنگيا وئ ئانگو

(۱۵۰) JORDI Tejel: Die ((Kommunistische Bedrohung... p. 134

(۱۵۱) پارتا ئيشتراكيا يا ديمقراتى يا رۇسى دكونگرئ خوە يئ دووئ دا يئ سالا ۱۹۰۲بو دوو لايەن كو ئيك ژوان بلاشفە (ئانكو ژمارا پتر) بوون، و ئەف لايەنە ب سەروكاتيا لينينى بوو، وقئ لايەنى ل ۷ چريا دووئ سالا ۱۹۱۷ ي ب ئەگەرئ شورەشا ئوكتوبەرا سالا ۱۹۱۷ حوكو ل رۇسيا وەرگرت.

(۱۵۲) JORDI Tejel: Die ((Kommunistische Bedrohung... p. 134

سیاسه‌تا وان دهوله‌تا ل ریزا دووی دهیت، بقی یه‌کی دیار دبیت کو کامیرانی پروپاکندا روسی دناڤ کوردان دا ل ریزا ئیکی دانایه: ئەو گرفتاریی مله‌تی مه ل سهر دهستی حوکمه‌تین تورکی و عیراقی، ل هه‌مبه‌ری پروپاکندا روسی ئەو کارتی‌کرنی ل سهر هه‌می کوردان دکه‌ت. (۱۵۲)

دقی دانه‌زانی دا کامیران به‌درخانی به‌حسی کوردین ل سویری د ئاکنجی کریه، و خوه یا دکه‌ت کو ئەو د ئارامی و ته‌ناهیی دا دژین. (۱۵۳) لقی‌ری دیار دبیت کو کامیرانی دگهل کوردین ل عیراق و تورکیا و ئیرانی خودان گرفتارینه، ئەوژی ژ به‌ر سیاسه‌تا حوکمه‌تین نافهاتی هه‌مبه‌ری کوردان.

کامیران به‌درخانی سه‌روبه‌ری کوردین ل روسیا دئاکنجی دیسان ئاشکرا کریه، ل دور فی یه‌کی کامیران خوه یا دکه‌ت کو بشتی دامه‌زادنا حوکمه‌تا به‌لشه‌فی (۱۵۰) به‌لاڤوکی چاڤکری ب زمانی کوردی ل روسیا هه‌بووو ئەف به‌لاڤوکه دناڤه‌را کوردین ده‌قه‌رین روسیا دهاتنه به‌لاڤکرن، ههر وه‌سا ل ههر گونده‌کی کورد لی دژین قوتابخانی تاییه‌ت ب کوردان فه هه‌نه پاشی کامیران به‌درخان جاره‌کا دی پیدا دچیت و ئاشکرا دکه‌ت: ژ ئه‌رکی منه کو ئەز ئاگه‌هداریا هه‌وه بکه‌م کو پروپاکنده دژی روسیا دناڤه‌را کوردان دا بهیته کرن. (۱۵۵)

ل دور هزرا کامیران به‌درخانی دوو جه‌مسهر کوردان دکیشنه ئالی خوه، جه‌مسهری ئیکی ل باکووری وب ریکا به‌لاشفا دناڤه‌را کوردان کار دکه‌ت و کوردین ل دویف جه‌مسهری کوردین ژ یز بیرو هزرین به‌لاشفینه دیسان

(۱۵۲) JORDI Tejel: Die ((Kommunistische Bedrohung... p. 134

(۱۵۴) مه‌به‌ست لقی‌ری ئەوه کو ده‌سته‌لاتداریا فرهنسی ئه‌گه‌ری په‌یدا کرنا فی ته‌ناهیی بوو، دگهل وی یه‌کی کو فرهنسا پیشوازی و ان کوردان کریه یین کو ژ کودستانا باکوور هاتین نه‌خاسمه پشتی ب دویمه‌ی هاتنا شوره‌شا سال ۱۹۲۵ ب سه‌روکاتیا شیخ سه‌عید پیرانی وشوره‌شا ئاراتات ۱۹۲۶-۱۹۳۰ .

(۱۵۵) JORDI Tejel: Die ((Kommunistische Bedrohung... p. 134

شوره‌شگیرن. وجه‌مسه‌ری دووی ل باشووری و یی ب فرهنسا فه گری‌دایه . به‌ئی کوردین فی جه‌مسه‌ری دنه‌ته‌وه‌یی نه و ژباندورا بیانان دن‌ازادکرینه. بقی ئاوی کامیران به‌درخان دیاردک‌هت کو پروپاکندا به‌لاشفا باندورا خوه ل سه‌ر کوردان کریه ،به‌ئی کوردین ئائی فرهنسا دگرن دنه‌ته‌وه‌یی نه و ل ژیر باندورا چ ده‌وله‌تین بیانی کار ناکهن،ئانکو پروپاکندا فرهنسی جهی خوه دن‌اف کوردان دا نه دیتیه.^(۱۵۶)

کامیران به‌درخان دفی به‌لگه‌نامی دا دیارکریه کو ده‌وله‌تین کوردستان داگیرکری (تورکیا و ئیران و عیراق) سی سیسته‌مین توندن به‌رامبه‌ری کوردان ب کار ئینابن. به‌لکو هه‌تا هه‌هه‌ر سی سیسته‌مین سیاسی حاشاتیی ژ هه‌بوونا کوردان دکهن. حوکومه‌تاتورکیا وئیرانی هه‌رده‌م هه‌مبه‌ری هه‌بوونا نه‌ژاد وزمانی کوردان ب توندی راه‌هستیانه، و حوکومه‌تایراقی کو ل ژیر ده‌سته‌لاتاریا ئینگلیزیه، کارین ری‌کخستی دژی ملله‌تی کورد نه‌نجامداینه، کامیران به‌درخانی نه‌خشه‌کی کاری پی‌شکشی فرهنسا کریه،کو دفی نه‌خشه‌ی دا پیدفیه به‌رامبه‌ر پروپاکندا به‌لاشفا ری‌کین باش بهینه دانان نه‌خاسمه ل وان وه‌لاتین کورد لی دمشه وه‌کی تورکیا وئیران وعیراقی،دگهل دیارکرنا خالین لاوازا فان رهنکه پروپاکندا و دیارکرنا گرفتارین فان رهنکه پروپاکندا ل پشت خوه دهیلن. ژ بو فی یه‌کی قوناغا ئیکی ژ بزافا به‌رسینگ گرتنا پروپاکندا پیدفیه رۆژنامه‌کا رۆژانه ب زمانی کوردی به‌یته به‌لافکرن ورادیویه‌کا کوردی پرۆگرامین ل ده‌فه‌رین ئه‌ردی سوریا ده‌ست بکار بکه‌ن... ومه‌رهما ده‌سپیکرنا په‌خشی رادیوی ژ ده‌فه‌ره‌کا ژیر ئینتیدابا فرهنسی ژ بو وی چه‌ندی یه کو کورد دی هزرا وی چه‌ندی که‌ن کو نه‌فه‌(۱۸) ساله فرهنسا کوردین ژیکجودا (ل سوریی) پی‌شوازیکرینه، دیسان کوردان ئازادیه‌کا ره‌وشه‌نبیری ژ یه به‌رجاقل سوریی

کامیران به‌درخانی گرفتاری ئی کاری (به‌لافکرنا رادیوه‌کا کوردی) ژێ دیارگریه ژوان، هه‌ستی ده‌وله‌تیی کوردستان داگیرگری وه‌کی تورکیا و ئیران و عێراقی، کودی ل دژی ئی چه‌ندی راوه‌ستن. هه‌روه‌سا ژ بو به‌لافه‌کرنا رۆژنامه‌کا کوردی ژێ ده‌وله‌تیی ناڤهاتی ده‌رفه‌تی ناده‌نه به‌لافه‌کرن و ده‌رباس بوون دناڤ ئه‌ردی وان دا. (١٥٨)

ژ خالی ئی دی یی ئ کامیران به‌درخانی به‌حس کری ژ بو به‌رسینگ گرتنا پروپاکندا به‌لاشفا ئه‌و ژێ دانان قوتابخانه‌کی ژ بو گه‌نجی کوردان ئه‌ف قوتابخانه‌ دی بیه‌ جه‌ک به‌رامبه‌ر کاریی نوینه‌ری به‌لاشفا ل کوردستانی. (١٥٩)

ل دویمه‌ها دانه‌زانی کامیران به‌درخان دیارده‌کته‌ کو ئه‌و دی دگه‌ل برایی خوه (جه‌لادته‌ به‌درخانی) هه‌می پیکول کرن ژ بو په‌یداکرن ده‌رفه‌ته‌کا باش بو ده‌ست نیشانکرن خالی ئی لاوازی دیروپاکندا به‌لاشفا دا دیسان ب ریکیی خوه یی تابه‌ته‌ دی خوه گه‌هینه‌ کوردیی تورکیا و عێراق و ئیرانی، و دی پروپاکندا به‌لاشفا بو رون وئاشکرا که‌ن دیسان ریکیی خوه پاراستنی ژ ئی پروپاکندا دی بو کوردیی ناڤهاتی دی دیارکه‌ن. (١٦٠)

وه‌سا دیاره‌ کو حوکومه‌تا فره‌نسی به‌رسفا ئی دانه‌زانی نه‌دابوو، و دبیت ئه‌گه‌ری ئی یه‌کی کو فره‌نسا مژویلی بویه‌ری شه‌ری جیهانیی دووی بوو، و پشتی دوو مه‌هان ژ شاندا ئی دانه‌زانی پاریس (بایته‌ختی فره‌نسا) ب ده‌ستی له‌شکری ئه‌له‌مان هاته‌ گرتن، و ب ئه‌نجام حوکومه‌تا فره‌نسی هاته‌ هه‌لوه‌شاندن و دوو حوکومه‌تیی هاته‌ پیکنانین یا ئیکی بناڤی فیشی کو ده‌سته‌لاتداری ل

.JORDI Tejel: Die ((Kommunistische Bedrohung... p. 135 (١٥٧)

.JORDI Tejel: Die ((Kommunistische Bedrohung... p. 135 (١٥٨)

.JORDI Tejel: Die ((Kommunistische Bedrohung... p. 135 (١٥٩)

.JORDI Tejel: Die ((Kommunistische Bedrohung... p. 135 (١٦٠)

سوريئ دكر ويا دوو بنافئ حوكمهتا فرهنسا يا نازاد كو بنگههئ وئ ل لندن
بوو. ^(١٦١)

ل دويماهيئ ئهم دشين بيژين كو ئهف بهلگهنامه گهلهك يا گرنگه، چونكه
ب ناشكرايي بهحسئ ههفرkia دهولهتئن مهزن ل سهر كوردستاني دكهت، كو ئهف
دهولهته ههولدهن كوردان بكيشن دچهپهريئ خوهدا، وهسا دياره كو كاميران
بهدرخاني فيايه ههقبهنديئن كوردان ل گهل فرهنسا موكم بكهت، ژبهرفئ يهكيئ
كاميران بهدرخاني خزمهتا خوه ژبو بهلافكرنا پروپاكندا فرهنسي ل كوردستاني
ديار كويه.

(١٦١) پير رونوفن: تاريخ القرن العشرين، ترجمة نور الدين حاطوم، (بيروت، ١٩٦٥)، ص ٤٢٣-

دهرگه‌هی چواری

بزاقا ره‌وشنبیری و سیاسی یا مالباتا به‌درخانیان
دناقبه‌را سالیّن ۱۹۴۳-۱۹۵۰ یّ دا

بابه‌تی ئیکّی

بزاقا جه‌لادت به‌درخانی یا ره‌وشنبیری و سیاسی
دناقبه‌را سالیّن ۱۹۴۳-۱۹۵۱ یّ دا

بابه‌تی دووی

کامیران به‌درخان و بزاقا وی یا ره‌وشنبیری و سیاسی
دناقبه‌را سالیّن ۱۹۴۳-۱۹۵۰ یّ دا

دهرگهه‌ی چواری

بزافا ره‌وشنبیری و سیاسی یا ماباتا به‌درخانیان

دناقبه‌را سالیڤ ۱۹۴۳-۱۹۵۰ ی ۱ دا

رویدان و بی‌شها‌تین شه‌ری جیهانیی دووی ۱۹۳۹-۱۹۴۵ ی کار‌تی‌کرنا خوه ل
سه‌ر کوردان هه‌بوو، پرۆپا‌کندا ده‌وله‌تین پش‌کدار د‌فی شه‌ری دا و‌سیاسا ده‌وله‌تین
دا‌گیر‌که‌رین کورد‌ستانی و سه‌روبه‌ری رۆژانه یی نه‌باشی کوردان ژ نه‌جامی
دلته‌نگیا ئابووری، رۆلی خوه دبه‌زبوونا بزافا سیاسی وره‌وشنبیریا کوردی ژبو
دا‌خو‌ازیا مافین خوه یین نه‌ته‌وی دا هه‌بوو.

کوردان نه‌خاسمه یین نی‌شتمان‌په‌روه‌ر وره‌وشنبیر، مینا ملله‌تین رۆژه‌لاتا
نا‌فین چا‌فدی‌ریا رویدان و بی‌شها‌تین چه‌په‌رین شه‌ری جیهانیی دووی د‌کرن،
هنده‌ک ژ‌فان که‌سایه‌تین کوردین نی‌شتمان‌په‌روه‌ر خوه نی‌زیک‌ی هب‌زین زله‌یز
د‌کرن ب مه‌رما کی‌شنا پال‌پشیا وان بو خه‌باتا وان یا نه‌ته‌وه‌ی ورز‌گاری‌خو‌ازی،
هنده‌ک ژ‌فان که‌سایه‌تیا‌ن خوه نی‌زیک‌ی به‌ریتانیا د‌کر ب مه‌رما پال‌بشتیا وان ژبو
ئا‌فا‌کرنا کورد‌ستانه‌کا سه‌ربه‌خو وئا‌زاد. به‌ریتانیا د‌فی ماوه‌ی دا ئه‌وی ژ‌ی خوه
نی‌زیک‌ی کوردان کریه ب مه‌رما چ‌یک‌رنا په‌یوه‌ندیان د‌گه‌ل وان، بقان په‌یوه‌ندیان
به‌ریتانیا به‌رژه‌وه‌ندیین سیاسی هه‌بوون، و‌فی نی‌زیک‌یا وان ژ‌ی کورد پ‌تر پال‌داینه
چ‌یک‌رنا په‌یوه‌ندیان د‌گه‌ل به‌ریتانیا‌ن.

جه‌لاد‌هت به‌درخان ژ وان که‌سایه‌تیا‌ن بوو یین خوه نی‌زیک‌ی
ده‌سته‌لات‌دارین به‌ریتانیا ل دیمه‌شقی‌گری، ب مه‌رما مفا وهر‌گرتن ژ

دهستهه لاداريا وان ژبو به لافكرنا رهوشنيريا كوردی دناقبهرا كوردان دا، ئەو ژى ب ریکا به لافكرنا ههردوو كۆفارين هاوار(د دهركههئى سىئ دا باس هاتيه كرن) و رۆناهى. جه لادمت به درخانى مفا ژ وئ هاريكاريا دارايى دديت بو چاپكرنا ههردوو كۆفارين نافهاتى.^(١) ژ بهر قئ چه ندى جه لادمتى مشه دهنگ وباس و وينين تايهت ب چه پهرئ بهريتانيا قه دههرئ جيهانئى دووئ دا به لاف دكرن. بهرئخودانهك د ههردوو رۆژنامين (رۆژا نوو ١٩٤٣-١٩٤٦) و (ستير ١٩٤٣-١٩٤٥) يين كو كاميران به درخانى ل بهيروتئ چاپكرين، ديار دبیت كو كاميرانى مشه دهنگ وباس وبابه تين تايهت ب فرهنسا وله شكر وكه سايه تين وئ دفان ههردوو رۆژنامان دا به لافكرينه.^(٢) كو فرهنسا دقئ شهري دا ل هه مبهري دهوله تين محوهر وسهركيشا وان ئەلمانيا شهر دكر، و ئەلمانيا دقئ شهري دا ل دهسپيكي سهركه فتن ل سهر فرهنسا تومار كربوو ههتا پايته ختى وئ پاريس ژى گرتبوو.^(٣) بئ گومان ئەفان رويدانان جهئ خوه دناف رووپه لين ههردوو رۆژنامين كاميرانى ده رنئخستين دا كربوو، وژ قئ چه ندى ژى ديار دبیت كو كاميرانى پتر لايه نئ فرهنسا گرتيه يا كو پالپشتيا وى دبوارئ دارايى دكر بو بهردهواميا كارئ وى يئ به لافكرنا رهوشنيرئى دناقبهرا كوردان دا.^(٤)

(١) بنيره:

çapxana Jîna nû: Lîi ser kovar û xwedîyê wê (Celadet Bedir-xan ,di: Ronahî 1942-1945 ,We ‘anên Kombenda Kawa)bo çanda Kurdî , (Helêr ,2001) ç. 4

(٢) بنيره رووپه لين دويقد.

(٣) أي. جي. بي. تيلر: الحرب العالمية الثانية، تاريخ مصور، ترجمة سمير عبدالرحيم الجلي، (بغداد، ١٩٨٧)، ص ١١٦.

(٤) پيربال: رۆژنامهى كوردى ...، ر ٥٨.

بابه تی ئیکى

بزاقا جه لادەت بەدرخانى يا رهوشنبیری و سیاسى

دناقبەرا سالیڤن ۱۹۴۳- ۱۹۵۱ ى دا

جه لادەت بەدرخان دباوهریى دا بوو، كو روژنامەگه‌رى ریکه‌كا باشه ژ بوؤ به‌لافکرنا رهوشنبیری و زانینى دناقبەرا كوردان دا، ژبەر فى یه‌كى گه‌له‌ك ژ وه‌ختى خوه‌ دقى بیافى دا تهرخانكریه، ودگه‌ل دهرئیخستنا كوفارار هاوار (۱۹۳۲- ۱۹۴۲)، جه‌لادەتى كوفاره‌كا دى بنافى روڤناهی دهرئیخستیه.

كوفارار روڤناهی كوفاره‌كا هه‌یقانه بوویه وب زمانى كوردی (ده‌فوكا باكوری وب پیتىڤ لاتینی) ل باژیرى دیمه‌شقى به‌لاف بوویه، ژمارا ئیکى ل (۱) ى نيسانا سالا ۱۹۴۲ چاپ‌بوویه، وژمارا داوویى (۲۸) ژى ل ئادارا سالا ۱۹۴۵ چاپ بوویه، ل ژیر نافی نیشانى كوفارى ئەف گوتنه ب زمانى فەرهنسى هاتیه: ئەف كوفاره دى پاشكویا كوفارار هاوارى بیت ودی وینه‌دار بیت. ژمارا (۱-۱۲) ى ل سه‌رى مه‌هى به‌لاف بوویه، به‌ئى ژماره (۱۳) ى دوو مه‌هان گیروبوویه ول شوات وئادارا سالا ۱۹۴۴ ى چاپ بوویه، وژمارا (۲۴ و ۲۵) جارەكادی ل ده‌سپىكا مه‌هى چاپ بوویه، به‌ئى ژمارا (۲۶) ى جارەكا دى ل مه‌ها خزیران و تیرمه‌ها سالا ۱۹۴۴ چاپ بوویه، وژمارا (۲۷) ل ئاب وئیلونا سالا ۱۹۴۴ ى چاپ بوویه، وژمارا (۲۸) ى جارەكا دى شه‌ش مه‌هان گیروبوویه ول ئادارا سالا ۱۹۴۵ چاپ بوویه، وجه‌لادەت بەدرخان ئەگه‌رىڤن گیروبوون وراوه‌ستيانا فى كوفارى ديار نه‌كریه، به‌ئى مروّف دشیت بیژیت كو هندەك ئەگه‌ر ژ بوؤ گیروبوون و راوه‌ستيانا فى كوفارى هه‌بوون، ژوانا گهورینا

هه‌لویستی ده‌سته‌لاداریا به‌ریتانیا به‌رامبه‌ری کوردان ب گشتی و به‌رامبه‌ری
جه‌لاده‌تی بتایبه‌تی ده‌می هاریکاریا دارایی ژئی وی هاتیه‌ راوه‌ستیان. دیسان نه
پشتگی‌ریا کوردان ژب به‌رده‌وامیا فی کوفاری ئیک ژئه‌گه‌رین راوه‌ستیان،
وحه‌سه‌ن هشیاری ئاماژه ب فی چه‌ندی کریه ده‌می دیار دکه‌ت، کو کورد
کوفارین بیانی ب پاره‌کی مه‌زن دکرن، به‌لی ب به‌ایه‌کی کیم کوفاری هاوار و
رؤناهی ناگرن.^(۵)

ژ نقیسه‌رین فی کوفاری: ئوسمان صبری، حه‌سه‌ن هشیار، قدری‌جان،
حه‌سه‌نی مستی، سمایل سه‌رحه‌دی، جه‌میل تاجدو، حه‌سه‌ن ئەمین په‌ریخان،
بشاری سه‌گمان، قادر فه‌رمان، ئیحسان نوری پاشا، عبد الرحمن علی یونس،
عبدالرحمن رۆژه‌کی، خلیل جه‌نگه، سلیمان فرحو، و عبدالکریم م. صادق و
گه‌له‌کین دی.

دگه‌ل گه‌رمیا رۆیدانیین شه‌ری جیهانیی دووی، جه‌لاده‌ت به‌درخانی کوفارا
رؤناهی ده‌رنی‌خسته‌یه، ژبه‌ر فی یه‌کی ژئی ئەفی کوفاری گرنگی ب ده‌نگ و باسین
رۆیدانیین به‌روکین فی شه‌ری دایه، و کوفاری ل هه‌ر چوار ژمارین ئیک بابه‌ت
وده‌نگ و باسین شه‌ری به‌لاف دکرن، دگه‌ل فان ده‌نگ و باسا دوو بابه‌ت وه‌کی
چیروک به‌لافکرن یا ئیک ل دۆر جوتیاره‌کی کورد بوو کو کوفارا هاوار دگه‌ل
کاری خوه‌ یی رۆژانه‌ دخواند.^(۱) و بابه‌تی دووی لدۆر گه‌نجه‌کی کورد بو و ژمالا
خوه‌ ده‌رکه‌تبوو، و ژبو خواندن هاتبوو باژیری عامودا.^(۲) و بابه‌تین گری‌دای ب
رۆیدانیین شه‌ری فه‌ هه‌تا ژماره‌ یازده ژ کوفاری دخورت بوون، دگه‌ل فان ده‌نگ
و باسا ل هه‌ر ژماره‌کی چیروکه و سترانه‌کا فلکلوری به‌لاف دکر، به‌لی ددویقدا وه‌ه‌تا

(۵) بنیره:

Ronahî (1942-1945), Weşanên Kombenda Kawa bo çanda Kurdi, Hewlêr, 2001

Ronahî, Tebax 1942, h (3), r. 7 (۶)

Ronahî, Çirya pêşin, h (7), r. 7 (۷)

ژمارا دویمایی ئانکو ژماره (۲۸) ئ ئەف دەنگ وباسه کیم بوون، وبتنی کوژیەك بناقی هندك رندك بۆ دەنگ وباسین شەری هاته تەرخانکرن. هەژی گوتنی یه، کو گرنگترین بابەتین گریډای ب رۆیدانین شەری فه ویین دناف رۆپەلین فی کوفاری دا ئەفه بوون:

۱. دەنگ وباسین چەپەرین شەری جیهانیی دووی بتایبەتی رۆیدانین چەپەری هەقالبەندا (الحلفاء)، دبابەتی (د ئەنیا ئورس دە) باسی هەولین ئەلمانیا دچەپەری روسیا دا دکەت دگەل هاریکاریا دەولەتین بەریتانیا وئەمریکا بۆ روسیا دشەری وی دا ل گەل ئەلمانیا.^(۸) جەلادەت بەدرخانی دقئکوفاری دا دەنگ وباسین گریډایی ب شەری فه ژ رۆژنامە و رادیووین بیانی وەرگرینه، بو نمونە رۆیدانین شەری ستالینگراد ژ رۆژنامەکا سوفیتیا وی دەمی وەرگریه،^(۹) و بابەتی (هیتلەر ب چ ئاویی دخوازه ل دنیا یی حوکم بکه) ژ رادیوویا لەندن وەرگریبوو^(۱۰). (و بابەتی هیتلەر نکاره فی شەری کار بکه) ژ رۆژناما نیویورک تایمس ئامادەکربوو، نافەرۆکا فی بابەتی ل دۆر سەرکەفتنن ئەلمانیا بوو ل دەسپیکا شەری بەلی ل داویی لەشکری وان توشی هنگافتنی دبیت وگەلەك دەفەرین گرتی ژ دەست دەت،^(۱۱) جەلادەت دبابەتەکی دا پرسیار دکەت چما هیزا ئەلمانی دەست ژ ئیتالیا بەردا وهیزا هەقالبەندا ل ۳ ئی ئیلونا سالا ۱۹۴۳ئ ئیتالیا گرت هەرچەندە ژمارەکا باش ژ هیزا ئەلمانی ل

(۸) Ronahî, Nisan 1942, h (1), r. 4 ؛ ل دۆر فی بابەتی بنیره: تیلر، المصدر السابق، ص ص

۲۰۷- و دویفدا.

(۹) Ronahî, Kanûna paşin 1943, h (10), r. 12 ؛ ل دۆر شەری (ستالینگراد) بنیره: تیلر،

المصدر السابق، ص ص ۲۰۹-۲۱۲.

(۱۰) Ronahî, Ilon 1942, h (6), r. 9

(۱۱) Ronahî, Ilon 1942, h (6), r. 10

ئىتالىيا ھەبوو.^(۱۲) ديسان جەلادەتى ب رىكا بەلاڧكرنا وىنن شەرى ھندەك رۇيدان شروڧەدكرن ونمونە ۋى دكوفارى دا ھەنە. وەسا دەھتە خوەياكرن كو ل ژمارىن دەسپىكى جەلادەتى دەنگ وباس وبابەتتىن شەرى نامادەدكرن، ئەوۋى ژبەر نەبوونا پەيامنىرىن تايبەت ب كوفارى ڧە ژبو ڧەگوھاستنا دەنگ وباسىن شەرى، لى ل ژمارىن داوايى ھندەك نڧىسەرىن دى بابەتتىن شەرى نامادەدكرن. وژبابەتتىن دى ويىن گرىدايى ب شەرى جىھانىي دوو ڧە يىن دڧى كوفارى دا ھاتىنە بەلاڧكرن:

- شەر و زاد، ژمارە(۱) لاپەرە ۵-۷، وباسى دورپىچا بەرىتانى و ئەمرىكى ل سەر ئەلمانىا دكەت.

- ب سەرھاتىا سى بالەڧرىن ئەمرىكانى، ژمارە (۲)، ل ۸.

- ئەلمان رۇ د چ حالى دەنە؟، ژمارە (۱۴)، ل ۱۴، خەلىل جەنگو نڧىسىيە.

- ب سەرھاتىا نۇقونافەكە بەرىتانى، ژمارە (۱۸)، ل ۶-۷، جەمىلى تاجدو نڧىسىيە.

۲. كوفارا رۇناھى بەردەوام دەنگ وباسىن سەرۆك وکەسايەتتىن سىياسى وسەرکردىن لەشكرى بۇ خويندەڧانى خوە ڧەگوھستىنە، نەخاسمە دەنگ وباسىن دەولەتتىن پشكدار دڧى شەرى دا، دژمارا ئىكى دا باسى مەلىكا بەرىتانىا (ئەلىزابىت) دكەت وديار دكەت كو ئەوۋى دەھمى لايەنان دا ژبو سەرکەڧتتا دەولەتا خوە كارگرىە.^(۱۳) ھەر د ھەمان ژمارى دا

(۱۲) Ronahî, 1 Çirya péşin 1943, h (19), r. 20 ؛ ل دۆر ڧى بابەتى بنىرە: تىلر، المصدر

السابق، ص ص۳۳۴-۳۳۷.

(۱۳) Ronahî, Nisan 1942, h (1), r.1

جەلادەتى بابەتەك ل دۆر شارل دى گول و رۆلۆ وى ددامەزراندنا
حكومەتا فرەنسا ئازاد دا كو مەلبەندى وى ل لەندەن بوو بەلاڧكرىه^(۴) و
د ژمارا (۲)ى دا بابەتەك ل دۆر سەرکردى لەشكرى جەنەرال كولى ھاتىه
نقىسىن، وجەلادەت دقى بابەت دا دبىژىت: خەلكى شامى نافی (فاتحى
شامى) ل فى سەرکردەى دانايە.^(۵)

۳. كوفارى گرنىگىهكا تايبەت دا بو وى چەكى دقى شەرى دا ھاتىه بكارئىنان،
ھەروەسا وىنى گەلەك رەنگىن چەكى ژى بەلاڧ كرىنە، دژمارا سىى دا
بابەتەك ل دۆر فرەنسا ئازاد وستولا وى بەلاڧكرىه، ودقى بابەتى دا
ھاتىه: فرەنسا ئازاد گوتەك شرىن وجەزابدارە نەمازە ل جەم كوردان،
وپىدڧىه ل سەر فرەنسىان ھەمى ھەولا بەدن ژبو قورتالكرنا وەلاتى خوە
ژ دەستەلادارى (مەبەست دەستەلادارىا ئەلمانىا بوو) و زوردارىى.^(۶)
دىسان كوفارى ھندەك بابەتتىن دى ل دۆر چەكى دقى شەرى دا ھاتىه
بكارئىنان بەلاڧكرىنە ژوانا:

- ڧاپۆر و ئەھمىيەتا ڧاپۆران، ژمارە (۳)، ل ۱۲.

- پەترۆل و بارۆت، ژمارە (۳)، ل ۱۴.

- چەكىن نوو، ژمارە (۴)، ل ۱۸.

- R. A. F Royal Air Force

- ھىزا ئەسمانىا مەلەكى يا بەرىتانى، ژمارە (۱۳)، ل ۸.

۴. جەلادەت بەدرخان شىبا ب رىكا فى كوفارى پىزانىنا ل دۆر وان دەڧەرپىن

Ronahî, 1 Nisan 1942, h (1), r.10-11 (۱۴)

Ronahî, 1 Gulan 1942, h (2), r.10-11 (۱۵)

Ronahî, 1 Tebax 1942, h (3), r.10 (۱۶)

شەرى لى ھاتىيە كرن يان ئە دەفەرئىن بوينە جەئ ھەفرىيا دەولەتئىن زلھىز
 بۇ خويندەفانى كوفارى پىشكىش بىكەت، ودفان بابەتان دا باسئ جەئ
 جوگرافى وئەرد وژمارا خەلكئ فان دەفەران ھاتىيە كرن، وگورتىيەك ژ
 دىرۇكا فى دەفەرئى ژى ھاتىيە بەرچاڧكرن، وباسئ وان دەولەتان ژى كرىيە
 يىن ھەفرى ل سەر دەستەھلادارىيا وئ ھاتىيە كرن، و ژبابەتئىن فى جورى:

- توكيو، ژمارە (۲)، ل ۷.
- مالتا، ژمارە (۵)، ل ۱۴.
- سى باژارئىن باكورئى رۇئافا قەفقاسئ، ژمارە (۶)، ل ۱۳.
- لىبىريە جەمھورىيەتا رەشپىكىن ئازاكارى، ژمارە (۸)، ل ۶.
- بەھرا سىي دىرۇكا وئ وشەرىن كو تى دە چىبوونە، ژمارە (۹)،
 ل ۸.

۵. كوفارا رۇناھى گەلەك ژ رۇپەلئىن خوە بۇ بابەتئىن دىرۇكا ئوروپا
 وگرنگتئىن كەسايەتئىن سىياسى وچقاكى يىن ئوروپى تەرخانكر بوو،
 وەكى بابەتئى ل دۇر ھەلۇەشاندىنا زىنداننا باستىل (۱۴ تىرمەھا سالا ۱۷۸۹)
 كو دژمارا (۵) بىلەن بوويە، دفى بابەتى دا جەلادەتى ھەقبەرى دناقبەرا
 فى بابەتى وگوردان دا كرىيە دەمئ دىبئزىت: كوردىنو ! وە ژى باستىلەك
 ھەيە، باستىلا خوە ژ بىر نەكن. ژ خوە وە دىت، خەلك چ ژ باستىلا خوە
 دكن و چ ژى دخوازن بكن... ھرمەت و رۇمەت ژ وان مروفان رە كو ژ بۇ
 ئازاھى و سەربەستىيا وەلاتئى خوە بىپەروا دمرن.^(۱۷) ژبابەتئىن دى يىن ل
 سەر كەسايەتئىن سىياسى وچقاكى ھاتىنە نقىسىن مىنا فان بابەتئىن ل
 خوارئ:

Ronahî, 1 Tebax 1942, h (3), r.10 (۱۷)

- بابەتئى رىچارد كىسى، ژمارە (٦)، كىسى ژنەژادئى ئوستراالى يە
وخزمەتا بەرىتانيا ل مىسرى كرىە، وەكە بازرفان ونىگاركىش
وئەفسەر و بالەفران دەيتە نىاسىن ل دويف گوتنا كوفارى. (١٨)
- بابەتئى يوهانس گووتەنبەرگ ١٤٠٠-١٤٦٨، ئەف بابەتە ھەرگول
ئازىزان (ناسناقئى جەلادەت بەدرخانئى يە)نقىسىيە، ئەف بابەتە
پشكا سىي يە، پشكا ئىكى و دووى دكوفارا ھاوار دا ژمارە ٥٦-٥٥
ھاتىە بەلافكرن. (١٩)
- دىرؤك، ژىنا نابلىون، ژ ئامادەكرنا ئوسمان صەبرى بوويە، و د
ژمارىن (١٧-٢٨) بەلاف بوويە.

٦. كوفارى بابەتئىن زانستى ژى بەلافكرىنە، وژفان بابەتان:

- مەژى، ژمارە (١٣).
- مادەنى كؤ ژئافا بەھرىدەرتئىت، ژمارە (١٤)، ل ٥.
- زىرىن كؤ ژبەھرى دەرىخستە، ژمارە (١٩)، ل ٨.

٧. كوفارا رؤناھى بابەتئىن گرئىدايى ب جفاكى ئورويى فە دماوى رويدانىيىن

شەرى جىھانىي دووى دا بەلافكرىنە، ژفان بابەتان:

- ژيان دژىزەمىنىن لؤندئىدە، ژمارە (٦)، ل ١٢.
- دقى شەرى دە خەباتا ژنىن سؤفىستانئى، ژمارە (٢٢)، ل ٣، ژ
نقىسىنا عەبدولرەھمان سلتانوؤف بوو.

Ronahî, 1 Iloné 1942, h (5), r.6 (١٨)

Ronahî, 1 Tebax 1943, h (17), r.6-8 (١٩)

ژ فئ پیداجوونئ ديار دبیت کۆ کوفارا رۆناهی ددهه ژمارین ئیکئ دا بابەتین گریډایی ب رویدانین شهرئ جیهانییئ دووی بەلافکرینه، ههروهسا وینین شهرى ژى بۆ شروڤه کرنا هندەک رویدانا بەلافدکرن، دیسان ديار دبیت کو کوفارئ پالپشتیا چهپهرئ ههفالبهندا گرتیه پتر گرنگی ب دهنگ وباسین چهپهرین دهولهتین بهریتانیا ورۆسیا وفره نسا دایه. بهئ پشتی ژماره (۱۲) کوفارئ چیرۆک وستران وهۆزان وبابهتین گریډایی ب کوردان فه بهلاف دکرن نهخاسمه پشتی کوفارا هاوار ل ژماره (۵۷) ئ ل تهباخا سالا ۱۹۴۳ئ راوهستیایی، بشئ یهکئ جهلادەتی هه می بزافا خوه ژ بۆ کوفارا رۆناهی مهزاختن، ودگهل سست بوونا رویدانیین شهرى ئەوی بتر گرنگی بابەتین سیاسی ورهوشنیری ونهدهبی وزانیئ دایه، نهخاسمه یین تایبهت ب کوردان فه.

هه رچهنده کوفارا رۆناهی کوفارهکا سیاسی نه بوو، بهئ ئەوی چهند بابەتین سیاسی بهلافیرینه نهخاسمه ئەو بابەتین داخوایا ئیکگرتن وههفگرتنا کوردان دکهن، ب مه ره ما خزمه تا ملله تئ کورد، دگوتارا (بانگی کوردان) دا، کو ژ ئالی حه سه ن هشیاری هاتیه نفیسین، داخوایه کا ئاشکرایه ژبۆ ئافاکرنا دهوله ته کا کوردی، ونفیسهری ئامازه ب وی چهندی ژى کریه، کو پیدقیه کورد ل هه مبه ری دوژمنی یه ک ده ست بن، ول دویمایا بابەتی نفیسهری داخواز ژ کوردان کریه کو گرنگی ب فیڕکرنی بدەن، وژ بۆ خزمه تا ملله تئ خوه کاربکن.^(۲۰) دلکول دوسکی (ناقئ نهینی یئ محمه د سه عید دوسکی یه (۱۹۲۷- ۱۹۹۲)^(۲۱) دبابه تئ خوه دا یئ کو ل دۆر سه ربه ستیی ئامازه ب وی چهندی دکه ت

Ronahî, 1 Nîsan 1943, h (13), r.10 (۲۰)

(۲۱) محمه د سه عید دوسکی ل گوندئ گه رمافا نيزیک باژیرئ دهۆکی ژ دایک بوویه، خواندنا خوه یا سه ره تایی ل دهۆکی و ئاماده یی ل مووسلئ ب داوی ئینایه، ئەندامئ کومه لا هیوا بوو، ل سالا ۱۹۴۷ئ دگهل شانده کی خواندنئ چوویه وهلاتین ئیکگرتی و باورناما به کالوریوس دزانستین چاندن و نه خوشیین رووه کی دا ل زانکویا مه شیکان یا ئەمیریکی ب ده سته ئینایه، وماسته ر ب په یوه ندیین ده ولی ل ئەمیریکا وه رگرتیه، پشتی فه گه رایه عیراقئ ل چه ند جهین

كو ریکا سهر به سستی ریکه کا ب زهحه ته وپیدی ب خود گوری کرنی یه، ونفیسهر ل دویماهی بابه تی خوه دبیزیت: ((گه لی ملله تی نه سهر به ست، گه لی کوردان نه گهر هوه سهر به ستی بقیته هاریکاریا هه قالبه ندان بکه ن بؤ شکاندنا نازیان))^(۲۳) ئیحسان نوری پاشا بابه ته ک بنافی (ژ لاوان ره) به لافکریه، دفی بابه تی دا ئیحسان نوری پاشا داخواز دکهت کو رۆزه ک بهیته کوردان وهکی حیرانیین خوه وه لاته کی ئیگری هه بیت، ههروه سا ئاماژه زی ب وی چه ندی دکهت کو ئیگریتن و برایه تی وگرنگی ب فیگرکی و دویرکنا دوزمنی ژ ستوینیین هه فگرنا کوردانه.^(۲۳)

کوفارا رۆناهی به ری خوه ندفانی دایه زانین وگرنگی ب فیگرکی، جه لادهت باسی که سه کی ژ له ندهن دکهت نافی وی (ئه لبرت نارسهر لویس)ی وژی وی (۷۵) ساله ول سهر کورسیا خواندن ل زانکویا له ندهن روینشتیه ب مهره ما خواندن، دفی گوتاری دا جه لادهت داخوایا کوردان دکهت کو مفای ژ سهر بورا فی که سی ببینن وگرنگی ب نفیسین وزانینی بدن، وبه ری بگههن ژیی (ئه لبرت نارسهر لویس)ی.^(۲۴) ههروه سا جه لادهتی دوو چیرۆکیین راسته قینه ک به لافکریوون ژ بؤ مهره ما هاندانا کوردان کو ریکا زانینی بگرن.^(۲۵)

دبلماسی ل چه ند دوه له تین جیهانی هاتیه ده ست نیشانکرن، وهکی ل ئیرانی دناقبه را سالین (۱۹۵۸-۱۹۶۰) وه لاتیین ئیگری ل سالین (۱۹۶۰-۱۹۶۴) ئ، لسا لا ۱۹۷۱ به ره ف ئه مریکا ول دویف داخوایا پارتی دیموکراتی کوردستان چوو یه، ونقی سینگه ها پارتی ل ئه مریکا دانایه، ههر ل ئه مریکا دوسکی په یوه ندی ل گه ل چه ندین که سایه تین سیاسی ودهسته کین جفاکی وئی که تیین پالان چیکرینه ب مهره ما پالپشتیا کیشا کوردی، بؤ پتر زانیاریان بنیره، شرمین محمد سعید الدوسکی: فی الذکری العاشرة لرحیل المناضل محمد سعید الدوسکی ۲۱ آذار ۱۹۲۷-۹ شباط ۱۹۹۲، مجلة مه تین، العدد ۱۲۱، شباط، (دهوک، ۲۰۰۲)، ص ص ۷۱-۷۲.

Ronahî, Hizran-Tîrmeh 1944, h (26), r.23 (۲۲)

Ronahî, Adar 1945, h (28), r.17-18 (۲۳)

Ronahî, 1 Tîrmeh 1942, h (4), r.2 (۲۴)

(۲۵) بنیره لاپه ریین چوو یی.

ئەو ئەلفەبایا جەلادەت بەدرخانێ ل سالا ۱۹۳۲ی دانای جەهکی تایبەت دکوڤاری دا کریه، وئەو نقیسەرین ل سەر فی بابەتی نقیسین داخواز ژ رهوشنیرین کورد کریه کو گرنگیی ب فی ئەلفەبایی بدن، دچافیکیکەتنەکی دا کو م. ارمغانی دگەل ئەنومەر مایی (۱۹۱۳-۱۹۶۳)^(۲۶) کریه ول دۆر بابەتی ئەلفەبایا کوردی ب تیپین لاتینی ئەوا جەلادەت بەدرخانێ دانای، ئەنومەر مایی بەرسفا پرسیارهکی ددەت و دیار دکەت کو تیپین لاتینی ژ تیپین عەرەبی بو نقیسینا زمانی کوردی پتر دگونجن، پاشی مایی داخواز ژ گەنجان دکەت کو بفان تیپان زمانی کوردی بنقیسن، چونکە خواندنا زمانی کوردی ب فان تیپان گەلەک ب ساناهی تره ئەگەر ب ژتیپین عەرەبی بهیته خواندن.^(۲۷) ه. هشیار (حەسەن هشیار) ل دۆر گرنگیا ئەلفەبایا کوردی دبێژیت: ((هینبونا تیپین کوردی دقیت شەرتی کوردتیتی بیتە هەسیب. ما ئیرو تو مللەت هەیه کو نه خودان تیپ و

(۲۶) ئەنومەر مایی ل گوندی مایی ل دەفەرا بەرواری بالا ژ دایک بوویه، خواندنا سەرەتایی ل بامەرنی خواندیە، خواندنا ئایینی ل سەر دەستی زانایی ئایینی یی بناف و دەنگ شەری ئەفەندی موفتیی ئامیدی ل سالا ۱۹۳۶ ب داوایی ئینایە، ل سالا ۱۹۳۸ی باوەرناما ماموستایەتی ژ وەزارەتا مەعرفا عیرافی وەرگریه، ل سالا ۱۹۳۹ کاری ماموستایەتی ل چەند گوندین کوردی کریه، ل سالا ۱۹۴۱ی دەست ژ کاری ماموستایەتی بەردایه ول هەندەک رێقەبەری حکومی هاتیه دەست نیشانکرن، دبواری خزمەتی د کیشا کوردی دا مایی بزافەکا سیاسی و رهوشنیری هەبوو. وئەندامی کومەلا هیوا (۱۹۲۹-۱۹۴۵) و پارتی دیموکراتی کوردستان بوو، چەند بابەت و هۆزان د کوڤار و رۆژنامین سەرەدمی خوە بەلافکرینە، نقیسەر و سەپەرشتی پشکا کوردی ل رۆژناما (الحقیقە - راستی)ی بوو، بهاریکاریا جەرچیس فەتحوللای ئەف رۆژنامە دناقبەرا سالی ۱۹۵۷-۱۹۶۰ بەلاف بوویه، ل ۲۲ خزیارنا سالا ۱۹۶۳ی ل دەفەرا بادینان د رویدانین شورەشا ئیلونی دا هاتیه شەهیدکرن، ل دۆر بزافا وی یا سیاسی و رهوشنیری بنیره، عبد الفتاح علي البوتاني: جريدة الحقيقة - راستی، أول جريدة عربية كوردية في مدينة الموصل، دراسة وتوثيق، (دهوك، ۱۹۹۸)، ص ۳۴-۴۲؛ وبنیره، پاشگوتنا پەرتووگا، الاكراد في بهدينان والتي كتبها معصوم أنور المايي في: أنور المايي: الاكراد في بهدينان، (دهوك، ۱۹۹۹) ط(۲)، ص ۱۴-۲۸.

Ronahî, 1 Adar 1943, h (12), r.10-11 (۲۷)

ئەلفابى بە.)).^(۲۸) عوسمان صەبرى دگوتارەكى دا بناقى (چەند گازندە) گازندى ژ نقيسەر و روشنبىرا دكەت يىن بەرھەمىن خوە ب زمانىن دى دنقيسن، ھەرچەندە كوردان ئەلفەبايەكا تايبەت ب كوردان فە ھەيە، و ل دويمايەيا بابەتى خو ديار دكەت، كو پيدفیه ئەم ھەمى ژ بو پيشكەتن ودويركنا پەيفين نە كوردى ژ زمانى كوردى كاريكەين ژبو خزمەتا مللەتى كورد.^(۲۹) جەلادەت بەدرخانى ژى بابەتەك ل دۆر دەفوكى بو٤تان بەلافكریە، وباسى دەفوكين كوردى دكەت وديار دكەت كو گەلەك جیوازى دنافبەرا فان دفوكين كوردى دا ھەيە.^(۳۰)

بابەتین جفاكى ژ وان بابەتا بوون يىن جھى خوە دناڤ لاپەرىن فى كوفارى دا كرى، دگەل گرنگیپیدا نا كوفارى ب بابەتین تايبەت ب جفاكى ئورويى فە بابەتین تايبەت ب جفاكى كوردى ژى فە بەلافكرینه، نەخاسمە بابەتین ل دۆر ھۆزین كوردى و جھين ھەبوونا وان، ھەرەگۆل ئازيزان (جەلادەت بەدرخان) بابەتەكى دريژ ب ناڤى (مل و زل بر و ئەساسين ئەشیرين كوردان) بەلافكریە، دپيشگوتنا فى بابەتى دياردكەت ھۆزا ئازيزان كو مالباتا بەدرخانيان مالباتەكا ئەڤى ھۆزى يە ودگەھیتە ھۆزا ھەيدەرانى، وھۆزا ئازيزان ھۆزەكا بەرفرھەيە وئەردەكى سەربەخو بناڤى ئەردى ئازيزان ھەيە، ل دۆر مل و زل ھەرەگول ديار دكەت كو ھۆزین كوردان دبنە دوو پشك مل وزل، ئانكو ھۆزین كوردى يان دگەھنە مل يان زل، ديسان ھەرەگول پيداچيت وديار دكەت كو ھەتا نوکە ئەوى پيزانينين دورست ل دۆر نەژادى مللان زيلان نينن، وئەوى ئەڤ بابەت بەلافكریە بەلكى ھندەك پيزانينين نوى ودورست بگەھنە دەستى وى.^(۳۱) مارك سايكس ل دەستپيكا چەرخى بيستى سەرەدانا ئىبراھيم پاشاى سەرۆك ھۆزى

Ronahî, 1 Adar 1943, h (12), r.10-11 (۲۸)

Ronahî, 1 Çirya pêşin 1943, h (19), r.5-6 (۲۹)

Ronahî, 1 Çirya pêşin 1943, h (19), r.14-15 (۳۰)

Ronahî, 1 Adar 1943, h (12), r.12-14 (۳۱)

مللان كریه، ول دویف وئ گهنگهشا دنافهرا واندا هاتیه کرن، ئبراهیم پاشا د وئ هزری دایه کو مللهتی کورد دبیته دوو پشک، مللان و زیلان.^(۳۲) وحسهن هشیاری ژی بابتهك ل دۆر هۆزا زرکان یا کوردی به لافکریه، کو ئەف هۆزه ل کوردستانا باکۆر ل دهفهرا سهرحه دی ل ئهزره رومی ئاکنجی یه، ودقی بابتهتی دا باسی چهق وره وشت وتیتال وجهی قی هۆزی کریه.^(۳۳) ژ بابتهتی دی یینن جفاکی یین دفی کوفاری دا به لافبووین ئەفیی ل خواری نه:

- نیچیر، پشکا نیکی ژماره (۱۷)، ل ۱۳-۱۸، پشکا دووی، ژماره (۱۸)، ل ۱۱-۱۴، عوسمان صهبری ئەف بابته نفیسیه.
- نیچیرا هرچ و په زکوفیان، ژماره (۲۶)، ل ۶-۸، عبد الرحمن علی یونس ئەف بابته نفیسیه.
- بیزاربوون، ژماره (۲۶)، ل ۲۰، ب خامی بکر عمر یحیی و ب زارافی سورانی هاتیه نفیسن.

کوفاری گرنگی ب ژیاناما سه لاهه ددینی ئەیوبی دایه، وپه رتووکا (ژیانا سه لاهه ددین ئەیوبی) یا نفیسه ر ئەحمه د بیلی بو زمانی کوردی ژ ئالی عوسمان صهبری فه و د پینج زنجیرا دا هاتیه وەرگیران، (د ژمارین ۲۲، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۸ هاتینه به لافکرن) وەرگیر دپیشگوتنا وەرگیرنا خوه دا دیار دکهت کو ژمیژه ئەوی دفا لسه ر دیرۆکا سه لاهه ددینی بنفیسیت به ل پیزانینین به رفهه ب دهست نه کهفتن ودهمی ئەوی په رتووکا نفیسه ری میسری ئەحمه د بیلی دیتی بریار دا بو زمانی کوردی وەرگیریت، هه ر ل پیشگوتنی دبیزیت کو عه ره بان ل

(۳۲) بو پتر بنیره، مارك سايكس: القبائل الكوردية في الامبراطورية العثمانية، ترجمة عن الانكليزية د. هه وراز سوار علي، تقديم ومراجعة وتعليق د. عبد الفتاح علي بوتاني، (دهوك، ۲۰۰۲) ص ۶۶؛ د. أحمد عثمان أبو بكر: أكراد الملی و أبراهیم پاشا، (بغداد، ۱۹۷۳)، ص ۴۴.

Ronahî, 1 Tebax 1943, h (17), r.19-20 (۳۳)

سەر دیرۆکا کهسایهتیین خوه یین خزمهتا دهولهتا خوه کری گهلهك نقيسيه، بهلای کوردان گرنگی ب کهسایهتیین خوه نهدايه بتایبهتی یین دیرۆکا نافین دا پهیدا بووین. (۲۴)

ئوسمان صهبری بابهتهك ب سى پشكان ل سهر ئیزدیان دژمارین (۲۱، ۲۰، ۱۹) دا به لافکریه، صهبری دقئ بابهتی دا ل سهر جینین جفاکی و جهین پیروژ و رهوش و تیتالین ئیزدیان راوهستیایه، ل دهسپیکا بابهتی صهبری دیاردکهت کو ئهگهري نهبوونا پیزانین راست ل سهر ئیزدیان دزفریت ئهوان چونکه نهدفیا کهس ل سهر وان بنقیسیت. (۲۵)

گهلهك بابهتین تایبهت ب جوگرافیا کوردستانى فه دکوفاری دا هاتبوون به لافکر، مه رهما قئ یهکئ ژئو بوو کو پیزانینا ل جهم خواندقانی کورد ل دۆر جوگرافیا دهقهري کوردی پهیدا بکهت، جه لادهدت بهدرخانی بابهتهك ژ کوفارا (اخبار الحرب) (بهريتانيا ئهف کوفاره ل میسری دقوناغا شهري جیهانیی دووی دا به لاف دکر) وه رگرتیه، جه لادهدت دقئ بابهتی دا باسئ جوگرافیا کوردستانا عیراقئ ومهزنه باژیرئ وئ دکهت. (۲۶) و دوو بابهتیین دی یین جوگرافی به لافکر بوون ئه و ژئو:

- تشتین ب کیر، ژماره (۱۳)، ل ۴، ر ملداری ئهف بابهته نقيسيه.

- سولاف و نامیدی، ژماره (۱۵)، ل ۱۶، صالح رشید نامیدی نقيسيه.

کوفارا رۆناهی به رهه مین ئهدهبی یین به هر مه ندين کوردین نيشتمانپهروهه به لافکرینه، دیسان چیرۆک و سترانین فلکلوری و هۆزانین سیاسی دقئ کوفاری دا به لاف بووینه، ههروهسا کوفاری ئه و هۆزان به لافکرینه یین

Ronahî, Sibat - Adar 1944, h (23), r.12-13 (۲۴)

Ronahî, 1 Çirya pêşin 1943, h (19), r.13 (۲۵)

Ronahî, Sibat - Adar 1944, h (23), r.16 (۲۶)

داخوآزیا خوہستہ کی پ نہتہ وہی دکہت، ژبلی ہندہک ژ فان ہوزانا رژدی ل سہر بابہتین گریڈای ب بہلافکرنا زانیئی فہ دناق مللہتی کورد دا کریہ، و ژ ہوزانی پ دفی کوفاری دا بہلاق بووین:

- سہربہستی، مہلا ئہنور مایی، ژمارہ (۱۲)، ل ۱۱.
- خہبات، مہلا ئہنور مایی، ژمارہ (۱۵)، ل ۲۰.
- ہہی کورد، جگہرخوین، ژمارہ (۱۸)، ل ۱۴.

وہکی بہری نوکہ مہ ناماژہ پیگری کو جہلادہت بہدرخانہ ہہر ژ ژمارہ (۵) ہندہک چیرۆک وسترانین فلکلوری بہلافکرینہ، و د ژمارہ (۲۲)ی دا چیرۆکا مہمی ئالان یا کو ژئالی (عبد المسیح ووزیر)ی بؤ کوفاری ہاتیہ ہنارتن ہاتیہ بہلافکرن. دپیشگوتنا فی چیرۆکی دا کو جہلادہت بہدرخانہ نقیسیہ ہاتیہ: مللہتی کورد فلکلورہکی بہرفرہہ ومہزن ہہیہ، وپیڈفیہ ئہم ل بہرامبہری ہہمی مللہتان شانازی ب فلکلوری خوہ بکہین.^(۲۷) وفی کوفاری ہندہک رویدان ژ جہاک کوردی وہک چیرۆک بؤ خویندہفانی کوفاری فہگوہاستینہ وہکی:

- بہراز وبہرازی، نامادہکرن ئوسمان صہیری، ژمارہ (۱۶)، ل ۱۱.
- شیخی بارزان چہوان فراندن؟!، ژمارہ (۱۷)، ل (۲۲-۲۴)، نامادہکرن ئوسمان صہبری، نقیسہر ل فییری باسی شیخ ئہحمہد بارزانی دکہت کو ل بہرامبہر مللہتی خوہ یی دلوفان بوو، وکہسین ل دہردوری وی گہلہک حہژ وی دکرن.
- مژ وخانہ، نامادہکرن ئوسمان صہبری، ژمارہ (۱۷)، ل ۵.

ہندہک چیرۆک ژ ئہدہبیاتا مللہتین دی وہرگرتینہ وہکی:

- شيربازى، ژ كوفارهكا فرهنگى هاتيه وهگرتن، ژماره(١٦)، ل ١٧-١٩.
- ژن ومير و چيروكا ميرهكى فيرس، ژ كوفارهكا ئه مريكى هاتيه وهگرتن، ژماره(٢٠)، ل ٧.

ژ چيروكىن دירוكى يين هاتينه به لافكرن:

- چيروكا تاريخى: جه وهه رين يه تليموسى، ئاماده كرن بشارى سه گمان، ژماره (١٣)، ل ١١-١٤.
- چيروكا تاريخى: راهبه، ئاماده كرن بشارى سه گمان، ژماره (١٨)، ل ٨-١٠.
- چيروكا تاريخى: كه چا كيلوپترى، ئاماده كرن بشارى سه گمان، ژماره (٢١)، ل ١٣-١٤.

كوفارا روڤناهى گرنگى ب بزافا رهوشنيرى ل عيراقى دايه، ودهنگ وباسى دامه زراندىنا يانا (الارتقاء الكردى) ل به غدا ل ئيكى نيسانا سالا ١٩٤٢ى به لافكريه^(٣٨) ههروهسا كوفار پيىدادجيت وديار دكهت، كو قى يانى دهستهكا كارگيرى دهستنيشان كريبه وژفانا پيىكدهيت: محهمه دههمين زهكى سهووروك، معروف جياووك موعتهمهده، عمل كه مال بهگ ژميريار، وسهيد زهكى بهگ سكرتيرى دهستهكا كارگيرى^(٣٩) جه لادهدت بهدرخان دژمارا (٥)ى دا داخواز ژ كوردين عيراقى دكهت هاريكاريا كوفارا (گولافيش)، بعد ان نشرت المجلة

(٣٨) ئەف يانه ل ٣٠ گولانا سالا ١٩٣٠ى ب رازمه نديا ومزارهتا نافخو يا عيرافا هاته دامه زراندىن، ل دويقددا هاته گرتن باشى ل ئيكى نيسانا سالا ١٩٤٢ى جارهاكا دى هاته فهكرن، بنيره: عزيز حسن البارزاني: الحركة القومية الكردية التحريرية في كردستان العراق ١٩٣٩-١٩٤٥، (دهوك، ٢٠٠٢)، ص ٨٥-٨٦.

Ronahî, 1 Tirmeh 1942, h (4), r.16 (٣٩)

(گلاویژ)^(٤٠) بکهن،^(٤١) نهخاسمه بشتی کوفارا نافرې داخوازیهك بۆ خویندهفانا بهلافکری کو پارې پشکداریا خوه دکوفارې دا بدن.^(٤٢) دیسان کوفارا رۆناهی دهنگ وباسې دهرکهفتنا کوفارا (دهنگی گیتی تازه)^(٤٣) بهلافکریبوو، وژمارا (٣) ئی ژ فی کوفارې گههشتبوو دهستی جهلاددت بهدرخانی وی ژی نافهرۆك وناقې نفیسهرین فی کوفارې بهلافکر بوون.^(٤٤) ههروهسا کوفارا رۆناهی دهنگ وباسې دهرکهفتنا کوفارا نیشتمان^(٤٥) ل باژیرې لاهیجان ل کوردستانا ئیرانی بهلافکر بوون، وفی کوفارې بابتهین خوه ب زارافی دهفهراموکریان وب تیپین عهرهبی بهلاف دکرن، ههر دگهل فی دفی دهنگ وباسی نافهرۆکا کوفارې وناقین نفیسهران هاتبوون بهلافکرن.^(٤٦)

جهی گوتنی یه بیژین کو جهلاددت بهدرخانی د ژمارین (٢٨، ٢٤، ١٩، ١٨، ١٧) دا دهرگههك بناقی (هنهك ژ ههنهك) بۆ بهلافکرنا نوکته وقهسین خوهش تهرخان کریبوو، وجهلادتی بناقی یاریکهر ئەف دهرگهه ئاماده دکر.

وهسا دیاره کو پیژانین ل دۆر ژیان وبزافا جهلاددت بهدرخانی دناقبهرا

(٤٠) گلاویژ: کوفارهکا ئەدهبی یا رهوشنیریا یا ههیفانهیه، ل بهغدا دهرکهتیه، خوهدی ورپقهبهری وئ ئیراهیم ئەحمده، ورپقهبهری کارگیری علاءالدین سجادی بوو، ژمارا ئیککی ل کانوونا ئیککی ل سالا ١٩٣٩، و ژمارا داویی ل تهباخا سالا ١٩٤٩ بۆ پتر بنیره: عبدالجبار محمد جهباری: میژووی رۆژنامهگهری کوردی، (سلیمانی، ١٩٧٠)، ر ٩٢-٩٤.

Ronahî, 1 Iloné 1942, h (5), r.12 (٤١)

Ronahî, 1 Çirya pêşin 1943, h (19), r.24 (٤٢)

(٤٣) کوفارهکا گشتی یا ههیفانهیه، لیژنا پهپوهندیین گشتی ل بالیوزخانا بهریتانی ل بهغدا دهرئیخستیه، ژمارا ئیککی ل نیسانا سالا ١٩٤٢ دهرکهتیه، وههتا سالا ١٩٤٧ ئی بهردهوام کریه، بنیره جهباری: میژووی رۆژنامهگهری کوردی...، ر ٩٨-٩٩.

Ronahî, Sibat - Adar 1944, h (23), r.15 (٤٤)

(٤٥) کوفارهکا ئەدهبی سیاسی ههیفانهیه، ل باژیرې مههابادئ ژ ئالی کۆمهلا ژیانوهی کورد(ژ. ک) دهرکهفتیه، ژمارا ئیککی ل ئیککی خزیرانا سالا ١٩٤٣ ئی وژمارا داویی (١٩) ل ئیلونا سالا ١٩٤٥ دهرکهفتیه، بنیره، جهباری: میژووی رۆژنامهگهری کوردی...، ر ١٤١.

Ronahî, 1 Çirya pêşin 1943, h (19), r.24 (٤٦)

کو ژ ئالی (C. B. E, E. B. MAYNE) ل ۱۶ تیرمه‌ها ۱۹۴۸ بوو ویا دووی ژ ئالی
(Eugene. E. Pantzer) ل ۱۶ حزیرانا ۱۹۵۰ بوو.^(۵۰)

سه‌بارت ناما ئیکئی کو ل ده‌سپیکا نامی هاتیه: (هه‌لبه‌ت بیرا من و
په‌یوه‌ندیین مه‌ یین خوش ل دیمه‌شقی د ئیته‌ فه‌...)، لقی‌ری دیار دبیت کو
په‌یوه‌ندیین جه‌لادته‌ی دگهل (MAYNE) ل ئاسته‌کی باش بوون.

ههر چه‌نده‌ نافه‌روکا فی نامی ل دو‌ر ئالوگورک‌رنا هه‌نه‌ک بی‌زانینا سه‌بارت
کاری جه‌لادته‌ی ل کومپانیا (J. P. C) به‌لی هه‌نه‌ک خالی‌ن دی ديار وناشکرا دبن،
مینا شه‌هرزای یا باش یا جه‌لادته‌ی ل سهر زمانین ئنگلیزی و فه‌ره‌نسی، دیسان
ل دویمه‌یا نامی هاتیه: (دوهی من کولونی‌ل نه‌لفستون دیت و مه‌ به‌حسی ته
کر). لقی‌ری زی دیار دبیت کو جه‌لادته‌ی په‌یوه‌ندی دگهل نه‌لفستونی هه‌بوو، کو
نه‌لفستونی چه‌ندی‌ن نفیسین ل دور کوردان هه‌نه‌.

ناما دووی ژ ئالی (Engere. E. Pantzer) ی گه‌هشتبو جه‌لادته‌ی، کو ئه‌وی
داخواز ژ جه‌لادته‌ی کریه‌ کو دوو به‌ره‌مه‌ین وه‌شانخانا هاوار بو ره‌وانه‌ بکه‌ت،
په‌رتوکا ئیکئی یا جه‌لادته‌ی به‌درخانی بوو و بناقی (ری‌زمانا کوردی، د دیمه‌شقی،
۱۹۳۲)، و په‌رتوکا دووی یا روندوت یا کو بناقی (سی‌گوتار ل دور لاتینی کرنی
(قاهره، ۱۹۲۵)). وئه‌ف نامه‌ گرنگه‌، چونکه‌ بابته‌ی وی ل دور په‌یوه‌ندیین
جه‌لادته‌ی یین ره‌وشنبیری یه‌. لقی‌ری دیار دبیت کو به‌ره‌مه‌ین جه‌لادته‌ی یین ل
دور ری‌زمان ری‌زمان وئه‌لفیبایا کوردی جهی‌ خوه‌ دناف نفیسه‌رین ئوروی‌ی زی دا
کریه‌. ئانکو بزاقا وی ژ به‌لافکرنا نه‌لفیبایا لاتینی دنیشبه‌را کوردان دا، جهی‌
دلخوه‌شیا گه‌له‌ک نفیسه‌را بوو.

ل سالین داوی‌ جه‌لادته‌ی وژ به‌ر گفاشتین حکومه‌تا سویری بزاقا خوه‌ یا
سیاسی کیم کریوو و ده‌ست ب کاری چاندنی کریوو، نه‌و زی ژبه‌ر ده‌ست کورتیا

(۵۰) وئه‌ف هه‌ردوو نامه‌ ژلایی کونی رمش گه‌هشتینه‌ من.

وی دقئ قوناغئ دا، ودهمئ چافدیڤریا ئهردئ خوہ یئ چاندنئ ل گوندئ هیجانہ نیزیک دیمهشقئ دکر، بیرا ئافا وی ئهردی ب سهردا هات، و ل رؤژا دووی ئانکو ۱۶ تیرمه‌ها سالاً ۱۹۵۱ گیانی خو ژ دهست دا ول گورستانا شیخ خالد نه‌قشه‌به‌ندی ل تاخئ کوردان ل دیمهشقئ هات فه‌شارتن، و ل دویف داخوایا وی ل گورئ باپیرئ وی میر به‌درخانی هاته فه‌شارتن.^(۵۱) جهئ گوتنئ یه مه‌نصور شلیتا ویوسم مالک و بهاریکاریا چه‌ند دوستین جه‌لادهتی ل ۱۵ تیرمه‌ها سالاً ۱۹۵۲ئ په‌رتووکه‌ک بنافی (بیرئانینا جه‌لادهدت به‌درخانی ۱۸۹۷-۱۹۵۱ یا ئیکئ) به‌لافکر،^(۵۲) پاشان ره‌وشن به‌درخانی په‌رتووکه‌که‌کا دی بنافی (بیرئانینا جه‌لادهدت به‌درخانی ۱۸۹۷-۱۹۵۱ یا دووی) ل ۱۵ تیرمه‌ها سالاً ۱۹۵۳ئ به‌لافکر، دقئ په‌رتووکی دا ره‌وشه‌نئ ئه‌و په‌یقین دبیرئانینا دووی یا وه‌غهرکنا جه‌لادهتی دا هاتینه خواندن به‌لافکر بوون.^(۵۳)

(۵۱) کونئ ره‌ش: الأمير جلادت بدرخان... ص ۶۵-۶۶.

(۵۲) کونئ ره‌ش: الأمير جلادت بدرخان... ص ۷۴.

(۵۳) ئه‌ف بیرئانینه ل دیمهشقئ هاتبوو سازکرن، بنیره: روشن بدرخان: ذکر الأمير جلادت بدرخان الثانية ۱۸۹۷-۱۹۵۱، (دمشق، ۱۹۵۳).

بابه تی دووی

کامیران بهدرخان و بزاقا وی یا رهوشنبیری و سیاسی

دناقبهرا سالین ۱۹۴۳ - ۱۹۵۰ ی دا

کامیران بهدرخان دناقبهرا سالین ۱۹۴۳ تا ۱۹۵۰ خزمهتهکا باش بو کیشا کوردی کریه، نهخاسمه دبواری بهلافکرنا هزرا نهتهوهی یا کوردی دا، و رۆژناما رۆژا نوو، ئیک ژ بهرههمین رهوشنبیری یین بناف و دهنگین کامیران بهدرخان بوویه، ئەف رۆژنامه رووپهلهکی بزاقا کامیران بهدرخان یا رهوشنبیری بوو، بهلکو کامیرانی خواستیه ب ریکا فی رۆژنامی خزمهتا ئافاکرن وپهلافکرنا رهوشنبیریا کورد بکته، نهخاسمه ل دهمهکی ئەف رۆژنامه چاپ بوو، کو جیهان ههمی کهتبوو ژیر باندورا بویره و رویدانیین شهرئ جیهانیی دووی دیسان ئەو دهفهر (بیروت) رۆژنامه ل دهردکته دیسان ل ژیر باندورا شهرئ ناقیری بوو، لهورا دهرئیخستنا رۆژنامهکی دفی قوناغی دا، بی شک کارهکی بی ئاستهنگ و زحمته نابیت، ژ بهر فی یهکی کاری کامیران بهدرخان کری کارهکی گرانه، پیدفیه ببیته جهی شانازیی و ب چاکی دناق رووپهلین دیروکی دا بهیته ل قهلهم دان.

رۆژناما رۆژا نوو، رۆژنامهکا ههفتیانه یا سیاسی بوو، (۷۳) ژماره ژئ هاتنه چاپکرن، دناقبهرا سالا ۱۹۴۳ و سالا ۱۹۴۶ بهردوام کریه، ئەف رۆژنامه ب زمانی کوردی (دهفوکا کورمانجیا ژووری) وب زمانی فرهنسی دهرکتهیه، ژمار

ئىككى ژۇرنى رۇژنامى ل ۳ گولانا سالا ۱۹۴۳ چاپ بوويه، و ژمارا داويى ئانكو ژماره (۷۳) ل ۲۷ گولانا سالا ۱۹۴۶ چاپ بوويه. هەرچهنده كاميرانى ديار نه كريبه كو رۇژنامه دى ههفتيانه بيت، بهلى ههمى دووشه ميبا رۇژنامه دهاته به لافكرن.^(۱)

ل ژير ناف و نيشانى رۇژنامى هاتيه كو خودى و بهرپرسي رۇژنامى كاميران نالى به درخانى ول دهستى چهپى بهايى رۇژنامى ل سوريى ولوبنان ول دهوله تين دى هاتيه، ول دهستى راستى ناف و نيشانى رۇژنامى و ژمارا تله فونا خودى رۇژنامى و ژمارا بنگه هى رۇژنامى هاتيه. وهكى مه خوديا كرى كو نهف رۇژنامه ب زمانى كوردى و فرهنسى دهاته وه شاندىن، ئانكو ژ دوو پشكان پيكهاتيه، پشكا كوردى و پشكا فرهنسى، ژمارا روويه لىن فان ههردوو پشكا دهاتنه گهورين، دناقبه را ۲-۴ روويه لان پيكدهات. ديسان گهلهك جاران رۇژنامه ب كوردى بتنى دهاته چاپ كرن و جاران ژى ب فرهنسى دهاته چاپكرن، بهلى كاميران به درخانى ژ ژماره (۴۹) پشكا فرهنسى وهكه رۇژنامه كا كوردى و ب زمانى فرهنسى و بناقى Le Jour Nouvea هه ژمارتیه.^(۲) و نهف رۇژنامه ب چوار روويه لان دهاته وه شاندىن كو مه رهما وى به لافكرنا رهوشن بيري كوردى و دانه نياسينا كورد كورستانى بوو بو راي ا گشتى يا جيهانى بوو. ديسان بابته تين سياسى و ديروكى و چه ندين هوزانين كاميران به درخانى يين وهرگيرايى بو زمانى فرهنسى دقى رۇژنامى دا دهاتنه به لافكرن.^(۳)

ژ ناقه روكا رۇژنامى ده يتته دياركرن، كو بهه را پتريا بابته تين وى ژ نالى

(۱) هندكه ژماره ل دويف دمى خوه به لاف نه بووينه، وهكى ژماره ۳۰، ۳۸، ۴۰ و ۴۵، كو دوو ههفتيا جارهمى به لاف ببوون، و ژمارين ۵۵، ۶۱، ۶۲، ۶۴، ۶۸، ۶۹، ۷۲ و ۷۳ د دمى خوه نه ده ركه تيبوون.

(۲) Roja nû, 5 çirya pêşin 1945, h (62), r.4

(۳) لدور فى رۇژنامى بنيره: فههاد بېربال: رۇژنامه گه ريبى كوردى به زمانى فه رهنسى (هه وليير، ۱۹۹۸)، ص ص ۶۱-۶۸.

كاميران بهدرخانی ئامادهكرن، بهئى دگهل فى يهكى ژى مرؤف نافيئ هندهك نفيسهريئ دى پشكا كوردى فى رؤژنامى يئى ديار بكهت، ئه ووژى ئه فقه نه: جه لادتهت بهدرخان (١٨٩٧-١٩٥١) ئوسمان سهبرى^(٤)، جه گهر خوئين جه سهن هوشيار^(٥)، قه درى جان^(٦)، ئه حمهد نامى^(٧) ... هتد.

ئه ف رؤژنامه دوى دهمى دا چاپ بوويه گاغا شهري جيهانيئ يى دوى جيپووى ژ بهر فى يهكى دهنك وباسين فى شهري وبهروكين وى، بتاييه تى بهروكين له شكرى هه ف دوست و فرهنسا پترىا رووپه لئى رؤژنامى فه گرتبوو.^(٨) بهئى مرؤف دكاره هندهك بابته يئى دى وهكى بابته يئى گرئداى ب سهروبهري

(٤) ئوسمان سهبرى (١٩٠٥-١٩٩٢): ل سالا ١٩٠٥ ل گوندى نارنجيئ (به سهر ده فه را مه لاتيئى يه) ژ دايك بوويه، خواندنا خوه ل قوتابخانا روشدى تمام كريبه، پشتى سه رهلدانا سالا ١٩٢٥ بهر ب سورى هاتيه، ئيك ژ ئه ندامين كومه لا خويبوون بوو، ل سالا ١٩٩٢ ل ديمه شقى جوويه بهر دلوفانيا خودى، پشتى چهند بهر هه مين نفيسيئى ل پشت خوه هيلالين. بنيره: كونى رهش: جمعيه خويبوون...، ص ٦٢.

(٥) حسن هشار: ل سالا ١٩٠٧ ل كوردستانا باكور ژ دايك بوويه، د سه رهلدانا سالا ١٩٢٥ پشكار بوويه، پشتزه بهر هه سورىا هاتيه د ل گه رها (الكوردى) ئاكنجى بوويه، ل سالا ١٩٨٥ ل ديمه شقى هه ل وئرى چوويه بهر دلوفانيا خودى نبيره بهرتوكا وى:

(٦) قدرى جان (١٩١١-١٩٧٢): ل باژيركى ديكرى ل كوردستان توركيئا ژ دايك بوويه، خواندنا سه رهتايى وناقنجى هه ل وى باژيركى بدوماهى ئينايه، ژ بهر توركان ل سورى ئاكنجى بوويه، دنا فبه را ساليئ ١٩٤١-١٩٤٢ ريقه بهر قوتابخانا (الغزالى) ل باژيرى عامودا بوو، زمانى كوردى وتوركى وعه ربهى وفرهنسى وروسى وفارسى دزانى، روله كئى بهر چا ف د نفيسيئا هوژانا كوردى يا نويدا هه بوو، ل باژيرى ديمه شقى ل سالا ١٩٧٢ جوويه بهر دلوفانيا خودى.

(٧) ئه حمهد نامى (١٩٠٦-١٩٧٥): نافي وى ئه حمهد كوئى مه حموودى يه، ل قهزا ئه ربته ل نيزيك باژيركى نسيبيئى ژديك بوويه، خواندنا ئاييئى خوانديه، هه تا پلا وى بوويه مه لا، نامى گرنگ ب زمانى كوردى دا به، وهوژانا كوردى ژئى نفيسييه، وبه ره هه مين خوه ل كو قارا هاوار و رونا هى به لافكرينه، دكارى سياسى دا ئه ندامى كومه لا خويبوون بوو، ل سالا ١٩٧٥ ل باژيرى قامشلى وهغهر كريبه.

(٨) نه رتبه ك د ناهه روكا رؤژنامى دا ديار دببته، كو دهنك وباسين شهري جيهانيئ دووى د ژمارين چلاندا كييم دببته.

سیاسی وکیشا کوردی وسه ربه ری رهوشنبیر و نه ده بی یی کوردان، دناق رووپه لئین فی روژنامی دا بینیت. به لی وهکی مه خوهیا کری کو بابه تین سیاسی وشروفه کرن و نیاسینا کیشا کوردی جهی خوه دناق فی روژنامی دا کریه (کو بابه تی مهیه)، دیسان بابه تین گریدای ب سه روبه ری زانین و به لافکرنا زانینی و بابه تین رهوشنبیر و جفاکی وئایینی دناق فی روژنامی دا هاتینه به لافکرنا.

ئهف روژنامه دوی دهمیدا چاپ بوویه گاغا شه ری جیهانیی یی دوی چیبووی ژ بهر فی یه کی دهنگ د ژمارا پی شی یا فی روژنامی دا بابه ته ک ل دور گرنگیا زانینی دژیانا ملله تی کورد دا به لافکریه، ئهف بابه ته ل ژیر نافی (مه ره له Merhele) بوو، و ب خامی جه لادته به درخانی هاتبوو نفیساندن، جه لادته به درخان دوی هزری دایه، کو دژیانا هر ملله تکی دا چند قوناغ (مه ره له) هه نه، هه تا ئه و ملله ت دهریاسی مه ده نیه تی دبیت، ژ بو وی چندی کو ملله تی کورد بگه هه قوناغا پیشکته تی، پیدفیه خواندن و زانین دنیقه به را واند به لاف ببیت، ل دور فی یه کی جه لادته دبیت: (د ژیا نا ملله تان ده مه ره له هه نه و ملله ت کو دخوازه بگه هه ته کووزی و مه ده نیه تی و وان ل خوه بکه، ژی را دفیت بده رهیا وان مه ره لان و ب وان را دهریاس به. گهلؤ ملله تی کورد دایه به لی وان مه ره لان و هه که دایه ئیرو گهاشتیه گیزانه. ده لیله تین هه نو کو ملله تی مه به ری خوه دایه فی رهیی و ب گافنه گران، ب گافنه گران بی فی ره دجه).^(۹)

هر دیسان چند نمونین گرنگ ژ هوزانقانی کورد دئینیت، ئه وین به ری ملله تی دایه خواندن، و جه لادته وهها به حسی فی چندی دکته: به ری سی سه د سالی ئه هه مدی خانی ناف د ملله تی خوه ددا و دگوت:

ئه نوعی ملل خودان کتین کورمانج ب ته نی د بی حسین

هه‌رچی ئەفدلقادری کۆیی، د پەیی خانی ره و بەری ۵۰- ۶۰ سالی، گاڤا تەماشای دنیایی دکر و ددیت کۆ هەر تشتین دنیایی گوھیریئە و ژ خوهندنی ره ژێ ئاواينە نوو چیبوونە و ب تنی ب خوهندنا مەدرەسان بەری کوردان ناچە شەری؛ و نالی دگوت:

لە دوری ئیمە روومان و جەریدە ئەگەر چ مەقسەد و زمانی باوە

بەلی خانی دگوت (بخوینن)؛ کۆیی ل گۆرا وەختی خود، ب سەر فی زیدە دکر و دگوت: (ب ئاوايي نوو بخوینن).^(۱۰)

جەلادەت بەدرخانی گرنگیه‌کا دی دایە زمان و فی‌کرنا زمانی، بەلکو سەربخوینا مللەتان ب سەربەخوینا زمانی فە گریدایە، ئەفی گرنگیی وەها خوینا دکەت: (مەزانی کو خوینا مە، د زمانی مەدەییە و ئەم ب تەنی ب هینبوینا خویندن و نقیساندنای خود و ب پاراستنا وی، دجڤاتا مللەتان دە، وەك مللەتەکی خوینا دکارن بژین وپاریەدار ببن).^(۱۱)

بفی چەندی جەلادەت بەدرخان د وی هزری دایە، کۆ مللەت ب خواند و نقیساندنای، خود ژ بەلنگازی و تاریی خلاس دکەت، هەروەسا بەری وی مللەتی ژێ ددەتە خوینا ریی.^(۱۲)

کامیران بەدرخانی د ژمارا (۱۱) ئی یا روژناما روژا نوو دا، سی تشت ژ بو خورتبوینا هەر مللەتەکی دیار وناشکرا کرینە، ئەوژی ئەفەنە: میرانی، بەخت، زانین و دەولە مەندی، بفی یەکی کامیران دیار دکەت کو زانینی روڵەك بەرچاڤ د خورتبوینا هەر مللەتەکی دا هەییە، ل دۆر فی خالی کامیران دیار دکەت: خورت بن، پیر بن، هەچی نەزان بن دفی دەست ب خویندن و نقیساندنای زمانی خود

.Jéderé navbirî (۱۰)

.Jéderé navbirî (۱۱)

.Jéderé navbirî (۱۲)

نوسمان سهبری دوو بابه‌تین جفاکی د روژناما روژا نوو دا به‌لافکرینه، بابه‌تی ئیکئی ب نافی (سنجی و نول، سنجی (ئه‌خلاق) و نول، گریډانا وان ب هه‌فرا)) (۱۴) و بابه‌تی دووی ل دور هندهک دیاردین جفاکی یین نه‌باش ویین دناف جفاکی کوردی دا دهر به‌لاف باس دکهت، وئه‌ف بابه‌ته ل ژیر نافی (بو بلاتین مه ئین جفاکی) هاتبوو به‌لافکر. (۱۵)

بابه‌تین ئه‌دهبی ژی جهی خوه دناف فی روژنامی دا گرتبوو، هه‌روهسا تیکستین فلکلوری کوردی (چیرۆک و سترانیڤ فلکلوری) دناف فی روژنامی دا هاتبوو به‌لافکر، به‌ئی وهسا دیار کو کامیران به‌درخانی ئه‌ف بابه‌ته ئاماده دکرن، ژبلی فان بابه‌تان، به‌ره‌مه‌ین ئه‌دهبی یین هوزانقان ونقیسه‌ریڤ وی ده‌می د فی روژنامی دا دهاتنه به‌لافکر. (۱۶)

کامیران به‌درخانی دوو بابه‌ت ل دور گوتن و کریارین پیغه‌مبه‌ری (س) بنافی (پیغه‌مبه‌ری مه) د فی روژنامی دا به‌لافکرینه، (۱۷) هه‌روهسا به‌رده‌وامی دایه وهرگیڕانا ئیه‌تین قورانا پیروژ کو ل ده‌ستپیکئی د کوفارا هاوار دا به‌لافکر بوون و ته‌مامه‌تیا وان دروژناما خودا به‌لافکر. (۱۸)

دهنگوباسین ره‌وشنبری ل هه‌می پارچین کوردستانی کامیران به‌درخانی د فی روژنامی دا به‌لافکرینه، و ژ وانا:

۱- کومه‌ل و ته‌فگه‌ریڤ ره‌وشنبریڤ کوردی، مینا بابه‌تی ل دور (یانه‌ی

Roja nû, 12 Tîrmeh 1943, h (11), r.1 (۱۳)

Roja nû, 3 Gulan 1943, h (2), r.1 (۱۴)

(۱۵) ئه‌ف بابه‌نه ل ده‌رگه‌هی روژنامی یی بناف ده‌وران هاتبوو به‌لافکر، ل دور فی بابه‌تی بنیره:

Roja nû, 28 Hizéran 1943, h (9), r.1

(۱۶) وهکی به‌ره‌مه‌ین قه‌دری جان وصبی دیار به‌گری و کاکه ئه‌مین حویزی... هتد.

Roja nû, h (55), (56) (۱۷)

(۱۸) ل دور فی وهرگیڕانی بنیره ژمارین: ۵۶، ۵۹، ۶۱، ۶۲، ۶۴، ۶۶، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱ و ۷۲.

سه‌رکه‌وتنی کوردی) ب خامی سوران.^(۱۹)

۲- کوفار و روژنامین د وی سه‌ردهمی دا هاتنه وه‌شاندن، ژوانا یین ل ئیراق وئیران وسوریا وبه‌یروتی دهاتنه وه‌شاندن.^(۲۰)

۳- په‌رتووکیڼ ل دۆر کوردان هاتینه چاپکرن مینا په‌رتووکا (الاکراد فی لبنان وسوریا والقضية الكوردية) یا نفیسه‌ر (د. ادیب معوط) وبه‌رتووکا کوردستان او بلاد الاکراد یا نفیسه‌ر (یوسف ملک).^(۲۱)

۴- په‌خشى رادیو یین به‌یروت وبه‌غدا و کوردستان (مه‌باد) نه‌زربییجانی، ویین ب زمانی کوردی دهاتنه وه‌شاندن.^(۲۲)

ژ فی پیداجوونی دیار دبیت، کو روژناما روژا نوو هه‌رچه‌نده روژنامه‌کا سیاسی بوو، و ده‌نگ وباسین شه‌ری جیهانیی دووی و رویدانی و شه‌ری به‌لافکرینه، به‌لی بابه‌تین ئه‌ده‌بی و جفاکی و ئایینی ژى به‌لافکرینه، وژماره‌کا کیم ژ نفیسه‌را پشکداری دفی روژنامی‌دا کریه، به‌لی کامیران به‌درخانی جهی وان پرکریه، چه‌ندین بابه‌تین وه‌رگیری و ده‌قیڼ فلکلوری و ده‌نگ وباسین ره‌وشنبیریا کوردی ل ده‌قه‌ریڼ دی یین کوردی به‌لافکرینه. به‌لی ل دویماهیى ژى ده‌یته دیارکرن کو خوه‌دیى فی روژنامی خه‌باته‌ک پر مه‌زن نه‌نجامدایه تا هه‌تا سالا ۱۹۴۶ روژنامه به‌رده‌وام ده‌رچوویه، ومه‌رهما وى یا سه‌ره‌کی نه‌و بوویه، کو کوردان ژ ئالی سیاسی وره‌وشنبیری فه‌ هشیار بکه‌ت.

(۱۹) Roja nû, Sibat 1943, h (38), r.2

(۲۰) ژوانا هاوار وروناهی ل شامی، گلاویژ، ژیان، ده‌نگی گیتی تازه، په‌یمان، ئازادی ل ئیراقی، نیشتمان، گووه‌تان، زاگروس، چیا، تروسکه، یه‌کیتیا تیڅوشین ل ئیرانی.

(۲۱) بنیره: ژمارین ۵۰، ۵۲، ۶۱ و ۶۳ ژ روژناما روژا نوو.

(۲۲) بنیره: ژمارین (۵۲، ۶۱ و ۶۳).

بابهتی کیشا کوردی د رۆژناما رۆژا نوو (پشکا کوردی) دا:

کامیران بهردخانی بابتهك ب نافی (کوردستان Kurdistan) د رۆژناما رۆژا نوو دا به لافکریه، ئەف بابته ب سی پشکان هاتیه، دپشکا یهکی دا چوار ناف و نیشان هاتینه باس کرن، ئەوژی ئەفهنه:

- کوردستان و وهلاتی رۆژهلاتی نافی
- سینورین کوردستانی
- تخویب کوردستانی ئین سیاسی
- ئەرد نگاریا کوردستانی نا بهشەنی و هاتین وئ

دهمی کامیران باسی تخویب کوردستانی ئین سیاسی دکهت، وها دیار دکهت و پشتی شهری جیهانی ئیکی کوردستان دناقبرهرا چهند دهولهتەندا هاتیه بارقهکرن، ل دۆر فی یهکی کامیران وها دنقیسیت: (بهری شهری مهزن / ۱۹۱۴- ۱۹۱۸- ئاها کوردستانی دهستی حکومهتین ئوسمانی، ئەجهم وپهراچاکی ژئ دبن حکمی ئوورسا ده بوو. پشتی وی شهری کافا هکوممهتین ئەو پی ئین مهزن و ترکا بهخت دانین ناف حوه و پی ل ههفا هاتن، ئەردی کوردستانی دناق برا دهولهتین ترک، ئەجهم وئیراقی ده هاتیه پارقهکرن)^(۳۳) دیسان کامیران حوه یا دکه، کو سهد و شپست ههزار کورد ل سوفیتی ههنه، کو ب سهر بهستی ونازادی پرسین زمان و زانیی ئەنجام ددهن.^(۳۴) و دریزکین دویقدا کامیران ل سهر بارچین کوردستانی ئین ژیر حکمی تورک ئیراقی د رادوهستیت، وبفی رهنگی

Roja nû, Adar 1944, h (43), r.1 (۲۳)

Roja nû, Adar 1944, h (43), r.1 (۲۴)

باس دکهت: (ژ ئاڅا کوردستانى يا کو کهتیه دهستى ترکا، ل ئالى نیرۆیى
په رچه یکه دريژ ژى هاته برين وکهت بن حکمرانیا فرهنسى يا ئهردى
سوریى).^(۲۵)

بفى یهکى کاميران به درخان پارچه کرنا کوردستانى پشتى شهري جيهانى
ئیکى ب زه لالی خوهیا دکهت ههروهسا پارچين کوردستانى ئين پارچه کرى ژ ئالى
پيشداچوون وپيشکهفتى ژى ئاشکرا دکهت، کو ب هزارا من نهف بابته
دهسپیکه که ژ بو شروفه کرنا چهند خالين گرنگ ژ کيشا کوردى.

کاميران به درخان د پشکا دووى ژ بابته خوه (کوردستان) به حسى
ديروکا کيشا کوردى دکهت، و ل دور بابته کيشا کوردى ل سه رده مى ئوسمانيان
دئاخفيت، بتايه تى ل سه رده مى سولتان سه ليمى ئیکى (۱۵۱۲-۱۵۲۰)، يى ب ريکا
ئيدريس به دليسى،^(۲۶) هه فیه یمانه ک دگه ل ميرگه هين کوردى مورکر بوو،^(۲۷) ل
سه ر قى په يمانى کاميران به درخان وهها دييژيت: (ل کو را له فه اتنا مله تى کورد
و (سه ليم ئیک)، دهوله تا ئوسمانى تیکه لى وشغولين کوردستانى نابه، کورد د
وهلاتى خوه ده نازا و سه ربه ست د مينن؛ لى هه که دهوله تين غه ريب دريژى ئاڅا
ئوسمانيا کارن، کورد ب ئه سکه ر په ران تين هاوارا خه ليفى مسلمانا وپادشاهى
ئوسمانيان).^(۲۸)

لثيړى خوه يا دبیت کو کاميران به درخان دگه ل قى په يمانى يه، ئانکو
په يمانا ئيدريس - سه ليمه، دوئ هزرى دايه، کو کوردان پالپشتيا دهوله تا
ئوسمانى کريه، کو نهف چهنده بابته که ژ بابته تين ديروکا کيشا کوردى ل
سه رده مى دهوله تا ئوسمانى.

Roja nû, Adar 1944, h (43), r.1 (۲۵)

Roja nû, Nîsan 1944, h (44), r.1 (۲۶)

Roja nû, Nîsan 1944, h (44), r.1 (۲۷)

Roja nû, Nîsan 1944, h (44), r.1 (۲۸)

ل دهستیپیکا پشکا سیی ژ بابهتی کوردستان کامیران بهدرخان، بهحسی بهریتانیا و مللهتی کورد ل سهردهمی دهولتا ئوسمانی دکهت، و دیار دکهت کو وکوردستانی ل سهردهمی ئوسمانی رهونهقا خوه ژ دهست دایه، خواندگهه و دبساتین کوردی هاتنه گرتن، وگورد ژ زانینی و پیشههچوونا دونیایی بی بههر بوون.^(۲۹)

ژ ئاخفتنا کامیرانی دیاردبیت کو دهولتا ئوسمانی، بوویه نهگهری پاشههچوونا سهروبهری سیاسی وئابووری و جفاکی و رهوشنیری ل کوردستانی. کامیران بهدرخان د دویفدا، قوناغا پشتی شهری جیهانیی ئیکی بو قوناغهکا گرنگ ژ بو کیشا کوردی د ههژمارتیه، چونکه دهولتهتین ههفهیهمان گهنگهشه ل سهر فی کیشی کریه، کامیران دبیزیت (پشتی شهری مهزن بریتانیا، فرهنسه، وئهمریقا(ئهمهریکا) خوهش دیتن کو پرسا کوردستانی دفی بیته ساخ کرن).^(۳۰)

پشتره کامیران بهحسی پهیمان سیفر (۱۰ تهباخا سالا ۱۹۲۰) دکهت کو دفی پهیمانی دا، ئینگلیزی و فرهنس دفی پهیمانی دا باوهری ب مافی کوردان ئینا بوو. ههرچهنده کامیرانی ههر سی بهندین گریدای ب کیشا کوردی فه، دیین تایبته ب کوردان فه، ئهشکرا وشروههکرینه.^(۳۱)

ههر ل دور کیشا کوردی، کامیران بهدرخان دیار دکهت، کو: کیشا کوردستانی ب زلم وزورکهریی نایی ساخی کرن؛ کورد مینا با وکالی خوه دریا کوردیتی ده پیش فه چوونه و دنیاایی هیژ پیتر و وچپتر کیشا کوردستانی سهحریه.^(۳۲)

Roja nû, 17 Nisan 1944, h (45), r.2 (۲۹)

Roja nû, 17 Nisan 1944, h (45), r.2 (۳۰)

Roja nû, 17 Nisan 1944, h (45), r.2 (۳۱)

Roja nû, 17 Nisan 1944, h (45), r.2 (۳۲)

كاميرانى كيشا كوردى ب كيشهكا گرنگ ل رۆژهلاتا نافين خودياكرن، له ورا ديبژه: (ساخى كرنا پرسين كۆ ب وهلاتين رۆهلاتى نافين گرئيدايى نه، يى ساخى كرنا پرسا كوردستانى نا كهفه دست).^(۳۲)

پشتى فى پيداچوونى خوھيا دبیت، كو كاميران بهدرخان ل سهر كيشا كوردى ل بشتى شهري جيهانيى ئيكي راوهستيايه، ديسان باسى ماف وخوهستهكين كوردان كرية، ل دويف دانهزان و يادداشتين دهولهتین ههفپهيمان دهريئخستين، كۆ فان يادداشتان دا بهحسى مافين مللهتان دكر، نهخاسمه ئهوين خواندن ئهرد، ب رامانهكا دى كاميران بهدرخانى كيشا كوردى ل پشتى شهري ب ريكا پشكا سىي ژ بابتهى خوه ديار وئاشكرا كرية.

ل كوژيى تايبهت يى كۆ بنافى (جهنگ و سياسته، دهوران) كاميران بهدرخانى بابتهك گرئيدايى ب داخوازين مللهتى كورد بهلافكريه، ونافى فى بابتهتى كرية (ئهم چ دخوازين)، د فى بابتهتى دا، كاميران وئ يهكى خوھيا دكهت، كو دهمى ئهم داخوازيا خوه بهرچاڤ دكهين، پيدفيه ئهم ژ فان دستوور وقهيدان دهرنهكهفين، وئهو دستوور و قهيدى ب كيشا كوردى فه دگرئيدايى ئهفهنه:

۱- بهيانا ئينقلابا فرهنگسى ئا مەزن ل سهر ههق و كهونهيىن مروقان

۲- چاره شهرتین سهرهك جمهورى ئهمريقاىي ماستر ولسون

۳- قانونين جقاتا ملهتان

۴- شهرتین ئهتلانتكى

۵- قهيدهيىن كۆ حكومهتا سوڤياستانى دانينه

۶- ئههد نامهيىن ناڤنژادين

۷- گوتارين سهرهك جمهور و سهرهك دهولهتین ههفالبندان

پشتره کامیران بهحسب مافین مللهتی کورد دکهت ل دويف فان قهیدین

ناقهاتی، ئەو ژى ئەفههه:

- حکومهت کو ب دهستی خوه ب ریقههبین
- ئەردهکی تایههت
- خواندنگهه ودبستان ب زامانی خوه بریقههبین
- کوفار و روژنامه ژى ههبن^(۳۴)

بفی یهکی کامیران ئالیهکی دی ژ کیشا کوردی ئاشکرا دکهت، ئەو ژى ب خوهستهک و مافین کوردان فه گریدایه، وهسا دیاره کو دوی چاخیدا مافین مللهتی کورد ئەو بوون ئەوین مه ل پیشی دیار کرین، بی گومان، کو ئەفه داخوازیه ل ژیر گوتن و دانهزانی ههفالههندا و گوتارین سهروک دهولهتین زلهیزین وی سهردهمی بوون.

کامیران بهدرخان ههر دکوژی (جنگ و سیاسهت، دهواران) دا باسی داخواز خوهستهکین مللهتی کورد دکهت، نهخاسمه دقوناغا بشتی شهري شهري دووی یی^۶ جیهانیدا، ئانکو بهری ب داوی هاتنا فی شهري، کامیران فی گوتاری دنفیسیت، ژبهه فی یهکی ژى کامیران فی پرسى دکهت: (کورد دپرسن، گهلو هالی مه وی چهوان ببه، دداویا فی شهريده، ئەم ژى بکههه مرادی، ئەم ژى ببین خوهدی دهولهت وهکوومهت... ؟)، و بقی رهنگی کامیران بهرسفی دده: (بهلی کورد وان تشتان دپرسن چهوابا فی برسى ئەفه: ئەم چلو دخوازن، کوردستان ولو چیبه؛ ژى نه پیتر و نه ژى کیمتر).^(۳۵)

ب فی یهکی کامیران بهدرخان خالهکا گرنگ بهرچاڤ دکهت ئەووژی ئەوه،

Roja nû, 8 Gulan 1944, r.1 (۳۴)

Roja nû, 8 Gulan 1944, r.1 (۳۵)

كو داخووزيا كوردان ل قوناغا بشتى شهرى جيهانىي دووى ئهوه كو دهولهتئين
ههقههيمان يئين سهركهفتى داخووزيا كوردان بجه بينن، كو مينا مللهتئين دى يئين
خودان ئهرد بگههين ئارمانجا خوه يا نهتهوهيى.

پشتره كاميران دقئى كوفارئى دا، بهحسئى شروفهكرنا كئشا كوردى بو
دهولهتئين بيانى دكهت، و ديار دكهت كو: (ژ ئالى دن، دقئى دنيايى ب پرسا
كوردستانى ب ههسه؛ داوا كوردستانى خوهش بزانه. ههكه خهلكئى مه ب تهقايى
و ب ئسول وريز وريزكان داوا وهلات سههكرن و ژ جيهانى را ژى دانه سههكرن،
ئهف ژ بوما ههين و ههبوون وپئشيا مه كارهكى زههئى هيژا وقيمهتداره).⁽³⁶⁾

بئى ئاوايى كاميران بهايئى شروفهكرنا كئشا كوردى ددهته خوهياكرن، كو ب
زاردقئى وى ئهقى كارى قيمهت و بهايئى خوه ههيه، چونكه جيهان هه مى دئ
بهريئى خوه ددهته كئشا مللهتئى كورد وچارهكئى بو قئى كئشئى دانيت.

ل داوايا گوتارا خوه كاميران، ل سه ر وئى خالى دراوهستيت، كو ئهگه ر مللهت
ب تهقايى ئيش و كاريئى خوه ناس نهكهت بئى گومان ئه و كار وخهبات وفيدا كارى
هه مى بئى فهيده دجه).⁽³⁷⁾

كاميران بهدرخانى ب رييا رؤژناما خوه، كئشا كوردى ل پارچيئن دى يئين
كوردستانئى دايه نياسين، كو ئه و ژى ب رييا فهگوهاستنا دهنك وباسيئن كئشا
كوردى ژ رؤژنامه وبهلافوكيئن پارت و حكومهتئين دهوروبه ر، مه لفيئرئى دوو
نموونه ژ گوتنا خوه هه نه:

ئيك: كوفارا ئازادى كو كوفارا پارتا كوردى يا كؤمانستى يا ئيراقئى بوو،
وبابهتئى ژئى فهگوهاستى بناقئى (پهيمانا كوردان)ه، ل دؤر ئهگهريئى فهگوهاستنا
قى بابتهتى كاميران ديار دكهت: (مه ب شابوونه يهكه مهزن ديتيه كوؤ خورتئين

Roja nû, 8 Gulan 1944, r.1 (36)

Roja nû, 8 Gulan 1944, r.1 (37)

كورد گرانيا پرسین ژۆرین ب هس و ئەقلمەندیەکه کوو سهه کرنه، تی گههشتنه...^(۳۸).

پشتره کامیرانی دهقی فی پهیمانی بهلافکریه، کو ژ (۱۷) خالان پیکدهات، خالا چواری ژفی پهیمانی دبیزیت: (دقیت مللهتی کورد بگهه ههه تهخلیت ههقین خوه ئین جفاکی و سیاسی، داینا جقاتین سیاسی و نه سیاسی و دریا نازاهیا مللهتی کورد ده، ئەشکراکرنا رای ورامانان، ب سهه بهست چیکرنا ئجتما وشاهینهتان، چاپکرنا، چهلهب کتیب، کوفار و روژنامان بیت کو تابیهت مراقبهکه بیف نووتی ببت.)^(۳۹) لدویماها فی بابتهتی هاتیه کو ئەف پهیمانی پهیمانا وهلاتی کوردایه، ئەف پهیمانه پهیمان مهیه، پهیمانه کو داخووا مللهتی کورده ژ بو ب دهستفه ئینانا سهه بهرستی یه.^(۴۰)

بفی چهندی خوهدیا دبیت کو کامیران بهدرخانی گرنگی ب کیشا کوردی یا ل دهفهرین دی کریه، ئەو ژ ی رییا بهلافکرنا بابتهتین پارتین سیاسی ل وان دهفهران.

دوو: دهنگ و باسین کیشا کوردی ل ئیرانی ژ چهند روژنامه وئهجهنسین دهنگ و باسان فهگوهاستینه، ل دۆر فی یهکی کامیران دبیزیت: (ل گۆر تهلگرافین کو ژ ئەنقهری تین و ئەجهنسا (A. F. P)^(۴۱) بهلاف دکه ژ کوردین ترکیبایی قوهتنه مهزن، کهتنه ئهردی ئیرانی دهاتنه ئاریکاریا کوردین ئیران وئیراقی؛ یین کو د کوردستانا ئیرانی دا کوم بوونه وهیژ کۆم دبن.)^(۴۲)

ل دۆر کوردین ئیرانی وخهباتا وان کامیران بهدرخان بفی رهنگی ژ

Roja nû, 5 Çirya paşin 1945, h (61), r.1 (۳۸)

Roja nû, 5 Çirya paşin 1945, h (61), r.1 (۳۹)

Roja nû, 5 Çirya paşin 1945, h (61), r.1 (۴۰)

(۴۱) مه بهست ژ (A. F. P):

Roja nû, 26 Çirya paşin 1945, h (63), r.1 (۴۲)

رۆژنامىن تەھرانى فەگوھىزىت: (ل گورا فان رۆژنامان، ھەمى كوردىن ئىرانى ئىستقلال كوردستانى و دانىنا كوردستانەكا مەزن دخوازن و ژبۇنا فى ئارمانجى خەباتەكا زۆر دخەبتن.) پشترە كامىران باسى داخواز و خوەستەكىن كوردىن فى دەفەرى دكەت، ھەكى خواندن ب زمانى كوردى، وبەلافكرنا رۆژنامە وكوفاران ب كوردى و دەست نىشانكرنا كامەندىن كورد ل جھىن ئىدارى، ھە چەندە حكومەتا ئىرانى ب دژوارى ل ھەمبەرى فان داخوازا راوہستىايە. د دويىفا كامىران باسى رۆژنامە وئەجەنسا دكەت يىن كو دەنگ وباسىن چوونا كوردىن ئىراقى بو كوردستانا ئىرانى دكەت وكامىران نافىن فان كەسان دئىنىت ئەوژى ئەفەنە: مەلا مستەفا بارزانى، عەزت عەبدولعەزىز، مىر حاج ئەحمەد، مستەفا خوشناو، ھەمزە عەبدوللا، عەزت عەبەللا، جەلال ئەمىن، نورى ئەحمەد تاھا، خىروللا عەبەدەلكەرىم، بەكر عبدولكەرىم ومحمەد محەموود قودسى، دگەل چەندىن كەسىن دىتر.^(٤٢)

بقي چەندى ژى ديارديت كو كامىران بەدرخان ل دۆر كىشا كوردى ل ئىرانى ژى راوہستىايە، وب دريژى باسى داخواز و خوەستەكىن كوردىن فى دەفەرى كرىە.

ھەر ل دۆر كىشا كوردى ل ئىرانى ديسان كامىران بەدرخان بەرسفا كومەلا خورتىن كوردستانى ل دۆر گوتىن رۆژنامەفانىين فارسى بەلاف دكەت، كو ئەف بەرسفە ل رۆژناما ئەرسى دھژمارا ١٢٨ ل ئىلونا سالا ١٩٤٥ كومەلى بەلافكربوو، بەرسفا كومەلا خورتىن كوردستانى ل دژى گوتىن رۆژنامەفانىين فارسى راوہستيا بوو كو وان ب خرابى دەرھەقى كوردان و داخوازين وان ناخفتبوون بو نمونە ئىك ژفان رۆژناما گوتبوو: پىدفيە بەلافوكىن كوردى دەرئەكەفن، يان پىدفيە كورد شانازىي ب ئىرانيا خوە بكەن، نە ب كوردايەتيا خوە، ول جھەكى

Roja nû, 26 Çirya paşin 1945, h (63), r.1 (٤٢)

دی هاتیه کو خواندن ونقیسینا کوردی پیدفیه بهیته بهندکرن.^(۴۴)

ب ریکا بهرسفا کومه لا کوردستانی بو وان گوتنن رۆژنامهفانیین ل ئیرانی دهرهقی کوردان هاتینه نقیسین، کامیران بهدرخانی باسی کیشا کوردی ل ئیرانی کریه، کو چهند کومهل و کهسین کوردی ههبوون کو خهبات ژ بو ب دهستهئینانا مافین مللهتی کورد کریه، ئیک ژ وان کومه لا خورتین کوردستانی بوو.

کامیران بهدرخانی هندهک پیزانین ل دۆر کیشا کوردی د رۆژنامین بیانی ژی دا بهلافکرینه، بو نمونه د بابهتی ر. چۆرچل وکورد کو ژ رۆژناما ئۆریان فهگوهاستیه و دیار دکهت کو چرچل گوتیه: پرسا کوردی ههیه، کورد بی شک مللهتهک خۆرته، لئ نکاریه ژ خوه را حکومهتهکی ب دامهزینیت، وزولم وزۆرداری دهرهقی فی مللهتی دا هاتیه کرن.^(۴۵)

تی زانین کو گهلهک بابهتین دی ل دۆر کیشا کوردی دقئ رۆژنامی دا هاتینه نقیسین، بهلی چونکه هندهک نقیسهریین دی ئەو نقیسیینه، ئانکو کامیران بهدرخانی نه نقیسینه لهور مه باس نهکریه، چونکه بابهتی مه بتنی نقیسینین کامیرانی بوون، لهورا مه خوه لقان بابهتان نهدايه.

ديسان کامیران بهدرخانی رۆژنامهکا دی بنافی (ستیر)، ل بهیروتی ب زمانئ کوردی وب تیپین لاتینی دهرئیخستیه، نافئ رۆژنامئ (ستیر) ل نیفا وینی گویا ئهردی ل سهری رۆپهلی ئیکئ ل دهستی چهپی هاتیه، لژیر فی وینهی جه وژمارا رۆژنامئ ویدیروکا وی ب زمانئ کوردی وفرهنسی هاتیه نقیسین، ل سهر دهستی راستئ ب زمانئ کوردی ئەف گوتنه هاتیه نقیسین: لژیر ب زمانئ فرهنسی هاتیه کو ئەف رۆژنامه پاشکوئا رۆژناما رۆژا نوو یه. ئەف رۆژنامه ژ

Roja nû, 26 Çirya paşin 1945, h (63), r.1 (۴۴)

Roja nû, 17 Kanûna pêşin 1945, h (64), r.1 (۴۵)

چوار رۆپه‌لا پیکدهات. سی ژماره ژ فی رۆژنامی به‌لاف بووینه، ژمار ئیکی ل ٦ کانووینا ئیکی سال ١٩٤٣ ئی دهرکه‌تیه، وژمارا دووی ل ٢٨ شواتا سال ١٩٤٤ئ دهرکه‌تیه وژمارا داوی ل ٢٢ چریا دووی سال ١٩٤٥ دهرکه‌تیه، ئانکو ئەف ژماره سال و نیشا گیروبوویه، ههرچه‌نده کامیرانی ئەگهرین فی گیروبوونی دیار نه‌کرینه، به‌ئی وه‌سا ژبا‌به‌تی وی یی بنافی (خویندق‌انان) هاتیه: ئەگهری راوه‌ستیان و گیروبوونا رۆژنامی نه‌بوونا هاریکاری و پالپشتی، ههردیسان دفی با‌به‌تی دا هاتیه کو مه‌ره‌ما دهرئ‌یخستنا فی رۆژنامی هشارک‌رنا کوردانه، وگه‌له‌ک رۆژنامه و کۆفار و په‌رتووک دده‌ستی مه‌ دا هه‌نه، به‌ئی مه‌ هاریکاری ژ بو به‌لافکرنا وان نینه.^(٤٦)

رۆژناما ستیر گه‌له‌ک با‌به‌ت دناف رۆپه‌لین خوه‌ دا به‌لافکرینه، کو به‌هرا پتریا وان ل دۆر فره‌نسا و با‌ژی‌رین وی وکه‌سایه‌تین وی یین نافدار بوو، دیسان وینین رۆیدانین شه‌ری جیهانیی دووی ب ره‌ش و سپی به‌لافکر بوون، بتایبه‌تی ئەو وینین گریدای ب چه‌په‌رین فره‌نسا فه‌. رۆژنامی دیسان هنده‌ک با‌به‌تین گریدای ب به‌لافکرنا ره‌وشنیری وه‌هستی نه‌ته‌وايه‌تی دنابه‌را کوردان دا دایه، ژبلی کو چیرۆک وه‌وزان و سترانین فلکلوریین کوردی ژی به‌لافکرینه.

وه‌کی مه‌ دیارکری کو رۆژنامی گه‌له‌ک رۆپه‌ل ژ رۆژنامی بو فره‌نسا و که‌سایه‌تین وی ته‌رخانکرینه، مینا با‌به‌تی (مراویا جیهانه‌ باریس) کو نافه‌رۆکا با‌به‌تی ل دۆر با‌ژی‌ری پاریسه، وینه‌کی مه‌زن یی پاریسی به‌لافکریه، ل ژیر فی وینه‌ی هاتیه: کورد وئوروی پسمامین هه‌فدوونه، و جیوازیه‌ک بجویک دناقبه‌را وان دا هه‌یه.^(٤٧) ههر دفی ژماری با‌به‌ته‌ک ل دۆر چیا و رووبارین فره‌نسا هاتیه به‌لافکر، کو کامیران به‌درخانی ئەف با‌به‌ته‌ ژ رۆژنامه‌کا روسی وهرگرتیه، و ئەف

Stér, h(2), 28 sibat 1944. r.1. di: Hazim KILIÇ, Stér, Rojnama Mir Dr. Kamiran (٤٦)

Alf Bedir-Xan (DANMARK, 1992)

Stér, h (1) 6 Kanûna pêşîn 1943. r. 1 (٤٧)

گوتاره بناقئى (گرنگيا فرهنسا) بوو، وئەققى گوتارى ئاماژە دايە ھەولئىن فرهنسا بۆ قەگەراندنا ھىزا خوھ وليدانا ھىزئىن ئەلمانيا درويدانئىن شەرى جيهانىئى دووى دا، دققى گوتارى دا ھاتىيە: ئەق شەرە دى بەردەوام بيت تا فرهنسا ب سەردکەقئىت.^(٤٨)

رؤژنامى چەندىن ويئە ژ رويدانئىن شەرى جيهانى يى دووى ويئىن تايبەت ب چەپەرئىن لەشكرى فرهنسا قە و ئىنئىن دەققەر و جھئىن گرنگ ژ فرهنسا ولوبنان ويئىن دەولەتئىن دى بەلاقكرينە.

رؤژنامى رۇئى دوو كەسايەتئىن فرهنسى بەرچاقت كرىيە، گۇتارا ئىكى ل دۇر جان داركى يە، گۇتارى ديار كرىيە: جان دارك كجەكا فرهنسى بوو، بەرى پئىنچ سەد سالا وەلاتئى خوھ ژ دوژمنان قورتالكرىيە.^(٤٩) گۇتارا دووى ل دۇر ھۇزانقانئى فرەسى جان راسين بوو، وگوتارى ديار كرىيە: جان راسينى دگەل ھۇزانقانئى دى يئىن فرهنسى خزمەتەكا باش بۆ زمانئى فرهنسى كرىيە، ومللەت ب ھۇزانقانئى خوھ سەربلندە.^(٥٠) جھئى ئاماژەكرنى يە، كو رؤژنامى ويئى چەند كەسايەتئىن فرهنسى بەلاقكرينە، وەكى: نابليون، رودين، فيكتور ھىگو، ئەدوارد برنلى و لويس باستەر.^(٥١)

ئەققى رؤژنامى رژدى ل سەر بەلاقكرنا تىگەھئىن ئازرادى وسەربەخوئى وبەلاقكرنا زانينئى دناق كوردان دا كرىيە، د بابەتئى (خەبات جانفیداكارينە مەزن، بەھائى نازاھى و سەربەستيا مللەتانە) ئاماژەك ديارە كو كورد ژ زانست و زانينئى دىبى بەھرن، وكاميران د قى بابەتى دا داخواز ژ رەوشنيرئىن كورد دكر، كو كوردان تايبەتى پالە وجوتياران فيرى خواندن وئقىسىنى بگەن، ديسان

.Stér, h (1) 6 Kanûna pêsîn 1943. r. 2 (٤٨)

.Stér, h (1) 6 Kanûna pêsîn 1943. r. 1 (٤٩)

.Stér, h (1) 6 Kanûna pêsîn 1943. r. 3 (٥٠)

Stér, h (1) 6 Kanûna pêsîn 1943. r. 4 (٥١) ؛ ھەروسا رؤژنامى ويئى دوو گەنجئىن كورد ژ

عيراهئى زى ل ژمارە (٢) بەلاقكربوون.

دياركره: ريكا زانينى ريكا نازادى وهه فگرتن ورزگارگرني يه... وب هزاران كوردان خوه گورى قى نازادى كريه. (57) رۇژنامى دبابه تى (ما نه ولو يه) دا داخواز ژ كوردان كريه ريكا خهبات وهاريكاريا كوردان بگرن، وجارهكا دى پيدا چووويه: ب ريكا خهباتى ههمى نهرد ودهرگهه ل بهرامبهرى ههوه دى قهبن. ل دويماهيا بابيه تى داخواز ژ بهگ وسهرۇك هۇزىن كورد كريهكو خزمهتا كورد وكوردستانى بگهن. (57)

رۇژنامى گرنگى ب ئهدهبى كوردى ژى دايه، هۇزان وچيروك وسترانين فلكلورى بهلافكرينه، كاميران بهدرخانى هندهك نموننه ژ هۇزانين خوه بهلافكرينه، وهكى: قهول (58) و ناگرى لوكس. (59) و هۇزانين جهگهر خووين (ده رابن، شههناما شههيدان) بهلافكرينه. (61) ديسان دوو چيروك ژ فلكلورى كوردى دقئ رۇژنامى بهلافبووينه: يا ئىكى بنافى (رۇقى وتوز بهگ) (62) ويا دووى بنافى (بووم و رۇقى). (63) ژ سترانين فلكلورى يين د رۇژنامى دا بهلافبووين: (يادى رهبهنى) (64) و (ديرسى) بوون. (65)

كاميران بهدرخانى دگهل بهلافكرنا رۇناما رۇزا نوو وستير گرنگى ب بهلافكرنا زانينى دناقبهرا كوردان دا دايه، نهخاسمه پشتى ل بهيروتى ئاكنجى بووى، ل سالا 1943ئ قوتابخانهكا كوردى بو زارويين كوردين دهردهبهر ل تاخى

.Stér, h (2)28 Sibat, 1944. r. 2 (52)

Stér h (3) 22 Çirya Berî 1945 ,r. 1 . (53)

Stér, h (1) 6 Kanûna pêsîn 1943. r. 1 (54)

Stér h (3) 22 Çirya Berî 1945 ,r. 3 . (55)

Stér h (2) 28 Sibat 1944 ,r. 1 (56)

Stér h (2) 28 Sibat 1944 ,r. 2-4 (57)

Stér h (3) 22 Çirya Berî 1945 ,r. 3 . (58)

.Stér h (3) 22 Çirya Berî 1945,r. 3 (59)

(60) Stér h (3) 22 Çirya Berî 1945,r. 4 ؛ رۇژنامى چهندين گوتنين مهنان ژى د ژمارا دوو دا

بهلافكرينه.

(زقاق البلاط) ل بهیرۆتی دانا بوو، بهئی ژیدەر ب درییژی ل سەر قی قۆتابجانی وناقین مامۆستا وپۆگرامی وئ نا پهیشن، دگهل قی کاری کامیرانی ل رادیویا رۆژههلاتی کار دکر. ^(۶۱) وئی رادویی دهنگ وباس ب زمانی کوردی ل دهم ژمیر پینج ونیشی ئیقاری هەرۆژ بهلاف دکر. ^(۶۲)

ژیدهرین تایبهت ب ژيانا کامیران بهدرخانی دیار دکهن، کو کامیرانی بهیرۆت بجه هیلایه و بهر ب پارسی چوویه، و بوویه ماموستایی زمانی کوردی ل پشکا زمانین رۆژههلاتی ل زانکویا سوربون، پاشان ددویشدا بوویه سهروکی پشکا زمانین رۆژههلات ل زانکویا نافی، ول سالا ۱۹۴۸ی کامیرانی ل پارسی بنگههی فهکولینین کوردی بنافی (Centre D'etudes Kurdes) ب مهبهستا شروقهکرنا کیشا کوردی بو رئا گشتی یا جیهانی، وئی بنگههی کوفارهک بنافی (D'etudes Kurdes Bulletin Mensuel du Centre) ئانکو بهلافوکا ههیفانه یا بنگههی فهکولینین کوردی، وئهف بلافوکا یا سیاسی وههیفانه بوو، ب چاقدیریا کامیرانی دهر دکته. ^(۶۳) بهلافوک ب زمانی فرهنگسی وئینگلیزی چاپوویه، و ژمارا ئیکی ل نافهراستا سالا ۱۹۴۸ دهرکتهیه، و ژ ۱۶ لاپهران پیکدهات. ^(۶۴) لاپهری ئیکی یی بهلافوک ئالایی کوردستانی هاتبوو نهخشاندن، بهلافوک د ژمارا (۵)ی دا مهردما خوه دیار کریه و دیار دکته: مهردما بهلافوک ئهوه ههمی جیهان کوردان بناسه، و بنگههی فهکولینین کوردی (C E K) ژبو ب دهستقهئینانا خوستهکین کوردان کار دکته. ^(۶۵)

ئهقی بهلافوک بابهتین ل خواری بهلاف دکر: جوگرافیا کوردستانی،

(۶۱) کونی رهش: الأمير جلادت بدرخان... ص ۶۳

(۶۲) Stér ,h (3) 22 çirya Berî 1945 ,r 2

(۶۳) ههرحهنده ئهف بهلافوکا ههیفانه بوو، بهئ ههقی جارک بهلاف نه دبوو، بو پتر بنیره:

پیربال: رۆژنامهی کوردی... ر ۷۲

(۶۴) بو پتر بنیره: پیربال: رۆژنامهی کوردی... ر ۶۹-۷۲

(۶۵) پیربال: رۆژنامهی کوردی... ر ۶۹-۷۲

دیروکا کوردان، زمانی کوردی، ئەدەب و فلکلوری کوردی، ئایین ل جەم کوردان و باژیرین کوردی، هەردیسان هزر و بیرین رۆژەلاتناسا دەربارە کیشین سەرەکی یین کوردان بە لافکرینە، بە لافوکی دیسان ئەو پەرتووکی فرەنسی یین گرنگی ب کوردان و زمانی زان داین بەرچاڤ کرینە.^(٦٦)

کۆمەلا مەلەکی یا ئاسیەوی ل ٦١ تیرمەها سالا ١٩٤٩ کامیران بەدرخان میقان کر، پاشی ئەوی سمینارەک ل دۆر کیشا کوردی ل کۆمەلی پیشکیشکر، کامیرانی دقئ سمیناری دا باسی گەلەک بابەتین گریدایی ب کیشا کوردی فە کریه، ژوانا جوگرافیا کوردستانی و زمانی کوردی و دیروکا کوردان و هەندەک بابەتین دی، کامیرانی دەمی باسی کیشا کوردی دکەت ئاماژە ددەتە وی چەندی: چارەسەرکنا کیشا کوردی مەرەما هەمی کوردانە، و دەولەتین هەفپەیمان ژ ی ب ریکا چەندی دانەزان و کونگران دا رژدی ل سەر چارەسەرکنا قئ کیشی کریه، بەلی بەندی ئان پەیمانان بچە نەهاتینە، ژ بەر قئ چەندی کیشا کوردی نەهاتیه چارەسەرکرن. هەر دقئ سمیناری دا هاتیه: (چارەسەرکنا کیشا کوردی ل دویف دانەزانا جیهانی یا مافیئ مروقی چارەسەرکنا سەرۆشتی یه، و کیشا کوردی ژ کیشەکا مەلبەندیە ژ بۆ تەناهی رۆژەلاتا نافەرست).^(٦٧)

کامیرانی باسی هەولدانین چارەسەرکنا کیشا کوردی کریه و دبیرتیت: (هەولدانا دووی بۆ چارەسەرکنا کیشا کوردی ل پشتی شەری جیهانی دووی هات، دەمی کوردین ئیرانی ب هاریکاریا کوردین عیراقی کۆمارا کوردی ل مهابادی دامەزراند، ئەف کۆمارە هیقی و ئاواتا کوردان یا نوی بوو).^(٦٨)

نە گرنگی پیدانا دەولەتین کوردستان داگیرکری ب سەرۆبەری ئابووری و جفاکی و رەوشنیری یی کوردستانی جەئ خوە دناڤ بابەتین سمینارا کامیرانی دا

(٦٦) پیربال: رۆژنامە کوردی... ر ٧٣.

(٦٧) The Azizan or the prines of Bahtan... p. 244

(٦٨) The Azizan or the prines of Bahtan... p. 244

كربوو، ل دۆر فى بابەتى كاميران ديار دكەت: ئەفان دەولەتان كوردستان كرىه
ژیدەرى ھەمى داھاتیین خوه وهەتا یین لەشكرى ژى، فان دەولەتا گرنگى ب
سەروبهرى ئابوورى وحقاكى وتەندورستی ورەوشنیرى یى كوردستانی نه داپە،
وهەمى سامانیین كوردستانی فهكیشایینه دەولەتین خوه، وگرنگى ب مللەتى نه
داپە.^(٦٩)

جھى ئامازەگرنى یه بیژین كو كاميران بەدرخان ل سەر خزمەتا كیش و
رەوشنیریا كوردی یى بەردەوام تا ل باريسى ل (٤) كانوونا ئیكى سالا ١٩٧٨ى
چوویه بەردلوغانیا خودى.^(٧٠)

(٦٩) The Azizan or the prines of Bahtan... p. 242-243

(٧٠) كاميران بەدرخانى خزمەتا رەوشنیریا كوردی كرىه، ئەو ژى ب ریکا بەلافكرنا چەندین
پەرتووك وفهكۆلینین تايبەت ب كوردان فه وب گەلەك زمانان، دیسان چەندین ئایەتین
قورنای و فەرموودین پیغمەرى بۆ زمانى كوردی وەرگیراینه، و ئەوى ھەمى بەرھەمىن خوه
یین كوردی ب ئەلفییا لاتینی بەلافكرینه. دەؤناغا شورەشا ئیلونى ١٩٦١-١٩٧٤ ئەو نوینەرى
بارزانى بوو ل ئۇروپا، ژبلى كارى وى وەك ماموستا ل زانكۆیا سۆربونى، بۆ پتر بنیرە:
Çapxana Jîna nû: Jiyana Kamûran Alî Bedirxan. r 8;
میلاد الدكتور كاميران... ص ٩٩.

دویمایک

قەكۆلینا دیرۆكا مالباتا بەدرخانیا، بزافا وی یا سیاسی ورەوشنیری
دناقبەرا سالیڤ ۱۹۰۰-۱۹۵۰ چەند خال دیارکرن ژ وانا:

(۱) ئەفۆ مالباتۆ گرنگی ب هەندەك كیشین کریدایی ب کوردان قە دایە، ل
پیشیا وان وان کیشا کیشین سیاسی ونیشتمانی وجفاکی بوون، ومەرەم
ژفۆ گرنگیۆ بجە ئینانا حەز وخوستەکین نەتەوهیپن کوردان بوو، ب
ئارمانجا ئافاکرنا دەولەتەکا کوردی یا سەربەخۆ ل کوردستانی.

(۲) دناقبەرا سالیڤ ۱۹۰۰-۱۹۱۸ چەند ئەندام ژ مالباتا بەدرخانیا پەیدا بووینە،
ژبو گەشەکرنا هەستی نەتەوهی وپاراستنا ئیککەتیا نیشتمانی کارگریە،
هەندەك ئەندامین فی مالباتۆ داخوازا بلندکرنا ئاستۆ رهوشنیری یا
کوردان کریە، ئەو ژۆ ب ریکا پشکداریا د کوفار ورۆژنامین کوردی
ئوسمانی یین ل دەرڤەری دەولەتا ئوسمانی چاپ دبوون، ژ وان
ئەندامین دفی قوناعۆ دا ژ بو مەرەما سەری کارکرین، ئەمین عالی
بەدرخان، عەبدولرەحمان بەدرخان، عەبدولرەزاق بەدرخان وصالح
بەدرخان بوون.

(۳) گەلەك ژ ئەندامین مالباتا بەدرخانیا جهین بەرز د بزافا نەتەوهییا
کوردی دا گرتیه، وکۆمەلا وتەڤگەرین کوردی دامەزراندینە، نەخاسمە
یین ل پشتی شەری جیهانیۆ ئیکۆ هاتینە دامەزراندن، وب ریکا فان

كۆمەلا ئەندامىن بەدرخانىيان داخواز وخوہستەكىن نەتەوہيپن كوردى پيشكىشى دەولەتتىن ھەقالبەند ل ئىستەمبول وقاھىرە كرىنە. ژبەر جھ و رۆلى ئەندامىن مالباتا دژيانا سىياسى يا كوردى دا، ھندەك بەلگەنامىن بەرىتانى ئەو چەند خوہيا كرىە، كو دنارا داىە دەولەتەكا كوردى بەيتە دامەزراندن وئىك ئەندامىن مالباتا بەدرخانىيان بىتە سەرۆكى فى دەولەتى.

(۴) ئەندامىن مالباتا بەدرخانىيان بزاقىن چەكدارى بو بجهئىنانا خوہستەكىن كوردى ژبو ئازادى وسەربەخۆيى ب گرنگى زانىە، و ژبەر فى ئىكى ئىك ژ ئەندامىن فى مالباتى سەرکىشيا بزاقا كوردى يا سالا ۱۹۱۹ئى ل مەلاتىي كرىە.

(۵) ناف و دەنگى وبزاقا فى مالباتى ل ناف و دەرفەى كوردستانى، بوويە جھى ھندەك مالباتىن دى يىن كوردى كو ھەفرىيا فى مالباتى ل سەر سەرکىشيا بزاقا نەتوہىيا كوردى بکەن، ئەفى ھەفرىيا كارتىكرن ل سەر بزاقا نەتوہىيا كوردى كرىە، ديسان دوہرەكى ژى دناقبەرا واندا پەيداكرىە، بوويە ئەگەرى وى چەندى كو كىشا كوردى ژ گەلەك سەرکەفتنا بى بەرکرىە. دگەل فى يەكى مالباتا بەدرخانىيان پەيوەندىن سىياسى ورەوشنبرى دگەل ھندەك مالباتىن دى ھەبوون، ژبلى پەيوەندى دگەل كەسین سىياسى ورەوشنبرى يىن كورد و نەكورد ويىن خزمەتا كورد وكىشا كوردى كرىن.

(۶) ئەندامىن مالباتا بەدرخانىيان ب رەنگەكى ئەكتىف پشكدارى د دامەزراندنا كۆمەلا خوېبوون دا كرىە، و ب پالپشتيا جەلادەت

بهدرخانی ئهفی کۆمهلی د کونگری خوه یی دامهزراندنی دا لایهنی نهتهوهیی تهکهزکرن. دیسان جهلادته بهدرخانی پشکداری د سهرهلدانا نارارات ۱۹۲۷-۱۹۳۰ی دا کریه، کو ئهف سهرهلدانه ژ ئالی کۆمهلا خویبوون فه هاتبوو ب ریقهبرن. سوریا بهدرخان زی سهرکیشیا لایهنی راگههاندنا فی کۆمهلی کریه ودهنگ وبزاقا فی کۆمهلی گههاندیه ویلايهتین ئیکگرتی یین ئهمریکی.

(۷) جهلادته بهدرخان د وی هزری دا بوو، کو زمان رهگهزهکی گرنکه ژ رهگهزین ههبوونا مللهتی کورد، لهورا ئهوی ژبو بهلافکرن وپیشیخستنا زمانی کوردی کارکریه، و ل سالا ۱۹۳۲ ئهوی ئهلفهبییهکا لاتینی ویا تایهتبه کوردان فه دانایه، وئهف کاره ژ گرنگترین کارین رهوشنیریین جهلادته بهدرخانی یه، وجهلادته کار ب فی ئهلفهبییی کریه، دهمی کۆفارا هاوار ورۆناهی ب فی ئهلفهبییی وهشاندین، بهلافبوونا فی ئهلفهبییی دناف کوردان دا گرۆفی سهرکهفتنا وی یه.

(۸) ئهندامین مالباتا بهدرخانیاں دگهل هزر وجانی ههفچهرخ بوون، نهخاسمه د پیشکیشکرنا ماف وخوهستهکین نهتهوهیین مللهتی کورد، ئهف چهنده زی نموونا پیشکهتنا هزر ویریین یین بهرزه. بهلکو هندهک ژ ئهندامین فی مالباتی دوی هزری دا بوون، کو بریکا زانینی کورد دی گههنه قوناغین پیشکهتی، ژ بهر فی یهکی زی جهلادته وکامیران بهدرخان بهرهف وهشاندنا کۆفار ورۆژنامان چو ونه ب مههمما بهلافکرنا زانین و رهوشنیری و دناقههرا کوردان دا، وجهلادته کۆفارین هاوار و رۆناهی بهلافکرینه، کامیرانی زی رۆژنامین رۆژا نوو و ستیر بهلافکرینه.

(۹) ئەندامىن قى مالباتى ب رىكا پەرتووك وبەلاڧوكا كىشا كوردى ب ھەمى لايەنان قە وسىياسەتا توركان ل ھەمبەرى كوردان شىرۇڧەكرىيە، دگەل فان پەرتووكىن سىياسى پەرتووكىن زمانەوانى وئەدەبى ۋى چاپكرىنە، ب مەرەما بەلاڧكرنا بزاڧا رەوشىبىرى دناڧبەرا كوردان دا.

(۱۰) كامىران بەدرخانى رۇلەكى بەرچاڧ د شىرۇڧەكرنا كىشا كوردى بۇ دەولەتتىن ھەڧالەبەند ھەبوو، ئەو ۋى برىكا پىشكىشكرنا دانەزان وسمىناران ل ھەلكەڧتىن دەولى، كامىرانى دقان ھەلكەڧتاندا ھەمى لايەننىن تايىبەت ب كىشا كوردى قە بەرچاڧ دكرن، ھەكى دياركرنا ماف وخوھستەكىن كوردان ۋبۇ ب دەستڧەئىنانا ئازادى وسەربەخۇيى، ھەرۋەسا ئەوى چەند بابەتتىن دى بەرچاڧ كرىنە ھەكى: دىرۇكا كوردان، زمانى كوردى، جوگرافىا كوردستانى وئابوورى كوردستانى.

(۱۱) كۇرتيا گوتنى مالباتا بەدرخانیا قوتابخانا نەتەۋەييا كورد ب ھزر وبىرىن نوى ۋەھڧچەرخ زەنگىن كرىيە، كو ھزرا نەتەۋەييا كوردى نوکە دشىت مفايى ۋى ۋەربگرىت، وئەڧ ھزرىن نەتەۋەي پىن قى مالباتى دناڧ كوردان بەلاڧكرىن دبنە دەرگەھەك بۇ بىر وبۇچوونىن نوى پىن نەتەۋەييا كوردى، كو دگەل ھزر و بىرىن مللەتتىن دى ھەڧدەم و ھەڧچەرخ ببن.

ليستا ژيدهران

ئيك/ بهلگه نامين نه بهلافكري:

١ - بهلگه نامين عه ره بي بي نه بهلافكري:

- (د.ك.و)، ملف تشكيل دولة كردية مستقلة ١٩٢٤ - ١٩٢٦، تقرير الاستخبارات الخارجية البريطانية في العراق، الرقم ٤١، في ١١ كانون الأول ١٩٢٤.
- أمر الموافقة في دولة سورية، وزارة الداخلية، الديوان رقم (٦٢٢٤)، ٢٦ تشرين الأول ١٩٣١.
- الرسالة التي أرسلها (E.B.MAYNE, C.B.E) الى جلادت بدرخان في ١٦ تموز ١٩٤٨.
- الرسالة التي أرسلها ENEN. E.PANTZER الى جلادت بدرخان في ١٦ حزيران ١٩٥٠.

٢ - بهلگه نامين بهريتاني بي بي نه بهلافكري:

أ/ تومارين ريفه بهريا هندي (India Office Records I.O.R):

- India Office Records.1/p 8/10/88 Summary of events Turkish Iraq April 1913 (No.2385).

ب/ بهلگه نامين ومزارهتا دهره يا بهريتاني (Foreign Office. FO):

- FO 371/40219, Research Department, Foreign Office, (The Kurdish Proplem), PERSIA, 1944.

ج/ بهلگه نامين ومزارهتا (الجيران الملكي) بهريتاني (Royale Air Forse. R.A.F):

- AIR 23 - 413 - 5088, The Khoybun society.A.I.(a).Baghdad, 11 - 5 - 1928.

- Air 23 - 413 - 5088 Secret, ADVANCE ADSTRACT OF INTEIGENCE No.20 dated 19th May 1928.

دوو/ بهلگه نامين بهلافكري:

١ - بهلگه نامين عه ره بي بي نه بهلافكري:

- أرشيف قصر يلدز الهمايوني - رئاسة دائرة الكتابة، الإدارة السنوية، رقم ١٣١٨، ٤٨،

ربيع الثاني ٣١٨ (١٩٠٠م) و٢٥ تموز سنة ٣١٦ نقلا عن موقع:

www.alayislam/archives.dir/kurds - in - ottoman - document

- أرفيف الباب العالی - نظارة الداخلية، DH.KMS. 2 - 1/36، Ca.1332.29. نقلا عن موقع:
www.alayislam/archives.dir/kurds - in - ottoman - document.
- وثائق الاجتماع الأول (٢٧ آيار عام ١٩٢٠) والثاني (٤ حزيران عام ١٩٢٠) والثالث (١١ حزيران ١٩٢٠) للعائلة البدرخانية.

٢ - بهلگه نامین بهریتانی یین به لافکری:

- Documents On British Foreign Policy 1919 - 1939, First Series, Vol, XIII (London, 1963).

٣ - بهلگه نامین تورکی یین به لافکری

- Atatürk Kemal:
- Nutuk 1919 - 1927, bugünkû dille yayma hazirlayan Dr. Zeynep Korkmaz, (Isbn, 1995).
- İngiliz Belelerinde Aatatürk (1919 - 1939) cilat (1), Nisan1919 - Mart 1920, Hazirlayan Bilal N.Simsir,(Ankara,1973).
- T.C BAŞBA KANLIK, Devlet ArŞivleri Genel Müdürlüğü Osmanali ArŞivi Daire BaŞkŞkanligi ayin Nu: 11 Musul - Kerkük ile ilgili ArŞivi Belgeleri 1525 - 1919, (Ankara - 1993)

سى/ نامین ماستهر و دكتورايى:

- احمد، إبراهيم خليل:
ولاية الموصل، دراسة في تطوراتها السياسية ١٩٠٨ - ١٩٢٢، رسالة ماجستير غير منشورة قدمت الى كلية الآداب - جامعة بغداد ١٩٧٥.
- بهنان، حنا عزو:
التطورات السياسية في تركيا ١٩١٩ - ١٩٢٣، رسالة ماجستير غير منشورة قدمت الى مجلس كلية الآداب جامعة بغداد، ١٩٨٩.
- عبد القادر، عصمت برهان الدين:
دور النواب العرب في مجلس المبعوثان العثماني ١٩٠٨ - ١٩١٤، رسالة ماجستير قدمت الى مجلس كلية الاداب، جامعة الموصل ١٩٨٩.

- العزاوي، وصال نجيب عارف:
القضية الكردية في تركيا، دراسة في التطور السياسي للقضية الكردية منذ بدايتها وحتى عام ١٩٩٣، رسالة دكتوراه قدمت الى مجلس كلية العلوم السياسية، جامعة بغداد ١٩٩٤.
- عمر، فاروق علي:
الصحافة الكردية في العراق البدايات ١٩١٤ - ١٩٣٩، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية الآداب، جامعة بغداد، ١٩٩٩.
- محمد علي، عبد الله:
کردستان في عهد الدولة العثمانية من منتصف القرن التاسع عشر الى بدء الحرب العالمية الاولى (دراسة في التاريخ السياسي) رسالة دكتوراه غير منشورة قدمت الى مجلس كلية الاداب، جامعة صلاح الدين، ١٩٩٨.
- الوائلي، عبد ربه سكران ابراهيم:
اكراد العراق ١٨٥١ - ١٩١٤، دراسة في التاريخ الاقتصادي والاجتماعي السياسي، رسالة دكتوراه غير منشورة قدمت الى مجلس كلية الاداب، جامعة القاهرة، ١٩٨٧.

چوار / ژيډهر:

١ - ب زمانى عهدهبى:

- أبو بكر، د. أحمد عثمان:
اكراد المللي و أبراهيم باشا، (بغداد، ١٩٧٣).
- أبو بكر، د. احمد عثمان:
کردستان في عهد السلام (بعد الحرب العالمية الاولى)، (السليمانية، ١٩٩٨).
- ابو شوقي (اعداد):
لمحات من تاريخ الانتفاضات والثورات الكردية، (بيروت، ١٩٧٨).
- أحمد، د. كمال مظهر:
أضواء على قضايا دولية في الشرق الأوسط، (بغداد، ١٩٧٨).
- أحمد، كمال مظهر:
انتفاضة ١٩٢٥ في كردستان تركيا دراسة تحليلية (بيروت، ٢٠٠١).

- احمد، محمد ملا:
- جمعية خويبون والعلاقات الكردية - الارمنية، (اربيل، ٢٠٠٠).
- البارزاني، عزيز حسن:
- الحركة القومية الكردية التحررية في كردستان العراق ١٩٣٩ - ١٩٤٥، (دهوك، ٢٠٠٢).
- بدرخان، روشن:
- ذكرى الأمير جلادت بدرخان الثانية ١٨٩٧ - ١٩٥١، (دمشق، ١٩٥٣).
- برو، توفيق علي:
- العرب والترک في العهد الدستوري العثماني ١٩٠٨ - ١٩١٤، (القاهرة، ١٩٦٠).
- تاج الدين، احمد:
- الاكراد تاريخ شعب وقضية وطن (القاهرة، ٢٠٠١).
- الحاج، د. عزيز:
- القضية الكردية في العشرينات، (بغداد، ١٩٨٥)
- الحسني، عبدالرزاق:
- الثورة العراقية الكبرى، (بيروت، ١٩٨٢).
- الحسني، عبدالرزاق:
- تأريخ الوزارات العراقية (بغداد، ١٩٨٨) ج (١)، ط (٤).
- حمدي، وليد:
- الكرد وكردستان في الوثائق البريطانية، دراسة تاريخية وثائقية، (لندن، ١٩٩١).
- الخصباك، شاكر:
- الكرد والمسألة الكردية، (بيروت، ١٩٨٩).
- الدرّة، محمود:
- القضية الكردية والقومية العربية في معركة العراق، (بيروت، ١٩٦٣).
- رسول، د. عزالدين مصطفى:
- حول الصحافة الكردية، (بغداد، ١٩٧٣).
- شريف، عبدالستار طاهر:
- الجمعيات والمنظمات و الاحزاب الكردية في نصف قرن ١٩٠٨ - ١٩٥٨ (بغداد، ١٩٨٩).

- عيسى، د. حامد محمود:
القضية الكردية في تركيا، (القاهرة، ٢٠٠٢).
- فتح الله، جرجيس:
مبحثان على هامش ثورة الشيخ عبيد الله النهري، دراسات عن الثورة لثلاثة باحثين،
(اربيل، ٢٠٠١)، ط ٢.
- فتح الله، جرجيس:
يقظة الكرد، تاريخ سياسي ١٩٠٠ - ١٩٢٥ ومما يتناول النزاع على جنوب كردستان امام
عصبة الامم مع الوثائق والمذكرات المتعلقة به، (اربيل، ٢٠٠٢).
- كوني رهش:
انتفاضة صاصون (آل علي يونس) ١٩٢٥ - ١٩٣٦، (دمشق، ١٩٩٥).
- كوني رهش:
جمعية خويبون ١٩٢٧ ووقائع ثورة آارات ١٩٣٠، تقديم ومراجعة د. عبد الفتاح
البوتاني، (اربيل، ٢٠٠٠).
- الكوراني، علي سيدو:
القاموس الكردي الحديث (كردي - عربي)، (عمان، ١٩٨٥)، ط ٢.
- - لافي، صبرية احمد:
الاكرد في تركيا، دراسة سياسية واقتصادية واجتماعية، معهد الدراسات الاسيوية
والافريقية، سلسلة الدراسات التركية رقم ٢٢، الجامعة المستنصرية، بغداد، ١٩٨٥.
- الماي، أنور:
الاكرد في بهدينان، (دهوك، ١٩٩٩) ط(٢).
- مصطفى، فؤاد حمه خورشيد:
القضية الكردية في المؤتمرات الدولية، (اربيل، ٢٠٠١).
- ملا، جواد:
كردستان والكرد وطن مقسم وامة بلا دولة، تقديم د. جمال نبز، (لندن، ٢٠٠٠).
- ملا، عز الدين علي:
حي الاكرد في مدينة دمشق، بين عمي ١٢٥٠ - ١٩٧٩، دراسة تاريخية اجتماعية
اقتصادية، (دمشق، ١٩٩٨).

• هرورى، صلاح:

امارة بوتان في عهد الأمير بدرخان ١٨٢١ - ١٨٤٧، دراسة تاريخية سياسية، (اربيل، ٢٠٠٠).

٢ - يين وهريراى بؤ زمانى عهدهبى:

• أحمد، كمال مظهر:

کردستان في سنوات الحرب العالمية الاولى، ترجمة محمد الملا عبد الكريم (بغداد، ١٩٨٤) ط٢.

• الاكوم، روهات:

خويبون وثورة آگرى، ترجمة بأشرف: رابطة كاوا للثقافية الكردية، مراجعة شكور مصطفى(اربيل، ١٩٩٩).

• بدرخان، الأمير جلادت:

رسالة الى رئيس جمهورية تركيا حضرة الغازي مصطفى كمال باشا، ترجمة روشن بدرخان، تقديم دلاور زنكي، (بيروت، ١٩٩٠).

• بدرخان، الأمير جلادت:

حول المسألة الكوردية، قانون ابعاد وتشتيت الاكراد، ترجمة دلاور الزنكي، (اربيل، ١٩٩٩)

• بدرخان، صالح:

مذكراتي، ترجمة روشن بدرخان، الناشر دلاور زنكي، (دمشق، ١٩٩١).

• البدليسي، شرف خان:

شرفنامه، ترجمة محمد جميل الملا احمد الروژياني، (اربيل، ٢٠٠١)، ط ٢.

• تيلر، أي. جي. بي:

الحرب العالمية الثانية، تاريخ مصور، ترجمة سمير عبد الرحيم الجليبي، (بغداد، ١٩٨٧).

• جگرخوين:

سيرة حياتي، (ستوكهولم، ١٩٨٢)، ترجمة جوان أبو و ديLAN شوقي، (دم، ٢٠٠٠).

• جليل، جليلي:

انتفاضة الاكراد ١٨٨٠، ترجمة سيامند سرتي، (بيروت، ١٩٧٩).

- جليل، جليلي:
نهضة الاكراد الثقافية و القومية في نهاية القرن التاسع عشر وبداية القرن العشرين،
ترجمة بافي نازى، د. ولاتو و كدر(بيروت، ١٩٨٦).
- جليل، جليلي واخرون:
الحركة الكردية في العصر الحديث، ترجمة د. عبيد حاجي، (بيروت، ١٩٩٢).
- خالفين، ن.أ:
الصراع على كردستان "المسألة الكردية في العلاقات الدولية خلال القرن التاسع
عشر"، ترجمة د. احمد عثمان، (بغداد، ١٩٦٦).
- رامبو، لوسيان:
الكرد و الحق، ترجمة وقدم له ووضع حواشيه عزيز عبد الاحد نباتي (اربيل، ١٩٩٨).
- رامزور، د. ارنست ا.:
تركية الفتاة وثورة ١٩٠٨، ترجمة د. صالح احمد العلي قدم له وراجعته د. نيقولا
زيادة (بيروت، ١٩٦٠).
- زكي بك، محمد أمين:
مشاهير الكرد وكردستان في الدور الإسلامي، نقلته الى العربية كريمته، (بغداد، ١٩٤٥)،
ج ٢.
- زكي بك، محمد أمين:
خلاصة تاريخ الكرد وكردستان، من اقدم العصور حتى الان، ترجمة محمد علي
عوني، (بيروت، ١٩٨٥)، ج ١، ط ٣.
- سلوي، زنار:
في سبيل كردستان(مذكرات)، ترجمة ر.علي، (بيروت، ١٩٨٧).
- سايكس مارك:
القبايل الكوردية في الامبراطورية العثمانية، ترجمة عن الانكليزية د. هه وراز سوار
علي، تقديم ومراجعة وتعليق د. عبد الفتاح علي بوتاني، (دهوك، ٢٠٠٢).
- شيرگو، د. بله ج:
القضية الكردية ماضى الكرد و حاضرهم (جمعية خويبون الكردية الوطنية)
النشرة الخامسة، (بيروت، ١٩٨٦). تأكيد

- عبد الحميد الثاني، السلطان:
مذكراتي السياسية ١٨٩١ - ١٩٠٨، ترجمة مؤسسة الرسالة، (بيروت، ١٩٧٩) ط ٢.
- كوردوييف، ق. ك:
الدراسات الكردية، في مجموعة من المستشرقين السوفيت: تاريخ الاستشراق والدراسات العربية والكردية في المتحف الآسيوي ومعهد الدراسات الشرقية في لينينغراد ١٨١٨ - ١٩٨٦، ترجمة د. معروف خزندهدار، (بغداد، ١٩٨٠).
- لازاريف، م. س:
المسألة الكردية ١٨٩١ - ١٩١٧، ترجمة اكبر احمد، (السليمانية، ٢٠٠١).
- لازاريف، م. س:
المسألة الكردية ١٩١٧ - ١٩٢٣، ترجمة د. عبدي حاجي، (بيروت، ١٩٩١).
- لطفي:
الأمير بدرخان، نقله الى العربية علي سيدو گوراني، مراجعة روشن بدرخان، اعداد ونشر دلاور زنكي، (د.م، ١٩٩٢).
- مالميسانز:
البدرخانيون في جزيرة بوطان، وثائق جمعية العائلة البدرخانية، مراجعة وتقديم نذير جزماتي، ترجمة دلاور الزنكي و كولبهار بدرخان (بيروت، ١٩٩٨).
- مالميسانز:
بدرخانيو جزيرة بوتا و محاضرات اجتماعات الجمعية العائلية البدرخانية، ترجمة شكور مصطفى (اربيل، ١٩٩٨).
- مالميسانز:
القومية الكردية و د.عبدالله جودت في مطلع القرن العشرين، ترجمة شكور مصطفى (اربيل، ٢٠٠٠).
- المس بيل:
فصول من تاريخ العراق القريب، ترجمة جعفر الخياط، (بغداد، ١٩٧١).
- نوري باشا، الجنرال إحسان:
انتفاضة آگری ١٩٢٦ - ١٩٣٠، (مذكرات)، ترجمة صلاح برواري، (بيروت، ١٩٩٠).

- نیکتین، باسیلی:
- الکرد، دراسة سوسیولوجیة وتاریخیة، تقدیم لويس ماسینیون، نقله من الفرنسية وعلق علیه د. نوري طالباني (بیروت، ۲۰۰۱).
- ولسن، آنولد:
- بلاد النهرین بین ولاءین، ترجمة فؤاد جمیل، (بغداد، ۱۹۷۱)، ج(۲).
- هسرتیان، م. أ.:
- کردستان ترکیا بین الحربین، ترجمة د. سعدالدين ملا و بافي نازی (بیروت - ۱۹۸۷)
- هسرتیان، م. أ.:
- القضايا القومیة فی ترکیا، ترجمة سیامند سیرتی (بیروت، ۱۹۹۱).
- یاسین برهان أبابکر:
- کردستان فی سیاسة القوى العظمى ۱۹۴۱ - ۱۹۴۷، ترجمة هوراس، (دهوك، ۲۰۰۲).

۳ - ژیدهرین ب زمانی کوردی و یین بۆ زمانی کوردی هاتینه وهرگیران:

أ - ب تیپین عهرهبی:

- ئەحمەد، د. کەمال مەزھەر:
- تێگەهیشتنی راستی، شوینی له رۆژنامه‌نوسی کوردیدا، (بغداد، ۱۹۷۸).
- ئەحمەد، کەمال مەزھەر:
- میژوو کورته باسیکی زانستی میژوو و کورد و میژوو، (بەغدا، ۱۹۸۳).
- ئەمین، نهوشیروان مستهفا:
- چەند لاپەرەیهک له میژوی رۆژنامه‌مانی کوردی ۱۸۹۸ - ۱۹۱۸، بەرگی یەکه‌م (سلیمانی، ۲۰۰۱).
- ئولسن، روبه‌رت:
- راپه‌رینی شیخ سه‌عیدی پیران (کوردستان ۱۸۸۰ - ۱۹۲۵)، وهرگیرانی ئەبوبه‌کر خوشناو، (سلیمانی، ۱۹۹۹).
- د. پیربال، فه‌هاد:
- رۆژنامه‌گه‌ریی کوردی به‌زمانی فه‌ره‌نسی (هه‌ولێر، ۱۹۹۸).

- توفیق، عەلی تەتەر: ژيانا سیاسی ل کوردستانی ۱۹۰۸ - ۱۹۲۷، (دهوك، ۲۰۰۲).
- جەباری، عبدالجبار محمد: میژوووی روژنامهگەری کوردی، (سلیمانی، ۱۹۷۰).
- خزنەدار، جمال: رابەری روژنامهگەری کوردی، (بغداد، ۱۹۷۳).
- دەرسیمی، د. نوری: دەرسیم لە میژوووی کوردستاندا، وەرگیڕانی، د. ئەحمەد فەتاح دزەبی، (هولێر، ۲۰۰۱).
- سافرستیان، ئارشاك: میژوی کورد و کوردستان، وەرگیڕی عبدالله شالی، (سلیمانی، ۱۹۶۰).
- سەجادی، عەلانەدین: میژوووی رابەری کورد، (سەقز، ۱۹۹۶) ج ۲.
- شەمزی، د. عەزیز: جولانەوێی رزگاری نیشتمانی کوردستان، وەرگیڕانی فەزێد ئەسەسەرد، (سلیمانی، ۱۹۹۸)، ج ۳.
- طە، عبدالصمد اسلام: رەنگدانەوی ئەدەب لە گوڤاری هاوار دا ۱۹۳۲ - ۱۹۴۳، (هەولێر، ۲۰۰۲).
- فزاز، رمزی: بزوتنەوێی سیاسی وروشەنبیری کورد لە کوتایی چەرخێ نوزدەهەمەوێ تا ناوەرستی چەرخێ بیست، (سلیمانی، ۱۹۷۱).
- کوجیرا، کریس: میژوووی کورد لە سەدەمی ۲۰ - ۱۹، وەرگیڕان محمد ربانی، (تاران، ۱۳۶۹).
- گیساروف، م. ا و از رگوشین: کوردی تورکیا، وەرگیڕانی جەلال تەقی (سلیمانی، ۲۰۰۱).
- مەزھەر، د. کەمال: چەند لاپەرەیهك لە میژوووی گەلی کورد، ئامادەکرن عەبدوللا زەنگەنە، (هولێر،

(٢٠٠١)، بهرگی دووهم.

• نوئیل، ادوارد ولیم چارلز:

یادداشتهکانی مهیجر نوئیل له کوردستان، وەرگیڕانی حسین ئەحمەد جاف و
عثمان نیرگسه‌جاری، (به‌غدا، ١٩٨٤).

• یامولکی، عه‌بدولعه‌زیز:

کوردستان وراپه‌رینه‌کانی کورد، وەرگیڕان شیرزاد که‌ریم، ئاماده‌کردنی سدیق سالج،
(سلیمانی، ١٩٩٩).

ب - ب تیبین لاتینی:

- Azîzan ,Mir Heregol :

Rézana alfabéya Kurdî,çapxana Terekî,(Şam,1932).

- celîl ,Celîlé :

13 rûpeén balkésh ji dîroka gelé kurd,(vien,2002).

- Hebeş, Husén :

Raperîna çanda kurdî di kovara hawaré de, (Bonn, 1996).

- Hişyar, Hesen :

Dîtin û Bîrhainén min 1907 - 1985,çermé yekem (Beyrût, 2000).

- KILIÇ, Hazim :

Stér, Rojnama Mir Dr.Kamiran Alî Bedir - Xan (DANMARK, 1992).

- Kurd Teavun ve Terakki Gazatasi, Govara Kurdi Tirki*Kurdçe -
Turkçe Dergi 1908 - 1909, wergér ji tipéErebi bo tipé Latînî M.Emîn
Bozarsalan (Uppsala, 1998).

- Malmîsanij & Mahmoûd Lewendî :

Li kurdîstana Bakur û li Tirkiyê Rojnamegeriya Kurdî (1908-1992)
(Ankara, 1992).

- Armstrong, H.C. :
Grey wolf. Mustafa Kemal. An Intimate study of a Dictator reprint of the 1932ed. Reprinted 1972. Books for Libraries press. Freeport, (New York, 1972).
- Bedir Khan, Emir Soureya Ali :
The Case of Kurdistan Against Turkey, By authority of Hoyboon Supreme Council of The Kurdish Governement, (Philadephia, 1938).
- Ghassemlou and other :
People without A Country, The kurds and Kurdistan (London, 1980).
- Hay, W.R :
Two years in Kurdistan, Experiences of a Political Officer 1918 - 1920, (London, 1921)
- Kendal :
The Kurds Under The Ottoman Empire) in People without A Country, The Kurds and Kurdistan (London, 1980).
- Lewis, Geoffrey :
Modern Turkey, (London, 1965), third edition.
- McDowall, David :
A modern history of the kurds (London, 2000).

- Ahmed, Dr.Kemal Mazhar :
Birinci Dûnya savaşı Yillarında Kûrdistan ve Ermeni sotkirimini, eviren Mûstafa Duzgun, (Stokholm, 1986).
- Anter, Musa :
Hatiralarim 1 - 2, (Istanbul,2000),birinci baski.

- Alakom, Rohat :
Eski Istanbul kûrtleri (1453 - 1925), Istanbul, 1998.
- Bedirxan, Celadet Ali :
Kûrt sorunu u zerine Celadet Ali Beddirxan, Gûnlûk notlar 1922 - 1925 (Istanbul, 1997).
- Bedirxan, Dr.Kamuran Ali :
Turkce izahli, Kûrt.çe Gramer, ozgûlûk, yolu, yayindari, 1986.
- Burkay, Kemal :
Geçmişten Bugüne Kûrtler ve Kûrdistan cografya - tarih Edebiyat, cilt(1) (Istanbul, 1997) birinci baski.
- çiçek, Evin Aydar :
Koçgiri ulusal Kurtulus Hareketi (Stokholm, 1999).
- Dersimi , Dr. M. Nuri :
Dersim ve Kurt Milli Mücadelesine Dair Hatiratim,(Yayina,1998).
- Eroglu, Dr.Hamza :
Türk Inkilap Tarihi.Millî Egitim Basimevi, (Istanbul, 1982).
- Hanioglu, Dr. M. Şûkrû:
Bir siyasi dûşûnûr olarak, Doktor Abdullah Cevdet ve dÖnemi, (istanbul, 1981).
- Malmisanij :
Kûrt Teavûn re Terakki Cemiyeti ve Gazetesi,(Istanbul,1999).
- Sasuni, Garo:
Kûrt Ulusal hhareketleri ve ermeni - kûrt ilishileri 15 - yy'dan Gûnûmûzer çevirmenle Bedras Zartaaryan - Memo Yetkin, (Stokholm, 1986).
- Sevgen, Nazmi:
Doğu ve Gûneydoğu Anadolu'da Türk beylikleri – Osmanli belgeleri ile kûrt Türkleri tarihi, (Ankeara, 1982).
- Tunaya, Tarik Zafer :
Türkiye'de siyasi partiler.cilt II, 2, Mûtareke Donemi(1918 - 1922). Hûrriyet vakfi yayinlari, Baski, (Istanbul, 1986).

- آکویف، گ. ب و م. اُ حصارف:
کردان گوران و مسأله کرد در ترکیه از آغاز جنبش کمالیان تا کنفراس لوزان، ت:
سیروس ایزدی، (تهران، ۱۳۷۶).
- بیات، کاوه:
شورش کردهای ترکیه و تأثیر آن بر روابط خارجی ایران، ۱۳۱۰ - ۱۳۰۷ هـ ش، نشر
تاریخ ایران، (تهران، ۱۳۷۴).
- روحانی(شیوا)، بابا مردوخ:
تاریخ مشاهیر کرد، بخش دوم (جلد سوم)، امرا و خاندانها، به کوشش ماجد مردوخ
روحانی، (تهران، ۱۳۷۱).
- کوچیرا، کریس:
جنبش ملی کرد، ترجمه ابراهیم یونسی، (تهران، ۱۳۷۳).
- بوره‌که‌یی، د. صدیق صفی زاده:
تاریخ کرد و کردستان (تهران، ۱۳۷۸).

پینچ/ شه‌کولین و گوتار:

١- ب زمانی عه‌ره‌بی:

- أبوبکر، أحمد عثمان:
نظرة في كتابات الكردولوك الإنكليز بعد الحرب العالمية الأولى، مجلة شمس کردستان،
ع(٦١)، آذار ونيسان ١٩٨١.
- أبی‌العلاء:
لمحات عن الجمعيات الكوردية في العهد العثماني واثر الحرب الانبريالية العالمية الأولى،
جريدة التآخي، ع(١٠١)، ١١٠، ١٩٦٧.
- بدرخان، جلادت:
الحياة الجامعية في كوردستان، ترجمة عن الفرنسية، هجار إبراهيم، مجلة مه‌تين،
العدد(٧٥) دهوك، نيسان ١٩٩٨.

- بهنان، حنا عزو:
- الحركة الكردية في تركيا (١٩٢٧ - ١٩٣٨)، في د. خليل علي مراد وآخرون: القضية الكردية في تركيا وتأثيرها على دول الجوار، (الموصل، ١٩٩٤)، (مركز الدراسات التركية، جامعة الموصل)، محدود التداول.
- البوتاني، د. عبد الفتاح:
- صحيفة كورد نموذج للصحف الكردية الطليعة ١٩٠٨ - ١٩٠٩، مجلة متين، ع(٧٥)، نيسان، دهوك، ١٩٩٨.
- پاشا، عبدالرحمن:
- قراءات في (کردستان) بعد قرن من الزمان سياحة سريعة عبر الصحيفة الكردية الاولى، جريدة ختبات ع ٨٦٢ و٨٦٣، شباط ١٩٩٨.
- الجاف، حسين احمد:
- صفحات مشرقة من تاريخ الاسرة البدرخانية، مجلة كاروان، ع ٣، كانون الاول، ١٩٨٢.
- جليل، جليلي:
- انتفاضة الكورد في بدليس، ترجمة عبد الرحيم عبد الكريم، مجلة مهتين، عدد(٥٢)، (دهوك، ١٩٩٦)، القسم الأول.
- جليل، جليلي:
- صفحات من نضال عبد الرزاق بدرخان، ترجمة ديار دوسكي، ح (٢)، مجلة مهتين، ع(٩٠)، تموز، (دهوك، ١٩٩٩).
- جليل، جليلي:
- صفحات من نضال عبد الرزاق بدرخان، ترجمة ديار دوسكي، ح (٣)، مجلة مهتين، ع(٩١)، آب، (دهوك، ١٩٩٩).
- جليل، جليلي:
- صفحات من نضال عبد الرزاق بدرخان، ترجمة ديار دوسكي، ح (٤)، مجلة مهتين، ع(٩٢)، أيلول (دهوك، ١٩٩٩).
- جليل، جليلي:
- صفحات من نضال عبد الرزاق بدرخان، ترجمة ديار دوسكي، ح (٥)، مجلة مهتين،

ع(٩٣)، تشرين الأول، (دهوك، ١٩٩٩).

● جليل، جليلي:

صفحات من نضال عبد الرزاق بدرخان، ترجمة ديار دوسكي، ح (٦)، مجلة مهتين،

ع(٩٤)، تشرين الثاني، (دهوك، ١٩٩٩).

● الدوسكي، شرمين محمد سعيد:

في الذكرى العاشرة لرحيل المناضل محمد سعيد الدوسكي ٢١ آذار ١٩٢٧ - ٩ شباط ١٩٩٢،

مجلة مهتين، العدد ١٢١، شباط، (دهوك، ٢٠٠٢).

● - روندو، بير:

اكراد سورية، ترجمة باقى الآن، مجلة الحوار، العدد(٥، ٦)، (دمشق، ١٩٩٤).

● صادق، محمد صالح طيب:

خوبيون وثورة آارات ١٩٢٦ - ١٩٣٠، مجلة جامعة دهوك، تشرين الأول، المجلد (٢)،

العدد(٢)، (دهوك، ٢٠٠٠).

● طيفون، محمد :

الجمعية الكوردية للتعاون والتقدم، نشاطاتها ١٩٠٨ - ١٩٠٩، ترجمة د. هوراز سوار،

تقديم ومراجعة د. عبد الفتاح علي بوتاني، مجلة گولان العربي، ع(٣٣)، شباط

١٩٩٩.

● عثمان، سلمان:

في الذكرى المئوية لميلاد الدكتور كاميران عالي بدرخان، مجلة مهتين، العدد(٤٧)،

كانون الأول، (دهوك، ١٩٩٥).

● العدول، جاسم محمد حسن:

الحرب الروسية العثمانية لعام ١٨٧٧ - ١٨٧٨م وأثرها على العراق، مجلة التربية والعلم،

جامعة الموصل، ع(٨)، لسنة(١٩٨٩).

● علي، عثمان:

کردستان في ظل حكم الاتحاد والترقي: ١٩٠٨ - ١٩١٨، بجوزة السيد علي تتر.

● قادر، د. جبار:

المفكر الكردي عبدالله جودت، ترجمة عبد الفتاح علي، مجلة كاروان، ع(٤٦)، ١٩٨٦.

● كونی رهش:

عبد الرزاق بدرخان ۱۸۶۴ - ۱۹۱۸، مجلة متین، ع(۴۹) شباط، ۱۹۹۶.

● مراد، د. خليل علي:

القضية الكردية في تركيا ۱۹۱۹ - ۱۹۲۵، في د. خليل علي مراد وآخرون: القضية الكردية في تركيا وتأثيرها على دول الجوار، (الموصل، ۱۹۹۴)، (مركز الدراسات التركية، جامعة الموصل)، محدود التداول.

● يحيى، عبد الفتاح علي:

عبد الرزاق بدرخان البوتاني نشاطه الثقافي والسياسي، مجلة كاروان، ع(۶۵)، اربيل، ۱۹۸۸.

● يحيى، د. عبد الفتاح علي:

صحيفة كردستان وسياسة السلطان عبد الحميد ۱۸۹۸ - ۱۹۰۲، مجلة جامعة دهوك، ع(۱) المجلد(۴)، نيسان، (دهوك، ۲۰۰۱).

۲ - ب زمانى كوردی:

أ/ ب تپین عه ره بی:

● ابوبکر، احمد عثمان:

كوردستان له پهیمانی سایكس بيكو و سازانوف - پالیولوگ دا، گوفاری رۆژی كوردستان، ژ (۸) مایس ۱۹۷۲.

● ئامیدی، صادق بهاءالدين:

جهلادهدت بهدرخان، گوفاری زانیاری كورد - عیراق، ژ (۷)، (بغداد، ۱۹۸۰).

● ئوزون، محهمه د:

جلادهدت ئالی بهدرخان وخه باتین وی یین ل سهر زمان، گوفارا (رۆژنامه فانی)، ژ(۵)، سالی دووهم(ههولیر، ۲۰۰۱).

● بهکر، محهمه د:

هاوار دهنگی زانین وخه ناسینی، گوفارا (رۆژنامه فانی)، ژ(۵)، سالی دووهم(ههولیر، ۲۰۰۱).

● بايان، جمال:

تیشکيک به سهر خهباتی به درخانیه کاندا، گوڤاری بهیان، ژ ۱۰، بهغدا، ۱۹۷۳.

● پیربال، فهراهاد:

پینچ ژماره‌ی گوڤاری "کوردستان"، گوڤاری هیوا، ژ ۷، پایز ۱۹۹۰، نه‌نستیووی کوردی پاريس.

● پیربال، د. فهراهاد:

رؤژنامه‌ی کوردستان ده‌ره‌ی یه‌که‌م (۱۸۹۸ - ۱۹۰۲) نه‌و پرده‌ی که نی‌مه‌ی له چاخه تاریکه‌کانه‌وه گه‌یاندنه ئه‌مرو، له‌کوردستان یه‌که‌مین رؤژنامه‌ی کوردی ۱۸۹۸ - ۱۹۰۲، کۆکردنه‌وه و پيشه‌کی د. که‌مال فوئاد، وه‌رگيرانی به‌شه تورکیه‌که‌ی: شیرزاد عه‌بدو‌لکه‌ريم، (سليمانی، ۲۰۰۰).

● جاسم، سالمی:

پروسه‌یا پيشدا‌چونا هزرا نه‌ته‌وه‌یی یا کوردی، کوفارا هافیبون، ژ ۲ - ۳، (به‌رلین، ۱۹۹۸).

● جان پولان، میکائیل:

دو هژمارین دن یین رؤژناما (کوردستان) (۱۹۱۷) هاتن دیتن، کوفارا مه‌تین، هژمار (۵۱)، نيسان، ۱۹۹۶، ده‌وک.

● همه‌اغا، عبدالله بابکر:

رؤژنامه‌و ريک‌خراوه کوردی‌یه‌کانی تورکیا له سه‌رده‌می یه‌که‌م جه‌نگی جیه‌انیدا، گوڤاری کاروان، ژ ۶۴، مایس ۱۹۸۸.

● خه‌زنه‌دار، جه‌مال:

(کورد تعاون و ترقی غزته‌سی) گه‌رچی خۆی به‌ناوی رؤژنامه بلاو‌کراوته، به‌لام له‌راستیدا گوڤاریکی هه‌فته‌یی بووه...!!، کوفارا هافیبون، ژ (۹)، ده‌وک ۲۰۰۱.

● ده‌باغ، فه‌یسه‌ل:

نه‌خیر رؤژنامه‌ی کردستان (۱۸۹۸ - ۱۹۰۲) ئۆرگانی حزبی (ئیتیحاد و ته‌ره‌قی) نه‌بووه، کوفارا رؤژنامه‌فانی، ژ (۸)، سالی دووه‌م هه‌ولیر، ۲۲ نيسان ۲۰۰۲.

● دوسکی، تحسین ابراهيم:

ژ رؤژنامه‌نقیسین کورد یین ده‌سپیکي سعه‌یدئ نوورسی ئيسلام‌خوازي کوردپه‌روه‌ر،

گوفارا مهتین، ژ (۷۵)، نیسان، دھوک، ۱۹۹۸.

•

روژی کورد ۱۹۱۳، بلاوکردنه و هو پيشه کی و له سه رنووسینی، جه مال خه زنه دار،
(به غدا، ۱۹۸۱).

• ره هبهر، د. حسین:

جه لادته به درخان وهك هيمداري ئه لفييا لاتینی یا كوردی، گوفارا روشنیری نوی،
ژ ۱۰۵، به غدا، ۱۹۸۵.

• زازا، د. نور اللین:

هاوار وچاندا كوردی، گوفارا رۆژنامه فانی)ژ(۵، سالی دووهم (ههولیر، ۲۰۰۱).

• زهنگی، دلاوهری:

به شداران و نابونه كانی گوفاری (هاوار)، گوفارا رۆژنامه فانی)ژ(۵، سالی
دووهم (ههولیر، ۲۰۰۱).

• سه رده شتی، یاسین خالد:

گهلی كورد و بزافی مه سرووته خوازی له ئیران ۱۹۰۵ - ۱۹۱۱، گوفارا زانکویا دھوک، م
۲، ژ ۳، (دھوک، ۱۹۹۹).

• سندی، به درخان:

هوزان فانه تی دکوفارا هاوار دا، گوفارا روشنیری نوی، ژ ۱۲۸، به غدا ۱۹۹۲.

• سندی، به درخان:

مللینی یا گوفارا هاوار، گوفارا روشنیری نوی، ژ ۱۳۳، به غدا، ۱۹۹۴.

• شاکری، شوکر:

زانایانی به ناوبانگی کورد کامیران به درخان، گوفارا سروه، ژ ۴۸، اورمی، ۱۳۶۹.

• شاوهدیس، اسماعیل حقی:

پیاوه مه زنه كانی گهلی كورد میر عبد الرزاق بدرخان، گوفاری روژی نوی، ع(۷)، سال
(۱۱) تشرینی یه كه م، ۱۹۶۰.

• شاوهدیس، اسماعیل حقی:

كومیتهی ئیستقلالی كوردستان، گوفاری روژی نوی، ژماره (۱)، مارت ۱۹۶۱، سالی ۲،
سلیمان.

www.kurdayeti.net/simko - 1.htm.

- Celî, Celîlê :

Du destnivîs 130n Ebdurrezaq Bedirxan: Dokumentên giranbuha ji dîroka rewşenbîriya Kurdistan.Armanc.h 141. Tebax 1993.

- Cewerî.Firat :

Sedsaîya Celadet Alî Bedir - xan. kovara Nû DEM. H 8
(Sweden. 1993).

Cewerî.Firat - :

Li Mala Rewşen Bedir - xan.kovara Nû DEM.H 15(Sweden.1995).

HACO.Zerdeşt - :

Ji yan ûRamanên Mîr Celadet Bedir - xan. kovara Nû DEM. H 25
(Sweden. 1998).

- Haco ,Zerdeşt:

Mîr Emîn Alî Bedirxan (1851 – 1926) kî bû? Li ser malpera
www.celadet.du./niviser.htm

Hawar (1932 - 1943), Weşanên Kombenda Kawa bo çanda Kurdî,
(Hewlêr, 2001).

- Hazim.Rojan

Rojnameya ((kurdistan))û sed salya wê. Kovara Nû DEM.H 25
(Sweden.1998).

- Hesên.O :

Ji devê kalekî 95 salî malbata Bedirxaniyan.Azadîya Welat.h 7.
27Tîrmeh 1996.

JîN kovareka Kurdî - Tirkî 1918 - 1919,cild 1,wergêr ji tîpên Erebi
Tîpên Latîni M. Emî Bozarselan,ji weşanên Kombenda Kawa,
(Hewlêr, 2001).

Îzol,Perwîn - :

Rewşen Bedirxan.Armanc,h.

- Kêdrîcan :

Silêman Beg Bedir/xan,kovara Hawar,H 3,15 hizêran (Şam,1932).

- Koné Reş :

Mîr Celadet Alî Bedir - xan di navbera polîtîk û rojnamevaniyê ve (p1, 2), kovara Nivîs, h, 11, 12, li ser malpera www. amuda. de/ amude/ k urdi/ nivis/ nivis11, 12/koneres.html.

- Kutlay, Nacî :

Kurd û Ermenî, kovara nûdem.Hijmar (8),(sweden.1993).

- Lewendî, Mahmûd :

ALAYA KURDÎ, Armanc, hejmara 141

- Lewendî, Mahmûd :

Mala Bedirxaniyan: Niv - dewletek, Rojname, hejmar o sal 1, (swéd, 1991).

- Mizgîn, Hesen :

Serpêhatiya gora Kamil Bedirxan Begé Aziz, Armanc, h 121.1991.

Ronahî (1942 - 1945), Weşanên Kombenda Kawa bo çanda

Kurdî, (Hewlêr, 2001).

- RESÎD, Tosin :

AKAEMîK HOVSÊP ORBELÎ, kovara HéVî, H(6) PAYÎZA 1987.

Roja nû (1943 - 1946), Xwedî û Gerînedde: Mîr Dr. Kamûran Alî Bedirxan, Weşanên Kombenda Kawa bo çanda Kurdî, (Hewlêr, 2001).

- FERÎD, Dr. EHMED :

şûra tarîxê û peymanê Lozanê. kovara çira.h 15–16, (Sweden.1998).

- soran,, zinar :

Kurt Talebe HévíCemiyetî.Komeleya Xwendekarên kurd Héví.kovara çira.H 25 (Sweden.1995).

UZUN, mehmed: Dr. Abdullah cevdet (1869-1932), kovar HéVî, H(7) PAYÎZA 1990.

- Zengî, Dîlawer :

Destpêka avakirina komele û bizavên rewsenbîrî yén Kurd li sûriyé,
li ser malpera: [www. amude. de/ amuda/ kurdi/ nivis/ nivis15/ dilawer. html](http://www.amude.de/~amuda/kurdi/nivis/nivis15/dilawer.html)).

۳ - ب زمانى ئینگلیزی:

- Bruinessen ,Martin van :

Kurdish Tribes and the State of Iran ,The Case of Simko's Revolt
from: [http: //www. humanrights. de/~kurdweb/ keo/ english/ history/ articles - his/his - articles - 01.html](http://www.humanrights.de/~kurdweb/keo/english/history/articles-his/his-articles-01.html)

The Azizan or the princes of BohtankTaurнал of the Royal central
Asian societyk1949,vol.38, part 3 - 4.

۴. ب زمانى تورکی:

- Murat, Selim:

KÜRDİSTAN'DA ÖRGÜTLENMENİN TARİHÇESİVEYENİ DÖNEM
İÇİN BAZI PERSPEKTİFLER, Kürt Solu dergisinin 7. Sayısında
çıktı, ikinci bölümü aynı derginin 8. sayısında (Temmuz
2002).www.nasname.de.

- Resmi, Nesimi Firatli:

deolojinin sunduğu gerçekler kürt ulusal demokratik hareketleri,
Deng dergisi, sayi (12), Mayıs (Istanbul, 1991).

۵. ب زمانى فرەنسى:

- Tejel ,JORDI :

Die ((Kommunistische Bedrohung((unk Kamuran Bedir - khan -

Brief an Monsieur le Comte Jean de Hauteclouque ,Beaufragter des
Hochkmmissars in Syrien,Damaskus,9.marz 1940 ,Kurdische
Studien,1.Jahrgang 2001 Helt,Editorial 3. (Berlin,2001)

شهش / ئينسكولؤبيديا:

- Nikitinr, B., Badirkhani Thurayya (1883 - 1938) and Djaladat(1893 -
1951),in The Encyclopedia of Islam,volume 1,(Leiden and
London,1960).

ههفت / رؤؤنامه:

- جريدة الأحرار البيروتية.
- جريدة النجاح الموصلية.

ژ وەشانين ئىكەتيا نقيسەرىن كورد
دەۋك

- ١) نقيژەك مەستانە ل دۆر گونبەدا جزيرى/ فەكۆلين، د. فازل عومەر - ٢٠٠٤
- ٢) خەونين تازى/ ھەلبەست، روخوشى زىقار - ٢٠٠٤
- ٣) وەغەرەك د نھيئيڭ دەقى دا/ رەخنە و فەكۆلين، ياسرى حەسەنى - ٢٠٠٤
- ٤) بياقى خواندنى/ فەكۆلين، جەلال مستەفا - ٢٠٠٤
- ٥) لېەر دەرازينكا تىكىستان/ خواندنين ويژەيى، سەلام بالايى - ٢٠٠٤
- ٦) خواندنگەھا برسېكرنى/ چىرۆك، صديق حامد - ٢٠٠٤
- ٧) ھزر و ديتن/ ھزر و رەوشەنپىريا گشتى، د. عارف حيتو - ٢٠٠٤
- ٨) چەند رېيەك بۆ دەقى/ فەكۆلين، صبيح محمد حسن - ٢٠٠٤
- ٩) بەرپەرەكى وندا ژ ژيانناما سەلىمى ئەسمەرى/ چىرۆك، انور محمدطاهر - ٢٠٠٤
- ١٠) چەند خواندنگە شېوھكارى/ فەكۆلين، ستار على - ٢٠٠٥
- ١١) ژانين سىناھيى/ رۆمان، تحسين نافشكى - ٢٠٠٥
- ١٢) قصص من بلاد النرجس، حسن سليقانى (الطبعة الثانية) - ٢٠٠٥
- ١٣) گۆتارپن رەخنەيى/ كۆمەلە وتار، ھۆشەنگ شېخ محمد - ٢٠٠٥
- ١٤) گەريانەك د ناف باغى ئەدەبى كوردى دا، رەشىد فندى - ٢٠٠٥
- ١٥) سۆتنگەھ/ رۆمان، بلند محمد - ٢٠٠٥
- ١٦) سىياپوشى زىمارى/ چىرۆك، د. فازل عمر - ٢٠٠٥
- ١٧) شانوييا ھەفچەرخ و چەند ديتن/ سيار تمر - ٢٠٠٥
- ١٨) فيان د دەمەكى ژاندار دا/ رۆمان، محسن عبدالرحمن - ٢٠٠٥
- ١٩) تەكنىكا فەگىرانى د كورته چىرۆكىن (فازل عومەرى) دا/ فەكۆلين، نەفيسا ئىسماعيل

٢٠٠٥ -

- ۲۰) مېرى و كەفۇك/ چىرۇكېن زارۇكان، د. عبدى حاجى - ۲۰۰۵
- ۲۱) ھەژدە چىفانوگېن گورگا/ چىرۇك، ب: محمد عبدالله (چاپا دووى) - ۲۰۰۵
- ۲۲) روستەمى زالى/ د. عارف حىتو (چاپا دووى) - ۲۰۰۵
- ۲۳) شەيىنا چىيى سىي/ چىرۇك، نزار محمد سەيد - ۲۰۰۵
- ۲۴) جەمسەرى سىي/ كورته چىرۇك، خالد صالح - ۲۰۰۵
- ۲۵) ئەى رۇژ نەچە ئاڧا/ پەخشان، سەلام بالايى - ۲۰۰۵
- ۲۶) ژ رەوشەنېرىا كوردى/ فەكۇلېن - گۇتار، ناجى طە بەروارى - ۲۰۰۵
- ۲۷) زارۇكېن جىھانا ئاشتى و ئاشۇپى/ فەكۇلېن، ھىزرقان عبدالله - ۲۰۰۵
- ۲۸) دھۇك د سەرىبۇران دا/ بىرەوهرى، صدېق حامد - ۲۰۰۵
- ۲۹) جاك درېدا و ھەلوھشاندىن/ فەكۇلېن، د. فازل عمر - ۲۰۰۵
- ۳۰) داوايا شەرفانەكى/ رۇمان، عصمت محمد بدل - ۲۰۰۵
- ۳۱) پىلېن رەخنەيى/ رەخنە، نەمت اللە حامد نەپىلى - ۲۰۰۵
- ۳۲) دەما ھىشتا گىيانەوهر دىشان باخقن/ چىفانوگېن مىلى، و: جى جعفر - ۲۰۰۵
- ۳۳) بەر ب دەقى خۇمالى/ دەق و شىرۇفەكرن، ئىبراھىم ئەحمەد سمۇ، ۲۰۰۵
- ۳۴) مېمىتىكىس، ژ ھىزركنى تاكو ئايدىيۇلۇجىيى/ د. فازل عمر، ۲۰۰۵
- ۳۵) كەلتۇر.. ناسىيۇنالىزم و ەمرەبكرن/ فەكۇلېن، عەبدال نورى، ۲۰۰۵
- ۳۶) پەيڧىن بى پەردە/ فەكۇلېن رەخنا ئەدەبى، عبدالخالق سولتان، ۲۰۰۵
- ۳۷) نەقسىن د چاڧىن نىرگىزى دا/ ھەلبەست، بەشىر مزورى، ۲۰۰۵
- ۳۸) ژ فەلسەفا بەرخودانى/ ھەلبەست، رەمەزان عىسا، ۲۰۰۵
- ۳۹) ئەوئى دىزى ھەميا/ كورته چىرۇك، صبېح محمد حسن، ۲۰۰۵
- ۴۰) نىزارگەرى/ د. فازل عمر، ۲۰۰۵
- ۴۱) بىست سال و ئىڧارەك/ رۇمان، صىرى سلىڧانەى، ۲۰۰۵
- ۴۲) نەڧىسىن د نەڧەرا نەڧىسەرىن خوداوند و لىگەرىان ل نازادىي/ فەكۇلېن، ھۇشەنگ شىڧ محمد، ۲۰۰۵
- ۴۳) ژ چىرۇكېن مىلى يىن فلكۇرى/ جەمىل محمد شىلازى، ۲۰۰۵
- ۴۴) جواھر المبدەين/ مناقشات ادبىيە، اسماعىل بادى، ۲۰۰۵

- (۴۵) ديمەنن پەچنى / چىرۇك، كىشى عارف، ۲۰۰۵
- (۴۶) تىر ژ كقانا دوھىيىن و بەر تىنە من / ھەلبەست، سەلمان كۆقلى، ۲۰۰۵
- (۴۷) كەفالەكى رويس / ھەلبەست، شوكرى شەھباز، ۲۰۰۵
- (۴۸) دەولەت و عشقەكا كەقنار / ھەلبەست، دەيكا دالييى، ۲۰۰۵
- (۴۹) شەقېن بى خەو / ھەلبەست، بەيار باقى، ۲۰۰۵
- (۵۰) ئازاراندنا بەندەمانى / ھىزرقان، ۲۰۰۵
- (۵۱) چاخى رۇژ دپەيشيت / ھەلبەست، شەمال ئاكرەيى، ۲۰۰۵
- (۵۲) دوو چەمكىن ھافىبوون ياخيبوون / ئەمىن عبدالقادر، ۲۰۰۵
- (۵۳) راستى و تالان، صبجى مراد، ۲۰۰۵
- (۵۴) دەفتەرا بى گونەھيى / ھەلبەست، عبدالرحمن بامەرنى، ۲۰۰۵
- (۵۵) زمان و زمانقانى / عبدالوھاب خالد، ۲۰۰۵
- (۵۶) ئەقېن، خەم و مرن / ھەلبەست، طيب دەشتانى، ۲۰۰۵
- (۵۷) زىنداننا بچويك / ھەلبەست، عزيز خەمجقېن، ۲۰۰۵
- (۵۸) عشق د بەھشتەكا يوتوبىيى دا / ھەلبەست، مصطفى سليم، ۲۰۰۵
- (۵۹) ئەزى د ھەمبىزا ھەناسىن تە دا / چىرۇك، اسماعيل مصطفى، ۲۰۰۶
- (۶۰) رۇمان ل دەقەرا بەھدىنان / فەكۆلېن، رەمەزان حەجى، ۲۰۰۶
- (۶۱) رايان گشتى، تىگەھ و پىناسىن و گوھورىن و پىقانان زانستى / فەكۆلېن، مسلم باتىلى، ۲۰۰۶
- (۶۲) ھەلبەستىن رەنگىن / ھۆزان، و: تەنگەزارى ماريى، ۲۰۰۶
- (۶۳) تەقنكەرا كورد، ھونەرمەندا بەرزە / فەكۆلېن، و: مەسعود خالد گولى، ۲۰۰۶
- (۶۴) چاپەمەنىيەت رەوشەنىرېت دەقەرا بەھدىنان (۱۹۳۵-۲۰۰۰) // بىبلوگرافيا، وصفى حسن ردىنى، ۲۰۰۶
- (۶۵) شەفا فرىشتە رەقېن / چىرۇك، اسماعيل سليمان ھاجانى، ۲۰۰۶
- (۶۶) گولولكا ئالۆزىيى / خالد صالح، ۲۰۰۶
- (۶۷) نقيزەكا بارانى / ھۆزان، ھەفال فىدى، ۲۰۰۶
- (۶۸) رۇژ / ھۆزان، ھىيار رىكانى، ۲۰۰۶

- ٦٩) عشق ل ژیر پرا چینودی/ بلند محمد، ٢٠٠٦
- ٧٠) وهرزی ئه فینئ/ نوقلیت، یونس احمد، ٢٠٠٦
- ٧١) ئه فسانه یا سترانین بندهستیئ/ نجیب بالایی، ٢٠٠٦
- ٧٢) خه ونه کا ئه مریکی، چیرۆکین عزیز نسین/ و: خیری بوزانی، ٢٠٠٦
- ٧٣) هزرینه ک د زمانی کوردی دا/ رشید فندی، ٢٠٠٦
- ٧٤) خانی ماموستایی سییه مین/ مه م شهره ف، ٢٠٠٦
- ٧٥) ژ ئاوازین جوانیئ/ هۆزانین، ناجی طه بهرواری، ٢٠٠٦
- ٧٦) پیدچا وونه ک لسه رهنده ک به لگه نامه یین تایبه ت ب کوردانقه / فه کۆلین، د. صلاح هروری، ٢٠٠٦
- ٧٧) مه شا بۆکان/ هۆزان، هیفی بهرواری، ٢٠٠٦
- ٧٨) ئه و زهلامئ دگهل خۆ لیک جودا/ شانۆ، سیار ته مه ر، ٢٠٠٦
- ٧٩) په لئین عشقیئ/ هۆزان، درباس مسته فا، ٢٠٠٦
- ٨٠) شه فین سار/ رۆمان، حه سه ن ئیراهیم، ٢٠٠٦
- ٨١) هۆزان بۆ ده لایئ/ هۆزان، خالد حسین، ٢٠٠٦
- ٨٢) بالۆکا شه کړئ/ چیرۆک، حسن سلیمانئ، ٢٠٠٦
- ٨٣) حه یرانو ک نامه یین ئه فینداران/ ئه دیب عبدالله، ٢٠٠٦
- ٨٤) مر ن د قشله یا پادشاهی دا/ چیرۆک، محسن عبدالرحمن، ٢٠٠٦
- ٨٥) چیهانو ک گایئ سوور/ فلکلور، جمیل محمد شیلازی، ٢٠٠٦
- ٨٦) سه لوا هیش به لالیسکه / هه لبه ست، لقمان ئاسه ی، ٢٠٠٦
- ٨٧) بلیجان/ رۆمان، په روويز جیهانی، ٢٠٠٦
- ٨٨) له علیخانا گۆفه یی/ چیرۆک، مصطفی بامه رنی، ٢٠٠٦
- ٨٩) فه گه ر/ رۆمان، شاهین به کر سوره کلی، ٢٠٠٦
- ٩٠) فه ده را من/ هۆزان، سه لمان شیخ مه می، ٢٠٠٦
- ٩١) بیهنشک/ فولکلور، محمد حسن بناقی، ٢٠٠٦
- ٩٢) ئارمانج/ هۆزان، سه بریه هه کاری، ٢٠٠٦
- ٩٣) باکوړئ دل/ هۆزان، دلشا یوسف، ٢٠٠٦

- ۹۴) خەۋنەك بىنەفشى / چىرۆك، عصمت محمد بىدل، ۲۰۰۶
- ۹۵) نەينىيىن خامەي / ھۆزان، سەبرى نەيلى، ۲۰۰۶
- ۹۶) ھەناسەك د پەرسىتگەھا شعرى دا / خواندىننن وئزەبى، سەلام بالايى، ۲۰۰۶
- ۹۷) شۆرشىن بارزان / ھۆزان، ھەيدەر مەتىنى، ۲۰۰۶
- ۹۸) ەشقا مە چرايەكى زەرادەشتى يە / كورته چىرۆك، ئسماعيل مستەفا، ۲۰۰۶
- ۹۹) تەنھستان / ھەلبەست، كەمال سەيئانەي، ۲۰۰۶
- ۱۰۰) رۆستەمى زال / فولكلور، جەمىلى حاجى، ۲۰۰۶
- ۱۰۱) مقالاتى نقدىيە / مجموعە الكىتاب، ۲۰۰۶
- ۱۰۲) بەرگۆتتەيىن كۆچەرەكى دەشتىنەبوويى / ھۆزان، اسماعيل تاھا شاھىن، ۲۰۰۶
- ۱۰۳) دەفچ نابەيسن! / كورته چىرۆك، تىلى سالىح موسا، ۲۰۰۶
- ۱۰۴) شەفەكا بى نقيژ / ھۆزان، لايىق جەمال كورئەمەي، ۲۰۰۶
- ۱۰۵) پارادوكسىزم و تىگەھى وئ د ھۆزانا نويخووازا كوردى دا ل دەفەرا بەھدىنان / فەكۆلېن، عىسمەت خابوور، ۲۰۰۶
- ۱۰۶) دۆسىيا بارزانى د سەندۇقا پىلايى يا ستالىنى دا / فەكۆلېن، ۋەزىرى عەشۇ، ۲۰۰۶
- ۱۰۷) ھەلبەجە / ھەلبەست، سەيدايى كەلەش، ۲۰۰۷
- ۱۰۸) چاقتىن سىتافكى / رۆمان، تەھسىن نافتىكى، ۲۰۰۷
- ۱۰۹) باكورى ھەلبەستى / ھەلبەست، ئارژەن ئارى، ۲۰۰۷
- ۱۱۰) گەريانەكا بى ھۆدە / چىرۆك، نەفيسا ئىسماعىل، ۲۰۰۷
- ۱۱۱) سورە برىنا شەفا من / ھەلبەست، سەلوا گولى، ۲۰۰۷
- ۱۱۲) ەشقى د خلوەگەھا مرنى دا / ھەلبەست، ئاشتى گەرمافى، ۲۰۰۷
- ۱۱۳) سرودىن رۆژھەلاتى / چىرۆك، جەلال مستەفا، ۲۰۰۷
- ۱۱۴) ئارىانا سىنورىن دوور / ھەلبەست، مەسعود خەلەف، ۲۰۰۷
- ۱۱۵) ئاوازيں خامەيى / لىكۆلېن، نەمت اللە ھامىد نەيلى، ۲۰۰۷
- ۱۱۶) بەيتا سېسەبانى / ھزرفان، ۲۰۰۷
- ۱۱۷) گەر تو ماباى / ھۆزان، سەلمان شىخ مەمى، ۲۰۰۷
- ۱۱۸) لەشى شەفى / ھەلبەست، سەلام بالايى، ۲۰۰۷

- ۱۱۹) دالەھى يېن كەسەكى ب تىنى / چىرۆك، د. عارف حىتو، ۲۰۰۷
- ۱۲۰) چەند ھزرىن رەوشەنىيرى / گۆتار، ناجى تاھا بەرۋارى، ۲۰۰۸
- ۱۲۱) ھەلكولينا زىمانى / فەكۆلېن، د. فازل عمر، ۲۰۰۸
- ۱۲۲) خەۋنەكا كىقى / ھەلبەست، دەيكا داليائى، ۲۰۰۸
- ۱۲۳) ژ بۇ رېنقىسەكا چىتۇر / فەكۆلېن زىمانەفانى، اسماعىل تاھا شاھىن، ۲۰۰۸
- ۱۲۴) پەترۆمەكرنا گونەھان / چىرۆك، محسن عبدالرحمن، ۲۰۰۸
- ۱۲۵) رۇژانېن شىتەكى / تىكىستېن ئەدەبى، ادیب عبدالله، ۲۰۰۸
- ۱۲۶) رۇژ ئافا دبىت دا بەھلىت / ھەلبەست، صدېق خالد ھرۇرى، ۲۰۰۸
- ۱۲۷) باژىرى دىنا و چەند چىرۆكىن دن / كاريكاتۇرە چىرۆك، تىلى صالح، ۲۰۰۸
- ۱۲۸) ئەفېن و ستران / ھۇزان، فىصل مصطفى، ۲۰۰۸
- ۱۲۹) گۇفەندا ژىنى / ھۇزان، د. خىرى نەمو شىخانى، ۲۰۰۸
- ۱۳۰) كەپەزى خەۋنان / ھەلبەست، خەمگىنى رەمۇ، ۲۰۰۸
- ۱۳۱) بەندەر / ھەلبەست، دىا جوان، ۲۰۰۸
- ۱۳۲) سىپھستان / كورتە چىرۆك، خالد صالح، ۲۰۰۸
- ۱۳۳) حىجبوون / ئەحمەد ياسىن، تىكىستېن ئەدەبى، ۲۰۰۸
- ۱۳۴) تىكىست د نەفبەرا گۆتارا رەخنەبى و رىيازىن ئەدەبى دا، ئەمىن عبدالقادر، ۲۰۰۸
- ۱۳۵) پايىزەكا شىن / ھەلبەست، تريفە دۆسكى، ۲۰۰۸
- ۱۳۶) ئەم بۇچى كىتېبان چىدكەين؟ / گۆتار، ھوشەنگ شىخ محەمەد، ۲۰۰۸
- ۱۳۷) شەفېن پراگ / حسن ابراهيم، رۇمان، ۲۰۰۸
- ۱۳۸) چىرۆكىن ۋەرگىراى ژ كوردى بۇ ننگلىزىيى / چىرۆك: لوقمان ناسھى، ۲۰۰۸
- ۱۳۹) دەھ خەۋن / كۆمەكا ھەلبەستفانان، ھەلبەست، ۲۰۰۸
- ۱۴۰) راپرسىن و راۋەرگرتن / مسلم باتىلى، فەكۆلېن، ۲۰۰۸
- ۱۴۱) تىكىستېن ئەدەبى / خالد حىسېن، ۲۰۰۸
- ۱۴۲) پرا ئارتا يان بەھايى گران / ئەنۋەر محەمەد تاھر، سى شانۇگەرېيىن ۋەرگىراى، ۲۰۰۸
- ۱۴۳) ترسا بى ددان / حەلېم يوسىف، رۇمان، ۲۰۰۸
- ۱۴۴) بىرھاتىن سەرخوھش / سىروان قچۇ، ھەلبەست، ۲۰۰۸

- ۱۴۵) پاييزا پەيفان/ صەبىرى سايقانى، لىكۆلېن، ۲۰۰۸
- ۱۴۶) مەيدانا كووچكان/ ئىسماعىل سايقان ھاجانى، كورته چىرۆك، ۲۰۰۸
- ۱۴۷) چەند ستىرېن گەش د ئەسمانى ھەلبەستا نوو يا كوردى دە/ خەلىل دەھۆكى،
فەكۆلېن، ۲۰۰۸
- ۱۴۸) ديوانىن بۆتانى/ سەبىرى بۆتانى، ھەلبەست، ۲۰۰۸
- ۱۴۹) زمان و ئەدەب و مېژوو كورد د (رۆژى كورد) دا ۱۹۱۳/ حەجى جەعفەر، فەكۆلېن،
۲۰۰۸
- ۱۵۰) لافزا كەفتەوارەكى خەمبار/ گولنار ەلى، ھەلبەست، ۲۰۰۸
- ۱۵۱) سنورېن فەكرى/ ئىسماعىل بادى، چاڧىيەكەفتن، ۲۰۰۸
- ۱۵۲) پەسنېن ئامەدخاننى/ حەنىف يوسىف، ھەلبەست، ۲۰۰۸
- ۱۵۳) توافا يارى/ ەمەرى لى ەلى، ھەلبەست، ۲۰۰۸
- ۱۵۴) تىؤرا ويژهيى/ و: د. عارف حىتو، فەكۆلېن، ۲۰۰۸
- ۱۵۵) سالۆخەت د حەيرانۆكان دا/ جەمىل مەمەد شىلازى، فەكۆلېن، ۲۰۰۸
- ۱۵۶) شانۆ.../ سيار تەمەر، فەكۆلېن، ۲۰۰۸
- ۱۵۷) من نەڧىت ژ لەشى تە ببارم/ بەيار زاويتەى، ھۆزان، ۲۰۰۸
- ۱۵۸) سېھرەبەندى يا بەردەوام(زمانى چامەيى)/ فازل ەمەر، فەكۆلېن، ۲۰۰۸
- ۱۵۹) ساكو/ نوزاد مزورى، كورته چىرۆك، ۲۰۰۸
- ۱۶۰) فەرھەنگا كلاسيكىن كورد/ مەسعود خالد گولى، فەكۆلېن، ۲۰۰۹
- ۱۶۱) ئەو پياوەدى بە لامەو ەرت بوو/ بەھر موقتى، ۲۰۰۹
- ۱۶۲) چەند بابەت و لىكۆلېننىن زمانى/ عبدالوھاب خالد، فەكۆلېن، ۲۰۰۹
- ۱۶۳) سىمىاء الخطاب الشعرى، ۲۰۰۹
- ۱۶۴) رۆزانىن ئەدەبىياتا كوردى – چىكى، ۲۰۰۹
- ۱۶۵) ل بەرسفكا مە بەفر بارى/ محسن قوچان، ھۆزان، ۲۰۰۹
- ۱۶۶) دەنگ و ھەلئەگفتن/ ئازاد دارتاش، خويندىن رەخنەيى، ۲۰۰۹
- ۱۶۷) الشواف... واليله الاخيره/ و: سامى الحاج، چىرۆك، ۲۰۰۹
- ۱۶۸) كىمىياگەر/ و: د. لەزگىنى ئافدەرەھمانى، رۆمان، ۲۰۰۹

۱۶۹) ئەو پياۋانەي لە ناو رەنگى تابلۇكانم سەما دەكەن/ نالە عەبدولرەحمان، چىرۇكان،

۲۰۰۹

۱۷۰) ۱۰۰ ساليا زانا و نقيسەرى كورد قاناتى كوردۇ/ توسنى رەشىد، كۆمەلەكا فەكۆلىنان،

۲۰۰۹

۱۷۱) ھەلۋەسەيىن زىنى/ د. عارف حىتۆ، شعر، ۲۰۰۹

۱۷۲) باخورە/ محسن عبدالرحمن، رۆمان، ۲۰۰۹

۱۷۳) پىلا رەش/ ھىشار رىكانى، ژ بىرەوهرىيىن پىشمەرگەيەكى، ۲۰۰۹

۱۷۴) كەمىدى گەور/ صديق حامد، رۆمان، ۲۰۰۹

۱۷۵) دەمى نىچە ب خۆ دىبىزىت/ و: سالىح يوسف سۆفى، فەكۆلىن، ۲۰۰۹

۱۷۶) بابى منۆ/ محمد سلیم سيارى، چىرۆك، ۲۰۱۰

۱۷۷) مقهى العميان/ انور محمد طاهر، قصص كوردية مترجمه، ۲۰۰۹

۱۷۸) ئەو خانما ھەنى/ ھەسەن سلىقمانەي، ھۆزان، ۲۰۱۰

۱۷۹) سەوداسەرى/ خالد سندورى، ھۆزان، ۲۰۱۰

۱۸۰) ھەناسەيىن شىعەرى/ عبدالرحمن بامەرنى، ھۆزان، ۲۰۱۰

۱۸۱) شەف زى د ناخفن/ دەمھات دىركى، ھەلبەست، ۲۰۱۰

۱۸۲) فەرىن د پەنجەرىدا/ ھەزرقان، ھەلبەست، ۲۰۱۰

۱۸۳) ستافكىن ئەفرۆ و دوھى/ شەمال ئاكەرىيى، ھەلبەست، ۲۰۱۰

۱۸۴) ئەز و توب دىتنەكا دى/ ناجى تاھا بەروارى، ھەلبەست، ۲۰۱۰

۱۸۵) نە ھەفال نە..!/ ئەحمەدى شۆشى، ھەلبەست، ۲۰۱۰

۱۸۶) چەند گولەك بۆ يارا من/ سەلمان شىخ مەمى، ھەلبەست، ۲۰۱۰

۱۸۷) دارا چل ئاواز/ ئەدەيب چەلكى، ھەلبەست، ۲۰۱۰

۱۸۸) بىلگە سوومەر/ پەيالەكە دن تارى، ھەلبەست، ۲۰۱۰

۱۸۹) وەغەرەك ل ناف پىرپەستىن زمانى كوردى (كرمانجى)/ فاضل عمر، زمانەفانى،

۲۰۱۰

۱۹۰) سەيى ھىژا/ و: ئەحمەدى زەرۆ، چىرۆك، ۲۰۱۰

- (۱۹۱) مەيدان / حكيم عبدالله، چيروڭ، ۲۰۱۰
- (۱۹۲) دراسات نقدية عن الادب الكوردي/ مقالات لخبطة من النقاد، دراسة، ۲۰۱۰
- (۱۹۳) ليكۆلينيڭ ويژهيى / كۆمهكا نقيسهريڭ كورد، فهكۆلين، ۲۰۱۰
- (۱۹۴) خهونين هلاويستى / ههلبهست، سهلوا گولى / ۲۰۱۰
- (۱۹۵) لايى دى يى پرى / رۆمان، تحسين نافشكى، ۲۰۱۰
- (۱۹۶) بئدهرا رويس / ههلبهست، بحرى رشيد، ۲۰۱۰
- (۱۹۷) كورته چيروڭا كوردى ل دهفەرا بههدينان ۱۹۶۰ – ۲۰۰۵ / فهكۆلين، خالد صالح، ۲۰۱۰
- (۱۹۸) دم الصنوبر / شعر، ترجمه: بدل رفو، ۲۰۱۰
- (۱۹۹) شهينا شەفهوركىڭ دل / ههلبهست، كوني رهش، ۲۰۱۰
- (۲۰۰) ريپازين ئەدەبىياتى / فهكۆلين، هيقي بهروارى، ۲۰۱۰
- (۲۰۱) ئاسى / تيكستين ئەدەبى، خالد حسين، ۲۰۱۰
- (۲۰۲) مالباتا بهدرخانيان (۱۹۰۰ – ۱۹۵۰) / فهكۆلين، د. صلاح محمد سليم محمود هرۆرى، ۲۰۱۰